

GEORG BRANDES

FERDINAND LASSALLE

GEORG BRANDES

FERDINAND LASSALLE

(1881)

SUOMENTANUT

KALLE KAJANDER

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

Flectere si nequeo superos, acheronta movebo.
(*Kun eivät taipune jumalat taivaan, ma kuohutan hornan.*)

Virgilius.

Kustannusosakeyhtiö Otavan
Kirjapaino, Helsingissä, 1909

ALKULAUSE.

Ensimmäinen suunnitelma tähän kirjaan ilmestyi lyhyempinä julkaisuina kuukausilehdessä *Det nittende Aarhundrede* vuosina 1874—1875. Björnstjerne Björnson on alkulauseessaan *Kapteeni Mansanaan (1879)* muistanut tämän kirjan luonteenkuvausta. Saksassa, jossa sitä heti painettiin sanomalehtikirjoitusten muodossa noin kymmentuhatta kappaletta ja jossa sitä myöhemmin kirjana myytiin tuhansittain, on se tullut suosiolla vastaan otetuksi, ja paljon on sitä luettu Venäjälläkin. Useampi kuin yksi harmaantunut vapaudenystävä vuodelta 1848 on kiittänyt minua esityksestäni Lassallesta sellaisella katseella ja kädenlyönnillä, jotka ovat kirjailijan paras palkinto. Uudemman valtiotalouden pää-edustaja Berlinin yliopistossa, professori Adolph Wagner, joka aikoinaan suuresti ylisti tätä kirjaa, vaan jonka mielipiteisiin minä muuten hyvin vähässä määrin yhdyn, on esipuheessaan julkaisemiinsa Lassallen kirjeihin Rodbertukselle tehnyt minulle sen kunnian, että on kutsunut esitystäni »loistavaksi». Kuinka hyvää tarkoittava tuo sana lieneekin, ei se kuitenkaan vastaa sitä päämäärää, mihin minä olen pyrkinyt tällä muotokuvalla, tai mitä yleensäkin muotokuvataiteella käsitän. Minun ihanteeni on Velasquez, joka ei ole loistava, vaan todellinen. Samassa esipuheessaan on professori Wagner kuitenkin lausunut Lassallesta

jotain, johon minäkin täydellä vakaumuksella yhdyn. Hän sanoo nimittäin, että kuinka vastakkaisia mielipiteet tästä miehestä vielä lienevätkin, »niin ovat kuitenkin tämän suuren sosialistisen agitaattorin sekä ystävät että vihamiehet täysin yksimielisiä siitä, että hän on toiminnallaan kohonnut suuripiirteiseksi historialliseksi henkilöksi». Ja juuri samassa varmassa tietoisuudessa aloin minäkin seitsemän vuotta sitten tehdä luonnoksia tähän ensimmäiseen ja näihin saakka ainoaan kirjalliseen muotokuvaan Lassallesta. Nyt on kuva valmis, ja parhaani mukaan olen koettanut saada sitä muotoisekseen ja eläväksi.

Tiedän hyvin, että harrastus euroopalaisen sosialismin aatteihin ja tehtäviin on tätä nykyä Tanskassa, ja ehkä koko pohjoismaissakin varsin laimea; tanskalaisen yleisön mieli on muutenkin sangen vähän kiintynyt henkisiin virtauksiin, lukuunottamatta kaunokirjallisuutta. Mutta Saksassa on Lassallen sosialismi tällä hetkellä kohonnut päivän polttavimpien kysymysten joukkoon, sillä siellä se on vironnut uudestaan eloon valtiososialismin muodossa. Sosialismi ei kuitenkaan ole missään muodossa tämän kirjan varsinaisena tarkoituksena, vaan on sen pääsisältönä Saksan henkinen kehityshistoria enemmän kuin yhden miespolven aikana, ja tämän aineen luulisi varmasti kohtaavan vastakaikua Tanskassakin. Olen sitäpaitse koettanut herättää eloon nukkuvia harrastuksia kytkemällä aatteet yhteen ainoaan henkilöön. Samaa menetystapaa olen aina käyttänyt, ja se on minusta luonnollisin. Yksityishenkilön kuvaamisessa tahdon aina tuoda esiin yleisiä aatteita. Niinkuin *Sören Kirkègaard* on kappale Tanskan sivistyshistoriaa, siten on *Ferdinand Lassalle* palanen nykyaikaista oikeustiedettä ja valtiotaloutta henkilöllisessä muodossa. Mikä minua kiinnittää, on yhdeltä puolelta

henkilö henkilönään, »ilmiö, jota ei koskaan ennen ole ollut, eikä vastakaan tule toistain olemaan» — niinkuin mainio muotokuvamaalari Lenbach Münchenistä kerran määritteli sen — toiselta puolen aikakauden suuret, itävät sivistysaatteet, tehtävät, jotka hämärinä kangastivat jo kaukaisessa muinaisuudessa ja jotka yhä uudestaan palaavat takaisin. Juuri sellaiset aiheet ovat minusta käsittelyn arvoisia, joissa samalla kertaa suuret aatteet yhtyvät mieltäkiinnittävään henkilöön, ja se käsittelytapa, jonka olen itselleni luonut, sallii henkilöllisen muodon ja yleisen sisällön tulla rinnakkain esille ja täysiin oikeuksiinsa kumpaisenkin.

Berlin, syyskuulla 1881.

Georg Brandes.

ENSIMMÄINEN OSA

LASSALLE ENNEN AGITATSIOONIA

Yksi niitä tapahtumia, jotka tällä vuosisadalla enimmäin ovat hämmästyttäneet Euroopaa, ja jonka ymmärtämiseksi maanosamme eri kolkilla vielä nytkin tehdään onnistumattomia yrityksiä, on se sisällinen käänne, joka muutti Saksanmaan Hegeliläisestä Bismarckilaiseksi. Toisinaan puhutaan, että vanha suku on muka yhdellä iskulla hävinnyt maan päältä ja uusi polvi noussut tilalle ilman juuria, toisinaan taas, että vendiläis-slaavilainen sekoitus olisi muka vaikuttanut sukupolveen joko heikontavasti tai parantavasti. Muutamat pitävät uutta Saksaa miehenä, jolla on rautanaamari silmillä. Vanha, runollinen filosoo-finaama on kyllä sama kuin ennenkin, mutta preussiläishenki on verhonnut sen raudalla, niinkuin onnettoman vangin. On niitakin, jotka väittävät, että nuo vanhat, hyvänluontoisen romanttiset kasvot olivatkin juuri se naamari, jonka takana todellinen, nykyään ilmennyt muoto piileili. Toinen näistä näkökannoista on yhtä väärä kuin toinenkin, ja molemmissa ilmenee sama tietämättömyys Saksan uusimmasta kehityksestä. Se, joka kirjallisuudesta tutkii tätä muutosta, voi askel askeleelta seurata, kuinka uuden sukupolven aatteet, toimintatapa ja elämänkatsomus ovat suoranaisesti kehittyneet vanhemmasta. Aukko Hegelin Saksan ja Bismarckin Saksan välillä menee silloin vähitellen umpeen; kasvoissa sen kummallakin puolella ilmenee selvät sukulaispiirteet. Ja muutamat erittäin silmiinpistävät ja selväpiirteiset henkilöt, jotka voimakkaasti kuvastuvat historian taustaa vastaan, ovat jo it-

sessään merkkeinä uudesta ajanvaiheesta ja kahden sukupolven henkisestä yhteen sulamisesta. Yksi niistä henkilöistä, jota selväpiirteisempää tai mieltäkiinnittävämpää Saksa tuskin voi tarjota, on Ferdinand Lassalle. Hän syntyi 11 p:nä huhtikuuta 1825 ja kuoli, kaksintaistelussa saamastaan haavasta, 31 p:nä elokuuta 1864. Hän oli yksi Hegelin etevimmistä oppilaista, ja aikoinaan on häntä itseään, eikä ilman syytä, kutsuttu Bismarckin opetusmestariksi; sillä vaikka suoranaista vaikutusta ei voidaakaan todistaa, niin ovat suuren valtiomiehen toimenpiteet sekä sisällisessä että ulkonaisessa politiikassa kuitenkin tyydyttävästi toteuttaneet filosofisen agitaattorin ohjelman.

I.

Joka tahtoo oppia tuntemaan Lassallea, hänen täytyy ensin tutkia hänen lentokirjasiaan. Ne ovat kirjoja, joita ei voi lukea lämpenemättä: erinomaisen syvä oppi pukeutuu niissä kaunopuheiseen muotoon, järkiperaisesti ja ankaran asiallisesti, ja hillitty innostus palaa tulikirjaimin jokaisen rivin välissä, silloin tällöin puhjetakseen ilmieliekkiiin; ihmeteltävää rohkeutta hyökkäyksissä turvaa jokaisen puolustuksen järkähtämätön ja rautakova lujuus. Kieli ja sävy ovat ainoita laatuaan. Ei jälkeäkään deklamationista. Tekijällä on liiankin paljon tietoa ja taitoa välttääkseen teatterimaista lausumistapaa. Mutta samalla myös täydellinen vapaus opin liikapainosta. Se on raskaasti asestettu mies, joka tässä taistelee, mutta harvoin nähdään niin raskaita aseita kannettavan niin keveästi. Painetut lähteet tarjoavat varsin niukkoja tietoja tämän miehen elämästä. Vasta matkoillani Saksassa ja monivuotisen oleskeluni aikana Berlinissä olen sattunut yhteen useitten Lassallen mieskohtaisten tuttavien kanssa, sekä

miesten että naisten, ja näitten arvosteluun minä panen varsin suuren painon. Kuten tunnettua, ovat julkiset lausunnot Lassallesta, sittenkun vaino hänen odottamattoman kuolemansa kautta tyyntyy, ottaneet aivan toisellaisen muodon kuin hänen eläissään. Ei ole enää harvinaista, että hänen merkityksensä ja kykynsä jo avonaisesti tunnustetaan. Enimmät yksityisistä arvosteluista ovat kuitenkin hänelle verrattain epäedullisia. Hänen yksityiset tuttavansa ovat harvoin lukeneet hänen teoksiaan muuten kuin hälväämällä, ja harvoin, tuskin koskaan omaksuneet hänen mielipiteitään. Hänen heikkoutensa olivat sellaisia, ettei niitten tuntemiseen tarvinnut tutkia sielutiedettä, ja suurin osa sivistyneistä kirjamiehistä samoin kuin suurin osa julkisien henkilöitten yksityisistä tuttavista kiinnittää helposti huomionsa silmiinpistäviin heikkouksiin, varsinkin sellaisiin, jotka jumaloiva puoluejoukko jättää kokonaan huomioon ottamatta. Minä en odottanut ylemmän porvariston puolelta mitään rakkauden tuomiota miehestä, joka kuollessaan oli taistelussa koko isänmaansa porvarillisen yhteiskunnan kanssa, ja joka melkein yksinään seisoi kokonaisen kansakunnan sanomalehdistöä vastaan; mutta niin läpitunkevaa vastenmielisyyttä, niin perusteetomalta tuntuva ja yhä vieläkin kytevää katkeruutta kuollutta miestä kohtaan en koskaan olisi voinut odottaa, se täytyy tunnustaakseni. Luullakseni saa tätä samaa katkeruutta kiittää niistä vaikeuksista, joita ilman tätä nykyä on mahdoton hankkia täydellisiä ja tyhjentäviä tietoja Lassallesta. Hänen kirjoituksistaan ei löydy ainoakaan kunnollista, saati sitten täydellistä painosta. Useimpia niistä voi saada ainoastaan Leipzigin erään sosialistiasioitsijan kautta, jonka epäluotettavuus ja hutiloiminen tekee senkin saannin miltei mahdottomaksi, ja mitä hänellä on varastossaan, ne ovat kaikki painetut mitä huo-

noimmalle paperille ja pilatut törkeillä, erehdyttävillä painovirheillä.¹ Harvinaisempia kirjoituksia ei löydy edes Berlinin kuninkaallisessa kirjastossa. Siellä löytyy ainoastaan sangen harvoja painettuja elämäkerrallisia tietoja sekä kirjeitä. Mutta jos tämä kaikki, kuten sanottu, merkitsee vielä sammumatonta katkeruutta Lassallea kohtaan, niin ei se kuitenkaan ole läheskään yksin hallitseva. On ilahuttanut minua, että vainajasta säännöllisesti on puhuttu sitä suuremmalla mielihyvällä, tunnustuksella, lämmöllä ja ihailulla, jota tarkemmin häntä oli tunnettu. Se on suuressa määrässä eduksi Lassallelle; sillä samoin käy aina kaikkien todellisesti merkitsevien henkilöitten. Löytyy henkilöitä, joilla on erityinen kyky häikäistä maineen taikavoimalla, vaan niitten käy niinkuin paavin Roomassa, jota lähemmäksi niitä tulee, sitä vähemmän ne vaikuttavat, kun taas merkitsevämmät henkilöt voittavat suurimman ihailun niitten puolelta, jotka ovat heitä lähinnä. Minä olen vuosikausia perättäin antanut kaikkien näitten arvostelujen ja päätelmien keskenään riidellä ja välillä sopia mielessäni, samalla yhäti ja väsymättömällä innolla perin pohjin tutkien niitten esinettä, ja kun nyt taas uudestaan olen syventynyt tähän aineeseen, muodostavat kaikki nämä erilaatuiset käsityskannat yhdessä omien vanhojen ja uusien mielialojeni ja vaikutelmieni kanssa ihmeellisen ja moniäänisen sopusoinnun sisänsäni. Minä tunnen Lassallen niin hyvin, kuin häntä koskaan näkemättään tai kuulemattaan voi tuntea; minulla on hänen elämänsä valopuolista se ilo, joka edellyttää ymmärtämistä, ja minä näen ne varjopuolet, jotka rajoittavat niitä; perinpohjaisesti arvostelemaan hänen monipuolista vaikutustaan en kumminkaan kykene, sillä siihen vaadittaisiin yhtä suurta muinaistutkijaa, ajattelijaa, oikeustieteen ja valtiotalouden tuntijaa, kuin hän itsekin oli,

mutta minä koetan ainoastaan antaa pääpiirteet hänen henkisestä ihmisestään.

Paljon on kirjoitettu niitten oppien puolesta ja vielä enemmän niitä vastaan, joita Lassalle viimeisinä elinvuosinaan julisti. Niitten oikeutta on sekä vastustettu että vahvistettu. Hänen viimeisen käytännöllisen ehdotuksensa tarkoituksellisuutta vastaan on käyty kuumaa taistelua. Minä en ota vastuulleni lausua tuomiota siinä taistelussa, eikä minulla liioin ole halua itse sekaantua siihen. Mitä minä tahtoisin tehdä ja mitä itse puolestani tahdon koettaa tehdä, koska kukaan muu ei vielä ole tuntenut siihen halua, se on: valaista Ferdinand Lassallen luonne, tuoda kuuluviin hänen olemuksensa sisimmät sävelet, tehdä tunnetuiksi hänen sielunsa syvimmit ominaisuudet ja niissä vallitsevat aatteet, hänen henkensä pääpiirteet ja hänen kyvykkyytensä luonne, sanalla sanoen, esittää hänet ilmielävänä ihmisenä, kirjailijana, puhujana ja suurena puoluejohtajana, sekoittamatta siihen ollenkaan tuomion langettamista meidän päiviemme vaikeimmista ja polttavimmista kysymyksistä, joka on kokonaan eri asia ja joka monen mielestä näyttäisi ihmeellisen helpolta. Se elämä, josta nyt käyn kertomaan, elettiin niin intohimoisen tulisella kiireellä, että se ikäänkuin lensi oman aikansa ohi, ennenkuin ennätti käsittää sitä. Lassallen tieteelliset teokset ovat liian vaikeasti sulavia niille, jotka ovat saaneet vaan tavallisen sivistyksen, ja ne työmiehet, jotka lukivat hänen lentokirjassaan, voivat niitä vaan osittain ymmärtää. Kriittisenä ajattelijana on Lassalle voittamaton. Ei yksikään laitos, ei yksikään mies, johon hän kerran tarttui käsiksi, ole kertaakaan voittanut taistelua. Se ei merkitse paljoa, jos etevä tiedemies on erehtynyt jossain yksityisessä. Ajan aalto huuhtoo erehdykset pois ja ihmiskunta vie perinnöksi jäännöksen.

II.

Vanha kreikkalainen ajattelijan Herakleitos, joka niin kauvan oli Lassallen tutkimuksen esineenä, käytti suuren määrän kuvaannollisia lauseparsia merkitsemään olemuksen perusvoimia: tulta, virtaa, oikeudenmukaisuutta, so-
 taa, näkymätöntä sopusointua, jousia ja lyyraa; nämä kaikki johtuvat mieleen, kun koettaa etsiä kuvaa Ferdinand Lassallen elämäntarkoituksesta. Eräässä kirjeessä, joka kuohuu kärsimättömyyttä tapausten hitaasta kulu-
 lusta, käyttää Lassalle sanoja »minun palava sieluni»; tuhansista, jotka tahtoisivat käyttää näitä sananparreiksi tulleita sanoja, oli Lassalle ehkä ainoa, joka ei liioitellut: hänen sisässään oli todellakin jotain sellaista, joka aina oli tulella. Hänen hehkuva rakkautensa tieteisiin ja tietoihin, hänen oikeuden ja totuuden janonsa, hänen henke-
 vyytensä, hänen taipumaton itsetietoisuutensa, hänen syvälle juurtunut turhamaisuutensa, hänen rohkeutensa ja hänen ilonsa hallita: kaikki oli samaa liekehtivää ja polttavaa laatua. Hän oli valon tuottaja ja soihdun kan-
 taja; valon tuottaja uhmaava ja rohkea kuin Lucifer itse, soihdun kantaja sellainen, joka kernaasti asetti oman itsensä kirkkautta levittävän soihtunsa täyteen valais-
 tukseen — *grand oiseur et grand poseur* (suuri uhmilija ja suuri kerskailija). — Herakleitoksen maailmassa merkitsee jousi ja lyyra yhteen asetettuina hallitsevaa perus-
 voimaa; lyyra on sopusoinnun eli toisin sanoen täydellisen sivistyksen esikuva; jousi taas surmaavine auringon-
 nuolineen merkitsee toimintaa ja hävitystä. Niinpä val-
 litsivat Lassallenkin hengessä lyyra ja jousi rinnakkain, korkein sivistys ja mitä herkeämättömin toimintahalu. Harvoin on maailmanhistoriassa nähty sellaista tietopuolista ja käytännöllistä kykyä yhtyneinä. Mutta

joka olisi tarkastellut Lassallea hänen elämänsä alkuaikoina, hän olisi voinut, jos hänellä olisi ollut hyväntahtoinen ja samalla kaukonäköinen katse, sovelluttaa häneen ne samat uusplatonilaisen ajattelijan, Tyrolaisen Maksimuksen sanat, joita Lassalle itsekin käyttää: »Minä ymmärrän Apollonia; jousella-ampuja on jumala ja soittomiehe, ja minä rakastan hänen säveleitään, mutta pelkään hänen ampumataitoaan.»²

Lassalle syntyi Breslaussa. Hänen isänsä ei ollut erittäin lahjakas, mutta toimekas ja rehellinen kauppamies nimeltä Heymann Lassal; poika alkoi kirjoittaa nimensä toisin vasta oleskelunsa aikana Parisissa 1846. Kumpikin vanhemmista oli juutalainen. Lassalle pysyi läpi koko elämänsä rakkaimpana poikana, ja suhde hänen sekä omaistensa välillä oli juutalaisen tavan mukaan sydämmellinen ja luja. Äiti ihaili mitä suurimmassa määrin Lassallea koko hänen elinaikansa, oli taipuvainen kaikkiin hänen yrityksiinsä ja piti päälle päätteeksi kaikki hyvänä. Lapsena seurasi häntä sellainen omituinen kohtalo, että kun hän leikki toisten poikain seurassa — tietysti heidän päällikkönään — syyttivät aikuiset kaikista pahanteoista aina häntä. Ei ainoakaan ikkunan ruutua heitetty rikki, ei ainoakaan pihanurmikko tallattu pilalle, ettei Ferdinand Lassalle olisi saanut syytä siitä, olipa hän sitten kuinka syytön tahansa. Sitä hän ihmetteli itsekin, löytämättä syytä siihen, mutta se johtui aivan yksinkertaisesti hänen synnynnäisestä ylemmydestään samanikäistensä rinnalla. Sillä ijällä, jolloin kaikki pojat tavallisesti ovat nenäkäitä ja suulaita, oli Lassalle vielä enemmän kuin muut nenäkäs ja suurisuinen. Mitä hän myöhemmässä elämässään niin usein kutsui »röyhkeydekseen», se ilmeni jo silloin.

Se ympäristö, jossa Lassalle eli lapsuutensa, oli saksalaisen maaseutukaupungin juutalainen piiri vuosien 1830

2. — *Brandes*, Ferdinand Lassalle.

ja 1840 välillä, piiri, jossa vanhempain ihmisten puhuma saksankieli ei vielä ollut edes puhdasta ja jossa vielä niinä aikoina, ennen juutalaisten vapautusta, israelilainen syntyperä, kaikki perityt tavat ja menot yleensä, välttämättömästi aina otettiin huomioon. Lassalle, joka mieheksi vartuneena tunsii tavatonta vastenmielisyyttä juutalaisia kohtaan, koska hän niissä näki sen aineellisuuden ja kapitalismin edustajia, jota vastaan hän itse taisteli, piti poikavuosinaan itseään mallikelpoisena juutalaisena. Tämän todistaa eräs päiväkirja, jota hän on kirjoittanut viidennestätoista kuudenteentoista ikävuoteensa, ja jossa muutenkin ilmenee kaikki hänen kokemuksensa ja mielialansa niiltä varhaisemmilta ajoilta, joina hänen olemuksensa muodostui. Helmikuun 2 p:nä 1840, siis ainoastaan 14 vuoden vanhana, kirjoittaa hän, kun eräs toveri oli ihmetellyt, että hän muutamassa keskustelussa niin innokkaasti oli puolustanut juutalaisten uskontoa: »Se aasi! Niinkuin sitä ei voisi syödä epäsiistiä ruokaa ja sentään olla hyvä juutalainen! — — — Luulen olevani paras juutalainen, mitä löytyy, jos kohta en noudatakaan muodollisuuksia. Voisin panna henkeni alttiiksi, niinkuin juutalainen Bulwerin *Leilassa*, vapauttaakseni heimoni sen nykyisestä sorretusta asemasta. En kammoisi mestauslavaakaan, jos vaan voisin uudestaan luoda juutalaisista kunnioitetun kansakunnan. Oi, joka kerta kun joudun lapsellisten unelmieni valtaan, näen itseni aina ase kädessä juutalaisten etunenässä viemässä heitä itsenäisyyteen.»

Elämänsä loppuvuosina oli Lassallella tapana sanoa: »Kahta asiaa maailmassa vihaan enemmän kuin mitään muuta: sanomalehtimiehiä ja juutalaisia; ja itse olen niitä molempia;» mutta viisitoistavuotiaana oli hän mielestään kuin ruhtinas Israelissa. Toukokuun 21 p:nä 1840 kirjoittaa hän juutalaismurhien johdosta Damaskuksessa, joista

hän samana iltana on saanut tiedon: »Oi, tämä on kauheata lukea, kauheata kuulla. Hiukset nousevat päässä ja kaikki sydämmen tunteet muuttuvat raivoksi. Kansa, joka tällaista kärsii, on kurja. Ellei se kosta, niin tyytyköön sitten menettelyyn! Tosia, peloittavan tosia ovat kertojan seuraavat sanat: Juutalaiset tässä kaupungissa alistuvat julmuuksiin, niinkuin ainoastaan nämä maailman halvimmat voivat tehdä, ryhtymättä ankaraan vastarintaan. — Siis kristitytkin ihmettelevät meidän hidasta vertamme, ettemme nouse puolustamaan itseämme, ettemme ennemmin kaadu taistelussa kuin kärsi kidutusta. Oliko se sorto ehkä kovempaa, jota vastaan Sveitsiläiset muinoin nousivat? Onko mikään vallankumous koskaan ollut oikeutetumpi, kuin mihin juutalaiset Damaskuksessa voisivat ryhtyä, sytyttää kaupungin joka kolkalta tuleen, räjähyttää ruutisäiliön ilmaan ja kuolla itse yhdessä räikkääjensä kanssa? Käärme kiemurtelee, kun sen päälle astutaan, mutta sinä lyyhistyt yhä vaan syvemmälle. Sinä et osaa kuolla, et tuottaa muille kuolemaa, et tiedä, mitä on oikeutettu kosto, et osaa sortua samaan hautaan vihollestesi kanssa ja purra heitä vielä kuolontuskissasi. Olet orjaksi syntynyt!» — Ja sen johdosta, että uudestaan oli tuotu esiin se typerä valhe, että juutalaiset jumalanpalveluksissaan muka käyttivät murhattujen lasten verta, kirjoittaa hän heinäkuun 30 p:nä: »Taas noita löyhiä juttuja, että juutalaiset käyttävät kristittyä verta. Damaskuksen asia uudistuu nyt Rhodoksessa ja Lembergissä. Mutta että kaikilta maailman kolkilta tuodaan esiin näitä syytöksiä, merkitsee minun mielestäni vaan sen ajan lähennemistä, jolloin me todellakin tahdomme auttaa itseämme kristityllä verellä. Auta itseäsi, niin taivaskin auttaa sinua. Arpa on heitetty; loppu riippuu pelaajista.»

Vanhempiaan kohtaan on nuori Lassalle läpeensä hel-

lästi rakastava poika; hän on hengellään ja sielullaan heihin kiintynyt, on tottelevainen eikä tahdo millään tavalla saattaa heille surua. Isä, komea ja voimakas mies, kasvoiltaan viisaan ja miellyttävän näköinen, oli jonkun verran tyrannimainen huoneessaan, kiivas ja pikaluontoinen, mutta siltä erittäin hellä isä poikaansa kohtaan. Äiti oli hiukan kuuro, valitteli yhtenäen, ja oli häälyväinen luonteeltaan. Sisar Fredrika, vanhin lapsista, oli kaunis ja vilkas tyttö, jolla jo oli yksi onneton kihlaus takanaan. Hän meni vuonna 1840 toistain kihloihin orpanansa Ferdinand Friedländerin kanssa, joka oli kunnan mies, vaikka vanhemmat hänet sillä kertaa tunsivat väärin. Veli, niin nuori kuin onkin, pohtii vanhempain kanssa sisaren asioita, keskustelee hänen naimasuhteistaan ja myötäjäisistään, kylmäjärkisesti kuin aikamies konsaan.

Varhain herää hänessä turhamaisuus. Se ei ole niinkuin muissa nuorissa neroissa pelkästään sitä varjoa, jonka aavistus suurista lahjoista luo nuorukaiseen. Se vaikuttaakin myöhemmin hänen miehuutensa ijällä vastenmielisesti. Hän merkitsee päiväkirjaansa kaikki, mitä hänestä on imarrellen lausuttu, ja niistä näkyy, että vanhemmat ihmiset varsin usein ovat mielistellen puhuneet hänen älystään ja sukkeluudestaan, vieläpä käyttäneet hänestä sanaa nerokas. Hänen turhamaisuutensa yhteyteen on myöskin luettava hänen nenäkäs, toisinaan suorastaan röyhkeä esiintymistapansa, hänen uppiniskaisuutensa opettajia kohtaan, joissa hän näki vaan pelkkiä vihamiehiä, ja yleensä koko hänen riitaisa käytöksensä jo poikavuosinaan.

Oppilaana koulussa on hän mahdoton. Niin teräväjärkinen ja niin tavattoman huomiokykyinen kuin onkin, on hän laiska, vetelehtii ja hutiloii yhtenäen, kopioitsee ahkerampain tovereittensa kirjoituksia ja jää valheellisilla tekosyillä koulusta pois. Hän on taipuvainen vielä pahem-

piinkin asioihin. Hän kirjoittaa isänsä nimessä vääriä todistuksia poissaolonsa syyksi koulusta, vieläpä väärentää säännöllisesti melkein puolen vuoden ajan ensin äidin, sitten isänsä nimet niitten huonojen arvosanojen alle, joita tuo koulusta kotiin, ja viettää päivänsä pelaamalla biljardia ja kortteja. Samalla kertaa pysyy hän mitä lujimmissa ja parhaimmissa ystävyysuhteissa omaisiinsa ja selvittää itselleen väärää menettelytapansa seuraavilla kauniilla ja todellisilla sanoilla: »En tiedä, mistä se tulee; isäni ankarasta kiellosta huolimatta pelaan joka lauantai biljardia; allekirjoitan itse koulutodistukseni, vaikka sekin on väärin, ja rakastan kuitenkin isääni niin rajattomasti, kuin lapsi koskaan sen voi tehdä. Voisin antaa elämäni, jos sillä vaan tietäisin hyödyttäväni häntä, ja kuitenkin — — Mutta se tulee kevytmielisyydestäni. Sydämmeni pohjalta olen minä hyvä.» (14 p:nä tammikuuta 1840). Tähän poikamaiseen kevytmielisyyteen, jonka hän mainitsee, on hänen tavaton kiihkoisuutensa ainoastaan näennäisenä vastakohtana. Hän on luonteenlaadultaan sagviniis-kolerinen. Kun isä eräänä päivänä antaa hänelle aimo lailla selkään, päättää hän loukatussa kunniantunnossaan tehdä itsemurhan, ja pelastuu ainoastaan siten, että isä, joka on hiipinyt hänen jälessään, saa hänestä kiinni juuri viimeisellä hetkellä, kun hän on heittäytymäisillään Ohle jokeen (29 p:nä tammikuuta). Kun väärennykset hänen arvostelukirjassaan tulevat ilmi, estää ainoastaan ajatus vanhempain surusta häntä lopettamasta päiviään, ja pian hän sentään lohduttaa itseään sillä kuvittelulla, että nämä tällaiset vastukset ja nöyryytykset mahtavat vastaisuudessa tuntua hänestä hyvin mitättömiltä.

Hänen kiihkeä luonteensa ilmenee etenkin siinä voimassa, jolla hän tuntee mielipahaa, vihaa ja kostonhalua. Kaikkia vastaan, jotka ovat loukanneet häntä tai jotain

hänelle kuuluvaa, vannoo hän sammumatonta, tulista vihaa, ja lupaa pitää loukkauksen tulikirjaimin mieleensä painettuna, kunnes on kostanut.

Jo varhaisimpina lapsuusvuosina ilmenee hänessä kiihkoisa uhkamielisyys, halu toteuttaa tahtoaan väkivaltaisilla keinoilla, mutta ennen kaikkea horjumaton rehellisyys, jolla hän itseään kaunistelematta tekee selkoa sisällisestä tilastaan ja suhteestaan muuhun maailmaan, rehellisyys, joka jossain määrin tasoittaa sitä epärehellisyyttä, jota hän toisinaan osoittaa keinoja valitessaan.

Kun oikea syy Lassallen mainioihin arvosanoihin Breslaun latinakoulussa tuli ilmi, toteutui hänen tahtonsa päästä eroon koko siitä oppilaitoksesta ja sen sijasta siirtyä Leipzigin kauppakouluun. Isä ei toivonut pojastaan kauppiasta. Kun perheen ystävät ja tuttavat sekaantuivat asiaan, kun toiset puolustivat isää, toiset poikaa, siten saattaen riitaa ja epäsopua perheeseen, tuli Lassalle ensi kerran huomanneeksi, kuinka tyhmää ja järjetöntä on seurata tai ottaa edes korviinsakaan taitamattomain siivullisten neuvoja ja puheita. Ja kun hän samoihin aikoihin oli sattunut lukemaan vanhan tarinan talonpojasta poikineen, jotka ohikulkevain neuvoja seuraten olivat lopulta tulleet niin pitkälle, että itse astuivat jalan ja kanttoivat aasiaan, puki hän elämänsä ensimmäisen viisauden seuraavaan muotoon: »Aasia minä en kannan», sananparsin, joka sitten usein oli hänen huulillaan.

Epätoivoisena siitä sekaannuksesta, johon oli joutunut, vei Lassalle tahtonsa perille ja tuli toukokuussa 1840 Leipzigiin. Mutta siellä joutui hän opettajain kanssa vielä huonompiin väleihin kuin Breslaussa. Hän näki heissäkin vaan pahansuopia vihamiehiä. Hänen itsetietoisuutensa kasvaa, samassa suhteessa kuin hän huomaa olevansa jotain erikoista. Mutta häntä vaivaa koti-ikävä, hän kaipaa

omaisiaan, erittäinkin isää, jota hän yhä muistaa hellimmällä rakkaudella, ja sisartaan, johon hänen suhteensa vähä vähältä on tullut erittäin sydämmelliseksi. Sielläkin joutuu hän haaveilevaan ystävyYTEEN joittenkuitten tovereittensa kanssa. Niitten joukossa oli eräs Robert Zander, jonka sisar Rosalie oli Lassallen ensimmäinen rakastettu, ja hänelle lähetteli tuo rakastunut koulupoika lukuisia kirjeitä ja runoja, jotka ikävä kyllä hävitettiin hänen kuoltuaan 1876.

Lassalle ei kuitenkaan ollut kauppakoulussa enempää kuin elokuuhun 1841. Hän huomasi, että oli erehtynyt kutsumuksestaan ja ettei hänestä ollut kauppamieheksi. Vanhemmat eivät siitä huomiosta hämmästyneet, sillä he olivatkin aina toivoneet, että poika antautuisi lukutielle. Jo 3 p:nä elokuuta 1841 kirjoittaa hän päiväkirjaansa, samalla kun vertaa itseään Wilhelm Meisteriin, että hänen sydämmensä niinkuin Wilhelminkin tykyttää vaan taiteelle, mutta että eroavaisuus heidän välillään on siinä, että kun Wilhelmiä vanhempansa kaikin mokomin tahtoivat kauppiaaksi, hän itse vapaehtoisesti luopui kaikesta taiteellisesta toiminnastaan; mutta nyt huomaa hän, ettei hän voikaan luopua julkisesta elämästä, olipa se sitten taiteellista tai valtiollista. Hän on enemmän huolissaan vapaudesta kuin tavarain hinnoista, kiroo kiivaammasti niitä koiria ylimyksiksi, jotka riistävät ihmiseltä hänen kalleimman omaisuutensa, kuin kauppakilpailijaa, joka polkee hinnat liian alhaalle. Mutta se ei ole jääpä pelkkiin kirouksiin.»

Ja nyt joudumme me päiväkirjassa todistajiksi, millä vauhdilla tämä poika, ei vielä kuuttatoista vuotta täyttänyt, kehittyi nuorukaiseksi, joka on selvillä tehtävästään ja aavistaa elämänsä vastaiset kohtalot.

Hän lukee ja ihailee Börneä, ottaen hänet lähimmäksi

esikuvakseen. Tämän Pariisinkirjeistä näkee hän kauhukseen,» kuinka Saksassa kolmekymmentä tyrannia räökkää kolmeakymmentä miljoonaa ihmistä. Hän yhtyy Börnen kanssa kiroomaan Euroopan itsevaltijaita, mutta — kuvaavaa kyllä — hänen selvä valtiollinen älynsä ei hyväksy Börnen lapsellista luottamusta lähimpään tulevaisuuteen. Hän kirjoittaa (24 p:nä heinäk. 1840): Minun täytyy, ikävä kyllä, epäillä hänen sanojaan: ei kukaan euroopalainen ruhtinas ole niin sokea, että uskoisi lastensalasten nousevan valtaistuimelle. Täytyy tulla pahempaa, ennenkuin voi parempaa toivoa.»

Kummallisinta on, että niin nuori vallankumouksellinen kuin hän onkin, hän kuitenkin aavistaa olevansa luonteeltaan ylimys, ja että ne ovat olosuhteet, eikä hänen luontainen taipumuksensa, jotka tekevät hänestä kansavallan miehen. Heinäkuun 19 p:nä kirjoittaa hän: »Olin teatterissa. Loewe näytteli Fiescoa. Mikä suurenmoinen luonne tämä Lavagnan kreivi! En tiedä miksi; mutta huolimatta siitä, että olen mielipiteiltäni kansavaltais-tasavaltalais-kumouksellinen siinä määrässä kuin joku toinenkin, tunnen kuitenkin, että kreivi Lavagnan asemassa olisin menetellyt juuri niinkuin hänkin, en olisi tyytynyt olemaan Genuan ensimmäisenä porvarina, vaan kurkoittanut käteni kruunuun. Siitä näkyy, kun asiaa tarkemmin katselen, että olen vaan itserakas. Jos olisin syntynyt kruununperijäksi tai ruhtinaaksi, olisin ylimys henkeen ja vereen saakka. Nyt, kun olen alhaisen porvarin poika, tulee minusta ajan mittaan kansanvaltainen.»

Voimme päiväkirjasta seurata hänen sisällistä taisteluun. Elokuun 24 p:nä kirjoittaa hän: Minussa taistelee kaksi äärimmäisyyttä. Onko minun elämässäni oltava viisas ja kunnollinen? Onko minun käännettävä purjeeni myötätuuleen, liehakoitava mahtavia ja hienoilla juonilla

voitettava etuja ja arvoa, vai onko minun uhmailevana tasavaltalaisena pysyttävä hyveissä ja totuudessa ja mistään muusta välittämättä käytävä vaan suoraan antamaan ylimysvallalle kuolinisku? Mutta ei, minä en tahdo, vaikka voisinkin, tulla kurjaksi ja kumartelevaksi hovimieheksi. Minä tahdon julistaa vapautta kansoille, vaikkapa siihen koetukseen sortuisinkin. — Elokuun 26 p:nä: Minua kaduttaa, etten ole tutkinut enemmän. Nyt minulle on käynyt selväksi, että tahdon tulla kirjailijaksi. Niin, minä tahdon astua Saksan kansan eteen, kaikkien kansain eteen, ja leimuavin sanoin vaatia heitä taisteluun vapauden puolesta. En anna ruhtinasten uhkaavien katseitten säikäyttää itseäni; en anna arvonimien enkä kunniamerkkien vietellä itseäni toisena Juudaksena pettämään vapauden asiaa. En, minä en lepää, ennenkuin ne kalpenevat pelosta. Parisista, vapauden maasta tahdon Börnen lailla lähettää viestit maailman kaikille kansoille, ja näkkööt silloin kaikki ruhtinaat hammasta purren, että hetki on lyönyt.»

Paljon miettimisen aihetta antaa hänelle Heine, jota hän ensi kertaa on lukenut. »Minä rakastan tätä Heineä, hän on minun toinen itseni.» Mutta hän ei käsiti, että tämä mies voi olla luopio vapauden asiassa, että hän on voinut viskata jakobinihatun päästään ja ottaa sen tilalle kultareunaisen päähineen. Hän ei voi käsittää muuksi kuin ivaksi näitä Heinen sanoja: »Minä olen kuningasmielinen, en ole demokraatti», eikä ymmärrä, miksi hän siinä tapauksessa ottaa niin sydämmelleen kaikkien jalojen tasavaltalaisten kuoleman.

Kuusitoista vuotta täyttäneenä on Lassallella kaikki suunnitelmansa, ja koko vastainen elämänsä täysin selvillä. Hän ilmoittaa isälleen järkähtämättömän päätöksensä jatkaa tieteellisiä opinnoitaan. Isä kysyy, mitä tieteen haaraa hän aikoo opiskella? Hän vastaa: Suurinta,

laajaperäisintä tiedettä maailmassa, sitä joka on lähimmässä yhteydessä ihmiskunnan pyhimpien harrastusten kanssa: historiaa. Isä kysyi edelleen, luuliko hän itseään runoilijaksi.

En, kuului vastaus, mutta minä tahdon pyhittää elämäni julkisen sanan palvelukseen. Nyt taistellaan ihmiskunnan pyhimmistä tarkoituseristä. Menneen vuosisadan loppuun saakka oli maailma taikauskon kahleissa. Silloin kohosi henkisten voimain herätyksestä voimakas aalto, joka pyyhkäsi pois kaiken entisyyden. Ensimmäinen hyökky oli kauhea, ja sen täytyi olla niin. Sen jälkeen on taisteltu herkeämättä — — — Taistelua jaloimmista tarkoituseristä käydään jaloimmalla tavalla. Tietysti täytyy ulkonaisen voiman tukea totuutta; sillä he eivät salli sen muulla tavalla käyvän, nämä tyrannit valtaistuimilla. El-käämme siis kiihoittako kansoja, vaan valistakaamme niitä.

Isä oli kauvan vaiti, mutta sitten vastasi hän: »Minä käsitätän hyvin sen totuuden, joka on sanoissasi, mutta miksi pitää juuri sinun ruveta marttyyriksi? Sinun, meidän ainoan toivomme, ainoan tukemme. Vapaus voitettakoon taistelulla, mutta voitetaan se ilman sinuakin — — — sinä yksinäsi et voi muuttaa mitään.»

Ja nuori Lassalle kirjoitti päiväkirjaansa: Aivan niin, hän on oikeassa. Miksi rupeisinkaan juuri minä marttyyriksi? Vaan jos kaikki puhuisivat siten, milloin ilmestyisi siis taistelijoita?

Miksi pitää juuri minun ruveta marttyyriksi?

Miksi? Siksi, että jumala on herättänyt rinnassani äänen, joka kutsuu taisteluun. Siksi, että jumala on antanut minulle sen voiman, minä tunnen sen, jota tarvitaan taistelussa. Siksi, että voin taistella ja kärsiä jalon asian vuoksi. Siksi, etten tahdo petoksella väärin käyttää niitä voimia, jotka jumala on antanut minulle varmaa päämää-

rää varten. Siksi, että minun sanalla sanoen on mahdotonta menetellä toisin. —

Mitä Lassalle myöhemmin ivallisesti kutsui röyhkeydekseen, se näyttää tässä pyhittäneen hänet elämään ja taisteluun.

Mutta meillä on tässä edessämme rotupiirre hänestä, hänen luonteensa perusmuoto, se hänen ominaisuuksistaan, jonka alkuperä sattuvimmin ilmenee juutalaisessa sanassa Chutspe, joka samalla kertaa merkitsee uskallusta, röyhkeyttä, tyhmänrohkeutta, hävyttömyyttä ja yritteleväisyyttä, ja johon helposti voi sisältyä kaikki se äärimmäisyys, mihin pari vuosituhatta pelossa ja pakollisessa alistumisessa kiusaantunut rotu nousevan sivistyksen aamu-koitossa välttämättä joutuu. Kun Lassalle erästä häntä vastaan nostettua rikosjuttua käsiteltäessä pilkkaa puolustuspuheessaan valtion asiamiestä, huolimatta siitä, että puheenjohtaja oli uhannut ottaa häneltä kaiken puhevallan, ja kun hän, sittenkun hänet lopulta todellakin oli kielletty enempää puhumasta, yhtäkaikki vie puhevuoron alkamalla pohtia sitä, oliko moinen kielto oikeutettu, niin on se juuri samaa, mitä merkitsee »Chutspe». Tämä »Chutspe» voi juutalaisen rodun tavallisissa yksilöissä toisinaan ilmestyä liiallisena tungettelevaisuutena, ja niin vastenmielistä kuin se onkin, saattaa se joskus sentään julkeutensa ja kekseliäisyytensä vuoksi olla huvittavaa, jopa hienoakin, mutta hänessä, jonka sielu kätki niin suuria ominaisuuksia, oli se vaan se alkuaine, josta hänen oma toimintahalunsa kehittyi ja jonka värin se aina säilytti muuttumattomana. Hänen halunsa ja kykynsä toimintaan eivät nimittäin olleet sitä puhdasta anglosaksilaista tai amerikalaisesta yritysintoa, joka uupumatta ja käytännöllisesti tahtoo vaan tuottaa ja järjestää. Se oli toimintahalua, joka etsi vastarintaa ja joka eli ja hengitti ainoastaan oppo-

sitsioonissa. Eräs saksalainen runoilija, joka vaan yhden ainoan kerran oli nähnyt Lassallen eräissä soittajaisissa, lausui minulle: »Hän oli niinkuin uhkamielisyys itse; mutta hänen otsallaan oli sellainen toimintakyvyn leima, ettei suinkaan ketään olisi ihmetyttänyt, vaikka hän olisi anastanut jonkun valtaistuimen.» — Hänessä piili siis sellainen voima, joka etsi esteitä ja voitti ne, ja joka yhdisti hänessä kaikki hänen voittoon vievät ominaisuutensa: kylmäverisyyden, taisteluhalun, kunnianhimon, valanhimon, ja kukistumattoman varmuuden ratkaisevalla hetkellä.

Istuissaan ensi kertaa kuusi kuukautta tutkintovankilassa, silloin 23-vuotisena nuorukaisena, oli hänen tapansa, päinvastoin kaikkea vankilajärjestystä, komentaa vartijoita mielensä mukaan, ja jos nämä jollain tavoin koettivat näyttää määräämisvaltaansa hänelle, syntyi siitä varsin kiivaita kohtauksia. Kun hän sai tietää sisarensa jättäneen armonanomuksen hänen puolestaan, toimitti hän kirjelmän kuninkaalle, ehkäistäkseen kaiken väärinkäsityksen. Oli jotain Cæsarin tapaista tässä nuorukaisessa, jota säikähtyneet porvarit kerran tulivat pitämään Catilina. Hän oli luotu valtaan, hän oli muovailtu hallitsijaksi, vaan kun hän ei syntynyt kruununperijänä eikä aatelismiehenä, vaan syrjäytetyn rodun keskisäätyisenä lapsena, tuli hänestä ajatteli ja kansanvaltainen kiihoittaja, saavuttaakseen sitä tietä sen elementin, johon hänet oli luotu. Olemme nähneet, että Lassalle oli tietoinen tästä jo nuorena poikana. Ja jos hän myöhemmin ei ollutkaan selvillä siitä, niin tulee muistaa, että moni seikka, joka meidän tietoisuudessamme näyttää tarkoitusperältä, onkin luonnon käsissä vaan keino, ja luonto hänessä vaati valtaa ja vaikutusalaa, vieläpä sitä loistoa ja niitä riemuhuutojakin, joita joku kansa tai joku sääty jakelee etevälle

johtajalleen, ja kaiken tämän sitäkin paremmalla syyllä, koska hän oli syntynyt äärimmäisellä vasemmalla ja äidinperintönä saanut kostettavakseen vuosisatojen orjuuden ja vääryydet — eikö hänen siis jo varhain täytynyt tuntea itseään kumousmieheksi ja ylimykseksi? Nämä hänen taipumuksensa joutuivat uudemman tieteen vaikutuksen alaisiksi, ja Lassalle oli myös kuin luotu tiedemies; mutta uudempi tiede palvelee koko olemuksellaan radikaalisen edistyksen asiaa, ja jota enemmän joku syventyy sen henkeen, sitä ankarampaan vastarintaan hän joutuu kaikkea perittyä mahtavuutta vastaan.

Niin varhain kuin Lassalle kypsyikin nuorukaiseksi, ei tämä kypsyy sentään läheskään hävittänyt tai tukahuttanut lasta hänessä. Hän ei kuulu niihin miehiin, jotka eivät koskaan ole olleet lapsia; hän on niitä, jotka aina säilyttävät jonkun verran lapsenomaista. Ei pidä joutua harhaan Spielhagenin kokonaan runoillusta sankarista *In Reih' und Glied'*issä ja luulla, että Lassalle oli sellainen kalpea ja hiljainen ja aina totinen poika, jommoiseksi Leo siinä kuvataan. Hän oli vielä miehenäkin hyvin tunteellinen ja sydämmellinen, suuressa määrin vailla mielenmalttia yksityiselämässään, saattoi antaa katkeruudelleen ja vallanhimolleen aivan höllät ohjaket ja seuraavassa silmänräpäyksessä suurella rakastavaisuudella peruuttaa koko kiivautensa; hän saattoi olla täynnä lapsen kujeita paremmin kuin moni muu. Hänen lapsimaisuudestaan, etten sanoisi lapsellisuudestaan, johtui myös hänen varhain herännyt halunsa kaikkeen loistavaan ja häikäisevään. Hän, demokraatti, oli aina puettu keikarimaisesti, valitulla hienoudella, mutta sentään maukkaasti. Hän pani suurta arvoa huoneittensa hienoon, melkein pä koreiltuun kalustukseen. Hänen kodissaan ei vallinnut yksinään hienous, vaan haiskahti se myös jonkun verran dekoratiiv-

viselta. Lassalle teki viisikymmenluvun alkupuolella kaksi matkaa itämaille ja toi sieltä mukanaan mattoja ja taidesineitä, joilla kaunisti asuntonsa. Hänessä oli hiukan näyttelijää, niinkuin hallitsijaluonteissa useinkin (Napoleon, Byron). Kun hänellä oli kutsut, oli hänen pöytälaitoksensa valituimmat koko Berlinissä, huolimatta siitä, että hän ajoi työväen asiaa. Siinä ei kuitenkaan ole sitä suoranaista ristiriitaa, jonka siinä voisi luulla olevan, vaan ilmenee siinä ainoastaan rikkaan ja monipuolisen luonteen vastakohtat, sellaisina kuin ne ovat elävän kauneusaistin täyttämässä jakobiinissa, komeasti kaunistetuilla aseilla taistelevassa vallankumouksen sotilaassa, miehessä, joka ei ole vielä loppuunkuluttanut ensimmäisiä lapsensaappaitaan. Lassallen sielussa asui jotain ihan uudenaikaisinta, mutta samalla myös jotain vallan antiikkia, ja sitä antiikkia oli siellä kaksin verroin. Hän oli täydellinen Alkibiades nautinnonhimoltaan ja kyvyltään mukautua olosuhteihin mihin tahansa: sama tiedemiesten kuin vallankumouksellisten joukossa, sama vankilassa kuin tanssisaleissakin, »käyden nuoruudessaan vankilaan yhtä välinpitämättömästi, kuin joku toinen käy karkeloon»,³ ja luonteensa lujuudelta, toimintakyvyltään, valtiolliselta älyltään ja taidoltaan hallita ja järjestää oli hän muinaisajan roomalainen.

Ihastuneena klassilliseen muinaisaikaan alkoi Lassalle Breslaun ja Berlinin yliopistoissa tutkia filologiaa ja sen yhteydessä Hegelin filosofiaa, jonka dialektisen järjestelmän hän innolla omisti itselleen. Samassa imi hän itseensä myös nuoren Saksan kumouksellisia aatteita. Jätettyään yliopiston eli hän riippumattomana yksityismiehenä Reinin varsilla ja tutki Düsseldorfissa sekä jonkun aikaa Parisissa 1845 kreikkalaista filologiaa ja filosofiaa.

Parisissa tutustui kaksikymmenvuotias Lassalle Hein-

rich Heineen, ja hyvän käsityksen saa tämän nuoren ylioppilaan nerokkuudesta, kun näkee, mihin määrään hän viehättää aikakautensa Aristofanesta, joka kuitenkin oli niitä miehiä, jotka eivät viehäty vähistä. Ja toiselta puolen ilmenee selvästi runoilijan tarkkanäköisyys sielullisissa asioissa, kun näkee, millä tavoin hän puhuu tuosta nuorukaisesta, joka kuitenkin, mitä kehitykseen ja ikään tulee, oli hänen rinnallaan vielä lapsi. Todenmukaisesti on Lassalle tavallisella tarmollaan ruvennut ajamaan sairaan ja hyljätyn runoilijan perintö-asiaa ja lujalla esiintymisellään hänen puolestaan hankkinut hänelle Saksassa vaikutusvaltaisia liittolaisia tässä niin perin tärkeässä jutussa. Kirjeissä Lassallelle, joissa Heine yhtenäen kutsuu häntä »kalliiksi, rakkaaksi ystäväkseen», »rakkaaksi aseveljekseen», ilmestyy seuraavanlaatuisia lauseita: »Tänään ainoastaan kiitän Teitä; ei kukaan ole vielä koskaan tehnyt niin paljoa minun hyväkseni. Enkä liioin ole vielä nähnyt ketään toista, jonka selväjärkisyys ja toiminta olisivat olleet yhtyneinä niin kiihkeään tarmoon. Tietysti on teillä oikeus olla röyhkeä — me toiset anastamme vaan suotta itsellemme tämän jumalallisen etuoikeuden. Teihin verraten olen minä vaan pieni, mitätön hyttynen.» Ja toisessa paikassa: »Voikaa hyvin ja olkaa varma, että rakastan teitä sanomattomasti. Kuinka minua ilahuttaa, etten ole Teidän suhteenne erehtynyt; mutta en ole myös kehenkään luottanut niinkuin Teihin, minä, joka olen niin epäluuloinen, en luonnostani, vaan kokemuksesta. Sittenkun olen alkanut saada Teiltä kirjeitä, tunnen itseni paljoa rohkeammaksi ja terveemmäksi.»⁴ On melkein liikuttavaa nähdä tämän 46-vuotisen miehen, tämän suuren ja monien kärsimysten masentaman runoilijan etsivän turvaa tuolta raudankovalta nuorukaiselta, jonka tahdon kaksikymmentä talvea on koventanut taipumattomaksi, ja jolta liikenee

rohkeutta jakaa kaikille niille, jotka alakuloisina valittavat hänen ympärillään. Heine, etsimässä apua Lassallelta, antilooppi, joka asettuu nuoren leijonan turviin. — Eräässä kirjeessä Ferdinand Lassallen isälle on vihjaus siihen, että Lassalle Heinen mielestä olisi näyttänyt innokkaaksi jumalankieltäjäksi. Hän »tahtoo nähdä hänen kasvojaan», kun saa kuulla, että kuolemansairas runoilija on alkanut uskoa jumalaan. Monet muut vihjaukset ja leikkilliset huomautukset todistavat, mikä muuten on itseltäänkin selvää, ettei Lassalle Parisissa suinkaan ollut vaaraton naissydämmille eikä naisten suosiota hyljeksivä. Onneksi on eräässä Heinen kirjeessä Varnhagen von Enselles säilynyt täydellinen kertomus Ferdinand Lassallesta, kertomus, joka ei ole ihmeellinen ainoastaan sen sattuvan luonteenkuvauksen vuoksi, jonka silloisen Saksan hienoin kynä on piirtänyt, vaan joka on kaksinverroin opettavainen, koska siinä annetaan kuvaus Lassallesta sellaisena, jommoinen hän oli, ennenkuin tuli julkisesti tunnetuksi esiintymisellään kirjallisuudessa. Meillä on siinä Lassalle *avant la lettre*:

»Ystäväni, herra Lassalle, joka teille tuo tämän kirjeen, on nuori ja erinomaisen lahjakas mies: perusteellisimmin oppinut, laajatietaisin ja tarkkanäköisin, mitä koskaan olen tuntenut; mitä rikkaimpaan kuvailulahjaan yhdistyy hänessä sellainen tahdon lujuus ja toiminnan notkeus, että ne ihmetyttävät minua, ja ellei hänen suosionsa minua kohtaan jäähdy, odotan häneltä mitä tehokkainta apua. Joka tapauksessa on moinen tietojen ja opin, kyvyn ja luonteenlujuuden yhteys minun mielestäni ilahuttava ilmiö — — — Herra Lassalle on kerta kaikkiaan täydellinen uudenajan mies, joka ei tahdo tietää mitään niistä kieltäymisistä tai siitä kainoudesta, joilla me aikoinamme enemmän tai vähemmän teeskennellen olemme hutiloineet eteenpäin. —

Tämä uusi sukupolvi tahtoo nauttia ja päästä määrääväksi näkyvässä maailmassa; me vanhat kumarruimme nöyrinä näkymättömän edessä, tavoittelimme varjojen suuteloita ja sinisten kukkien tuoksua, tyydyimme paljon puutteeseen ja nurisimme toisinaan, mutta olimme sentään ehkä onnellisempia kuin nämä kylmät gladiaattorit, jotka niin ylpeinä astuvat kohti sankarikuolemaa.»

Mitä sanoja! Joka rivillä taiteilijan läpinäkevä silmä, mestarin käsi ja veitikan hieno pila, ja sitten lopussa tietäjän ennustava katse tulevaisuuteen.

III.

Elokuun 11 p:nä 1848 seiso i oikeuden edessä Kölnissä komean ja miellyttävän näköinen nuorukainen, syytettynä moraalisesta osanotosta erään pienen lippaan varkauteen, ja hänestä oli tuomioistuimelle annettu seuraavat tunto-merkit: Ferdinand Lassalle, 23 vuotta vanha, yksityismies, syntynyt Breslaussa, 5 jalkaa 6 tuumaa pitkä, tukka ruskea ja kähärä, korkea otsa, ruskeat kulmakarvat, tummansiniset silmät, säännöllinen nenä ja suu, pyöreä leuka, pitkänomaiset kasvot ja solakka vartalo. Tämä näin määritelty nuori mies piti sinä päivänä sellaisen puolustuspuheen, etteivät hyvät oikeusherrat vielä koskaan olleet sen vertaista kuulleet. Häntä syytettiin siitä, että olisi pari vuotta aikaisemmin vietellyt kaksi muuta nuorta miestä, Oppenheimin ja Mendelsohnin (molemmat erittäin rikkaista ja arvokkaista perheistä ja kumpainenkin, niinkuin Lassallekin, kreivitär Sophie von Hatzfeldtin innokkaita puolustajia Hatzfeldtiläisissä perheriitaisuuksissa) varastamaan kreivin rakastajattarelta erään pienen lippaan, jossa piti olleen säilytettynä eräs välikirja, jolla kreivi oli

sitoutunut maksamaan hänelle 8,000 taalaria vuotuisesti. Oppenheimia, joka oli preussilainen ylituomari — tässä tapauksessa sangen huono suositus — ei voitu epäillä syylliseksi varkauteen, koska hän oli parin kolmen miljoonan taalarin perillinen, ja hänet vapautettiin joulukuussa 1846, valkka se oli juuri hän, joka oli ottanut lippaan. Mutta Mendelsohnin, vaikka hän oli ollut ainoastaan osallisena rikokseen, tuomitsi eräs jury tammikuussa 1848 varkaudesta viiden vuoden vankeuteen, ja nyt oli tullut Lassallen vuoro. Hän ei kuitenkaan esiintynyt ollenkaan niinkuin syyllinen, vaan niinkuin syyttäjä. Kaukana siitä, että olisi rajoittunut pelkkään puolustukseen, antoi hän puheensa johdannossa ainoastaan pari ivallista potkua sitä varsinaista syytöstä vastaan, että hän muka olisi ollut varkauden »henkinen alkuunpanija», teki asiansa kokonaan yhteiseksi kreivittären asian kanssa ja hyökkäsi nuorekkaan kansanpuhujan kaikella kiihkolla ja synnynnäisen voittajan ylemmyydellä puolustettavansa ylhäisiä vihamiehiä vastaan. Hän kuvaili niitä tuskia, joita kreivitär oli kärsinyt, ja jatkoi:

»Perhe oli vaiti. Mutta on sanottu: missä ihmiset vaikeevat, siinä pitää kivien puhuman. Kun kaikkia ihmisoikeuksia poljetaan, kun verenkin ääni takahutetaan, kun avuttoman ihmisen hylkäävät nekin, joitten pitäisi syntyperänsä vuoksi oleman hänen puolustajiaan, silloin nousee oikeudella esiin ihmisen ensimmäinen ja viimeinen heimolainen, toinen ihminen. Te tunnette kaikki ja olette pöyristyksellä lukeneet onnettoman Praslinin herttuattaren kauhean historian. Kuka teistä olisi ollut rientämättä avuksi hänen kuolontaisteluunsa. Hyvät herrat, minä sanon teille, että tässä on Praslinin juttu kymmenkertaisena. Sillä mitä on yhden tunnin lyhyt kuolonkampailu kahden vuosikymmenen kuolettavain tuskain rinnalla!

Mitä ovat puukolla isketyt haavat siihen pitkälliseen salamurhaan verraten, jossa hienostuneella julmuudella vähitellen tehdään loppu ihmisen koko olemuksesta, mitä ovat ne tämän naisen hirveihin kärsimyksiin verraten, naisen, jonka elämisen oikeudet kahdenkymmenen vuoden mitaan päivä päivältä poljetaan jalkoihin ja joka ensin tahallaan koetetaan painaa likaan, että häntä sitten rankaisematta saataisiin sortaa.»

Tämä nuori mies, joka niin omituisesta asiasta syytettynä osoitti tuomioistuimen edessä niin ritarillisia tunteita, oli 20 vuoden vanhana joutunut Berlinissä tuttavuuteen 39 vuotiaan, mutta vielä kauniin ja viehättävän kreivitär (syntyisin ruhtinatar) Hatzfeldtin kanssa, ja hänen onnettomuuksistaan liikuttettuna ruvennut hänen puolustajakseen. Komeasti soluva, jalomuotoinen vartalo, joka veti monen miehen mielen puoleensa, kauniit kasvojen piirteet, suuri punakeltainen tukka, ylevä luonteenlaatu, tyyni käytös ja yksinkertainen mutta älykäs esiintymistapa — siinä tämän vaarallisena sireeninä paljo puhutun naisen aseet. Enemmän kuin hänen kauneutensa liikuttivat kuitenkin tätä intohimoisen taisteluhaluista nuorukaista ne sanomattomat kärsimykset, joita hän oli kestänyt. Hänen miehensä ja orpanansa, kreivi Edmund v. Hatzfeldt, jonka kanssa hän oli joutunut naimisiin jo viidentoista vanhana, oli vihannut ja rääkännyt häntä heti ensi hetkestä alkaen. Ollen mahtavan Hatzfeldtin suvun rikkain jäsen, viiden miljoonan taalarin omistaja, ja nauttien kaikkia preussiläisen suuraatelin etuoikeuksia, saattoi hän vieläkin vapaammin kuin muut aviomiehet, lakia pelkäämättä, käyttäytyä vaimoan kohtaan miten tahtoi. Oliko tämä tehnyt jotain rikosta häntä kohtaan, siitä on vaikea saada selkoa, mutta ei se missään tapauksessa saattanut olla mahdollisessa suhteessa hänen alhaiseen kostoonsa,

hänen likaiseen, pikkumaiseen vainoomishaluunsa. Hän sulki hänet vuorilinnoihinsa Reinin varrella, hän kielsi häneltä lääkärinavun ja lääkkeet, kun hän oli sairas, ryösti salaa pois hänen lapsensa, johon hän äidin hellyydellä oli kiintynyt, ja riisti häneltä kaikki toimeentulon keinot, samalla kun itse tuhlassi omaisuuttaan huikentelemaan elämään, vieläpä palkkasi konnia tekemään häväistyskirjoituksia vaimostaan. Kreivitär oli orpo, hänen veljensä ja muut sukulaisensa olivat korkeissa yhteiskunnallisissa asemissa. He tahtoivat ennemmin karttaa huomion herättämistä, kuin auttaa häntä. Useamman kuin yhden kerran olivat kuitenkin omaiset, jopa kerran itse kuningaskin, saaneet aikaan sovinnon puolisoitten kesken ja pakoittaneet kreivin parantamaan käytöksensä. Mutta hän antoi lupauksensa rikkoakseen sen vaan heti.

Yksi ainoa tie oli enää koettamatta, ja sekin silloisiin olosuhteihin nähden sangen epäiltävä, nimittäin turvautuminen lakiin.

Juuri tähän aikaan vei lipasjuttuun sekaantunut nuori tohtori Mendelssohn Lassallen kreivittären luo, eikä ole epäilemistäkään, ettei Lassallen komea ulkomuoto, hieno käytös ja erittäin kauniit tummansiniset silmät olisi tehneet varsin edullista vaikutusta. Eräs Lassallen ystävä on kertonut minulle, että hän pian sen jälkeen, kun oli tutustunut kreivittäreen, meni kreivin luo ja vaati häntä kaksintaisteluun. Mutta kun tämä jalosukuinen ylimys vastasi ainoastaan siten, että ajoi nauraen ulos tuon »tyhmän juutalaispojan», päätti Lassalle toden teolla ruveta ajamaan kreivittären asiaa. Hän on itse eräässä kirjeessä lausunut siitä seuraavalla tavalla:

»Minä sanoin itselleni: elköön sanottako, että sinä tiesit kaiken tämän, ja sentään annoit tämän naisen menehtyä rientämättä hänelle avuksi. Jos itse käyttäytyisit sillä

tavoin, millä oikeudella silloin voisit moittia toisten itsekyyttä ja pelkuruutta?

Olin nuori, kahdenkymmenvuotias mies. Tulin juuri yliopistosta, jossa olin tutkinut filosofiaa. Oikeustieteestä minulla ei ollut vähintäkään käsitystä. Mutta mikään ei pidättänyt minua.

Sanoin kreivittärelle, joka ei enää tiennyt, mihin olisi ryhtynyt — —: Te tiedätte, että koko sukunne hylkää teidät, jos alatte oikeudenkäynnin, ja kääntyy teitä vastaan, niinkuin jo ennekin on ollut huomattavissa. Mutta yhtä hyvin tiedätte senkin, ettei teillä omaistenne puolelta ole odotettavissa muuta kuin tyhjiä sanoja. Jos siis olette lujasti päättäneet joko voittaa tai kaatua, niin otan minä asianne näihin nuoriin ja vahvoihin käsiini, ja minä vannon teille, että olen taisteleva kuolemaani saakka. Hänellä oli hyvä luottamus asiansa oikeuteen, sekä omiinsa että minun voimiini. Hän otti koko sydämmellään vastaan tarjoukseni.

Ja minä, nuori, mitätön juutalainen nousin vastustamaan mitä pelkoaherättävimpiä voimia.»⁵

Lassalle seurasi kreivitärtä Düsseldorfiin ja uhrasi nyt vuosikausia kaikki voimansa taisteluun hänen omaisuutensa ja yhteiskunnallisen asemansa puolesta.

On ymmärrettävää, että vanhemmat ensi hetkessä huolella ja murheella näkivät Lassallen heittävän entisen uransa vaan sen tähden, että voisi puolustaa heille aivan tuntemattoman henkilön oikeuksia. Hän oli filoloogina näyttänyt aivan tavattomia lahjoja, miehet sellaiset kuin Boekh ja Aleksander v. Humboldt ennustivat tälle nuorelle tiedemiehelle mitä loistavinta tulevaisuutta Humboldt kutsuikin häntä ihmelapseksi, ja äiti olisi kernaasti nähnyt poikansa professorina. Mutta hän mukaantui kuitenkin pian asiain käänteeseen, varsinkin kun sai tietää,

että Ferdinandilta juutalaisena olisi kaikki yliopistotiet suljetut. Kovimmalta varmaan tuntui kuitenkin Lassal-
lesta itsestään luopua alkamaltaan opinto-uralta. Hänen
suuri teoksensa, Herakleitos, joka jo alulla vuotta 1846
oli lähipitään valmis, näki tämän keskeytyksen vuoksi
päivän valon vasta 1859. Tämän johdosta lausuu hän
puolustuspuheessaan:

»Minunkin katseeni, hyvät herrat, oli aina suunnattu
yleisiin kysymyksiin ja asioihin, ja olen ehkä liiaksikin
epäillyt keskeyttää koko elämänuraani, ainakin pariaksi
vuodeksi, torjuakseni yksityisen henkilön onnettomuutta,
niin sydäntäsärkevää kuin tunnollisen ihmisen onkin nähdä,
että toisen ihmisen, jota hän pitää hyvänä ja jalona, täy-
tyy keskellä sivistynyttä yhteiskuntaa murtua väkivallan
alle. Mutta minä näin tämän asian yhteydessä ilmenevän
yleisiä näkökohtia ja periaatteita; minä sanoin itselleni,
että kreivitär oli oman säätynsä uhri; minä sanoin itselleni,
että ainoastaan ruhtinaan ja miljoonamiehen röyhkeässä
asemassa rohjetaan ilman pelkoa ryhtyä sellaiseen rikok-
seen, sellaiseen yhteiskunnan siveellisten periaatteitten pol-
kemiseen — — — Minä en salannut itseltäni tämän yri-
tyksen vaikeuksia. Näin selvästi, kuinka tukalaa olisi saada
valoa tähän vuosia kestäneeseen, melkein historialliseen
vääryyteen, ja että se, jos joutuisi kulkemaan oikeusteitä,
tulisi vaatimaan koko minun toimintakykyni ja siten vält-
tämättä pitkiksi ajoiksi keskeyttämään kaikki omat py-
rintöni; tiesin varsin hyvin, kuinka vaikeata on poistaa
väärä valo, kuinka peljättäviä vastustajia ovat sääty,
vaikutusvalta ja rikkaus, ja että ne, ja kaikkina aikoina
ainoastaan ne, löytävät liittolaisia virkamiesten riveistä.
Tiesin myös, mihin vaaraan voisin vastaisuudessa itse
joutua. Kaiken tämän tiesin, enkä sentään voinut perään-
tyä. Päätin väärää valoa vastaan asettaa totuuden valon,

säätyä vastaan oikeuden, rahan voimaa vastaan hengen voiman. Esteet, uhrautumiset, vaarat eivät minua säikäyttäneet; mutta olisinko aavistanut, minkä likaisen ja matalan panettelun alaiseksi tulisin joutumaan, kuinka puhtaimpia vaikuttimia vääristeltäisiin omiksi vastakohdiksi, ja kuinka kurjimpia valheita uskottaisiin täysiksi tosiksi — no niin, minä toivon, etten sittenkään olisi horjunut päätöksessäni, mutta se olisi maksanut minulle kovan ja tuskallisen taistelun.»

Olosuhteitten, kannekirjassa tehtyjen vihjausten, sekä niitten huhujen pakottamana, joita asian laatuun nähden luonnollisesti oli levitetty, täytyi Lassallen koskettaa sitäkin häntä vastaan tehtyä syytöstä, että hän olisi rakkaus-suhteissa puolustettavaansa. Ei mitään muuta uskota niin yleisesti, kuin juuri tätä syytöstä, sanoo hän. Olisi naurettavaa ruveta tekemään siihen vastalauseita. Hän vetoo kuitenkin siihen, mitä todistajat ovat lausuneet vakaumuksenaan tästä seikasta, sekä omiin kirjeisiinsä, joissa ilmenee suora vastakohta. Hän selittää, miksi juuri tämä kohta kuitenkin kaikkialla herättää epäilystä:

»Hyvät herrat, monet arvossa pidetyt ja minua kohtaan suosiolliset miehet tässä kaupungissa, miehet, jotka olivat tiedustelleet ja saaneet rehellisiä selvityksiä suhteistani, eivätkä sen jälkeen voineet uskoa tässä asiassa piilevän hituistakaan likaista omanvoiton pyyntiä, nämä miehet ovat sittenkin itse minulle lausuneet olevansa vakuutetuja siitä, että välttämättä *täytyy* olla olemassa rakkaussuhde kreivittären ja minun välillä — ja kun minä vaa-din selitystä, mihin he perustivat tämän otaksumisensa, vastasivat he aivan avomielisesti, ettei heillä ollut mitään perusteita — ei niin kerrassaan mitään muuta kuin että oli mahdoton muulla tavoin selittää niin suurta uhrausta vieraan asian puolesta! Nämä miehet, hyvät herrat, minä

myönnän sen, tuomitsivat kuin kokeneet maailmanmiehet ainakin. Mutta he unohtivat kuitenkin yhden seikan. He unohtivat minun nuoruuteni, ja niin täynnä kuin meidän aikamme onkin omanvoiton pyyntiä, unohtivat he, että nuoruus on kuitenkin ollut ja on aina oleva vapaa itsekyydestä, henkisen innostuksen ja uhrautumisen ikä.

Näissä sanoissa on paljon rehellisyyttä ja totuutta. Missä suhteissa Lassalle lieneekin ollut kreivittäreen, ei hän kuitenkaan kunnian miehenä voinut julkisesti myöntää heidän keskinsä olleen mitään rakkaussuhteita. Mutta se tapa, jolla hän tämän kieltää, on minun silmissäni ilmeisenä todistuksena siitä, että kääntyivätpä asiat sittemmin mihin suuntaan tahansa, hän *alusta pitäin* ei kuitenkaan antautunut tähän puhtaasti käytännöllisen taistelun kirjajaan tuoksinaan rakastumisen vuoksi, vaan sen vuoksi, että hänen luonteensa oli taistelunhaluinen, että hän leimusi suuttumuksesta ja puhtaasti henkisestä innostuksesta, joka voitti kaikki epäilykset, ja että hän tahtoi asettaa voimaa vastaan alastoman totuuden.

Lassallen suhde kreivittäreen lähinnä seuraavina vuosina antoi hänen vastustajilleen aihetta yhä uudistuviin hyökkäyksiin heidän molempain siveellistä kantaa vastaan. Sen todellisesta laadusta ei luonnollisesti tiedetty mitään, eikä sen oikeastaan olisi tarvinnut julkisuuteen mitään kuuluakaan. Joka tapauksessa tuntui tämä suhde varsin pian luonteeltaan ainoastaan ystävyydeltä, joka tavattomissa olosuhteissa oli solmittu nuoren miehen ja vanhemman naisen välillä. Lassallen myöhempinä elinvuosina oli kreivitär hänelle vaan niinkuin toinen äiti, ja tämä kutsuikin häntä aina sekä keskustelussa että kirjeisään pelkästään »lapseksi».

Monestakin tuntunee vaan ehkä kaunopuheisuuden tempulta, kun Lassalle tässä yksityisessä asiassa väittää

keksineensä yleisiä näkökohtia ja periaatteita. Mutta tällainen luulo olisi varmaan perusteeton. Se on etevien ihmisten tuntomerkki, että he näkevät yleisen kohtalon jossain aivan yksityisessä tapauksessa, joka on sattunut heitä kohtaamaan ja joka on kohdannut tuhansia muita, näitten käsittämättä sitä muuksi kuin tilapäiseksi sattumaksi; heissä herää silmänräpäyksessä aavistus siitä, mikä onnettomien lauma huokailee aivan samoissa tuskissa, joita he sattumalta ovat joutuneet omin silmin näkemään; he etsivät vääryyden takaa yhteiskunnallista perussyötä tähän vääryyteen, ja suuntaavat iskunsa juuri sitä perussyötä vastaan siinä missä joku toinen ajattelisi vaan vääryyden harjoittajaa. Siksi tarkoittaakin Lassalle aivan täyttä totta, kun hän lausuu sen toivomuksen, että niinä aikoina (1848), jolloin valheen, viekastelun ja sorron rakennus kaikkialla oli luhistumassa kokoon, myöskin totuuden päivä olisi luova valoaan »siihen yksityiseen asiaan, joka semmoisenaan antaa niin tarkan pienoiskuvan kuin mahdollista kaikesta siitä yleisestä kärsimyksestä ja kurjuudesta, joka nyt valittaen ja huokaillen kulkee kohti loppuaan, ja että sama valo myöskin kohtaisi sitä järkkymätöntä pyrkimystä, joka kaikista juriidisisista ja muista vainoomisista huolimatta koettaa saada tunnustusta loukatuille ihmisoikeuksille».⁶

Tämä puhe, josta tähän on lainattu muutamia kohtia, on Lassallen kädestä lähtenyt varhaisin kirjallinen tuote. Sen suurin merkitys on siinä, että se ilmaisee miehen alkuperäisen luonteen nuorukaisena. Olen jo huomauttanut siitä tunteen puhtaudesta, joka ilmenee koko puheen sävyssä ja jota on mahdoton jälitellä. Pohjimmaisena on siinä lämmin, innokas nuoruuden usko oikeuden voittoon, ja yhtä korkealla hänen oma itsetuntonsa; Lassalle ei usko niinkään paljon hengen voimaan yleensä, kuin oman hen-

kensä voimaan voittaa uhkamielisenä kaikki vastukset. Tässä ilmenee ritarillisuutta ja taistelun halua, ja muotoon nähden vielä jonkun verran asianajajan kykyä asettua varmaan asemaan, vallita ja käyttää hyväkseen olosuhteita ja maalata räikeillä väreillä: ihmisoikeuksilla j. n. e. Ja kuitenkin on tämä melkein jo liiaksi sanottu. Jos tässä jotain sellaista löytyy, niin on se vielä niin hienoa ja heikkoa, että se korkeintaan painaa aivan epämääräisen väri-vivahduksen puheeseen. Mutta mikä selvästi pistää silmään, se on vielä yksi varsin syvälle juurtunut ominaisuus Lassallessa: röyhkeys. Röyhkeys on puhtaasti nykyaikainen aate. Eräässä kirjeessään torjuu Bismarck erään vanhan hengelliseen säätyyn kuuluvan ystävänsä syytöksen liiasta röyhkeydestä seuraavilla, rehellisillä ja varsin opettavaisilla sanoilla: »Valtiomiehenä en ole tarpeeksikaan röyhkeä, pikemmin arka.» Häikäilemättömyys, joka luonnollisesti ei ole samaa kuin raakuus, jumalattomuus t. m. s. on aivan viimeisinä vuosikymmeninä syntynyt aate. Se puuttui meidän isiltämme. Kuinka usein ovatkaan he seuranneet Hamletin sanoja:

*Ja päätöksemme luonnonraittiin muodon
Mietinnän kalvas karva sairaaks muuttaa.*

Mitä vikoja lieneekin nykyisellä suvulla, Hamletin sanat eivät siihen enää sovellu. Mitä me päätämme, sen myöskin täytämme. Käydä ulkonaisia vastuksia pelkäämättä tai ulkonaisia keinoja kavahtamatta häikäilemättömästi päämaaliaan kohti, se on aivan uudenaikainen hyve ja pahe. Se asia, josta Lassalle ensi kerran joutui syytettyjen riviin, oli sitä laatua, että ainoastaan varhain kehittynyt häikäilemättömyys saattoi viedä hänet siihen. Merkitä erään kreivittärelle kuuluvan asiakirjan salaa-

misyritystä ilman muuta varkaudeksi, näyttäisi yhtä naurettavalta kuin tyhmältä; mutta luonne, joka harkinnalla valitsee keinonsa, olisi kavahtanut tekemästä sitä. Ja ellei hän olekaan ollut suorastaan osallinen siihen, niin on hän kuitenkin välillisesti tehnyt sen sillä vaikutusvallallaan, joka hänellä oli osanottajiin nähden. Se todistaa vallanhimoa hänen luonteessaan, että syytekirjassa nimenomaan mainitaan hänestä, vaikka olikin nuorin kreivittären puolustajista, että toverinsa sokeasti tottelivat häntä.

Vuodesta 1846 alkaen ajoi siis Lassalle kreivittären asiaa. Hän alkoi siten, että nosti kreiviä vastaan oikean syytteitten tulvan; ja kun hän sitä ennen ei ollut tutkinut lakitiedettä, ryhtyi hän nyt siihen verrattomalla innolla. Jokainen uusi oikeusjuttu, jonka hän alkoi, lisäsi hänen lakitieteellisiä tietojaan. Muutaman kuukauden kuluttua oli hän tasaväkinen asianajajain kanssa.

Mutta samalla kertaa asetti hän muitakin voimia liikkeelle. Vastaisen agitaattorin varmuudella vetosi hän kansanvaltaiseen sanomalehdistöön ja löysi siltä taholta tuhatkertaista vastakaikua huutoonsa. Hänen onnistui alentaa kreivi yleisön silmissä. Niin pian kuin tämä luuli keksineensä jonkun keinon vaimonsa täydelliseen masentamiseen, muuttuikin keino Lassallen käsissä aseeksi häntä itseään vastaan.

Tammikuussa 1847 ei kreivi enää tyytynyt pelkästään siihen, että olisi riistänyt kreivittäreltä lapsineen kaiken toimeentulon lähteen — kreivitär eli niihin aikoihin myymällä yhtä ja toista jätettä paremmilta päiviltään — vaan koetti hän hävittää kaiken hänen henkilökohtaisen luotonsakin, kiusatakseen hänet nälällä lopullisesti alistumaan. Hän kirjoitti esim. sen ravintolan isännälle Deutzissa, jonka luona kreivitär asui, että isäntä ajaisi hänet asun-

nostaan pois, koska hän ei milloinkaan tulisi maksamaan hänen velkojaan. Isäntä vastasi pilkallisesti, että se oli aivan yksityinen asia, jos häntä huvitti elättää kreivin vaimoa ja lasta, koska kreivi itse antoi heidän nähdä nälkää. Mutta Lassalle käytti hyväkseen kreivin tyhmyyttä. Pian sen jälkeen kertoi tämän tapauksen eräs sanomalehti Trierissä, kohta taas toinen Mannheimissa, ja samoin kolmas Breslaussa, ja häväistäkseen kreiviä kehoittivat ne samalla kaikki yleisiä hyväntekeväisyyslaitoksia auttamaan kreivinnaa, että hän voisi saattaa asiansa oikeuden tutkittavaksi. Se oli herkeämätöntä taistelua ilman aselepoa, ja taistelua elämästä ja kuolemasta, jossa Lassalle vähitellen voitti yhä uusia liittolaisia kansanpuolueen ja sen sanomalehdistön joukosta. Yksi ainoa ystävä, johon hän oli luottanut, petti hänet kuitenkin. Se oli Heinrich Heine, joka vaiken, pääasiassa sen vuoksi, että kreivi Hatzfeldtin jalkavaimo, paroonitar Meyendorff, entinen venäläinen urkkija Pariisissa, oli hyvä ystävä ruhtinatar af Lievenin kanssa, joka puolestaan taas oli Guizotin rakastajatar, ja kuten tunnettua nautti Heine — niinkuin useimmatkin Ranskassa oleskelleet siirtolaiset heinäkuun kuningasvallan aikana — vuotuista apuraha Guitzotilta.

Työtaakka kaikissa näissä oikeusjutuissa oli niin suuri, ja vaikeudet niin monet, että Lassalle, vaikka olikin vertaansa löytämätön työkyvyltään, sentään kulutti niihin elämästään yhdeksän vuotta, sen sijaan että hän 1848 oli arvellut »niihin vielä menevän ainoastaan muutaman vuoden». Hän, joka ei ammatiltaan ollut lakimies, perehtyi siten käytännöllisesti tieteen haaraan, jossa hän vielä oli valmistava mitä arvokkaimman teoksen. Eräs henkilö, jota kauvan pidettiin Saksan etevimpänä asianajajana, on yksityisesti selittänyt, tutkittuaan ensin oikeuksien pöytäkirjoja, ettei kukaan olisi voinut ajaa niitä asioita

paremmin. Kuudessaneljättä oikeusistunnossa ajoi Lassalle kreivittären asiaa. Niin sitkeää tahdon lujutta, jota tähän tarvittiin, olisi tuskin voinut olla kellään muulla kuin hänellä, varsinkin kun hän vielä samalla aikaa istui vankeudessa, ensin syytettynä osallisuudesta edellämäinittuun varkauteen, sitten tuomittuna siitä, että oli vaatinut asevoimalla suojelemaan perustuslakeja 1848:n valtiokaappausta vastaan; vankilasta ajoi Lassalle oikeusjuttua keskeytymättä; vapaaksi päästyään ajoi hän sitä vieläkin suuremmalla voimalla, samalla kun filosofia, politiikka, taloudelliset huolet, kaikki hänen opintonsa ja suunnitelmansa saivat jäädä tuonemmaksi ja syrjästä päin odotella hänen vapautumistaan tästä kiittämättömästä yrityksestä. Ennen vuotta 1848 olivat tuomioistuinten päätökset säännöllisesti kutakuinkin edullisia. Mutta sen jälkeen, kun vastavallankumous vietti voittonsa päiviä, ei kulunut sitä viikkoa, ettei Lassalle monista riitajutuistaan olisi hävinnyt ainakin yhtä. Hän kärsi tappioita satamalla. Mutta yhä riitti hänellä voimia ja uusia keinoja, vaikkei hän sittemmin itsekään sanonut käsittävänsä, kuinka oli voinut ajaa asian lopulliseen voittoon. Vihdoin (elokuussa 1854) oli hänen vastustajansa, kreivi, uupunut ja pehmitetty. »Tuo tyhmä juutalaispoika» oli tehnyt hänen olonsa liian kuumaksi. Hänen voimansa olivat murtuneet; Lassalle painoi hänet jalkoihinsa ja määräsi hänelle mitä nöyryyttävimmät ja häpeällisimmät rauhan ehdot. Lopullista tuomiota ei asiassa langetettu, sillä se sovittiin, ja Lassalle voitti, mitä oli tarkoittanutkin, m. m. ruhtinaallisen omaisuuden kreivittärelle. Koko sen ajan, jonka riita kesti, oli hän tasannut kreivittären kanssa sen mitättömän summan, jonka vuotuisesti sai kotoaan, sillä kreivittärellä ei ollut mitään; korvaukseksi oli hän vaatinut itselleen kirjallisesti määrätyn vuosimaksun (4,000 taalaria) siinä

tapauksessa, että asia voitettaisiin. Nyt oli hän siis huoleton toimeentulostaan ja saattoi antautua ankarasti tieteelliseen työhön, tutkimuksiin, joista ei ollut mitään tuloja, tarvitsematta päivästä päivään ansaita leipäänsä pakollisella toiminnalla.

IV.

Kaikkein ensiksi palasi Lassalle silloin takaisin *Herakleitokseensa*. Sellaisena kuin kirja nyt on painettuna saatavissa, voi tarkkaavainen lukija siinä helposti huomata jälkiä ikäänkuin kahdesta kädestä. Kypsynyt mies on koonnut, järjestänyt ja toimittanut painoon sen, mitä nuorukainen on tutkinut ja löytänyt. Selvästi näkyy, että historiallisempi käsityskanta on vuosien kuluessa astunut aikaisemman, todellisuutta pelkäävän ja puhtaasti hegeliläisen tilalle. Kuitenkin tarjoo kirja jotensakin tarkan kuvan Lassallen tieteellisestä elämästä hänen varhaisessa nuoruudessaan. *Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln* on hegeliläisessä hengessä tehty tutkielma, tutkielma, joka kuuluu filosofian historiaan. Lassallen omassa hengessä piili jotain, jonka täytyi vetää häntä hänen varhaisimmassa nuoruudessaan kaikkea vallitsevaan ja voittorikkaaseen hegeliläiseen filosofiaan: hänen luonteensa dialektinen taipumus sekä hänen tarpeensa saada omakseen jonkunlainen avain eli tiirikka, jolla hän voisi avata itselleen tien siihen ymmärtämykseen ja tietoon, joka on valtaa. Mitä ei luvannutkaan hegeliläinen filosofia kumartajilleen! Että Lassalle kääntyi juuri erityisesti Herakleitokseen, siihen on ymmärrettävästi etupäässä syynä hänen intohimoinen taipumuksensa heittäytyä peljättäviin vaikeuksiin — vanhimmaasta muinaisuudesta saakka on Herakleitosta kut-

suttu »hämäräksi», eikä hänestä ollut jäljellä kuin harvoja pieniä sirpaleita, joitten täydellisentäminen ja ymmärtäminen edellyttivät koko muinaisajan kirjallisuuden tunte- mista — ja toisekseen on tämä innokas hegeliläinen tunte- nut halua sellaisen hengen kuvaamiseen, joka hänen mie- lestään oli ikäänkuin itse Hegelin kaukainen edelläkävijä ja joka juuri tämän sukulaisuutensa kautta uudenaikaiseen mestariin oli vähemmin ymmärretty — ja vihdoin on tämä nuori ja tulinen nykyajan apostoli tuntenut mieltymystä siihen vanhan ajan suurmieheen, josta moni meidän päi- viimme säilynyt luonteen piirre viittasi siihen, että hänellä oli ollut juuri samoja taipumuksia ja omituisuuksia, jotka Lassallekin tunsivat kuohuvan omassa povessaan. Kerrottiinhan Herakleitoksesta, »että hän oli tahtonut kieltää kai- ken levon ja kaiken liikkumattomuuden koko maailmassa, koska se hänestä oli vaan ehdotonta liikunta», ja millä tyytyväisyydellä huudahtaakaan Lassalle eräässä kohdassa: »Näkyvästi, että Herakleitos oli hyvin kaukana siitä välinpitämättömyydestä, joka tekee myöhempien stoilais- ten siveellis-valtiolliset kirjoitelmat niin tuiki ikäviksi: Siinä luonteessa oli myrskyä.»⁷

Kun melkein kaikissa Lassallen kirjoituksissa ilmenee vastaväitteitä jonkun määrätyn alan tai määrätyn tieteen- haaran eristettyä tutkimista vastaan — piirre, joka todisti hänen synnynnäistä selvänäköisyyttään kaikkeen suureen ja kokonaiseen — niin alkaa hän tämänkin teoksensa muok- kaamalla sitä mielipidettä, että nyt, kun historia ei enää ole pelkkä kokoelma kummallisia juttuja ja leikkisiä kerto- muksia, koska ajatuskin käsitetään historialliseksi tuot- teeksi ja filosofian historia ajatuksen keskeytymättömän itsekehityksen esitykseksi, että nyt on se aika tullut, jolloin filosofian historiaa on yhtä vähän käsiteltävä eristettynä tieteen alana, kuin taiteen, valtion tai porvarillisen yhteis-

kunnankaan elinmuotojen tutkimista. Ei kuitenkaan pidä siitä painosta, joka tässä on pantu *historialliseen* kehitykseen, johtua siihen otaksumiseen, että Lassallen näkökanta tässä teoksessa olisi ollut vähemmän hegeliläinen ja enemmän uudenaikainen kuin mitä se oli. Esipuhe, joka panee pääpainon tähän historialliseen, on epäilemättä kirjan kaikkein viimeisimmäksi valmistettu osa. Muuten on tämä näkökohta puhtaasti spekulatiivinen. Joskin tieteellistä ajatusta tässä kutsutaan historialliseksi tuotteeksi, niin pidetään ajatuksen käsitysmuotoja kuitenkin ikuisina, yliaistillisina olioina, joitten itseliikunta ja »siirtyminen» juuri synnyttävät historian. Filosofeja ei järjestetä historiallisesti sen kehitysasteen mukaan, jolla heidän sielunelämänsä kokonaisuudessaan on ollut, vaan sen paikan mukaan, minkä se käsitysmuoto saa järjestelmässä, jota heidän on katsottu edustavan. Herakleitos esiintyy tulemisen edustajana, Parmenides olemisen, josta siis johdonmukaisesti tiedämme, että niin paljon korkeammalla kuin Parmenides henkisesti olikin Herakleitosta, hän kuitenkin asetetaan tämän edelle ja alapuolelle.⁸

Tämä ei kuitenkaan vähimmässäkään määrässä merkitse sitä, ettei Lassalle olisi ymmärtänyt Herakleitosta. Päinvastoin. Se oli juuri hegeliläis-metafyysinen metodi, joka tässä soveltui niin mainiosti, kun oli ymmärrettävä ajattelijaa, jonka voima ja omituisuus lähenteli melkein saivartelevaa viisastelua. En tahdo tässä kohdassa luottaa yksinään omaan tuomiooni; sillä kun kysyin eräältä mieheltä, Berliinin yliopiston professorilta Steinthalilta, joka tällä alalla on auktoriteetti, missä määrin Lassalle hänen mielestään oli ymmärtänyt Herakleitosta, antoi hän minulle seuraavan merkittävän vastauksen: »Tietysti on hän ymmärtänyt häntä. Tervejärkinen filoloogi ei ymmärrä Herakleitosta, eikä hänen tulekaan ymmärtää häntä.

Mutta varmaa on, että Lassalle on ymmärtänyt hänet, ja että Lassallen kirja on erittäin kunnollinen kirja.»

Herakleitoksen metafysiikan käsityksestä ja tulkitsemisesta tunnetaan puhdasoppinen hegeliaani. Olemisen yhtenäisyys kahden suuren vastakohtien välillä, olla ja ei-olla, joka on tulemisen käsite, ja joka taas puolestaan on ei-olemisen muutos olemiseksi, on itse jumalallinen laki. Luonto on ainoastaan näkyväinen ilmaus tästä laista, joka muodostaa sen sisimmäisen sielun ja joka on vastakohtien yhteen soveltuminen. Päivä ei ole mitään muuta kuin muuttumista yöksi, yö ainoastaan liikettä päiväksi, aurin-
gon nousu ainoastaan yhtämittaista laskemista j. n. e. Kaikkeus on yhdellä sanalla sanoen ainoastaan näkyvää toteutumista tästä sisäisten vastakohtain sopusoinnusta, joka käy läpi kaiken elämän ja hallitsee kaikkea. — Niin hegeliläistä, ettei itse Heiberg olisi voinut kärjistä sitä terävämmäksi tai suuremmalla riemulla rehennellä koulun oppilauselmilla, on selitys siitä, kuinka Herakleitos johtuu eteenpäin Eleateista: »Näitten puhdas, yleinen oleminen on siis luonteensa mukaan — kun kaikki todellinen oleminen on vaan määrättyä, kvalifiseerattua olemista — kaiken todella aistillisen olemisen kumoamista ja kieltämistä eli puhdasta ei-olemista. Sovittava vastakkaisuus, oleva ei-oleminen on hänen filosofiansa ydin ja osoittaa koko sen syvyyttä (*sic!*). Toistaiseksi voi sanoa, että se sisältyy tähän yhteen ainoaan lauseeseen: Ainoastaan ei olla on.»⁹

Jos Heiberg, joka kuoli valtioneuvoksena, ilkeää taivaasaan olla yhtä mieltä niin kuuluisan vallankumouksellisen kanssa, niin on hän voinut ojentaa Lassallelle kättä »pilvien yli» ja kiittää häntä tästä selityksestä.¹⁰ Sitten selittää Lassalle sattuvan oikeasti, mistä se johtui, että Herakleitos tuli antaneeksi näille peruskäsitteilleen nimityksiä aistillisesta maailmasta, vaikka ne itsessään olivat niin

4. — Brandes, Ferdinand Lassalle.

yli-aistillisia: »Herakleitos käsitti ei-olemisen ja sen yhtenäisyyden olemisen kanssa kyllä vaikuttavaksi, mutta kuitenkin aina pelkäksi objektiiviseksi olemiseksi, objektiivisesti itäväksi ja kypsyväksi, vielä ominaista olomuotoa vailla olevaksi subjektiiviseksi ajatukseksi. Ja kun hänen periaatteensa vielä on ainoastaan objektiivisesti olevaa ei-olemista, niin ei hän liioin voi sitä muuksi merkitä kuin sellaiseksi, nimittäin: objektiivisesti olemassa oleviksi eksistensseiksi. Mutta objektiivisesti olemassa olevaa ei-olemista on tuli, virta, sota, aika, välttämättömyys, kaikkea hallitseva oikeus ja rajoja asettava Dike.»

Jos se menettelytapa, jota Lassalle käyttää historiallis-filosofisessa tutkimuksessaan, näin ollen onkin puhtaasti hegeliläinen, niin näkyy toiselta puolen aivan yhtä selvästi, että hänen suurin kiintymyksensä tähän tutkittavaansa on siinä, että Herakleitos on hänen suuren mestarinsa edelläkävijä. Jos Hegel olisi syntynyt aasialaisessa Kreikassa 6:nen vuosisadan loppupuolella ennen meidän ajanlaskumme alkua, niin olisi hänestä tullut Herakleitos. Täähän huomautettiin jo muinaisaikana, että vaikka hän asetti vastakohdat koko maailman synnyksi, ei hän kuitenkaan myöntänyt vastakkaisuuden periaatetta. Olihan Herakleitos jo selittänyt samaan suuntaan, johon myöhemmin kävi Spinozan luonnonjumaloiminen, että Jumalalle on kaikki kaunista ja oikeata, mutta ihmiset vaan ovat nimittäneet yhtä oikeaksi, toista vääräksi. Ja olihan Herakleitoksella jo se filosofinen taipumus, joka hegeliläisyyden kukoistusaikana oli niin vallitsevana, että hän kaikissa tilaisuuksissa lausui niinkutsutulle terveelle ihmisjärjelle teräviä ikävyyksiä. Lassalle huomauttaa itse, että kun uusin filosofia on hyvin kernas alituisesti teroittamaan sitä, että näennäisesti tunnetuimmasta ja jokapäiväisestä, jonka jokainen luulee itsestään tietävänsä, tie-

detäänkin juuri vähimmin, koska se kaikki aivan yksinkertaisesti on käsittämätöntä mietiskelevälle järjelle, niin on Herakleitos ensimmäisenä todellisen spekulatiivisen perusajatuksen itsetietoisena julistajana myöskin se, joka ensimmäiseksi on yhtä ankarasti puhunut perustelemattoman ajattelemisen ja subjektiivisen järjen voimattomuudesta. »Herakleitoksen etiikka», sanoo Lassalle, »sisältyy tähän yhteen ainoaan ajatukseen, joka samalla on kaiken siveellisyyden ikuinen peruskäsite: yleisen harastus». Se on samalla kertaa kreikkalaista ja nykyaikaista; ja Lassalle on hyvillään, kun hän lähemmin selvitellessään tämän vanhan kreikkalaisen ajatusta, voi näyttää, että se on yhtäpitävä Hegelin valtiofilosofian kanssa. »Niinkuin Hegelin filosofiassa käsitetään lait yleisen, omintakeisen tahdon toteuttamiseksi, eikä siinä määritelmässä ollenkaan oteta lukuun subjektien muodollisia tahtoja tai niitten luettelemista, niin ei Herakleitoksenkaan »yhteisellä» ole mitään tekemistä empiirisen kaikkeuskäsitteen kanssa.»¹¹

Mutta Lassalle ei tuo esiin tätä piirrettä ainoastaan sen vuoksi, että se pitää yhtä Hegelin kanssa, vaan omain valtiollisten näkökantojensa vuoksi. Jo varhaisimmasta nuoruudestaan oli hänkin valtio-aatteessa nähnyt siveyttä, totuutta ja järkeä toteutettuina. Innostus tähän aatteeseen, usko valtion sisälliseen tehtävään, ei ainoastaan oikeuden ja kulttuurin suojelijana vaan myöskin niitten edistäjänä, käy läpi kaikkien hänen kirjoitustensa. Se ilmenee hänen oppineissa tieteellisissä tutkimuksissaan aivan niinkuin *Herakleitoksessakin*, se tulee esiin vielä voimakkaampana, vaikkakin vaan vilahduksittain, hänen suuressa juriidisessa teoksessaan (*System der erworbenen Rechte I, 47; II, 603 ja seur.*), kunnes se vihdoin hänen poliittisissa ja taloudellisissa lentokirjasissaan mitä tulisim-

milla hyökkäyksillä manchesteriläisen koulun oppeja vastaan tuodaan julki kaikella sillä vakaumuksen lämmöllä, joka teki hänet puhujana sekä kirjailijana niin rakastetuksi ja pelätyksi.

Eroavaisuus Herakleitoksen ja Lassallen välillä on tässä kohdassa ainoastaan siinä, että kun kreikkalaisen ajattelijan valtio-opista on aivan helppo ymmärtää, miksi hänen, »yleisen»kunnioituksestaan huolimatta, täytyi kotikaupungissaan Efesosssa kuitenkin asettua jyrkästi vastustamaan joukkojen hallitusta, niin on vaikeampi käsittää, kuinka Lassalle Hegeliä niin lähellä olevista peruskäsitteistään valtiosta saattoi tulla sellaisiin käytännöllisiin johtopäätöksiin, jotka pikemmin ovat alkujaan Rousseasta kuin Hegelistä. Mutta siinä seikassa vallitsi tässä mieltäkiinnittävässä henkilössä itsessään sellainen sisällinen ristiriita, joka niin usein ilmenee etevissä hengissä. Taipumukseltaan ja perustuksiltaan oli Lassalle intelligensin ja asiallisen älyn jumaloitsija, samalla kun hän kiiwaasti vastusti, suorastaan halveksi joukkoja ja yleistä mielipidettä. Mutta vakaumuksesta sitävastoin ja valtiolisilta sekä käytännöllisiltä periaatteiltaan oli Lassalle, niinkuin tiedetään, kansanvallan innostunut edusmies, yleisen äänioikeuden johdonmukainen ja voitokas puolustaja, sellainen joukkojen hallinnon esitaistelija, jommoista historia ei vielä ole nähnyt. Intelligenssi-ylimysmielinen ja sosiaalidemokraatti! Kahta suurempaa vastakohtaa ei voi mahtua samaan ihmissydämmeen; mutta niitä molempia ei palvellakaan yht'aikaa ilman rankaisua. Tämä on aatteitten maailmassa aivan samaa vastakohtaa, joka ilmeni ulkonaisestikin, kun Lassalle hienosti valituissa puvuissaan, läikkyvässä kauluksessa ja kiiltojalkineissa keskusteli nokisten, karkeakouraisten tehdastyömiesten kanssa ja piti puheita heille.

Mutta jos tässä suhteessa onkin vastakohta Lassallen ja hänen ihailemansa kreikkalaisen filosofin välillä, niin huomaa kuitenkin helposti yhtäläisyyden, kun lukee kertomuksen Herakleitoksen uskomattomasta itsetunnosta ja ihmisylenkatseesta. Kuinka suuri käsitys onkaan sillä ihmisellä ollut omasta arvostaan, joka, niinkuin Herakleitos, useammin kuin yhden kerran on huomauttanut, että »ihmiset lyhyesti sanoen olivat typeriä ja hän yksin tiesi jotain, koska kaikki muut toimivat kuin unissaan», ja joka kansalaisistaan yleensä sanoi, että »ne pitäisi hirtttää, koska joukkojen ainoa tehtävä oli syödä niinkuin eläimet», sekä erästä yksityistä tapausta (ystävänsä Hermodoroksen karkoitusta) tarkoittaen huomautti, että »Efesolaiset, täyteen ikään tultuaan, sietäisi ottaa hengiltä ja ala-ikäiset ajaa ulos kaupungista, koska ne olivat karkoittaneet etevimmän joukostaan, Hermodoroksen, ainoastaan tämän ajatussuunnan vuoksi: meidän joukossamme ei saa kukaan olla etevin; vaan jos joku on sellainen, niin olkoon sitä toisessa paikassa ja muitten luona».¹² Epäilemättä ovat nämä sanat usein johtuneet Lassallen mieleen hänen viimeisinä elinvuosinaan, kun hän kaikkialla näki itsensä panetelluksi ja vihatuksi, kun häntä odotti vuosikautinen vankeus, kun järjestysvalta ja sanomalehdistö vainosivat häntä ja kun suurin osa niistä, joita hän oli tahtonut auttaa ja joitten vuoksi hän oli rauhansa menettänyt, otti hänet laimeasti vastaan. Ei voi luullakseni löytää sattuvampaa vertauskohtaa näihin Herakleitoksen epätoivoisen-itsetietoiseihin sanoihin, jotka katkeruudessa ja ihmisylenkatseessa johtavat mieleen Atenalaisen Timonin, kuin seuraava Lassallen mestarillisesti kirjoitettu, surumielinen *Ajatelma*, jolla hän lopettaa teoksensa *Pääoma ja Työ*:

Ja tämä porvariston täydellinen tylsyytys — Lessingin ja Kantin, Schillerin ja Göthen, Fichten, Schellingin ja

Hegelin kotimaassa! Ovatko nämä hengen puolijumalat siis todellisuudessa vaan niinkuin parvi kurkia, joitten lento kohahtaa meidän päittemme päällä? Eikö siitä äärettömästä henkisestä työstä, siitä sisällisestä maailman mulistuksesta, jonka he ovat aikaan saaneet, ole jäänyt kansakunnan omaksi mitään, eikö niin kerrassan mitään, ja edustaako saksalaista henkeä tosiaankin vaan muutamat harvat yksilöt, jotka kukin puolestaan ottavat perinnön edelläkävijöiltään ja jatkavat heidän yksinäistä, kansakunnalle hedelmätöntä työtään, katkerasti halveksuen ympäristöään? Mikä kirous onkaan tehnyt porvariston siihen määrään huono-osaiseksi, ettei kaikesta siitä kulttuurityön paljoudeta, joka sen keskuudessa on tehty, ettei kaikesta tästä sivistyksen elähyttävästä ilmasta ole ainoakaan virkistävää kastepisaraa pudonnut sen yhä kuivemmaksi kuivuvaan aivoon? — — — Porvari viettää juhlia meidän ajattelijoille, vaikkei hän koskaan ole vilaissutkaan heidän teoksiinsa! hän polttaisi ne jos olisi lukenut niitä. Hän ihantelee meidän runoilijoitamme, koska hän osaa pari riviä heidän runoistaan tai on nähnyt jonkun heidän näytelmistään, vaikka hänellä ei ole aavistustakaan heidän maailmankatsomuksestaan!»

Vielä yksi yhtäläisyys — viimeinen Herakleitoksen ja Lassallen välillä — huolimatta heidän itsetietoisuudestaan ja ylpeydestään, on kummankin intohimoinen kunnian ja maineen halu, halu saada ylistystä ja ihailua toisilta. Herakleitos on lausunut useinmainitut sanat: Suuremmille kohtaloille suodaan suurempi osa (suuri palkka). Ja hän on sanonut ne sanat, jotka valaisevat tätä lausetta, että nimittäin »joukot ja ne, jotka luulevat itseään viisaiksi, seuraavat kansan laulajia ja kysyvät neuvoa laeilta, tietämättään, että joukot ovat huonoja, harvat vaan hyviä, ja että parhaat valitsevat kaiken sijasta vaan yhden ainoan:

katoomattaan maineen kuolevaisten joukossa». ¹³ Maine oli Herakleitoksen mielestä juuri paras osa, jonka suuri ihmiskohtalo voi hankkia itselleen, hänen maineenhimonsa ei ollut ainoastaan välitöntä, luonteenomaista tuntoa, vaan perustui se täyteen harkintaan ja filosofiseen mietiskelyyn. Maine, sanoo Lassalle, on todellisuudessa kaiken vastakohta, vastakohta välittömälle, todelliselle olemiselle ja sen ainoalle tarkoitusperälle. Se on ihmisten olemista heidän ei-olemisessaan, todellisesti jatkuvaa elämää, huolimatta itse aistillisen olemisen loppumisesta. Siksi onkin maine ihmisen saavuttama, todellisuudeksi muuttunut katoomattomuus; ja hän jatkaa lämmöllä: ja kun tämä on syy, miksi kunnianhimo aina on tarttunut suuriin sie-luihin ja kohottanut ne yläpuolelle kaikkea pientä ja rajoi-tettua, kun tämä on syy, miksi se »vasta voi lähestyä käsi kädessä koettelevan kuolonenkelin kanssa» (Platen), niin on se myöskin syynä siihen, että Herakleitos siinä näkee järkitutkielmansa peruskäsitteen siveellisen toteutumisen.

Soveltukoon nyt tämä maineen ja kunnian arvioiminen kuinka hyvin tahansa Herakleitoksen metafyyssiseen järjestelmään, niin tosiasiana pysyy, että on suuri loogillinen ristiriita yhdistää toisiinsa muitten ihailun halua ja heidän arvostelunsa syvintä ylenkatsetta. Mutta kaksi asiaa, joita ei loogillisesti voida yhdistää, voivat samassa ihmissielussa elää mitä parhaassa sovussa, niinkuin pieninkin maailman-kokemus osoittaa, ja siksi saatammekin Lassallessa huomata taipumattoman, aina lannistumattoman ylpeyden mitä lähimmin yhdistyneenä vastustamattomaan ylistyk-sen ja kohteliaisuuksien ikävöimiseen, tarpeeseen ottaa ihastuksen ja suosion osoituksia vastaan, vaikka niitä ei olisi hänelle tarkoitettukaan. Elköön minua ymmärrettäkö väärin! Ei mikään ole luonnollisempaa eikä inhimillisempää, kuin iloita parhaiten suosiosta ja kiitoksesta. Se, joka

olisi täydelleen välinpitämätön sellaisesta, ei aivan helposti kohoisi kirjailijaksi eikä juuri voisi esiintyä millään alalla. Voipa mennä vieläkin pitemmälle ja sanoa: kirjailijalle ja puhujalle on joku määrä suosionosoitusta aivan välttämätöntä, se on se edellytys, jota ilman hän ei ollenkaan voisi sellaisena esiintyä. Mutta hän voi, kun virta käy häntä vastaan, tai kun hän itse kulkee vasten virtaa, niinkuin Lassalle, tyytyä yksityiseen tunnustukseen, vaan ei hänen tule milloinkaan, tuskin suurimman moitteeseen kohdatessa, vedota tähän yksityisten antamaan kiitokseen. Mutta tätä kiusausta ei Lassalle voinut vastustaa; siihen hänellä ei ollut tarpeeksi ylpeyttä. Tyhmästi ja väliä pitämättä vetosi hän yksityiseen kiitokseen, joka oli tullut hänen osakseen. Se on häneltä puhujana enemmän kuin taistelutemppu, se on asia, jota hän pitää aivan luonnollisena. En tarkoita tässä sitä, että hän silloin tällöin kuohtahtavalla itsetunnolla mainitsee jotain sellaista, joka oli aivan totisinta totta ja kylläkin ansaitsi vetää esiin kaikkia niitä valheita ja kierouksia vastaan, joita hänelle viskattiin vasten naamaa, niinkuin esim. sitä, kun hän itsestään sanoo, ettei hän ollut mikään diletantti, vaan tiedemies, vieläpä merkitsevä ja etevä tiedemies, joka oli tehnyt pysyväistä jälkeä, yhden arvokkaan mestariteoksenkin. Mutta minä tarkoitan hänen onnetonta heikkouttaan kunnian loistoon ja komeuteen, sen huiluihin ja harppuihin, joita hän vaati itselleen ja joita hän luuli voivansa vaatia pienimmissäkin tilapäissä. Tai miksi muuksi voi sitä kutsua, kun hän työmiesten edessä kehuu kirjallisessa satiirissa käyneensä tunnetun vaikka keskinkertaisen kirjallisuushistorioitsijan Julian Schmidtin kimppuun, ja saaneensa siitä »myrskyiset suosionosoitukset Saksan suurimmilta oppineilta ja ajatteliijoilta, jotka sen vuoksi sekä suullisesti että kirjeissä, ovat pusertaneet minun käsiäni». ¹⁴ Tämän

erittäin sukkelan ja ylimielisen mutta huonosti muovailun pilkkakirjoituksen julkaiseminen muuttuu hänelle henkiseksi suurtyöksi (aivan niinkuin Kirkegaardille hänen pienet kirjalliset kahakkansa). Ja kuinka syvälle tämä luonteen ominaisuus on juurtunut Lassalleen, sen voi ymmärtää vasta hänen omasta, vapaasta runoudestaan, hänen lempisankaristaan Ulrich von Huttenista näytelmässä *Franz von Sickingen*. Sellaisella päätöksellä, joka tulee Lassallen sisimmästä sielusta, kertoo Ulrich mielialastaan, kun »uskon musta tyrannius» jälleen kohotti päätään Saksanmaassa, kun »mustain miesten» lujasti järjestynyt joukko kohosi juuri valveutunutta tieteellisyyttä vastaan, ja Köln »pappishävyttömyyden saksalainen hallituskaupunki» julisti Reuchlinin ja hänen teoksensa kerettäläisiksi. Toiminta on erinomainen, itse metelöivä temmelyskin esittelyssä on paikallaan, kunnes vihdoin joudumme tuohon onnettomaan hyvä-huutojen kerjäämiseen:

Nyt vasta oivalsin, miks maailmaan synnyin,
 Miks ahjoss' vastoinkäynnin karkenin.
 Kun aalto hurja ajaa aaltoa
 Ja rannan hiekkaan syöksyy hyrskähtäin,
 Niin hyökkäsin myös minä raivoisasti
 Ja silmät säihkyin tulta sankarin
 Nyt hehkumielin suureen taisteluun.
 Ivan nuijan, vihan sotakirveen
 Iskin suoraan vihollisten otsaan.
Ja Eurooppa kun suosioista kaikuu
Ja riemuhuudot halki maitten raikuu,
 Ma ivan armottomaan kaakinpuuhun
 Naulitsen nuo mustat heittiöt.
 Mun vihani loi sentään mulle maailman,
 Min kanssa rinta rintaa vasten painin
 Ja kuolemaani saakka sotaa käyn.

Tämän näytteen johdosta tuntuu ehkä vähemmän hämmästyttävältä, kuin mitä ensi tilaisuudessa olisi valmis uskomaan, että Lassalle on niin pitkän ajan nuoruudestaan käyttänyt sellaisen henkilön tutkimiseen, joka sekä aikaan että sivistykseen nähden on niin kaukana meistä. On varmaankin huomattu, että tämä ajattelijä, ei ainoastaan loogilliseen perustukseensa ja dialektiseen tarkoitusperäänsä nähden, vaan velvollisuusopissaankin, joka ylisti valtiota ja vaati yksityisen uhrautumista yleisen hyväksi, vieläpä persoonallistenkin ominaisuuksiensa, hyveittensä ja paheittensa puolesta varsin ihmeellisellä tavalla oli yhdenkaltainen nuoren ihailijansa kanssa, jonka hän parituhatta vuotta kuolemansa jälkeen otti valtaansa aivan saman lain mukaan, joka Sokratekselle hankki niin innokkaan palvelijan Sören Kirkegaardista.

V.

Olen jo maininnut, että se osa Lassallen elämästä, joka kului *Herakleitoksen* esitutkimuksiin ja kreivitär Hatzfeldtin riitajuttuihin, käsittää myös hänen ensimmäisen valtiollisen esiintymisensä sekä seuraukset siitä.

Muutamia kuukausia syytöksen jälkeen Kölnissä tapamme Lassallen taas syytettyjen joukossa, tällä kertaa Düsseldorfissa, ja hänen omain sanainsa mukaan: niin raskauttuna rikossyytöksillä kuin soturin rautapaita nuolilla. Ne suuret mullistukset, jotka 1848 tapahtuivat sekä valtiossa että yhteiskunnassa, olivat väkipakolla temmanneet hänet yksityisestä taistelustaan. Nuoruudestaan huolimatta oli hän Saksan silloisen, niin lukuisasti edustetun tasavaltalaispuolueen vaikuttavimpia ja toimeliaimpia jäseniä; nuoruudestaan huolimatta oli hän johtaja. Hän piti valtiollisia kokouksia ja esiintyi niissä puhujana;

hän antoi naulata omia julistuksiaan katukulmiin ja kehoitti niissä aseelliseen vastarintaan, kun Preussin hallitus marraskuussa 1848 vastoin lakia julisti kansalliskokouksen hajoitetuksi. Vihattu kun oli Hazfeldtin juttujen vuoksi, ja peljätty neuvokkaan ja rohkean esiintymisensä tähden, heitettiin hänet vankeuteen heti kun vastavallankumous tunki saaneensa ylivallan, ja kaikkien mahdollisten juonien perusteella pidettiin häntä väliaikaisesti tutkintovankilassa yli puolen vuoden.

Se puhe, jonka Lassalle nyt piti tuomareilleen, on minun mielestäni ihmeteltävimpiä todistuksia nuorukaisen miehuudesta ja kaunopuheisuudesta, mitä historia voi tarjota. Ellei asia olisi tunnettu, ei kukaan ihminen voisi uskoa, että tämän puheen on pitänyt nuori 23 vuotias mies. Siinä on Lassalle suurenmoinen. Siinä valaisee häntä sisällisesti jaloin ja todellisin into, mikä koskaan on täyttänyt ihmisrinnan, eikä hetkeäkään voi epäillä hänen tunteensa puhautta ja syvyyttä. Siinä käyttää hän sanan miekkaa sellaisella voimalla ja taidolla, sellaisella hienoudella ja valtavuudella, ettei parempaa voi kuulla, ja tämän kaiken ilman vähintäkään komeilemista taidollaan. Siinä kohoaa hän ensi kerran suurena ja valoisana olentonsa huippukohtaan. Tästä puheesta heijastaa koko ensimmäisen nuoruuden tuore väriloisto, ja sentään se on kokonaan vapaa nuoruuden pöyhkeilystä ja liioittelusta. Orla Lehmannin kaunopuheisuus jää tämän rinnalla ajassa 50 vuotta taaksepäin. Mutta kuinka kuvailla valtiollista puhetta, jonka tietää olevan vähän tunnetun ja jonka voima on tasan jaettu jokaiseen lauseeseen, niin että se pitäisi tuntea kokonaisuudessaan, ennenkuin sen arvon voisi täydelleen mitata? Joitakuin lainauksia siitä kyllä voi ja tuleekin ottaa — se on totta, mutta lainaukset antavat vaan heikon kuvan puheen kuohuvasta eloisuudesta; kourallinen vettä ei ole vielä aalto.

Erittäin merkitsevästi alkaa puhe sillä selityksellä, ettei siinä ollenkaan aijota käsitellä puolustusta sellaiseenaan, sillä se on defensorin tehtävä, vaan että se on oleva syytös, se syytös, jonka puhuja tahtoo tehdä häntä itseään vastaan nostetun oikeusjutun johdosta, jonka *corpus delicti* juuri syytekirja on. Vielä merkitsevämpi on seuraava selitys: Lassalle tahtoo, sanoo hän, aina ilolla tunnustaa, että hän sisimmästä vakaumuksestaan on kokonaan vallankumouksen kannalla, että hän on »kumouksellinen periaatteesta.» Mutta hän ei kuitenkaan tahdo käsitellä puolustustaan siltä näkökannalta katsoen, koska hallitus luonnollisesti ei tunnusta sitä oikeaksi. Eihän voi, jatkaa hän, sattuvasti tavata tai haavoittaa vastustajaansa, jos kumpikin ovat kokonaan toisistaan poikkeavalla näkökannalla. Aset eivät silloin tapaa toisiaan, ja iskut käyvät tyhjään ilmaan. Vastustajan voi kyllä pakottaa luopumaan aivan vastakkaisestakin näkökannasta sillä, että valaisee hänelle hänen periaatteensa vääryyden, mutta häntä ei voi nöyryyttää, hänelle ei voi todistaa hänen kierouttaan eikä sitä petosta, jonka hän tekee omia joko todellisia tai pakollisesti teeskenneltyjä periaatteitaan vastaan. »Saadakseni purevaa terävyyttä hyökkäykseeni tahdon minä siis alentua sille kannalle, jolla valtionprokuraattorin ylimpänä oikeuden valvojana ankarasti perustuslaillisessa valtiossa ainakin näennäisesti tulee seistä, ankarasti asetustenmukaiselle kannalle, ja yksinomaan sille perustaa puolustukseni».

Viipykäämme näissä sanoissa »periaatteesta vallankumouksellinen», joita Lassalle niin usein käyttää, ja jotka tavallaan ilmaisevat koko hänen valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämänsä ytimen,¹⁵ koska niitä aina on ymmärretty väärin, vaikka Lassalle itse niitä niin moneen kertaan on selittänyt. Joka kerta kun häntä sano-

taan vallankumoukselliseksi, vastaa hän, että sen syytöksen on hän satoja kertoja täydestä sydämmestään myöntänyt todeksi, sekä yleisön edessä, kirjoissaan, puheissaan, vieläpä lukemattomia kertoja itse tuomioistuintenkin edessä. Kaikki riippuu vaan siitä, mitä hän sillä tarkoittaa. *Assisenredessään* ajaa hän suurella painolla sitä väitettä, että hallitus on itse hukannut »sen hauraan kainalosauvan, jonka oikeusnäkökanta sille antaa», ja hän sanoo: »Kansojen elämässä on oikeusnäkökanta yleensä huono kanta, sillä laki on ainoastaan yhteiskunnan ja sen kirjoitetun tahdon ilmaisu, vaan ei koskaan yhteiskunnan hallitsija. Jos yhteiskunnan tahto ja vaatimus muuttuvat, niin jää vanha lakikirja historiallisiin kokoelmiin, ja sijaan astuu uuden ajan uusi kuva, sen uusi haamu». Sitävarten huutaakin hän toisessa kohdassa puhettaan tuomareilleen: »Julistakaa reinituomiot *avomielisesti* vallankumous-tuomioistuimiksi, niin minä olen valmis tunnustamaan niitten pätevyyden ja tekemään tiliä niille. Vallankumouksellinen kun olen periaatteesta, niin tiedän, »mitä oikeutettuja vaatimuksia voitokkaalla vallalla on oleva, jos se esiintyy avoimesti ja rehellisesti. Mutta milloinkaan en vastaansanomatta taivu siihen, että oikeuden tekopyhässä haamussa harjoitetaan julminta väkivaltaa ja että itse lain turvissa leimataan laki rikokseksi ja rikollisuus laiksi.»

Kuinka paljon nämä sanat todistanevatkin persoonallisia taipumuksia väkivaltaisiin keinoihin, on Lassalle kuitenkin kautta koko elämänsä tarkoittanut puhtaasti tieteellistä merkitystä sanasta vallankumous, niinkuin hän käyttää sitä. Hänen puheissaan vilisee ivasanoja niistä, jotka eivät voi lukea tai kuulla sanaa vallankumous näkemättä »kohotettuja heinähankoja». Vallankumous on kumousta ja kumous on aina tapahtunut — joko väki-

voimalla tai ilman sitä, se on yhdenmukaista, sillä keinot eivät siinä tule kysymykseen — kun kokonaan uudet perusmuodot astuvat entisten olojen tilalle. Reformi sitä vastoin tapahtuu silloin, kun olevien olojen periaatteet pysytetään ennallaan ja niitä vaan kehitetään miedompiin tai johdonmukaisempiin ja oikeampiin muotoihin. Ei sekään riipu keinoista. Reformi voidaan panna toimeen kapinalla ja verenvuodatuksella, ja vallankumous mitä syvimmissä rauhassa. Se kauheaa talonpoikaista kapinaa, jota Lassallekin aina on pitänyt kaikkena muuna kuin vallankumousliikkeenä, oli ainoastaan koe saada asevoimalla aikaan reformi. Puuvillakehruukoneen keksiminen 1775 ja ylipäänsä nykyaikaisen teollisuuden rauhallinen kehitys on Lassallen mielestä aina ollut mitä valtavinta vallankumousta. Tässä niinkuin monessa muussakin asiassa tulee etupäässä kysymykseen hyvä tahto ymmärtää. Ei kukaan ajatteleva lukija voi epäillä, ettei Lassalle syvästi olisi tuntenut, mitä hän kerrankin huudahtaa:¹⁶ »Kuinka? Kun joku, niinkuin minä, on Faustin tapaisella tiedonjanolla, mitä sitkeimmällä ja totisimmalla kestävyydellä kohottanut itsensä kreikkalaisten filosofiasta ja roomalaisesta oikeustieteestä henkisen tutkimuksen kaikkien haarojen kautta nykyaikaisen valtiotalouden ja tilastotieteen tuntemiseen, niin voitteko te todella luulla, että hän lopettaisi koko tämän pitkän opiskeluaikansa pistämällä palokekäleeseen jonkun proletarin kouraan?» Kuitenkin on tässä sentään pieni vivahdus syytettyjen joukossa anteeksi annettavaan juriidiseen teeskentelyyn. On totta, ettei Lassalle koskaan olisi voinut asettaa murhapolttoa päämaaliksi, mutta ystäviltaan ei hän ollenkaan salannut, ettei olisi pitänyt hirmuvaltaa hyvinkin hyvänä keinona. Mutta ymmärtääksemme täydelleen hänen rakkautensa väkivaltaisiin keinoihin, on meidän pyrittävä syvemmälle hänen

ajatusjuoksuunsa, kuin mitä tähän saakka olemme tehneet.

Jos minulta kysyttäisiin: Mikä oli perusajatus Lassallen aatteitten kulussa? Minkä peruskysymyksen ympärillä hänen ajatuksensa liikkuvat? niin minä vastaisin: *Vallan ja oikeuden* Ne olivat ne navat, joitten ympärillä tämä tähti pyöri. Hänen henkensä alkuperäisin toiminta kosketteli epäilemättä sitä kysymystä, missä suhteessa oikeus ja valta ovat toisiinsa. Tuo ainainen, pikkumainen väärinkäsitys syntyy siitä, että hän yleensä olisi muka asettanut vallan oikeuden edelle. Kuinka vähän tämä on totuuden mukaista ja mikä on antanut aiheen väärinkäsitykseen, se on pian tuleva selville. Ainoassa kaunokirjallisessa teoksessaan, joka taiteellisena draamana on jotensakin arvoton, mutta erittäin hauska tekijänsä rikkaan aate- ja tunne-elämän avomielisenä runollis-kaunopuheisena ilmaisijana, on Lassalle kirjoittanut erään vuoropuhelun (Oekolampadiuksen ja Huttenin välillä), joka ansaitsee huomaamista:

O.

Tää järjen, totuuden
Meissä sytytetty pyhä valo
Se eikö omin voimin voittoon veisi,
Vai sammuisko se jälleen tylsyyteen?

H.

Oi herra, ette tunne historiaa;
Sen sisältö on järki, aivan totta,
Vaan muoto sen on ikuisesti voima.

O.

Siis puhtaan totuuden te, ritari,
Nyt verin tahdotteko saastuttaa!

H.

Ei halpana saa miekkaa pitää, herra!
 Se vapautta palvelen on, nähkää,
 Kuin sana Jumalan, jot itse palvelette,
 Sen Jumalan, jok' *ihmiseksi* muuttui.
 Miekoin levitettiin kristinoppi,
 Verin katoi Kaarle Saksan kansan,
 Se Kaarle, jota vielä Suureks kutsumme.
 Vain miekoin taivutettiin pakanuus
 Ja miekoin pelastettiin Pyhä Hauta,
 Tarqviniuskin väistyi Rooman miekkaa
 Ja Xerxeen työnsi Hellas miekoin maastaan,
 Jolloin tieteet, taide voittoon nousi.
 Miekoin Samson, David, Gideon iski.
 Miekoin nyt ja aina muovaeltiin
 Kaunein, paras, minkä näki maailma,
 Ja kaikki, mitä suurta täällä lie,
 Sen vastakin vain miekka voittoon vie.

Tässä ilmaisee Lassalle ensi kerran täydellä vakaumuk-
 sella sen kunnioituksensa valtaa ja vallankäyttöä kohtaan,
 joka antaa hänen hengellensä niin omituisesti uudenaikai-
 sen leiman. Pitkin matkaa ilmenee kappaleessa lauseita,
 (mitä erilaatuisimpien henkilöitten vuoropuheluissa) jotka
 todistavat samaa iloa vallasta oikeuden selkänोजना.
 Niinpä lausuu Balthasar: »Ja kun minut nyt Wormsista
 naurettiin ulos eikä minulle tahdottu antaa oikeutta, sil-
 loin otti hän (Franz) kymmenentuhatta pätevää perus-
 tetta — tarkoitan huippulakkia, neiti — ja lähti niitten
 kanssa Wormsia vastaan ja teki muutoksen ja ojennuksen
 käsitteissä — niin neiti, hän ymmärtää keinot, hän.» Ja
 Ulrich Huttenilainen sanoo vielä juhlallisemmin: »Valta on
 taivaan paras lahja, kun sitä käytetään suureen tarkoituk-
 seen, mutta kurja leikkikalua, jos se ainoastaan lasten leluna
 painaa sitä kättä, joka sitä hoitaa.»

Ei ole harvinaista, että joku lempisana tai erityisellä mieltymyksellä käytetty vertaus jollakulla kirjailijalla merkitsee hänen ideaalinsa laatua. Lassallen lempisana on rauta (*Eisen, ehern*). Jo monta vuotta ennen kuin sanat »rauta ja veri» Bismarckin suussa muuttuivat valtiollisiksi tunnussanoiksi, vetosi Lassalle rautaisiin arpanappuloihin. Ei mikään vertaus ole hänellä yleisempi. Rauta merkitsee hänen vertauskielessään terveellistä voimaa, iskua, joka raivaa tietä, leikkausta, joka poistaa vaaran, keisarileikkausta, joka lyhentää ajan tuskallisia kipuja ja jouduttaa uuden aikakauden ihanteitten syntymistä. Rautaa ylistää Franz von Sickingen »miehen jumalaksi», taikasauvaksi, joka toteuttaa hänen toivomuksensa, viimeiseksi turvaksi epätoivossa ja vapauden korkeimmaksi pantiksi. Ja vielä kuvaavammalla, vielä enemmän Lassallelaisella tavalla viittaa Franz voiman ratkaisuvaltaan, kun keisarin lähettiläs herransa puolesta on asettanut hänen valittavakseen joko alistua ja saada täysi oikeus keisarilta, tai kapinallisena joutua henkipatoksi:

Pois täältä, airut, luokse keisarisi,
 Ei turhaan loruta, se hälle kerro.
 Jo tämän vuosisadan oveen lyöpi
 Rautaryöstöin tilinteon nyrkki.
 Tää valtakunta kuihtuu kouristuksiin.
 Sen riidoista ei selvää saada konsaan
 Lain pykälillä. Tuonne katso, airut,
 Näät kuinka kanuunoita riviin tuodaan.
 Nyt aika niitten suusta uhkamielin
 Totuutta julistaa — ja minun leirissäni
 On valtakunnan laki, voimaan luottain
 Mä tahdon uudet asetukset antaa,
 Ja tehdä rohkeasti moisen suurtyön,
 Jota Rooman keisarit ei tehneet,¹⁷

Jo nuorukaisena oli hän ensimmäisessä oikeusjutussaan tuonut ilmi ajavansa oikeuden asiaa voimaa vastaan, ja ihme kyllä usein pilkallisessa sanamuodossa, eikä ylistävässä niinkuin nyt. Niinpä lausuu hän ivallisesti *Assisenredessä*: »Kun kerran oltiin päätetty jakaa oikeutta kanuunoilla, miksi ei siis heti hajotettu porvari-kaartia?» Ja samat sanat, joita Balthasar näytelmässä käyttää ilmaistakseen ihmettelyään, muuttuvat Lassallen omassa suussa sillä kertaa mitä katkerimmaksi suuttumukseksi, kun hän lausuu: »Jollei ollut oikeutta, niin oli parempaa kuin oikeus. Oli Berliini piiritystilassa, oli Wrangel, oli 60,000 sotamiestä ja niin ja niin monta sataa kanuunaa. Oli Brelaussa, Magdeburgissa, Kölnissä ja Düsseldorfissa niin ja niin paljon sotilaita, niin ja niin paljon kanuunia. Nämä ovat päteviä perusteita, jotka jokainen käsittää.» Intohimoisesti sujuvin sanoin oli Lassalle tässä voimakkaassa ja ylevässä puheessaan asettanut laillisuuden kannan väkivaltaa vastaan:

»Ja kuitenkin hajotettiin kokous, ja kun saman vaalilain perusteella olisi ollut kutsuttava kokoon uusi, niin sen sijasta pakotettiin kansa alistumaan erääseen asetukseen, s. o. tehtiin tyhjäksi koko julkinen oikeudellinen tila vetämällä viiva sen ylitse; oltiin väsytty hitaasti, pykälä pykälältä muokkaamaan maan oikeuslaitosta. Yhdellä heitolla viskattiin se romusäiliöön ja asetettiin julkeasti sen tilalle »*sic volo, sic jubeo*» ja pajunettien puhetaito.»

Ja kuinka ihmeellisen vastakkaiselta vihdoin tuntuukaan tämä hänen raudan ja miekan ylistyksensä, kun hän silloin huudahti:

»Miekka on kyllä miekka, mutta sen kärjessä ei ole koskaan oikeutta. Tuomarit, jotka tahtovat alentua rankaisemaan porvareita siitä, että nämä ovat puolustaneet lakia, ja juuri niitten samain lakien nojalla, joitten tueksi he

itsekin ovat valitut, tuomarit, jotka katsovat kansan taistelua lakiensa puolesta rikokseksi, eivät minun mielestäni ole enää tuomareita, vaan — ja samaa mieltä on ehkä koko kansa — vallanpitäjien mielettömiä käytyreitä. Minä olen vankilassani mukautuva kaikkeen, mitä miekka oikeutta häpäisemällä minulle määrää; näen kernaammasti, että oikeusjuttuni päättyy minulle mitä epäedullisimmin, kuin että vastaamalla tai muulla tavoin taipumalla lainkäyntimuotoihin ottaisin näytelläkseni osaa siinä oikeusilveilyssä, jota hallitus huvikseen näyttelee».

Kaikki nämä ja monet muut samantapaiset lausunnot ilmaisevat elävää oikeustajuntaa ja yhtä elävää vihaa sitä röyhkeätä valtaa vastaan, joka asettuu oikeuden tilalle.

Mutta tämän varhain kypsyneen ja käytännöllisen nuoren puhujan sielussa oli samalla kertaa yhtä elävä tunne ihanteellisen oikeuden voimattomuudesta, ellei sitä ole tukemassa vaikuttavat henget, voimalliset tahdot, jotka ymmärtävät tarttua oikeisiin sääntöihin ja apukeinoihin toteuttaakseen tätä oikeutta. Ja kuinka olisikaan ollut mahdollista, ettei nuori, luonteensa pohjilta ja sisälliseltä kutsumukseltaan käytännöllinen nero olisi tuntenut ja huomannut tätä tuon surkeasti epäonnistuneen vallankumouksen aikana Saksassa 1848! Eikö otsa, jossa oli niin paljon toimintavoimaa, olisi ajatellut omia ajatuksiaan nähdessään sen kurjan alennustilan, mihin oikeus oli joutunut aatteellisen pelkonsa vuoksi muita aseita kuin sanan voimaa kohtaan, perityn pelkonsa vuoksi aseellista valtaa kohtaan, persoonallisen pelon vuoksi yhdessä ja persoonallisen neuvottomuuden vuoksi toisessa, teoreettisten selkkaannusten ja Hamletin tapaisen horjuvaisuuden vuoksi. Joka Kaarle Marxin *Neue Rheinische Zeitungissa* vuodelta 1850 on lukenut Fr. Engelsin kirjoituksen *Die deutsche Reichsferfassungs Campagne* (kapina Reinpreus-

sisä ja Badenissa), hän ymmärtää, että tuota neuvotonta ja miehuutonta sukupolvea täytyi seurata uuden polven, joka oli aina valmis varustamaan ihanteensa riittävän lujalla rautapaidalla ja tehoisalla miekalla, ja jonka mielestä oikeuden jalo metalli ei ollut käypää rahaa, ellei siihen vahvikkeeksi sekoitettu voiman vaskea. Vihdoin sulit tämän sukupolven silmissä kumpikin metalli melkein yhdeksi; rauta-arvat olivat lujimmat ja parhaat, ja niin kuin Brennus muinoin, heitti sekin raudan vaakalaudalle.

Luettakoon tästä puheesta Lassallen valitus siitä, ettei kansalliskokous oikeaan aikaan asettanut todellista porvarikaartia lakien suojaksi; luettakoon hänen verinen ivansa kansalliskokouksen kehoituksesta »passiiviseen vastarintaan» hallituksen laittomuuksia vastaan:

»Passiivinen vastarinta, hyvät herrat, sen voimme itse myöntää vihollisillemme, oli joka tapauksessa rikos. Jompikumpi: joko oli hallitus määräyksineen täysissä oikeuksissaan, ja silloin oli kansalliskokous, joka asettui hallituksen laillisia oikeuksia vastaan ja saattoi eripuraisuutta maahan, aivan varmaan joukko kapinallisia ja kansan yllyttäjiä; tai olivat hallituksen määräykset laittontia väkivaltaa — ja silloin olisi täytynyt kansan vapautta tehokkaasti suojella hengellä ja verellä, silloin olisi täytynyt kansalliskokouksen korkealla äänellä huutaa maa aseihin. Siinä tapauksessa oli tuo ihmeellinen keksintö passiivisesta vastarinnasta katala petos kansaa kohtaan ja samoin kansalliskokouksen velvollisuutta kohtaan suojella kansan oikeuksia — — — Yksityinen, hyvät herrat, kun valtio tai kansanjoukko harjoittaa väkivaltaa häntä vastaan, niinkuin esim. minä nyt, kun te tuomitsette minut, voi kunnialla tehdä passiivista vastarintaa; minä voin käärityä oikeuksiini ja tehdä vastalauseen, kun minulla ei ole voimaa tehdä niitä päteviksi — — — Kansa voi sortua

väkivallan alle, niinkuin Puolassa — mutta se ei sortunut, ennenkuin sen jaloimpien poikain veri oli vuotanut, ennenkuin sen viimeiset voimat olivat murtuneet — — — Silloin, kun voimat ovat lopussa, voi sellainen kansa tyytyä passiiviseen vastarintaan, s. o. oikeudellisiin vastalauseisiin, kärsimisiin ja katkeruuteen, hiljaiseen ja salaa kytevään vihaan, joka kädet ristissä odottaa vapautuksen pelastavaa hetkeä. Tällainen toimeton vastarinta *jälkeenpäin*, sitten kun kaikki keinot tehokkaaseen vastarintaan ovat voimattomia, on lannistumattoman sankaruuden korkein aste! Mutta toimeton vastarinta heti alussa, uskaltamatta ainoaakaan miekan iskua, luottamatta silmänräpäystäkään vereviin voimiin, se on halvinta, se on suurinta järjettömyyttä, se on suurinta pelkuruutta, mistä mitään kansaa koskaan voi syyttää.

Passiivinen vastarinta, hyvät herrat, on jo itsessään itsevastustusta, se on kärsivällistä vastarintaa, joka ei ole vastarintaa ollenkaan. Passiivinen vastarinta on Lichtenbergin puukko, ilman päätä ja terää; se on se turkki, jonka voi pestä kastelematta. Passiivinen vastarinta on ainoastaan sisällistä tahtoa ilman ulkonaisia töitä — — — passiivinen vastarinta on vaan tulos seuraavista vaikutusvoimista:

Syvä tunto siitä velvollisuudesta, että olisi tehtävä vastarintaa, ja persoonallinen pelkuruus synnyttivät inhoittavassa syleilyssä yöllä marraskuun 10:tä päivää vastaan sen keuhkotautisen sikiön: passiivisen vastarinnan.»¹⁸

Voiko nyt kukaan kummeksia, että se, joka 23-vuotiaana nuorukaisena puhui sellaisella voimalla horjuvaisuudesta ja voimattomuudesta, kymmentä vuotta myöhemmin ylistää rautaa *miehen* jumalana?

Ja vallan ja oikeuden välinen suhde antaa Lassallelle yhäti päänvaivaa. Hän syventyy yhä enemmän niitten

vuorovaikutukseen ja tutkii yhä suuremmalla kiintymyksellä niitten riippuvaisuutta toisistaan.

Vuonna 1862 pitää hän preussiläisen perustuslakitais-
telun aikana Berlinissä esitelmän *Perustuslaeista*. Hän koettaa siinä valaista ja määritellä, mikä on perustuslain aate. Ja määritellessään sanaa *perustuslaki* huomaa hän (1) että sellainen laki on syvemmän laatuinen kuin tavallinen lakimääräys; sen osoittaa sana perustus; (2) että sen, ollen perustana toisille laeille, täytyy olla yhäti tuottavan ja vaikuttavan niihin toisiin nähden; (3) että sen välttämättä tulee pysyä sellaisena kuin se on; sillä perustuksen käsite sisältää aatteen vaikuttavasta välttämättömyydestä, vaikuttavasta voimasta.

Jos perustuslaki siis on maan kaikkein muitten lakien pohjana, niin on se katsottava sellaiseksi vaikuttavaksi voimaksi, joka välttämättä tekee maan kaikki muut lait ja oikeuslaitokset siksi mitä ne ovat, ja Lassalle kysyy nyt, josko todella on olemassa sellaista vaikuttavaa voimaa? On ehdottomasti, vastaa hän, ne todelliset voimasuhteet, jotka teko-asioina ilmenevät valmiissa yhteiskunnassa. Nämä voimasuhteet ovat se vaikuttava voima, joka määrää tämän yhteiskunnan kaikki lait ja lailliset laitokset sellaisiksi, etteivät ne pääasiallisesti voi olla muunlaisia, kuin mitä ne ovat.

Selittääkseen ajatustaan käyttää Lassalle valaisevaa esimerkkiä. Ajateltakoon, sanoo hän, että kauhea tulipalo tuhoisi kaikki kirjoitetut lait Preussissä, että maa siten onnettomuuden kautta olisi menettänyt kaikki lakinsa, eikä olisi muuta keinoa kuin laatia uudet. Voitaisiinko sellaisessa tilaisuudessa menetellä aivan mielivallan mukaan, voisiko ken tahansa laatia sellaisia lakeja kuin hän itse haluaisi? Katsokaammepa! Otaksutaan siis, että sanottaisiin: Lait ovat hävinneet ja me kirjoitamme uudet,

emmeikä me enää tahdo tunnustaa kuninkaan vallalle sitä asemaa, joka sillä oli, tai me emme tunnusta sille enää mitään asemaa.

Siinä tapauksessa sanoisi kuningas muitta mutkitta: lait ovat ehkä tuhoutuneet, mutta *itse teossa* tottelee sotajoukko minua, ja marssii mihin minä käsken, asehuoneitten ja kasarmien päälliköt antavat *itse teossa* minun määräyksestäni kanuunat ja tykkiväki kulkee niitten kanssa katuja pitkin, ja nojautuen tähän oleelliseen voimaan, en minä kärsi, että te muutatte minun asemaani muuksi, kuin mitä minä itse tahdon. Ja Lassalle lopettaa: »Te näette, hyvät herrat, kuninkaan, jota sotajoukko ja kanuunat tottelevat — siinä on kappale perustuslakia.»

Ja nyt seuraa saman olosuhteitten kehityksen mukaan: aateli, jolla on vaikutusvaltaa hoviin ja kuninkaaseen — se on kappale perustuslakia. — Ajateltakoon nyt eteenpäin, että kuningas ja aateli ylivaltaansa luottaen palauttaisivat yhdessä maahan keskiaikaisen lainlaadinnan, niin ettei esim. värjäri tai kuka muu mestari missä käsityön haarassa tahansa saisi käyttää enempää kuin määrätyn luvun työmiehiä, niin että toisin sanoen kaikki suurtuotanto kävisi mahdottomaksi. Mitä seuraisi? Silloin sulki-sivat suuret tehtaitten omistajat, herrat sellaiset kuin Borsig ja Egels y. m., tehtaansa, niin, vieläpä itse rautatienhallituksenkin täytyisi sanoa työväkensä irti, ja silloin tulvisi koko tämä työmieslauma kaikkien porvarien kiihoitamana pitkin katuja huutaen työtä ja leipää, ja syntyisi taistelu, jossa sotajoukkojen voitto ei olisi ollenkaan varma. »Te näette siis, hyvät herrat, että herrat Borsig, Egels y. m., yleensä kaikki suurtehtailijat — ne ovat kappale perustuslakia.» Valtion alituisen ja suuren rahantarpeen vuoksi ovat suuret pankkimiehet, pörssi ylimalkaan, myöskin kappale perustuslakia.

Jos taas ajattelemme, että hallituksen päähän pistäisi laatia sellainen laki, joka on voimassa Jaapanissa, että kun joku tekisi varkauden, niin siitä rangaistaisiin hänen isäänsä — niin huomaamme, että yleinen käsityskanta, yleinen sivistys, määrättyjen rajojen sisällä, on sekin puolestaan kappale perustuslakia. Jos vihdoin otaksumme, että valtio riistäisi pikkuporvareilta ja työmiehiltä sekä valtiollisen että yksityisen vapauden, tekisi heistä orjia ja turpeeseen kytketyitä, niin oivallamme, että alhaisokin, vaikkei sillä olisikaan suurteollisuuden harjoittajia puolellaan, on eräissä äärimmäisyyksissä myöskin kappale perustuslakia.

Kun siten olemme nähneet, mitä jonkun maan perustuslaki on, nimittäin sen oleelliset voimasuhteet, ja jos sitten kysymme kuinka tämä soveltuu oikeudelliseen lainlaadintaan, niin huomaamme helposti, mitenkä tämä käy päinsä: nämä oleelliset voimasuhteet kirjoitetaan paperille, annetaan niille kirjoitettu muoto, ja kun ne sitten ovat kirjoitetut, eivät ne enää merkitse pelkkiä voimasuhteita, vaan ovat ne muuttuneet laiksi, ja joka sitä vastaan rikoo, häntä rangaistaan. —

Esitelmä loppuu sillä huomautuksella, kuinka muutosta todellisissa voimasuhteissa (aatelisvalta, kaupunkien syntyminen ja kukoistus, suhde pääkaupungin väestön ja sotajoukkojen lukumäärän välillä) alituisesti seuraa vastaava muutos myöskin lainlaadinnassa. Jos liian suuri epäsuhta vallitsee kirjoitetun ja varsinaisen lain välillä, ja jos tämä epäsuhta tulee liian painostavaksi, silloin syttyy todellakin vallankumouksen muodossa juuri tällainen tulipalo, jonka olemme vertaukseksi ottaneet. Se syttyi maaliskuussa 1848, mutta — tässä palaa Lassalle takaisin vanhaan valitukseensa puolustuspuheessaan v:lta 1849 — mutta silloin tapahtui, ettei voittoisa kansa luonutkaan pikkuporva-

reista ja rahvaasta voimallista porvariskaartia muuttaakseen varsinaista lakia, vaan rupesi, tyhmästi kyllä, kirjoittamaan uutta ja voimatonta lakia, josta sille ei ollut pienintäkään hyötyä. »Jos Teillä, hyvät herrat, on puutarhassanne omenapuu ja te ripustatte siihen kirjoituksen: tämä on viikunapuu — onko puu sillä muuttunut viikunapuuksi? Ei, ja vaikka te toisitte koko talonne väen, ja vaikka koko maan asukkaat, ja antaisitte niitten äänekäällä valalla vakuuttaa: tämä on viikunapuu — niin puu pysyy kuitenkin puunaan, ja seuraavana vuonna on se näyttävä, että se sittenkin kantaa omenia eikä viikunoita.»

Lakikysymys yleensä, lopettaa Lassalle, ei siis pohjintaan ole oikeuskysymys, vaan voimakysymys; jonkun maan varsinainen laki ilmenee siis ainoastaan niissä oleellisissa voimasuhteissa, jotka maassa ovat olemassa; kirjoitetulla lailla on pysyväisyyttä ja arvoa vaan silloin, kun se on tyydyttävä ilmaisu yhteiskunnassa vaikuttavista voimasuhteista.

Voisiko uskoa, että vapaamielisen puolueen sanomalehdet merkitsivät tämän selityksen heti sellaiseksi opiksi, että vallan *täytyy* kulkea oikeuden edellä, yksinpä kreivi Schwerinkin julisti tätä samaa seikkaa tarkoittaen koko kamarin riemuitessa, että Preussin valtiossa käy oikeus vallan edellä. Tappaakseen Lassallen vaitiolollaan kieltäytyi toinen sanomalehti toisensa jälkeen ottamasta palstoilleen lyhyttä, aivan asiallista artikkelia *Valta ja Oikeus*, jossa hän koettaa oikaista väärinkäsitystä, ja silloin täytyi hänen julaista kirjoituksensa erityisenä lentokirjasena. Hän sanoo siinä sattuvasti ja nerokkaasti: »Jos minä olisin luonut maailman, niin on varsin todenmukaista, että minä tällä kertaa poikkeukseksi olisin laatinut sen *Volkszeitungin* ja kreivi Schwerinin toivomuksien mukaiseksi, siis siten, että oikeus kävisi vallan edellä.

Sillä se vastaa kokonaan minun omaakin siveellistä näkökantaani ja toivomuksiani. Vaan kun minä, sen pahempi, en ole ollut tilaisuudessa luomaan maailmaa, täytyy minun työntää niskoiltani myös kaikki edesvastuu, sekä kiitos että moite, sen nykyisestä tilasta.» Sitten selittää hän, ettei hän tarkoittanut todistaa sitä, mitä pitäisi olla, vaan mitä todellisuudessa on, ettei hän tahtonut esiintyä siveellisenä esitelmän pitäjänä, vaan historiallisena tutkijana. Ja sellaisena on hän huomannut, että kun oikeuden todellakin pitäisi käydä vallan edellä, niin aina käykin päinvastoin, herkeämättä ja niin kauvan, kunnes oikeus on tullut kyllin lujaksi murtaakseen vääryyden väkivallan. Sen jälkeen osoittaa hän, kuinka Preussin lakihistoriassa jälkeen vuoden 1848 toinen oikeusrikos seuraa toistaan, ja sanoo: mitä merkitsee siis se hurskas riemu, jolla kamari otti vastaan kreivi Schwerinin selityksen, että Preussin valtiossa »oikeus käy voiman edellä». Hurskaita lapsen toivomuksia, ei mitään muuta! Sillä vakavampi merkitys olisi sillä ainoastaan sellaisiin miehiin nähden, jotka olisivat lujasti päättäneet nytkin asettaa voiman oikeuden jälkeen. Ei kellään Preussin valtiossa ole *oikeutta* puhua *oikeudesta*, paitse demokratiialla, vanhalla ja todellisella demokratiialla. Sillä se yksin on aina pitänyt lujasti kiinni oikeudesta, eikä koskaan alentunut mihinkään sopimukseen vallan kanssa. —

Kysymys voiman ja oikeuden suhteista toisiinsa oli siis Lassallella kysymys tositapauksista, todellisuudesta. Mitä hän siitä on sanonut, se on sattuvan totta, eikä kukaan voi sitä kumota. Missä tilaisuuksissa oikeudella on voima ja missä se on ilman sitä, kun voima muuttuu oikeudeksi ja siitä vääryydeksi, sen on hän ymmärtänyt yhtä hyvin kuin yksikään muu.

Eikä ainoastaan tositapahtumiin, vaan syvemmälle

oikeudellisiin aatteihin nähden on hän tutkinut ja käsitänyt sen vuorovaikutuksen, joka on vanhan, konservatiivien puoltaman oikeusvallan ja uuden hengenvallan oikeuden välillä, jota radikaaliset puolueet kannattavat. Vanha oikeus on hankittua oikeutta. Uusi valta on uutta oikeustietoisuutta. Kuinka suhtaantuu uusi oikeustietoisuus hankittuun oikeuteen? Uusi oikeustietoisuus tahtoo antaa ja ottaa pois oikeuksia, mutta kuinka pitkälle rohkenee se tässä viimeisessä tapauksessa mennä? Mitkä oikeudet ovat oikeudenmukaisesti hankittuja, eittämättömiä? Jos kaikki vanhat ovat sellaisia, niin seisomme paikoillamme; menneisyys tukahuttaa silloin nykyajan elämän. Vaan jos päinvastoin kukaan ei voi mitään perustaa hankittuihin oikeuksiinsa, silloin lyö nykyaika vanhan ajan hengettömäksi. Tässä on silloin edessämme hankitun oikeuden käsite, jota Lassalle suuressa pääteoksessaan (*System der erworbenen Rechte*) selittää.

VI.

Se tehtävä, jonka Lassalle teoksessaan on ottanut itselleen, ei ole sen pienempi, niinkuin hän esipuheessa mainitsee, kuin koko meidän aikakauttamme vallitsevan valtiollisyhteiskunnallisen aatteen esittäminen. Mikä on, kysyy hän, syvin syy meidän taisteluumme yhteiskunnassa ja valtiossa? Se on se, että kysymys hankitusta oikeudesta vielä kerran on tullut taistelun esineeksi. Lakitieteellisellä, valtiollisella ja taloudellisella alalla on käsitys hankitusta oikeudesta tullut kaiken enemmän kehityksen alkulähteeksi, ja missä lakitieteellinen puoli yksityisoikeudellisenä kokonaan näyttää irtaantuvan valtiollisesta, siinä se on vielä enemmän valtiollista kuin itse valtiollinen, siinä se on yhteiskuntakysymys. Jo tämän huomautuksen

pelkkä tarpeellisuus osoittaa hänen mielestään, kuinka pintapuolisesti vapaamielisen porvariston edustajat ymmärtävät käsitteen valtiollinen.

Teoksen tarkoitus merkitään jo nimilehdellä kokeeksi sovittaa keskenään positiivinen oikeustiede ja luonnon-oikeus. Mitä tulee siihen katsantokantaan, jolle tekijä tässä suhteessa asettuu, niin on siinä huomattavissa melkoinen edistys hänen katsantokannastaan *Herakleitoksessa*. Hän on tässä riippumattomampi Hegelistä. Hän lukeutuu tosin vielä Hegelin periaatteitten kannattajaksi, eikä todella voi toisin tehdäkään; mutta tämä ei kuitenkaan estä häntä lausumasta suurella henkisellä vapaudella tuomiotaan tärkeästä osasta hegeliläisen koulun ajatusrakennusta. Ja varsin pian näkyykään, että hän on hyvin lähellä sitä käännekohtaa, johon esipuhe *Herakleitokseen* (ei itse teos) ja viittasi, sitä samaa käännekohtaa, johon Hegelin ranskalaiset oppilaat myöhemmin joutuivat, että nimittäin muutettiin se filosofia, joka enemmän kuin ainoakaan edelläkäynyt oli tahtonut elää vaan absoluuttisissa käsitteissä, enemmän relatiiviseksi, ja muodostettiin tämä, ennen kaikkia muita oppeja metafyyminen maailmankatsomus, historialliseksi. Matka tästä henkisestä näkökannasta siihen asemaan, jonka ottaa se, joka tahtoo sovelluttaa kokemukseen perustuvain tieteitten menettelytapaa oikeustieteeseen, ei ole näennäisesti suuri, mutta Lassallen riippumattomuus Hegelin dialektiikasta, hänen rohkean ja korkealle tavoittelevan henkensä taipumus suuriin, puhtaasti järkipäisiin arvoituksiin ja aaterakenteihin jättää hänet joka tapauksessa kuitenkin melkoisen kauvas meidän päiviemme tieteellisistä metoodeista. ¹⁹

Hegel on Lassallen mielestä antanut teokseen ainoastaan yleisen loogillisen suunnitelman, ja kun hänen oppilaansa tavallisella vastenmielisyydellään rikkaitten aiheitten kä-

sittelemiseen ovat vaan herkeämättä märehineet häntä, on oikeusfilosofia seurauksena siitä tullut yhtä vieraaksi positiiviselle oikeustieteelle, kuin luonnonfilosofiakin luonnontieteelle. Hegelin hengenfilosofiahan voi yleensä johtua ainoastaan epäsuorasti hänen omasta metodistaan. Kun Hegelin päivinä puhuttiin luonnonoikeudesta, käsitettiin se ijäisyyteen perustuvaksi, yhäti päteväksi ja järjennukaiseksi oikeudeksi, joka oli samassa suhteessa positiiviseen eli historialliseen oikeuteen, kuin tavallinen ajatus on toteutumiseensa, eikä nähty, että luonnonoikeudella jo itsessään on historiallinen luonne ja historiallinen oikeus. Ja niin pidettiin silloin oikeusfilosofian peruskäsitteitä ikuisina ja ehdottomina, kategoriioina loogillisesta käsitteestä, ja niin jäi historiallinen oikeus ymmärtämättä Hegeliltä ja sen katsottiin johtuvan joko ymmärtämättömyydestä tai, mieli- ja väkivallasta. Mutta onhan henki jo itsekin historian luoma, *tuleminen* historiassa. Siitä seuraa, ettei oikeusfilosofiassa voi puhua omaisuudesta, vääryydestä, perheestä, perinnöstä, porvarillisesta yhteiskunnasta, valtiosta yleiseen, vaan että kreikkalaisen, roomalaisen ja germaanilaisen hengen historiallisesta käsitteestä täytyy johtaa käsite kreikkalaisesta, roomalaisesta, germaanilaisesta omaisuudesta j. n. e. Uskonnonfilosofiankin alalla kulkee Hegel aivan eri teitä. Mihin tuloksiin hän esim. olisi joutunut, jos hän, sen sijasta että tutki eri uskontoja, olisi puhunut vaan yleiseen jumalasta, dogmista, tulevaisesta elämästä j. n. e.! Siinä täytyy kulkea historiallisesti eikä metafyyysisesti. Hegelin oppilaat ovat oikeusfilosofiassa seuranneet vaan mestarin haarhaanjohtavia jälkiä. Etevin niistä, Gans, on teokseensa perintöoikeudesta muitta mutkitta ottanut meidän päiviemme käsitteen perintöoikeudesta, ja vieläpä ymmärtänyt tämän käsitteen yleisloogilliseksi kategoriiksi. Mitä Lassalle

kolmea vuotta myöhemmin teoksessaan *Pääoma ja Työ* mitä kiivaimmin väittää ekonoomisen käsitteen »pääoman» ja juriidisen käsitteen »omaisuuden» suhteen, etteivät ne nimittäin ole ikuisia tai muuttumattomia, vaan historiallisesti syntyneitä ja historiallisten ehtojen alaisia käsitteitä, kaiken sen on hän jo tämän kirjansa toisessa osassa todistanut kaikkien juriidisten käsitteiden, varsinkin perintöoikeuden suhteen.²⁰

Yhtä vanha kuin oikeus itsekin, on inho *takaisinvaikuttavia* lakeja vastaan. Kysymys hankitusta oikeudesta käy yhteen kysymyksen kanssa lain takaisinvaikutuksesta. Mikä tekee tämän takaisinvaikutuksen niin karsain silmin katselluksi, on nähtävästi se inhimillisen vapauden loukkaus, joka sisältyy edesvastuun käsitteen mielivaltaiseen laajentamiseen. Tästä periaatteesta lähtien joutuu silloin Lassalle, vastoin kaikkia aikaisempia tutkijoita, määrittelemään hankitun oikeuden suhdan lakien *takaisin vaikutukseen* seuraavalla tavalla:

1) Ei mikään laki saa vaikuttaa takaisin, kun se ainoastaan koskee yksityistä jonkun hänen tahtonsa toiminnan välityksestä.

2) Jokaisen lain tulee vaikuttaa takaisin, kun se koskee yksityistä ilman että joku hänen vapaaehtoinen toimintansa olisi ollut vaikuttamassa, kun se siis koskee häntä *välittömästi* sellaisissa suhteissa, jotka ovat pakollisia, yleisinhimillisiä tai yhteiskunnan yksityiselle määräämiä — tai kun se vihdoinkin koskee häntä sen vuoksi, että laki muuttaa itse yhteiskunnan peruslaitoksissaan.

Lassalle näyttää suurella seikkaperäisyydellä, ettei tuota nykyään tavallista kammaa lain takaisinvaikutusta vastaan ollenkaan ilmene niillä kansakunnilla tai niillä sivistysasteilla, joilla käsitys ihmishengestä tietoisuutena, vapautena ja vastuunalaisuutena ei vielä ole herännyt

eloon. Kiinalaiset merkitsevät uuden lain kautta rikokseksi jonkun teon, joka entisiin lakeihin luottamalla on tehty aivan hyvässä uskossa, ja rankaisevat sen ilman armoa. Eivätpä itse muinaisajan juutalaisetkaan vielä olleet kohonneet valistuneimpien kansojen rinnalle mitä hankitun oikeuden kunniotukseen tulee. Kertomuksessa Zelafehadin tyttäristä (4 Mos. 27, 1—11), jossa Israelin jumala langettaa juriidisesti ratkaisevan tuomion, tekee sama jumala itsensä aivan aavistamattaan syypääksi epäämättömään takaisinvaikutukseen siviiliasiassa. Mutta siksipä olikin hän itämainen jumala, joka ei vielä tuntenut roomalaista oikeutta eikä kreikkalaisten sivistystä ja taidetta, eli toisin sanoen sellaisen kansan jumala, jonka henkinen olemus ei vielä ollut täysin selvillä oikeushenkilöllisyydestä (niinkuin Roomassa) eikä ylevästä ihmisyyyskäsitteestä (niinkuin Kreikassa).

Lassallen loogillisena lähtökohtana on siis oikeastaan se ajatus, jonka hän jo nuorukaisena lausui ensimmäisessä puolustuspuheessaan *Assisenrede*, se nimittäin, että laki on koko kansan oikeustajunnan ilmaisu ja että kaikki laillinen oikeus on ainoastaan se määrätty muoto, jonka tämä alituisesti muuttuva yleishenki kerran on ottanut, niin että jokainen uusi määräys, joka virtaa tästä hengestä, on viipymättä pätevä indiividin suhteen samalla oikeudella kuin entinenkin. Kiinteätä voi siis indiividille olla ainoastaan se, mitä hän oikeutetulla tavalla, oman tahtonsa ja toimintansa kautta on itselleen hankkinut, siis se, minkä hän on tehnyt omakseen. Kukaan yksityinen ei voi liioin tehdä sellaista määräystä, että hän sen nojalla voisi kaikiksi ajoiksi ruveta itsevaltiaaksi kaikista vastaisista tai entisistä laeista huolimatta. Tämän perus- aatteen kehitys läpi koko oikeusalan täyttää kirjan ensimmäisen osan. Esitys on selvää ja erinomaisen terävää,

mutta melkein läpeensä maltillista. Ainoastaan Stahlin, erään tunnetun romanttisen taantumusmiehen kimppuun iskee Lassalle tulisemmin. Hän näyttää kuinka tämän opit kokonaan johtavat olemassa olevan yhteiskunta-muodon ylistämiseen muka pyhänä ja koskemattomana, samalla kun se Stahlin opin mukaan kaikkine siitä johtu-vine etuoikeuksineen on muodostava yksityisen hankitun oikeuden. Ei mikään aika, huudahtaa Stahl, ole määrätty tuomitsemaan menneisyyttä, tai oman käsityksensä mu-kaan joko sopivina tai sopimattomina hyväksymään eli hylkäämään niitä oikeuksia, jotka sieltä lähtien ovat perintönä. — Ei tietenkään, vastaa Lassalle, mutta juuri sen vuoksi, että jokainen aika on oma valtiaansa, ei mikään aika ole toisen aikakauden hallinnon alla, eikä kukaan ole velvoitettu pitämään voimassa sellaista, joka taistelee hänen oikeustajuntaansa vastaan, tai sallimaan vääryyden käydä oikeudesta. Tavallisella terävyydellään iskee hän muutamiin ristiriitaisuuksiin Stahlin omassa opissa, eikä voi olla pienellä nautinnolla keksimättä vas-tustajastaan sitä »ehdotonta jakobiinilaista tuulahdusta, jonka jokainen, joka lähestyy uudenaikaisinta filosofiaa, tahtomattaankin saa siitä vastaansa.»

Mitä tekijän omaan sielun elämään ja valtiolliseen näkö-kantaan tulee, on tämän teoksen varsin opettavaisessa ensi osassa epäilemättä hauskin kohta se, jossa hän käsit-telee kysymystä lakien takaisinvaikutuksesta Ranskan suuren vallankumouksen aikoina. Siinä tulee hänen »periaatteesta vallankumouksellinen» uuteen valaistukseen ja hänen oppinsa saa ihmeellisen vahvistuksen. Siinä näkyy vihdoin, ettei ole kerskaamista, vaan totisinta totta, kun hän huudahtaa tuomareilleen: »Tunnetteko, hyvät herrat, Ranskan vallankumouksen sisällistä yhtenäisyyttä? Minä tunnen sen hienoimpiin hermoihinsa saakka.»²¹

Vanhat, Cicero esim. opettivat, että kaikki, mikä katsottiin pysyväiseksi jonkun kansan siveellisessä itsetietoisuudessa, oli katsottava kuuluvaksi kansan oikeusperiaatteihin, vaikkei se vielä ollutkaan muodostunut varsinaiseksi laiksi; kun se muuttuu laiksi, on tämä uusi laki käsitettävä vaan selitykseksi oikeudenkäytön sisällöstä. Sellainen laki voi siis vanhojen käsityksen mukaan täydellä oikeudella vaikuttaa takaisin. Lassalle selittää nyt tämän opin siten, että se on pätevä ainoastaan muinaisajan kansoihin nähden, joilla sellaisen siveellisen yksimielisyyden (substanssinen Etos) voi sanoa vallinneen. Meidän aikanamme on asetettava vaatimus, että ainoastaan sellainen yleisen oikeustietoisuuden ilmaus voi saada todellisen laillisuuden luonteen, joka jo — joko avoimesti tai hiljaisuudessa — on näyttänyt olemassa oloaan. Mutta nyt seuraa kysymys: mitä vaaditaan siihen, että voi sanoa sen näyttäneen olemassaolon ilmeitä? Mitä sisältää sellainen käsite? Siihen käsitteeseen sisältyy aivan selvästi, ettei oikeustietoisuuden sisältö voi millään tavoin olla vahvistettu pelkillä kirjaimilla, vaan sen täytyy olla vahvistetun ja todeksi tehdyn kokonaisen kansan toiminnassa.

Ranskan konventti sääti lailla 17 p:ltä Nivôsea vuonna 2, että jokaiseen perintöön *jälkeen heinäkuun 14 p:vän 1789* oli sovellettava tämä uusi laki. Termidor-reaktsioonin aikana katsottiin ja pidettiin kaikkia siihen kuuluvia määräyksiä selvästi ja puhtaasti takaisinvaikuttavina. Eikä konventin tarkoitus kuitenkaan missään tapauksessa ollut loukata sääntöjä takaisinvaikuttamattomuudesta. Itse lain perusteet kieltävät, että tässä voisi löytyä takaisinvaikutusta, koska laki on kehittänyt ainoastaan niitä alkuperusteita, jotka kokonainen suuri kansa silloin julisti (*parce que la loi n'a fait que développer les principes proclamés dès lors par un grand peuple*), ja

lisätään sitten: takaisin vaikutus oli alkava vasta sitten, jos mentiin tämän rajan yli (*l'effet rétroactif commencerait là seulement, ou l'on dépasserait cette limite*). Yhtäkaikki käytettiin tätä niinkutsuttua takaisin vaikutusta myöhemmin todistuksena Ranskan konventin hirmuhallinnosta. Mutta heinäkuun 14 p:nä 1789 oli Ranskan kansa Bastiljin valloittamisella todellakin tuonut ilmi sellaisen oikeustajunnan, joka kumosi kaikki vanhat etu- ja erityisoikeudet, ja jos kohta ei voikaan sanoa, että ne lait, jotka olisivat voineet kehittää tästä oikeustajunnasta jotain asiallista uutta, olisivat suorastaan johtuneet siitä tapauksesta, niin on asian laita kuitenkin toinen, koska tämän uuden lain sisältö ei ollut mitään muuta kuin vaatimus siihen saakka vallinneitten vanhojen etuoikeuksien poistamisesta. Ne ovat siis myöskin vaan sellaisia lakeja, joita konventti on johtanut takaisin heinäkuun 14 p:ään 1789. Niin näemme siis, sanoo Lassalle, tämän *filosofisen* kokouksen julistavan, että nämä perintölait ovat ainoastaan niitten periaatteitten ilmaisua, jotka kansa itse Bastiljin valloituksessa on tuonut julki ja kohottanut oikeudeksi. Ja kahdenkertaisesti on maailman historia myöntänyt konventin olleen oikeassa, osaksi sen kautta, että Nivôse-lain perintöoikeudelliset periaatteet, jotka siirtyivät *Code civiliin*, pysyivät eittämättömästi vallitsevina ensimmäisen keisarivallan aikana, vieläpä palautetun kuningasvallan ja yhä edelleen heinäkuun hallituksen ja toisenkin keisarivallan aikoina, ja siten osottautuivat siksi kansan tietoisuuden välttämättömäksi ja johdonmukaiseksi ilmaisuksi, joka vallankumouksen kautta pääsi vallitsevaksi; osaksi sen kautta, että kaikki historian kirjoittajat, saksalaiset niinkuin ranskalaisetkin, vanhoilliset niinkuin kumouksellisetkin, filosofiset kirjailijat yhtä hyvin kuin tavallisten käsikirjainkin tekijät, laskevat Ranskan vallankumouksen alkaneeksi 14 p:stä heinäkuuta 1789.

On selvää, ettei Lassalle ole ilman sisällistä riemun tunnetta luetellut näitä opettavaisia tapahtumia. Sillä tässä ei ollut kysymyksessä ainoastaan niitten lakien todistettu oikeudellinen pätevyys, jotka saivat alkunsa vallankumouksesta, vaan vahvistettu oikeudellinen pätevyys takaisinvaikutuksesta, joka pidettiin täysin perusteltuna sen kautta, että se voitiin perustaa »kirjoittamattomaan lakiin», aivan uuteen ja täydellisesti vallankomoukselliseen oikeustajuntaan, joka oli ilmennyt yhdessä ainoassa, Lassallen mielipiteen mukaan täysin oikeutetussa voiman- eli väkivallanteossa. Varsin kuvaavasti jättää hän sanallakaan mainitsematta, että Bastiljissa valloituksen aikana oli tuskin nimeksikään varsinaisia rikoksellisia, eikä hän liioin mainitse mitään siitäkään vieläkin tärkeämmästä tosiasiasta, että varustusväkenä oli urhoollisia sotavanhuksia, jotka tahtoivat säästää hyökkääjiä, julmaa ja verenhimoista roistojoukkoa Pariisin kaduilta. Lassalle näkee Bastiljin valloituksessa ainoastaan vertauskuvallisen teon, joka merkitsee rajattoman yksinvallan kukistusta.

Tästä näkyy, kuinka kaukana hän on siitä, että hyväksyisi kaikki kapinat eli takaisinvaikuttavat lait, joita hetkelliset vallassa olijat kulloinkin säätävät. Eikä tässä suinkaan puutu niitä tuntomerkkejä, joista Lassallen periaatteitten mukaan voi erottaa oikeutetut vallankumoukset epäoikeutetuista ja aatteettomista. Kun siis Lothar Bucher liian mitättömässä ja omaa julkista toimintaansa erittäin kuvaavassa esipuheessa Lassallen suuren teoksen toiseen painokseen v. 1881 kiinnittää huomiota siihen, kuinka vaikeata on tapauksia läheltä katsellen päätätä, millä hetkellä »kansa on tullut tietoiseksi oikeudesta», ja kun hän sanoo, ettei jokaisen rakennuksen hajottaminen, jota voi pitää vertauskuvallisena, merkitse Bastiljin valloitusta seurauksineen, niin kohtaavat nämä vastaväitteet

varsin pienessä määrässä Lassallea. Ja kun sittemmin Rodbertus-Jagetzow luuli antavansa tuntuvamman iskun Lassallen opille asettamalla kysymyksen: Kuinka voin saada selville, mitä kansan tietoisuus tällä hetkellä tahtoo, ja kuinka tiedän, hylkääkö se kokonaisuudessaan jonkun aikaisemman lain sisällön, vaiko vaan määrätyn muodon siitä? — ainoastaan viimeksi mainitussa tapauksessa voi Lassallen systeemin mukaan tulla kysymykseen vaatimus vahingon korvauksesta — niin oli Lassalle oikeassa, kun hän vastasi, ettei se kysymys vähimmässäkään määrässä koskenut oppia lakien takaisinvaikutuksesta. Kysymys: mitä kansan tietoisuus juuri tänä päivänä yleensä tahtoo, tai mitä kaikkea mahdollista se vastaisuudessa tahtoo, mitä se ajattelee avioliitosta, valtiosta, yksinvallasta, mitä metsästyksestä, vuoriteollisuudesta, sanomalehdistä, omaisuudesta, on kysymys ajan tietoisuuden *sisällöstä*, ja siihen kysymykseen on mahdoton vastata muodollisella säännöllä. Oppi takaisinvaikutuksesta ei voi, eikä sen tulekaan tehdä mitään muuta, kuin esittää sen oikeuslogiikan, joka ilmaisee — riippumatta ajan tietoisuuden nykyisestä eli vastaisesta sisällöstä — mitä oikeusaatteen mukaan seuraa tästä tietoisuudesta jo olemassa oleviin oikeussuhteihin nähden. Itse ajan tietoisuuden sisältö täytyy edellyttää tunnetuksi.

Ja aito Lassallelaisella tavalla, joka samalla kertaa ilmaisee sekä hallitsija- että ajattelijaluonteen, kirjoittaa Lassalle yksityiskirjeessä 17 p:nä helmikuuta 1863 Rodbertukselle:

»Te olette luonnollisesti ihan oikeassa väittäissänne, ettei enemmistön päätös eikä yksimielinen ratkaisu voi saada teitä vakuutetuksi siitä, mitä meidän päiviemme ajan tietoisuus tahtoo. Kuinka siis minä voin sen keksiä? No niin, minä ajattelen aivan yksinkertaisesti: Mitä järjen,

logiikan ja tieteen avulla voi vakuuttaa itselleen ja aikakaudelleen, se on oikeata ja — *sitä tahtoo aika*.

VII.

Toinen osa Lassallen suurta teosta käsittelee yksinomaan perintöoikeutta, erityisesti roomalaista. Niinkuin teoksen tarkoitus pääasiassa on selittää eroavaisuutta historiallisen ja dogmaattisen lainkäytön välillä, niin koettaa hän tässä osassa antaa suurenmoisen esimerkin siitä, kuinka dogmaattinen puoli jossain oikeuslaitoksessa edellyttää saman laitoksen historiallisen käsitteen ymmärtämistä, s. o. sen määrätyn historiallisen hengenvaiheen ymmärtämistä, missä kysymyksenalainen laitos kaikkiin aikoihin nähden kulloinkin on.

Lassalle väittää nyt aivan yksinkertaisesti, ettei ainoastaan joku yksityiskohta roomalaisesta perintöoikeudesta, vaan koko oikeus kokonaisuudessaan on aina hänen päiviinsä saakka ollut täydelleen väärin käsitetty ja väärin tulkittu, ja että se aivan nykyaikaan saakka on ollut selville saamaton salaisuus. Tähän väitteeseen johtuu hän epätäydellisen käsityksensä kautta eräästä hämärästä kohdasta Gajuksessa, jossa kosketellaan käsitettä *familiae emptor*, ja rakentaa nyt idealistisen historian käsityksensä ja tyhmänrohkean hegeliläisen metoodin avulla sellaisen opin roomalaisesta perintöoikeudesta, jonka meidän aikamme tiede on pitänyt ala-arvoisena. Mutta mikä minusta etupäässä näyttää tärkeältä, on kuitenkin ainoastaan se, että lukija saa kokonaisen ja väärentämättömän vaikutelman siitä monipuolisesta ja laajakäsitteisestä näkökannasta, siitä tietojen terävyydestä, jolla Lassalle on suunnitellut ja selittänyt periaatteensa, että puhtaasti sielulliset ainekset seulotaan erilleen asian

tieteellisestä käsittelystä, että päästään vilkaisemaan tekijän henkiseen työpajaan sen käsityksen nojalla, jonka hän on saanut roomalaisesta perintöoikeudesta, ja että vihdoin merkitään ne vaikuttimet, jotka hänen itsensä tietämättä ovat määräävinä hänen tutkimuksensa laadussa ja tarkoituksessa. Ja niin näemme me hänet, vaikka syventyneenä ongelmoihin ja selityksiin, herkeämättä tekemässä työtä ihmiskunnan vastainen kehitys eli vallankumous silmänsä edessä.

Lassallen peruskäsite, jolle hän on muokannut suuren todistusaineiston, on se, että perillinen roomalaisen käsityskannan mukaan perii alkuperäisin ainoastaan vainajan tahdon eikä hänen omaisuuttaan, jonka vuoksi siis roomalaisen perintöoikeuden tarkoitusperä niinkuin sen historiallinen alkujuurikin eivät ollenkaan kuulu omaisuus-oikeuden alalle, ja että tämä perintölaki oman käsitteensä mukaisesti ei siis ollenkaan sisällä mitään varallisuuden luovuttamista, vaan on ainoastaan junkunlainen yliaistillinen peruskäsitys, joka on jotain aivan vastakkaista kuin järjen käsitys perinnöstä. Aikaisempi kuin kristitty ajatus sielunelämän ikuisuudesta ja loppumattomasta rikkaudesta löytyy historiassa toinen käsityskanta, nimittäin minuuden puhtaasti ulkonainen olemassa olon jatkuminen, persoonallisen tahdon loppumattomuus, joka tarkoituksellisesti on tekemisessä ainoastaan ulkonaisen maailman kanssa. Näyttää siltä, sanoo Qvinctilianus, ettei ole mitään muuta lohdutusta kuolemassa, kuin kuoleman jälkeen jatkuva tahto. Lassalle näkee tässä todistuksen perusajatuksensa, sen nimittäin, että roomalaisen kuolemattomuus on: testamentti. *

* Tämän saman käsityksen vahvistaa Maine: *Ancient Law* 1861. S. 188. 190.

Kun nyt testamentin aina täytyy olla *institutio heredis*, perillisen muodollinen asettaminen, kun kaikki testamentissa tehty omaisuuden jako oli pätemätön, jos perillisen nimi puuttui siitä, kun tämän nimen täytyi olla merkittynä testamentin alkuun, ennenkuin lahjoitukset määrättiin, ja kun vihdoin koko testamentti meni rikki ja kaikki lahjoitukset jäivät merkitystä vaille, jos perillinen kuoli ennen perinnön saamista tai muuten hylkäsi testamentin, niin näkyy, että se on perillinen, jonka olemassa olo vasta antaa testamentille pätevyyden ja joka tahtonsa kautta antaa testamentin tekijän päätöksille pitävän ja oikeudellisen voiman. Siis: ainoastaan silloin, kun vainajan tahdon voidaan otaksua jatkuvan kuoleman jälkeen hänen perillisessään, pidetään sitä tahtoa vielä pätevänä ja toteutuu se hänen testamentissaan. Mutta ilman tahdon jatkajaa pysyy sitävastoin kuolleen tahto sellaisena, mitä se todella onkin, mimittäin kuolleen ja mitättömänä.

Mutta kun siis perinnön käsite on se, että perinnön antajan tahto jatkuu eteenpäin, niin ei se siis kuulu hänen harrastukseensa, että perillinen saa, vaan että perillinen toimii, toimii hänen, perinnön antajan tahdon mukaan. Määrätä perinnön saaja toimimaan tahtonsa mukaisesti, se on roomalaisen käsityskannan mukaan testamentin tekijän korkein toivomus. Mutta niin kauvan kun perillinen vielä omistaa ja toimii, s. o. niinkauvan kun hän vielä saa ja ottaa vastaan perintöä, on asema hatara. Sillä siinä tapauksessa on aina mahdollista, että hän omaan harrastustensa ja itsekkäisyytensä vuoksi kokonaan heittää täyttämättä testamentin tekijän tahdon. Sitä vastaan löytyy ainoastaan yksi tehokas keino, se nimittäin, ettei anneta perilliselle pienintäkään etua, vaan päinvastoin saatetaan hänet risti-riitaan omaan itsekkäitten harrastustensa kanssa. Se

perillinen, joka ei saa mitään ja kuitenkin on perillinen ja toimii perinnön antajan tahdon mukaan, siis perinnötön perillinen, on kumoamattomin todistus siitä, että se perinnön määrännyt tahto, joka hänessä yhä jatkuvasti toimii, vielä on olemassa. Perinnötön perillinen on tämän tahdon korkein voitto, korkein nautinto olemassa olon jatkumisesta, jonka tämä tahto itselleen voi antaa.

Onko tämä kekseliäs selitys todennäköinen? Onko todenmukaista, että sellainen kansa kuin Roomalaiset, jonka kieli jo todistaa suurta käytännöllisyyttä, uutteruutta ja toimintahalua, ei olisi pitänyt yksityisen varallisuusharrastuksia ja omistuskäsitteitä pyhinä, vaan sen sijaan ottanut lähtökohdaksi uskonnollisen käsityskannan perillisestä ja perinnöstä, jonka käsityskannan kanssa omaisuuden siirtämisellä ei ollut niin mitään tekemistä? Meistä ei asia näytä todenmukaiselta. Jos ruvetaan tutkimaan lähteitä, niin varmentuu epäily.

Nämä lähteet eivät ole täysin tyydyttäviä. Tärkeintä niistä, erästä Gajuksen lyhyttä kertomusta, voi selittää monella tavalla; sitäpaitsä löytyy hänen kertomustaan vaan yksi ainoa käsin kirjoitettu kappale Veronassa, ja siitäkin on eräs tärkeä kohta kopioidessa joutunut hukkaan. Niin kutsuttu *testamentum per aes et libram* tuli Roomassa käytäntöön vasta kahden aikaisemman testamenttimuodon jälkeen. Gajus mainitsee sen käytännöstä ja toimeen panemisesta, että testamentin tekijä jätti *mancipationin* kautta omaisuutensa — jona siihen aikaan pidettiin vaan aineellisia tavaroita — jollekulle ystävänsä, ja antoi tälle, jota kutsuttiin *familiae emptoriksi*, osoitukseen kenelle hän antaisi jotain ja mitä hän antaisi kullekin.

Se on tämä *mancipationis*, jonka Lassalle käsittää tahdonvallan luovuttamiseksi ystävänsä, ja jonka kautta hän sitten saa määräysvallan kaikkeen, mikä oli tästä

tahdosta riippuvaista. Ja todistaakseen, että tahdonvaltaa merkitään sanoilla *familia* ja *patrimonium*, mainitsee Lassalle, että juuri sitä merkitsee *patrimonium* lausetavassa »ne kappaleet, jotka ovat ulkopuolella meidän *patrimoniumia*»; sillä tämä lausetapa ilmaisee jo itsessään, että kappaleelta puuttuu ominaisuus »voida kuulua yksityistahdon omistuspöörin sisäpuolelle».

Tätä kummallista selitystä latinalaisesta lauseesta on mahdoton puolustaa. Omistuksen käsite sisältää jo riippuvaisuuden omistajan tahdosta. Ei siis voida puhua yksityistahdon omistuspööristä, vaan ainoastaan yksityisomaisuuden piiristä eli yksityistahdon oikeuspööristä. Että esineet joutuvat yksityistahdon oikeuspöörin, on aivan samaa, kuin että ne ovat yksityisomaisuutta; sillä jonkun esineen täydellistä ja kaikin puolin oikeudellista riippuvaisuutta yksityisen henkilön tahdosta kutsutaan omistukseksi. Latinalainen lausetapa »ne esineet, jotka ovat ulkopuolella meidän *patrimoniumia*» ei siis tässä merkitse tahdonvaltaa, vaan määrättyä osaa siitä: omaisuutta.

Pääkohta Lassallen opissa onkin siinä, että hän käsittää sen ystävän, joka saa perinnön jakamisen tehtäväkseen ja jota me kutsuisimme testamentin toimeenpanijaksi, itse perilliseksi. Hän väittää, että Gajus itsekin on katsonut *familiae emptoria* perijäksi. Mutta oikein luettuna ei Gajus sanokaan niin. Hän sanoo: »Mutta nuo kaksi aikaisempaa lajia testamenttia ovat jääneet käytännöstä. Ainoastaan se, joka tehdään *per aes et libram* on jäljellä. Aivan varmaan järjestetään asiat nyt toisin, kuin mitä muinoin oli tapana; sillä muinoin *familiae emptor*, se on, se joka testamentin tekijältä otti mancipiolla pesän vastaan, piti perillisen paikan, ja sen vuoksi testamentin tekijä määräsi hänelle, mitä tahtoi kullekin kuolemansa jälkeen annettavan; vaan nyt määrätään testamentissa

yksi perijäksi, joka myös tekee lahjoitukset, ja toinen kutsutaan näön vuoksi vanhaa oikeuden käyttöä jälittelemällä *familiae emptoriksi*.» Ainoastaan kummallisen käännösvirheen kautta saa Lassalle tästä, että *familiae emptoria* pidettiin perijänä *).

Jos siis tämä kohta ei ole mikään todistus siitä, että *familiae emptor* alkuperäisin olisi ollut sama kuin perillinen, niin ei sitä liioin voida toteen näyttää — kuten Lassalle tahtoo — testamentin todistajistakaan myöhempinä aikana, jolloin sekä *familiae emptor* että perillinen olivat rinnakkain olemassa. Siihen aikaan ei niitä henkilöitä, jotka olivat riippuvia *familiae emptorista*, voitu kutsua todistajiksi, mutta niitä kylläkin, jotka olivat riippuvia perillisestä. Syy siihen on Lassallen mielestä se, että *familiae emptor* alkuperäisin oli muodollinen perillinen, kun tuo myöhempi perillinen taas alkuperäisin sai osakseen ainoastaan jonkun lahjoituksen. Edellisen perhekunta ei tietysti vastakohtana jälkimmäisen perheen jäsenille ollut kelvollinen todistamaan siitä yksinkertaisesta syystä, että edellinen oli osallinen mancipationiin, jälkimmäinen ei. Tämä nähdään siitä, että myöhemmässä mancipationitestamentissa myöskin mancipantin perhekunta oli kielletty todistamasta. Perusteena tähän näyttää olevan se käsitys, että todistajat mancipationitestamentissa olivat Rooman kansan edustajia, ja ettei yksityisen henkilön asiassa voineet kansaa edustaa ne, jotka kuuluivat hä-

*) Sane nunc aliter ordinatur quam olim solebat; namque olim *familiae emptor*, id est, qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum obtinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam dari vellet; nunc vero alius heres testamento instuitur, a quo etiam legata reliquuntur, alius dicis gratia propter veteris juris imitationem *familiae emptor* adhibetur.

Lasalle ei ymmärrä sanajärjestelmää alius-alius, vaan yhdistää sanan alius sanaan heres ja kääntää: toinen perillinen.

nen perhekuntaansa tai muuten olivat hänestä riippuvia. Vielä myöhemminkin, kun *familiae emptor* esiintyi vaan *pro forma*, pidettiin hänen alaisiaan henkilöitä vanhan tavan mukaan esteellisinä todistamaan.

Toisin sanoen: vanhempina aikoina otti *familiae emptor* kaksinkertaisen oikeustoiminnan kautta, jota ei yksipuolisesti voitu kumota, testamentin tekijän pesän haltuunsa niinkuin oman omaisuutensa, jakaakseen sen vainajan määräämille perillisille. Hän oli siis se, joka pani täytäntöön vainajan tahdon, mutta ei missään tapauksessa hänen tahtonsa jatkaja siinä tarkoituksessa kuin Lassalle selittää. Perillinen hän ei ollut. Sillä perintöjärjestys perustuu joko testamenttiin, siis perinnön antajan yksipuoliseen ja peruutettavissa olevaan määräykseen, tai sitten lakiin eli perintöpaktumiin. Mutta *familiae emptorin* asema ei riipu yhdestäkään näistä kolmesta perusteesta, itsestään selvästi ei kummastakaan ensiksi mainitusta; ei hän ole myöskään siinä asemassa, kuin se, joka perii sopimuksen mukaan; sillä tämän täytyy ensin päästä perinnön nautintoon tullakseen perintöjärjestykseen, mutta mancipationin perusteella on *familiae emptor* ilman muuta koko kuolinpesän omistaja. Ei hän myöskään ole pesän suorittaja uudemman käsityksen mukaan, vaan on hänen asemansa aivan omituista laatua.

Ettei kukaan ennen häntä ole tullut tähän käsitykseen perintö-oikeudesta, katsoo Lassalle johtuvan siitä, että lakimiehet ovat lähtökohdaksi ottaneet sen muodon roomalaislaista, jonka se sai Justinianuksen aikana, eivätkä ole tutkineet sen alkuperäisiä muotoja. Hän selittää perintöoikeuden aikaisempaa historiaa seuraavalla tavalla: Gajus sanoo, että kun Rooman vanhempina aikoina oli jokaisella oikeus lahjoittaa koko omaisuutensa kelle tahansa, jättämättä perilliselleen muuta kuin pelkän

nimensä, niin tapahtui liian usein, että ne, jotka olivat määrättyt perillisiksi, luopuivat koko perinnöstä. Tämän pahan poistamiseksi, jatkaa Lassalle, tehtiin Furilainen lakiehdotus (noin 183 e. Kr.), joka sääti, että määrättyitä henkilöitä lukuunottamatta ei kukaan lahjan saaja saanut perintönä vastaan ottaa enempää kuin 1000 assia (aivan pieni summa). Mutta ei tälläkään lailla ollut toivottua vaikutusta, sanoo Gajus, koska omaisuudet kuitenkin jaettiin lahjoituksina. Sen vuoksi säädettiin Voconinen laki (noin 169 e. Kr.), joka määräsi, ettei kukaan saanut lahjana vastaan ottaa suurempaa summaa kuin mitä perillinenkään sai, niin että tämän lain mukaan näytti ainakin varmalta, että perillinen sai *jotain*. Vaan ei sekään autanut. Sillä kun omaisuus jaettiin suureen määrään lahjoituksia, saattoi perilliselle tulla niin mitätön osa, ettei hän niin pienen hyödyn vuoksi tahtonut ottaa niskoilleen kaikkia perinnönsaajan velvollisuuksia. Ja niin julaistiin vihdoin Falcidilainen laki (noin vuonna 40 e. Kr.), jonka mukaan ei kellään ollut oikeutta lahjoittaa enempää kuin $\frac{3}{4}$ omaisuudestaan, ja niinmuodoin jäi siis perilliselle ainakin neljäsosa perinnöstä.

Gajus, jonka aikakausi Lassallen mielestä ei enää ymmärtänyt vanhaa metafyyssistä käsityskantaa, näki näissä toisiaan seuraavissa asetuksissa ainoastaan pyrkimyksen sopimattomien lakimuodostuksien parantamiseen. Mutta Lassallen oman mielipiteen mukaan todistavat nämä 150 vuoden kuluessa laaditut lait kovaa ja pitkällistä taistelua, jota roomalaishenki on käynyt omia sisimpiä mielipiteitään vastaan, eikä sitä sisällistä taistelua käyty, niinkuin on väitetty, perillisen ja lahjan saajan kesken, vaan testamentin tekijän ja perillisen välillä. Lahjan nauttija on vaan ruoskan saaja, jonka selkään perillinen antaa testamentin tekijälle iskujaan. Se näkyy selvästi, päättää

Lassalle, lakien nopeasta muuttumisesta. Lähtökohtana on kahdentoista taulun laki, jonka mukaan lahjan saajan asema on edullisin kaikista. Äkkiä muuttuu se Furilaisen lain kautta varsin epäedulliseksi, sitten taas verrattain paremmaksi Voconisessa laissa, jonka mukaan lahjan saajan osa voi nousta täyteen puoleen määrään omaisuudesta, sitten yhäkin paremmaksi Falcidilaisen lain kautta, jonka nojalla hän voi saada kokonaista kolme neljättäosaa — muutos, joka perillisen rinnakkaiseen asemaan nähden (joka myöskin viimeisen lain mukaan tulee edullisemmaksi) tuntuu selittämättömältä, jos taistelua otaksutaan käytävän lahjan saajan ja perillisen välillä. Lassallen mielihiteen mukaan on taistelu ylipäänsä aivan toista laatua, se on persoonallisen itserakkauden, terveen ihmisjärjen taistelua kokonaisen kansan yliaistillis-uskonnollista käsityskantaa vastaan elämästä ja kuolemasta. Niinkauvan kun kansanhengi Roomassa on ehjä, luja ja kokonainen, eivät perillisen persoonalliset harrastukset vielä voi nousta kapiinaan, sentähden että perintö juuri on tämän kansanhengen sitovin ja pyhin alkuperuste, sen kuolemattomuusaate. Ja pitkä aika kuluu, ennenkuin perillinen rohkenee periaatteellisesti selittää, että hänkin tahtoo jotain itselleen, ilman ehtoja, eikä ainoastaan muodollisesti lahjan nauttijan rinnalla. Mutta siihen sen täytyy johtua, sillä terve ihmisjärki ei anna sitoa itseään. Falcidilainen laki merkitsee sitä, että valheellisuus siinä keksinnössä, joka alusta pitäin on koko perintölaitoksen pohjana, nytkin selvästi todistetaan ja tunnustetaan. *Lex Falcidia* on sentähden alku koko roomalaisen perintölaitoksen varmaan perikatoon. Ja kuitenkin — vielä nytkin löytää roomalainen kansanhengi perintöoikeuden temppeleissä sellaisen pyhätön, josta se voi etsiä turvaa kaikkien pyhimmälleen. *Lex Falcidia* laadittiin keisari Augustuksen aikana, ja jo

saman keisarin hallitessa säädettiin perintölaki fideikommissista, joka antaa testamentin tekijälle uuden lymy-paikan. Joka on perillinen tämän vapaaehtoisen uskollisuuden (*fides*) nojalla kansanhenkeä ja sen pyhiä perintötapoja kohtaan, hän ei rohkene eikä voikaan käyttää hyväkseen sitä uutta pakkokeinoa, jota perillinen edellisen lain mukaan on oikeutettu käyttämään testamentin tekijää vastaan, eikä *Lex Falcidia* suo hänelle mitään valtaa vähennyksen tekoon.

Niinkauvan kun roomalaista henkeä on olemassa, pyrkii se ylläpitämään sen keksinnön totuutta, että testamentin tekijän tahto jatkuu perillisessä ja että perillisen tahto on yhtäpitävä sen kanssa. Ja kuinka monta kertaa historia kehityskulussaan merkinneekin sen vääräksi, yhä koettaa kansanhenki pelastaa sitä jos jossakin muodossa. Testamentti on siis roomalaisille sen oman olemuksen palvelemista; sillä se on yleisen kansanhengen korkeinta itsemääräämistä, mitä roomalaiset yleensä voivat saavuttaa, ja kaikki sellainen, jonka kautta kansa kunnioittaa omaa yleishenkeään, on luonteeltaan uskonnollista palvelusta. Senvuoksi ei testamenttia tehdäkään ainoastaan kansankokouksissa ja pappien läsnä ollessa, vaan erityisesti uskonnollisessa tarkoituksessa kokoon kutsutuissa komitioissa. Ja kun roomalaisen tahto hänen eläissään oli yksityistahto, muuttuu se siten hänen kuolemansa jälkeen yleistahdoksi. Usein on sanottu, että roomalaista testamentin tekijää saattoi rajattoman vapautensa vuoksi laista riippuvaan intestaatti-perintöjärjestykseen nähden *verrata* lainlaatijaan. Mutta tämä ei ole vielä kylliksi sanottu. Roomassa oli tapana, että testamentin tekijä piirsi hautapatsaaseensa-kin, jonka hän tavallisesti jo eläissään antoi pystyttää, eikä ainoastaan kirjalliseen testamenttiinsa sakkomääräyksen hautapaikkansa myynnistä, vuokraamisesta tai panttiin-

panemisesta, ja oli sellainen sakko aina maksettava joko vestaaleille, ylimmäisten pappien kassaan, tai yleiseen valtion rahastoon. Eikä hänen tarvinnut toistella näitä uhkauksiaan testamentissa. Mistä otti hän moisen rankaisu-vallan? Roomalaisen perintölain yleisen käsityksen mukaan saattoi hän sillä tavoin uhata ainoastaan *perillistä*, mutta hän uhkaa vierasta ostajaa samalla rangaistuksella kuin myyjääkin. Tämä hautalaki osoittaa kahdenkertaisella omituisuudellaan: ettei se muodollisesti olisi-kaan testamentti, vaan että se itse asiassa henkisen sisältönsä vuoksi on sittenkin samaa kuin testamentti, s. o.: viimeinen tahto testamentin tekijän minuuden säilyttämisestä, testamenttikäsitteen ja sen henkisen merkityksen syvällisin määräys. Kuoltuaan saa roomalainen sellaisen oikeuden, jota hänellä eläissään ei koskaan ollut; kuoltuaan tulee hän lainlaatijaksi. Kuolevan *tulee* oman käsityskantansa ja omain harrastustensa mukaan julistautua lainlaatijaksi; sillä nythän hänen on tehtävä tahtonsa pysyväiseksi ja jälkeensä eläväksi, kokonaan riippumattomaksi muun maailman tahdosta, s. o. laiksi. Ja hänen täytyy ja hän voikin esiintyä lainlaatijana muita oikeushenkilöitä vastaan ja loukata heidän oikeusalaansa. Sillä niihin yliaistillisiin harrastuksiin nähden, joita kansanhengellä on hänen suhteensa, eivät muut oikeushenkilöt tule ollenkaan kysymykseen, koska ne hänen, vainajan, rinnalla ovat vaan yksityishenkilöitä. Hitaasti kehittyi siis Rooman historiassa metafyyssisen käsityksen muutos omaisuuskäsitykseksi ja tahdonperijän muutos omaisuuden perilliseksi, kunnes vihdoin Justinianuksen aikana silloin voimaan tulleen *sub beneficio inventarii*-perinnön nojalla perillinen julistaa omaisuuden saamisen pää-asiaksi ja ainoaksi tärkeäksi kohdaksi hänen ja testamentia tekijän välillä. Mutta silloin onkin kansallisten omituisuuksien hävittä-

nimen jo tehnyt tehtävänsä ja roomalaisen kansanhengen aika mennyt menojaan. ²²

Niin pitkälle Lassalle. Me näimme, ettei roomalais-oikeus alkuperäisittäin tuntenut testamentin täytäntöönpanoa. Kuitenkin tunnettiin silloinkin jo sama tarve, jota me kutsumme testamentin toimeen panemiseksi, ja sitä koetettiin tyydyttää muulla tavoin. Niinpä voitiin perillinen itse tehdä testamentin toteuttajaksi, vähentämällä häneltä perintöä ja lisäämällä velvollisuuksia. Testamentin tekijällä oli oikeus jakaa koko omaisuutensa lahjoituksina, kunnes Furilainen, Voconinen ja Falcidilainen laki tekivät siihen oikeuteen rajoituksia. Ne näkökohdat, jotka aiheuttivat Falcidilaisen lain, olivat veroituspoliittista luonnetta. Toisen triumviraatin aikana alettiin testamentin kautta saadusta omaisuudesta kantaa veroa Sextus Pompejusta vastaan käydyn sodan kustannuksiin, ja siitä syystä muuttui testamenttien toimeen paneminen tärkeäksi asiaksi. Sillä ne, jotka oikeudellisesti olivat perillisiä, mutta itse asiassa ainoastaan testamentin toimeenpanijoita, olivat usein pitäneet edullisempänä luopua koko perinnöstä ja siten tehneet tyhjäksi testamentin tekijän aikomuksen: silloin tuli nimittäin voimaan intestaatti-perintöjärjestys, ja ne, joille oli aijottu tehdä lahjoituksia, eivät saaneet mitään. Lainlaadinta pyrki tasoittamaan kaikkien osallisten etuja, kun se vakuutti perinnön saajalle neljännän osan hänen perinnöstään. Sen kautta rajoitettiin testamentin tekijän vapautta omaisuutensa luovuttamiseen nähden, samalla kun hänelle annettiin varmuus, että hänen testamenttinsa tuli täytetyksi, samoin kuin ne, joita hän oli muistanut lahjoituksilla, saattoivat olla varmat osuuksiensa saamisesta. *

* Herman Deutsch: *Die Vorläufer der heutigen Testamentvollstrecker im Römischen Recht* s. 3—17.

Vähää myöhemmin kuin Lassallen *System der erworbenen Rechte* oli ilmestynyt painosta, nousi Ihering, ei todistuksilla, vaan terveen ihmisjärjen nimessä vastustamaan hänen spekulatiivista esitystään roomalaisoikeudesta. Varsinkin ivaa hän erittäin henkevästi sitä seikkaa, ettei perintökysymyksellä roomalaisten mielestä olisi muka ollut mitään tehtävää aineellisen omaisuuden kanssa. Lassallen teoriasta tekee hän sen leikillisen johtopäätöksen, että roomalainen perintöoikeus on siis itse spekulatiivisen ajatuksen toteutettu valtakunta. Kaiken sen, mitä se määrää ja mitä se määräämättä jättää, mitä se sisältää ja mitä se ei sisällä, saattaa spekulatiivisesti selittää siten, että vaikka meillä ei olisi ainoakaan sanaa siitä jäljellä, olisi Lassalle kuitenkin keksinyt sen *a priori*. Ja hän valaisee Lassallen teoriaa seuraavalla humoristisella ivakuvalla: jos toinen kahdesta kaksoisveljestä, jotka molemmat vielä imevät, kuolee, ja jälkeenyäännyt perii edesmenneen *ab intestato*, niin on tällä tapauksella spekulatiivisesti katsoen seuraava sisällys: tahdon kuolemattomuutta eli sen jatkumista janoova perinnön jättäjä on äänettömän tahdon toiminnan kautta asettanut veljensä »oman tahtonsa olemukseen». Kun testamentin tekijä siten, joskin »yleisen tahdon avulla», »on voittanut tämän ajallisen», ja vielä kerran heittänyt kiitollisen katseen vieressään imevään tahtonsa jatkajaan, jonka hän sijaisen kautta on hankkinut itselleen, nukahtaa hän autuaallisesti ja vetäytyy takaisin oleelliseen alkutomuunsa. * Voidakseen niin perusteellisesti kuin mahdollista syventyä siihen uskonnollis-metafyysiseen peruskäsitykseen, joka Lassallen mielestä on koko roomalaisen perintöjärjestyksen pohjana, tutkii hän filologina alkulähteitä siihen käsitys-

* Ihering: *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz* s. 32; vertaa myös hänen *Geist des Römischen Rechts* II 2, 533 ja seur. ja III 1. 247 ja 295.

kantaan, joka lakimiehenä on tuntunut hänestä miellyttävältä. Hän kulkee taapäin kansan historiantakaiseen aikaan saakka löytääkseen sen alkujuuret, eikä niitä ole löydettävissä muusta kuin uskonnosta, joka aina säilyttää kansan vanhimmat muistot. Hän huomaa silloin, että tämän käsityksen henkiset juuret ovat vanhassa Manes- ja Lar-palveluksessa. Sanalla *Manes* (vainajain henget) ei roomalainen ymmärrä kuolleita, vainajia, vaan vasta tulevia. Käsite Manes tulee sanasta *manere* (pysyä) ollenkaan huomioonottamatta johtumisen todennäköistä virheellisyyttä; sillä siten johdettiin se sana muinaisuudessa. Ne ovat ja pysyvät samoina, mitä ne olivat: henkipersoonallisuuksina, siis täydessä sopusoinnussa roomalaisen käsityskannan kanssa henkipersoonallisuudesta: tahtosubjekteina, joilla on oma tarkoitusperänsä ulkonaisessa maailmassa. Roomalaiset eivät vanhimpina aikoina polttaneet kuollutta, vaan hautasivat hänet hänen omaan asuntoonsa, siis juuri siihen kohtaan, jossa hänen tahtonsa oli ollut isännöimässä, ja vielä ruumiitten polttamisenkin tultua tavaksi, pidetään Larariumia, kotipyhättöä, henkien asuinpaikkana. Siten muuttuvat Larit suojelusjumaliksi, talon vartijoiksi, ja niinkauvan kun sama perhe asuu talossa, ovat ne perhejumalia. Mutta ne ovat sidotut taloon, eivätkä perheeseen, ne eivät ole esi-isiä, vaan talon jumalia, eivätkä jää perheen omiksi, jos perhe muuttaa pois. Larit ovat vallanpitäjiä, mahtajia, *potentes*. Lari vartioi asuinpaikkaa, mutta ei kotijumalana; se suojelee taloa vaan sen vuoksi, että se on hänen valtansa alle jätetty alue. Siitä seuraa myös, ettei hänen suhteensa uuteen omistajaan voi olla erittäin ystävällinen; sillä tämähän tungettelee hänen valta-alueellensa. Larin ja jumalatar Manian lepyttämiseksi toimitettiin Roomassa varhaisimpina aikoina todellisia ihmisuhreja siten, että kun uusi omistaja tuli taloon, uhrasi

hän oman lapsensa, säilyttääkseen muun perheensä vahingoittumattomana. Mutta jo kuningasten aikana oli tämä tapa kielletty Roomassa; Tarqvinus, joka etruskilaisena piti uskontoa pääasiana, otti sen taas uudestaan käyttöön; Junius Brutus lopetti sen, määräämällä, että oraakelin lepyttämiseksi oli taitettava sipuleista ja unikoista kukat, se tahtoo sanoa: tasavalta tekee lopun tästä vanhoilta pelasgiajoilta johtuvasta raakuudesta. Pelasgilainen henki kehittyi roomalaishengeksi. Roomalaisen todellinen uskonto on oikeus; itse uskonto on hänelle vaan historian-takainen lähtökohta ja sentähden säilyttää hän sitä niinkuin jotain itselleen ja omalle hengelleen vierasta, joka sentään itse kansanhengen syvimpänä pohjana täyttää hänet kunnioittavalla pelolla. Kun muut kansat harjoittavat uskontoaan itse, antaa roomalainen sen vieraan kansan, ja juuri esiisäinsä etruskien huolenpidoksi. Ne ovat etruskilaiset uhrien selittäjät, jotka vaativat Curtiuksen kuolemaa sovinto-uhrina »Manesjumalalle». Auguritaito oli myös etruskilaista alkuperää. Se sovitus vainajan ja eloon jääneen (larin ja uuden omistajan) välillä, jonka roomalaishenki nyt täyttää, tai jota se ei oikeastaan täytä vaan jota se itsessään on, se on juuri se, joka pääsee voimaan laissa. Testamentilla määrätty perillinen on jo sovitus. Hän on ikäänkuin vainajan olemuksen jatkoa, on ottanut vainajan tahdon itseensä. Mutta syvästä sisällisestä pakosta täytyy lain nyt uudestaan ilmaista se vainajan ja eloon jääneen välinen sisällinen hajaannus ja riitaisuus, joka oli olemassa uskonnollisessa perussubstanssissa. Tapahtuneen sovituksen pohjalla herää uudestaan eloon vanha vihamielisyys tulevaista tahtoa edustavan larin ja hänen seuraajansa välillä, ja se johtuu testamentin tekijän ja perillisen vihamielisestä suhteesta toisiinsa. Tämän riitaisuuden täytyy ilmetä uudestaan; sillä sehän on sama kansanhenki, joka

ilmeni alemmalla kehitysasteella, uskonnossa, ja nyt ilmenee korkeammalla asteella, oikeudessa. Kun tunnetaan tämä suhde, saa kaikki se, mitä aikaisemmin on sanottu, kokonaan uuden ja laajemman perspektiivin. Ja mitä roomalaiseen kansanhenkeen tulee, on sen kehittyminen oikeusalalla myöskin nyt vasta täydelleen ymmärrettävissä. Kaikilla kansoilla on oma oikeutensa, sillä kaikki kansat toteuttavat henkistä sisältöään ulkonaisessa todellisuudessa. Mutta se, mitä roomalainen tässä toteuttaa, se on loppumattomata tahdon-persoonallisuuden aatetta, eli toisin sanoen itse oikeuden sisällistä käsitettä, ja niin ollen hänellä ei ole eri oikeuttaan, vaan itse oikeus, joka siten muodostuu hänen olemuksensa todelliseksi ilmaisuksi. Muutos pelasgilaisesta kantaheimosta roomalaisiksi ja kreikkalaisiksi on siis loppumattoman minuuden muutosta uskonnon fantastisesta syvällisyydestä taiteen korkeampaan muotoon kreikkalaisilla, oikeuden korkeampaan muotoon roomalaisilla, ja uskonto jää vaan näitten molempain henkisten muotojen taustaksi, edellisillä taiteen, jälkimäisillä oikeuden uskonnollis-yliaistillisena pohjalakina.

Heikko kohta tässä suuressa runollisfilosofisessa selityksessä, jonka mukaan oikeusaatteitten synty olisi lähtöjään uskonnollisista käsityksistä, näyttää olevan se, että kotijumala ja uusi omistaja yhdeltä puolen, perinnön jättäjä ja perillinen toiselta asetetaan rinnakkain. Kriittisempi tarkastus huomaa tässä ainoastaan yhdennäköisyyttä, vaan ei mitään tyydyttävää rinnakkaisuutta. Että kotijumala vanhimpina aikoina on vaatinut ihmisuhreja, ei ole ihmeteltävää, sillä niin ovat kaikki jumalat alkujaan tehneet, ja tämä seikka on siis liian yleinen selitykseksi siihen alkujaan vihamieliseen suhteeseen, jossa roomalainen perinnön jättäjä tämän teorian mukaan olisi ollut perilliseen nähden.

Kun Lassalle sitten tämän sukkelan selityksen jälkeen roomalaisen perintöoikeuden luonteesta antaa katseensa kääntyä germanilaiseen perintöoikeuteen, tulee hän teoksensa pääkohtaan, jota edellämäinitut väitteet eivät vähimmässäkään määrässä ahdistaa; hän huomaa, ettei ainoakaan sana siitä, mitä hän on todistanut roomalaisoikeudesta, sovellu germanien perintöoikeuteen, koska se on niin kokonaan erilaatuinen. Pääsääntönä siinä on se, että omaisuus perinnön jättäjän kuoltua heti joutuu perilliselle. Kun germanit ilmaantuvat historian näyttämölle, tuntevat he ainoastaan intestaattiperintöoikeuden (perintöoikeus ilman testamenttia), ja on suunnaton ero sen intestaattiperinnön välillä, joka Roomassa on pätevä ainoastaan hätätilassa, kun esim. perinnön jättäjän persoonallinen tahto ei ole tullut tunnetuksi, ja sen intestaattiperintöoikeuden, joka ainoana pätevänä perintöoikeutena tekee mahdottomaksi poikkeamisen perinnön jättäjän tahdosta. Germanilainen intestaattiperintöoikeus on siis sitä, joksi roomalaista on väärin ruvettu kutsumaan: todellista perheoikeutta, ja perheellä käsitetään tässä henkilöitten verisiteistä riippuvaa siveellistä identtisyyttä; jos olisi kysymys antiteeseistä, voisi sanoa, että roomalainen perintöoikeus on germanilaiseen samassa suhteessa kuin tahto on rakkautteen. Yhdysside perinnön jättäjän ja perillisen välillä on tässä välittömästi veren identtisyys. Varallisuutta pidetään yhteisenä perhe-omaisuutena; se kuuluu perilliselle jo hänen syntyessään, ja perinnön jättäjän kuoleman kautta tulee omaisuuden vastaanotto vaan faktillisesti toteutetuksi; omistajan oikeus omaisuuteen on senvuoksi myös jo hänen elinaikanaan rajoitettu. Seurauksena tästä eivät germaniset kansat tunnekaan mitään testamenttia. Kun he joutuvat tekemisiin roomalaisten kanssa, lainaavat he tosin aivan ulkonaisen muodon vuoksi näiltä testamentin,

mutta eivät luonnollisesti ymmärrä ollenkaan sen henkistä merkitystä. He pitävät roomalaista testamenttia vaan sellaisena, mikä se ulkonaisen muotonsa vuoksi onkin, eli omaisuusmääräyksenä. Ja sellaisena he sitä nyt käyttävät, sillä se miellyttää heidän tuntoaan persoonallisesta vapaudesta; mutta niin vähän ymmärtävät he sen merkitystä, että he pitkät ajat pitävät sitä lahjan veroisena elävien kesken, tietysti sillä eroituksella, ettei lahjan antaminen kädestä käteen enää ole mahdollinen, koska antaja jo on kuollut. Tätä heidän hairahdustaan voi siis pitää aivan loogillisena; se on hairahdus, jossa on enemmän totuutta kuin siinä korjauksessa, joka siitä on tehty tällä samalla pohjalla. Vaikkapa roomalaisen testamentin juriidinen luonne siirretäänkin germanilaiseen systeemiin, on se kuitenkin irroitettu siitä käsitysperustasta, mistä sen henkiset juuret ja sisällinen olemisen mahdollisuus yksinomaan riippuvat, ja kokonaan ulkonaisella tavalla viety sellaiseen henkiseen piiriin, jonka kanssa se joka suhteessa on ristiriidassa ja johon sen sisällinen suhde on sula mahdollisuus. Germanilaisten kansojen testamenttioikeus on siis ainoastaan suuri väärinkäsitys, teoreettinen mahdollisuus, eikä tämä väitös suinkaan ole testamentin mieltävaltaista tai persoonallista arvostelua, vaan on se historian itsensä todistama ja siis täysin asiallinen.

Nykyajan suuri erehdys on siinä, että testamenttia pidetään *luonnonoikeudellisena*. Mutta kaukana siitä että pitäisi testamentin tekemistä yksilön luonnollisena ja siis luonnonoikeudellisena kykynä, on roomalainen päinvastoin niin vakuutettu yksilön luonnollisesta kykenemättömyydestä jatkamaan tahtoaan kuolemansa jälkeen, että hänen mielestään siihen tarvitaan kaksi tahtoa yhdistyneinä, yhdysvaikutusta vielä elossa olevan tahdon kanssa, joka ottaa vainajan tahdon omakseen, tehdäk-

seen sen saman tahdon, testamentin, päteväksi. Koko roomalainen perintöoikeus on vaan tavatonta ponnistusta siihen suuntaan, *ettei* tahto menettäisi voimaansa luonnollisen kuoleman kautta, vaan että se jatkuisi ikuisesti tahdon persoonallisuuden ylläpitämisen kautta. Siksipä sitä todella voikin pitää roomalaisena muotona kuolemattomuus-dogmista. On tehty luonnonoikeus sellaisesta oikeudesta, jota ei missään eikä koskaan ole ollut olemassa, ei roomalaisessa eikä germanisessa oikeusjärjestelmässä, ei kellään kansalla, ei minään aikana.

Ja taas lopettaa Lassalle selittelynsä ylistämällä Ranskan vallankumouksen juriidis-filosofista terävänäköisyyttä. »Siten on ymmärrettävissä, kuinka tuona aikana, jolloin maailma Hegelin sanain mukaan seiso! päällään, järki, s, o. Ranskan konventti kumosi testamenttioikeuden suorastaan alenevassa polvessa lain kautta 7—10 p:ltä maaliskuuta 1793.» Suuttumuksen vuoksi kaikkia ulkoa tuotuja tapoja vastaan palasi kansanhenki omaan kansalliseen alkuperäisyyteensä, se heitti pois osan roomalaisesta lainatavarasta. Mutta kuitenkin on selvää, että germanilaisiin metsiin ei palattu. Intestaattiperillisillä ei ollut mitään oikeutta testamentin tekijän omaisuuteen, niinkauvan kun hän vielä oli elossa. He perivät ainoastaan sen, mitä kuoleman jälkeen oli jäljellä; mutta ei heillä ollut oikeutta vaatia, että jonkun osan omaisuudesta ylimalkaan piti jäämän perinnöksi. Individualisen vapauden aate oli nyt kehittynyt siihen, että omistaja vastakohtana germanilaiseen oikeusnäkökantaan oli omaisuutensa ainoa ja ehdoton omistaja. Omaisuus ei luonteeltaan enää ollut perheomaisuutta, jonka yhteisyys vasta kuoleman kautta hajoaa; sitä se olisi ainoastaan siinä tapauksessa ollut, jos intestaattiperillinen olisi voinut rajoittaa perinnön jättäjän valtaa testamentin tekoon hänen vielä

eläissään; mutta omaisuus oli nyt puhtaasti individualista omaisuutta (omistaja, jolla oli lapsia, ei saanut eläissään lahjoittaa omaisuudestaan muuta kuin määrätyn osan). Mihin periaatteeseen nojautuu siis tässä intestaattiperimys? Ei ainakaan, niinkuin näimme, intestaattiperillisten omiin omistusoikeuksiin, koska niitten piti olla tunnettuja jo perinnön jättäjän eläissä, eikä liioin perinnönjättäjän arveltuun tahtoon, koska hän ei saanut tehdä testamenttia. On siis selvää, ettei se riipu mistään muusta, kuin valtion yleisestä tahdosta, jolla yksin on määräysvalta. Se ei riipu perheestä senvuoksi, että perhe ainoastaan kutsutaan perintöön, eikä senkään vuoksi, että perhe perisi omien oikeuksiensa nojalla tai vainajan arvellun tahdon määräyksestä, vaan se riippuu perheestä valtiolaitoksesta. Vaikkapa nyt voimassa olevat perintölait myöntävätkin oikeuden testamentin tekoon määrättyjen rajain sisällä, niin on perintöoikeus kuitenkin säilyttävä tässä selitetyn luonteensa, kunnes se aika tulee, jolloin yksityinen saa vapaasti menetellä sen omaisuuden kanssa, joka hänelle kuuluu. Ei siis voida kieltää (niin ihmeelliseltä ja pelkoa herättävältä kuin se tuntuneekin), etteivät useimmat nykyiset perintöjärjestelmät, niinkuin esim. *Code Napoléon*, sisimmiltä perustuksiltaan ja periaatteessa olisi mitään muuta kuin *perintöjen järjestämistä valtion puolesta*, lukuunottamatta sitä osuutta, joka jää yksityisen omaksi.

Vanhan ajan suuret ajattelijat eivät ottaneet historiaa avukseen, niinkuin Lassalle, saadakseen selville perintöoikeuden olemusta. Käsityskanta perintöoikeudesta riippuvana perheen jäsenten siveellisestä identtisyydestä ja ulkonaisesti ilmeten yhteisenä omaisuutena, kuuluu Hegelille; mutta hän teki itsensä syyppääksi siihen hairahdukseen, että katsoi perintöoikeuden yleiseen aatteeseen kuuluvaksi kaiken sen, mikä oikeastaan oli vaan germanilaisen

perintöoikeuden määrätty historiallinen suunta. Siksipä onnistuikin hänen selittää ainoastaan intestaattiperintöjärjestys, mutta testamentista hän ei voinut saada mitään kestävää teoriiaa. Ainoa suuri filosofi, joka paitse häntä on koettanut tätä samaa asiaa, on Leibniz, joka nerokkaalla terävyydellään ja huolimatta täydellisestä historiallisten tietojen puutteestaan pääsi varsin lähelle roomalaisen perintöoikeusaatteen täydellistä selvittämistä järjen perusteilla. Hän sanoo: »Testamentilla ei tosin oikeudellisesti olisi pienintäkään merkitystä, ellei sielu olisi kuolematon; mutta kun kuolleet todellakin vielä elävät, pysyvät he esineitten hallitsijoina, ja perillisiä, jotka he jättävät jälkeensä, on katsottava heidän sijaisikseen.»²³ Mutta kun roomalaisen perintöoikeuden mukaan testamentin tekijä jatkaa olemustaan perillisessä, niin on tämä vaikeata ajatella kristinuskon perusteella, jossa uskotaan vainajan jatkavan elämäänsä aivan toisessa paikassa ja aivan toisella tavalla kuin tämän ajallisen tahtonsa mukaan, jonka hän on jättänyt samalla hetkellä kuin kaiken muunkin ajallisen. Jos siis on totta, että testamentilla on merkitystä vaan persoonallisen kuolemattomuuden ohella, niin tulee tämä kysymykseen ainoastaan silloin, kun kuolemattomuus käsitetään niinkuin vanhassa Roomassa, sillä kristillisesti puhuen on se *sielu*, joka on kuolematon, ja sillähän ei ole mitään maallista tavaraa. Eikä sielu liioin vastaisena aineellisten esineitten omistajana voi joutua mihinkään sovittavaan suhteeseen sijaistansa kohtaan, niin että jos tällä tavoin koetettaisiin pelastaa testamenttia, tultaisiin vihdoon siihen, että koko omaisuuden käsite haihtuisi tyhjään. Aatami olisi ensimmäisenä testamentin tekijänä siten ollut ainoa omaisuuden omistaja.²⁴

Ei ole helppoa selittää muutamilla sivuilla sellaisen aineen käsittelyä, joka Lassallen voimakkaalla kirjoitus-

tavalla on vaatinut enemmän kuin 600 sivua. Toivon kuitenkin antaneeni lukijalle oikean ja täydellisen käsityksen siitä perusajatuksesta, joka käy läpi teoksen toisen pääosan. Ei ole vaikea nähdä, mihin se tähtää; se kohdistuu siihen mielipiteeseen, joka eräässä kohdassa teosta on selvästi mainittukin, ²⁵ että ankarampi käsite valtiosta on se lähde, josta kaikki edistys tällä vuosisadalla on ottanut alkunsa ja vastakin ottaa. Tästä edemmäs ei ole mitään, ei pienintäkään vihjausta, ei ainoakaan sanaa. Teos on ankaraasti teoreettinen; siinä ei ilmaannu pienintäkään piirrettä, joka neuvoisi tämän teorian sovelluttamista käytäntöön.

Ja mikä vielä ihmeellisempää: vaikka teos on perinpohjin oppinut historiallis-filosofinen tutkielma, ei se sisällä ainoakaan viittausta siihen suuntaan, eikä Lassalle itsekään koko jäljellä olleen elämänsä aikana, ei kiivaintakaan agitatioonia ajaessaan, ei porvarillisen sanomalehdistön pahimmin ahdistaisakaan ole antanut puolueelleen vähintäkään huomautusta, joka olisi sisältänyt toivomuksen, että olisi ollut agiteerattava tämän hänen teoriansa toteuttamiseksi käytännössä. Lassalle, joka yksityiselämässään useinkaan ei voinut hillitä itseään, oli julkisessa toiminnassaan niin kokonaan oma herransa ja siihen määrään käytännöllinen, että hän aina asetti päämaalikseen ainoastaan sen, mikä oli lähimpänä. Kuinka usein ja kuinka innokkaasti hän kiihoittaakin agiteeraamaan lähimpäin asiain, niinkuin esim. yleisen ja välittömän vaali-oikeuden hyväksi, kuinka usein hän puhuukin jostain valtiososialistisesta yrityksestä, niinkuin esim. tuotantoyhdistyksistä valtion avustuksella, perintöoikeudesta ei kaikissa hänen lentokirjasissaan yhteensä mainita sanaakaan. Lothar Bucher lopettaa esipuheensa siihen painokseen teoksesta *System der erworbenen Rechte*, jonka hän on toimittanut, seuraavilla varsin sattuvilla Lessingin

sanoilla, jotka Lessing eräissä kemuissa Lassallen luona oli lausunut isännälleen: »Kaikkina aikoina on elänyt ihmisiä, jotka ymmärtämyksellä ovat nähneet tulevaisuuteen, vaan eivät ole voineet odottaa tätä tulevaisuutta. Te tahdotte, että se, mihin historia tarvitsee vuosisatoja, kypsyisi teidän lyhyen elämänne kuluessa.» Lukija on nähnyt, että jos nämä sanat ketään koskevat, niin koskevat ne Lassallea, ja etupäässä juuri teoksen *System der erworbenen Rechte* tekijänä.

Vuonna 1861 julkaisi hän tämän pääteoksensa, omistaen sen isälleen hänen 70-vuotisena syntymäpäivänään. Useissa kohti lausuu hän aikeensa olleen ²⁶ laskea tämä teoksensa pohjaksi yhtäjaksoiseen esitykseen koko siitä hengenfilosofiasta, jonka hän »ehkä jonakuna päivänä julkaisee, jos — lisää hän sangen merkitsevästi — teoreettiseen vapauteen ja lepoon suotuisat olot meillä saksalaisilla yhäti jatkuvat». Vuonna 1859 oli hän lähettänyt *Herakleitoksensa* maailmaan sillä huokauksella, että käytännölliset taistelut olivat niin monta vuotta viivyttäneet sen julkaisemista; kahta vuotta myöhemmin liittää hän lakitieteelliseen pääteokseensa sydämmensä huokauksen siitä, että poliittinen seisahdus on suonut hänelle teoreettista rauhaa valmistakseen tämän teoksensa. Kuinka suuressa määrässä hän saattoikin syventyä teoriaan, aina paloi hänen mielensä ja elämänsä ikävöiminen käytännölliseen, vaikuttavaan toimintaan.

VIII.

Olemme seuranneet Lassallea aina vuoteen 1861, ettemme olisi keskeyttäneet yhtäjaksoisuutta määrätyllä alalla hänen aatteitaan. Nyt täytyy meidän siis välttämättä luoda katseemme uudestaan taaksepäin.

Osanottajana 1848 vuoden vallankumoukseen oli Lassalle kielletty oleskelemasta Berlinissä. Hänen oleskelunsa Düsseldorfissa oli tavallaan pakollista karkoitusta maan pääkaupungista, jossa hän monestakin syystä olisi tahtonut asua. Kymmenen vuotta elämästään vietti hän Reinin rannoilla, ja poliittisille pakolaisille ja köyhille demokraateille sekä työmiehille olivat hänen ovensa ja kukkaronsa sinä aikana aina avoinna. Useita vuosia myöhemmin muistutti hän eräässä agitatsioonipuheessaan reiniläisille työmiehille samaista aikaa elämästään seuraavilla kuvavilla sanoilla: »Te tunsitte minut! Olenhan kymmenen vuotta elänyt reiniläisen työväestön keskuudessa. Olen teidän seurassanne viettänyt sekä vallankumouksen että viisikymmenluvun valkean hirmuvallan ajat. Te olette, niinkuin adressissanne aivan oikein lausuttekin, nähneet minut sekä silloin että nyt. Te tiedätte, mikä talo siellä Hinkeldey-Westphalenin* valkeasta hirmuvallasta ja kokosen ajan hurjasta laittomuudesta huolimatta aina viimeiseen hetkeen saakka, kun minä olin joukossanne, oli teille avoinna ja oli varma turvapaikka, josta kansanvaltaisia oppeja julistettiin ja mitä uhrautuvaisinta ja tehokkainta apua jaettiin puolueellemme!»²⁷ Lassalle ikävöi kuitenkin Berliniin, ja hänen ystävänsä tiesivät sen. Kuskiksi puetuna ajoi hän huhtikuussa 1857 niin monen vuoden poissaolon jälkeen pääkaupunkiin ja koetti piilopaikastaan suosijainsa avulla hankkia suostumusta saadakseen jäädä sinne. Innokkain avustaja tässä asiassa oli hänelle vanha, vaikutusvaltainen Aleksander v. Humboldt, jonka luona hän oli aina mielihyvällä nähty vieras. Korkeimmissa piireissä ei ollut mitään erityisempää sitä vastaan, että Lassalle aset-

* Hinkeldey, silloinen preussiläinen poliisiprefekti. Westphalen, silloinen ministeri.

tuisi asumaan pääkaupunkiin; mutta kreivitär Hatzfeldtin mahtava perhe koetti kaikin tavoin estää tätä naista pääsemästä sukulaistensa läheisyyteen; pidettiin luonnollisena, että hän olisi siellä, missä Lassallekin, ja koetettiin niinmuodoin pitää toista loitommalla toisen kustannuksella; preussiläiset vallanpitäjät käyttivät siis aivan päinvas- taista keinoa Lassallea vastaan, kuin mitä itävaltalaiset aikoinaan olivat käyttäneet Byronia vastaan Italiassa, he kun karkoittivat Ravennasta koko Gucciolin perheen, koska olivat varmoja, että Byron seuraisi nuorta kreivi- tärtä.

Eräänä iltana alkoi Aleksander v. Humboldt, kun hän eräessä suuressa seurassa sattui istumaan Hinkeldeyn pöytäkumppanina, innokkaasti puhua Lassallelle anotun oleskeluluvan puolesta. Muuan vieraista, joka itse oli kuullut tämän keskustelun, on kertonut minulle Hinkel- deyn vastanneen: »Kernaasti minun puolestani, minulla ei ole mitään sitä vastaan, mutta kuningas ei tahdo sitä millään muodolla.» »Ellei muuta estettä ole olemassa», vastasi Humboldt, »niin otan minä kyllä kääntääkseni ku- ninkaan». Hän piti sanansa ja Lassalle sai jäädä Berliiniin.

Berlini! siinä kaupunki, jossa hän nuorena oli opiskellut filologiaa ja ahminut nuoren Saksan aatteita, se kaupunki sopi hänelle miehenäkin — Berliini, työn kaupunki, se suuri paja, jossa aatteet taotaan ja teroitetaan, se suuri tehdas, jossa suunnitelmat muovaillaan toiminnaksi, se suuri aarre- aitta, johon tiedot kootaan ja josta ne taas levitetään, se sähkösoihdu, josta saksalainen henki heijastaa loistavia säteitään! Niinkuin anagrammi kuuluukin: *Berolinum* — *lumen orbi*.

Berlini, tämä kaupunki sekarotuisine asukkaineen, joitten intelligensiin Ranskan karkoitettujen hengenottien jälkeläiset ovat jättäneet selväpiirteisen ranskalaisen lei-

man, joitten luonteen ominaisuuden varakkaat ja korkeasti sivistyneet juutalaiset ovat hioneet, niin että se loistaa tuhansissa vivahduksissa, Berlini, Preussin kaupunki, jonka päällä Fredrikin hallitsijahenki vielä liitelee aivan samojn kuin hänen pronssinen vartalonsakin kohoaa korkealle ratsunsa selässä kukkivien lehmusten keskellä, Berlini, Fredrikin kaupunki, jonka ilmassa vielä tälläkin hetkellä väreilee pilkahdus Voltairen hymyä!

Berlini ei ollut vuonna 1857 vielä se mahtava miljoonakaupunki, joksi se Saksan pääkaupunkina on kohonnut. Se oli keskikokoinen kaupunki, jossa etevä yksityishenkilö vielä hyvästi huomattiin. Siltä puuttui vielä uudet loistorakennukset ja monet sen kauniimmista kaduista läntisessä osassa. Mutta jos se rakennustaiteeltaan olikin köyhempi, oli se luonnon puolesta rikkaampi. Thiergartenin etuosa ei vielä ollut joutunut kaupungin laajenemishimon uhriksi. Lassalle otti asuntonsa Thiergartenia lähinnä olevaan ihanaan kaupunginosaan. Vuodesta 1858 asui hän kauniin ja hienon Bellevuestrassen varrella (talo n:o 13), katu, jolla ei ollut ollenkaan kauppahuoneita, ja joka komeine kastanjakujineen oli ikäänkuin osa Thiergartenia. Sen vuoden lopulla, jona hän kuoli, muutti hän lähellä olevan Potsdamerstrassen varrelle, samaan numeroon.

Se oli vielä Fredrik Vilhelm 4:n Berlini, toisin sanoen sama kaupunki, joka oli tehnyt kapinan Fredrik Vilhelm 4:tä vastaan. Toiselta puolen Thiergartenia, *In den Zeltenistä* oli vallankumous 1848 ottanut alkunsa. Sen henki oli masennettu, lyöty takaisin, vaan se ei ollut kuollut. Se elähytti vielä heikoilla hengenvedoillaan koko oppinutta maailmaa ja koko korkeampaa porvaristoa, jonka etevimmissä kodeissa kaikki silloin vielä hajoittamattoman vastustuspuolueen johtajat kokoontuivat. Kaikki vanhentuneen järjestelmän vastustajat yhtyivät

näissä piireissä liittolaisina toisiinsa, välittämättä ollenkaan pienemmistä mielipiteitten eroavaisuuksista, ja kohtasivat täällä tieteen ja taiteen etevimpiä edustajia, muodostaen yhdessä niitten kanssa sen ajan parhaan seurapiirin.

Lassallen ei ollut vaikea saada jalan sijaa näissä piireissä, hän kun oli kuuluisa tiedemiehenä ja erittäin kyvykäs valloittamaan ja hallitsemaan. Tosin löytyi piirejä, varsinkin useita aristokraattisia, jotka olivat suljetut »lippaan varkaalta», mutta seurustelulla niin vähälahjaisten perheitten kanssa ei olisi hänelle ollutkaan mitään merkitystä. Sellaisilla tuloilla, kuin Lassallen, saattoi senaikaisessa Berlinissä pitää itseään varakkaana, melkein rikkaana. Sen ajan oloihin ja käsityskantaan nähden aivan fantastisella loistolla varustettuun kotiinsa saattoi hän mielihyväkseen koota yhäti enenevän joukon hienosti sivistyneitä, kyvykkäitä, tietorikkaita, vapaamielisiä miehiä, joista moni oli laajalti tunnettu, sekä ihania, vilkkaita naisia, joista useampi kuin yksi tiettiin teräväksi ja lahjakkaaksi, ja intelligenssi-ylimystön joukossa nähtiin useita suku-ylimyksiäkin. Hänellä oli ranskalainen ruuanlaittaja, eikä hän kernaasti juonut punaviiniä, joka ei maksanut ainakin 20—30 kruunua pullo — miksi me antaisimme kaiken hyvän viinin Vilhelm vanhurskaalle? oli hänen tapansa sanoa — eikä hänen lukuisia kemujaan kehuttu Berlinissä ainoastaan ruuan ja viinin vuoksi, vaan enemmän vielä niissä vallinneen täydellisen seurustelutavan ja sen aatteellisen lennokkuuden vuoksi, jonka kaikki keskustelut niissä ehdottomasti saivat.

Lassallen kodissa ei tavattu miehiä ainoastaan hänen omasta sukupolvestaan. Sinne saapui monta kuuluisaa miestä vanhemmastakin polvesta, miehiä, joitten kokemus, tiedot ja toimet tekivät keskustelun heidän kanssaan niin

nautintorikkaaksi. Siellä oli vanha Varnhagen, jonka Lassalle aikoinaan oli tullut tuntemaan Heinen kautta. Siellä oli Boeckh (synt. 1785), klassillisen filologian uudestaan luoja, ensimmäinen, joka sen oli asettanut muinaisajan ja antiikisen kulttuurin täydellisen tuntemisen ja monipuolisemman tulkitsemisen ainoaksi lähteeksi, ja joka itse oli voinut täyttää sen vaatimuksen, minkä tämä hänen oma määräämänsä käsite asetti hänelle, sama Boeckh, joka, kun ihana professorin rouva Diderici erässä seurassa huudahti: »Lassalle on kauniin mies, mitä milloinkaan olen nähnyt», vastasi: »Kauneinko mies? Sitä en voi päättää, mutta henkevin, ja samalla oppinein, mitä minä koskaan olen kohdannut.»²⁸ Siellä oli Förster (synt. 1791), historioitsija, runoilija ja taiteen tuntija, joka nuoruuskaisena oli ratsastanut Körnerin rinnalla Lützowin vapaajoukossa, joka 1817 oli ollut sota-oikeudessa syytettynä väitöskirjansa johdosta Preussin perustuslaeista ja joka sen jälkeen vietti yksityismiehen elämää huomattuna kirjailijana. Siellä oli vanha kuuluisa kenraali v. Pfuel (synt. 1780), jonka seurassa Lassalle yhtenä nähtiin useitten vuosien kuluessa, sotaministeri ja ministeripresidentti syyskuusta 1848, joka jo 1797 oli astunut sotajoukkoon, joka ystävänsä Heinrich v. Kleistin kanssa oli matkustellut halki Euroopan, sitten ollut sotaretkellä Blücherin esikuntaupseerina, rauhan jälkeen 1809 mennyt Itävallan palvelukseen, 1812 venäläiseen, ja 1815 komentanut etujoukkoja Lignyn taistelussa. Juuri siinä samassa taistelussa komensi hän kaikki rummuttajat ratsaille ja hyökkäämään hirveästi rumpujaan lyöden vihollista vastaan, niin että vihollinen luuli suuria joukko-osastoja olevan lähistössä ja pysytteli he alallaan, kunnes Pfuel ennätti saada apuväkeä. 1815 oli hän ollut kaupunginpäällikkönä Parisissa, 1847 Berlinissä, ja 1848 kukistanut kapinan

Wienissä; siinä oli mies, joka oli nähnyt jotain ja tehnyt jotain myös.

Sitten oli siellä samanikäisiä kuin Lassallekin, tiedemiehiä, kirjailijoita, juristeja, tarmokkaita vapaudenystäviä, edistyspuolueen miehiä, joista useimmat ovat vielä elossa ja jotka, paitse Lothar Bucheria, joka on muuttanut mielipiteitään, ovat pysyneet uskollisina nuoruutensa ihan-teille.

Lassalle oli useitten naisien suosiossa, hän tahtoi vaikuttaa hienompaan sukupuoleen, ja sanottiin, että hän monen suhteen onnistuikin. Hän tuntui naisiin nähden olleen valloitushaluinen ja oikullinen, hetken ihailija ainoastaan ja halukkaampi turhamaisuuden voittoihin, kuin ottamaan vaikutelmia harvinaisemmilta naisilta. Hänen elämänsä ensimmäinen ja syvin tunne oli kohdistunut kreivitär Hatzfeldtiin. Ja siinä tunteessaan pysyi hän uskollisena, sillä se tunne oli oikeastaan vaan hänen omaa itseään. Kreivitär oli luottanut häneen jo silloin, kun hän ei vielä ollut mitään, oli heittänyt kohtalonsa hänen käsiinsä, kun hän oli nuori, tuntematon ja kokematon — ei milloinkaan voinut hän työntää luotaan sitä, joka ensimmäisenä oli sanonut hänelle: »Minä luotan teihin!» Mutta tämä tunne oli ystävyyttä, kiitollisuutta, ylpeyttä — korkeintaan aivan ensimmäisessä alussaan oli siinä ollut hiukan rakkautta. Sen jälkeen oli hänellä kyllä ollut rakkaustapauksia, mutta itse hän tuskin on rakastanut, ja häntä rakastettiin sillä tavalla, kuin tuollaisia ulospäin tähtääviä, vallanhimoisia miehiä tavallisesti rakastetaan. Ne naiset, jotka kiintyvät sellaisiin miehiin, ovat useimmin piirinsä loistavimpia ja säännöllisesti älyltään lahjakkaimpia, harvemmin sellaisia, joitten arvo ensi silmäyksellä ei tule huomatuksi. Kuka ei tuntisi tuota omituista naispiiriä, joka aina sulkeutuu nerojen ympärille tuota pientä,

ihmeellistä piiriä, joka itsessään on oma maailmansa! Minä en usko, että Lassallella oli muuta katsetta naisiin, kuin se, jonka tavallisen raaka kauneusaisti synnyttää, ja hänen käsityksensä heistä johtui ainoastaan hänen intelligensin ja lahjakkuuden tarpeestaan sekä halustaan tulla ihailuksi. 70-luvulla tapasin Saksassa, en niinkään harvoin, siellä täällä jonkun vanhemman naisen, josta sanottiin, että hän oli ollut hyvin läheisissä suhteissa Lassalleen. Nuoremman polven silmissä eivät ne enää näyttäneet erittäin miellyttäviltä; heissä oli kaikissa jotain terävää, kiuvan viisasta ja miesmäistä; Lassallesta puhuivat he sillä tyynellä ihastuksella, joka sellaisissa tapauksissa on tavallista.

Ne Berliiniläisperheet, jotka olivat alkaneet pitää Lassallesta, joutuivat kuitenkin talvella 1859 kovaan koetukseen. Niinkuin oli voitu arvatakin, saapui »äidillinen ystävä», kreivitär Hatzfeldt Berliiniin, jäi sinne asumaan ja koetti kaikin tavoin saada takaisin kaikki vanhat oikeutensa entiseen suojelijaansa. Hänet oli Berlinissä melkein jo kokonaan unohdettu, hänestä puhuttiin joskus vaan niinkuin pilan vuoksi, ja kaikesta sääliväisyydestä huolimatta olivat arvossa pidetyt porvariperheet mielellään sulkeneet ovensa häneltä. Mutta Lassalle oli tässä kohdassa järkähtämätön. Hän teki kreivittären arvosta ja vastaanotosta kabinettikysymyksen; kuka ei tahtonut tuntea kreivitärtä, sen kanssa ei hänkään enää tahtonut seurustella, ja kun sellainen pakko-ehto asetettiin, ei kukaan enää horjunut; ei voitu eikä tahdottu olla ilman häntä. Ja tuo paljon puhuttu nainenkin huomattiin poikkeuksetta miellyttäväksi ja rakastettavaksi; hänen suhteensa Lassalleen oli niinkuin äidin; hän esiintyi emäntänä Lassallen pöydässä, vaikka he asuivatkin eri taloissa, eikä hän koskaan näyttänyt luulevaiselta, ei silloinkaan, vaikka Lassalle

erittäin avomielisesti lähestyi toisia, kauniimpia ja nuorempia naisia. Komeine vartaloineen ja kauniine olkapäineen, joita hän mielellään piti verhoamattomina, oli hän vielä 54 vuoden ijällä nainen, jolla oli lämpimiä ihailijoita (Marx, Rüstow) ja joka ei ollut välinpitämätön herättämistään tunteista. Mutta pienimmälläkin elämäkokemuksella saattaa helposti huomata, kuinka syvästi ja suuresti tämän naisen läsnäolo ja arveluttava äitinä esiintyminen oli omiaan vahingoittamaan Lassallen yhteiskunnallista asemaa. Maalattuine kulmakarvoineen ja huulineen sekä kaikkine muine keinoineen, joita käytti kauneutensa säilyttämiseksi, saattoi hän Lassallen sekä hänen kotinsa petolliseen, puoleksi naurettavaan valoon.

Lassallen aika Berlinissä kului opinnoihin ja huvitukseen. Yleinen huomio ei koskaan kadottanut häntä näkyvistä, eikä hänellä itsellään varmaankaan ollut mitään sitä vastaan. Huhut hänen kummallisista oikuistaan ja vallattomista kemuistaan kiersivät ympäri Berliiniä, ja otettiinpa niitä, vaikka aivan väärennetyssä muodossa, sanomalehdistön kertomuksiinkin hänestä. Niinpä löytyy esim. kokoelmassa *Zsitgenossen* eräs juttu, kuinka hänellä muka oli tapana humalluttaa vieraitaan hachisilla sekä tehdä muitakin samallaisia mielettömyyksiä. Minulle on eräs mukana ollut henkilö kertonut tämän jutun pääseen alkuun siitä, että Lassalle sekä muutama hänen ystävänsä kerran tahtoivat huvitella itseään turkkilaiseen tapaan sisustetussa tupakkahuoneessa, ja pukeutuneina turkkilaisiin pukuihin, joita Lassalle oli tuonut matkoiltaan itämailta, koettelivat hachisin vaikutusta. Samoihin aikoihin antoi Lassalle myöskin aiheita erääseen pieneen häväistysjuttuun, joka itsessään mitättömänä kuitenkin herätti kiusoittavaa huomiota. Oltiin kemuissa erään naisen luona ja siellä löi mustasukkaisuudesta muuan herras-

mies Lassallea korvalle, koska mainittu nainen kiinnitti suurempaa huomiota Lassalleen kuin kysymyksessä olevaan herrasmieheen. Lassalle oli aina innokkaasti vastustanut kaksintaistelua sopimattomana demokraattisen puolueen jäsenelle ja syvästi paheksinut esim. kaksintaistelua Twestenin ja Manteuffelin välillä, ja kun korvapuustin antanut herra vielä vaati häntä kaksintaisteluunkin, oli hänellä kylliksi mielen malttia hyljätä vaatimus, niin taitava miekkailija ja ampuja kuin olikin. Kun taisteluun vaatija kuitenkin seuraavana päivänä oli erään kumppaninsa kanssa väijynyt Lassallea ja hyökännyt hänen kimppuunsa hänen tavallisella kävelymatkallaan Brandenburger Thorin luona, pehmitti Lassalle yksinään molemmat herrasmiehet siihen määrään, että heidän sotainen intonsa kokonaan lauhtui. Tämä vähäpätöinen ja ruma tapaus kiinnittää huomiota ainoastaan sen vuoksi, että se osoittaa, minkä äärimmäisen kiihkon valtaan Lassalle myöhemmin oli mahtanut joutua, kun hän itse teki kaksinkertaisen vaatimuksen siihen kaksintaisteluun, jonka seurauksista hän sitten kuoli. Tämän päällekkarkauksen johdosta lahjoitti Förster hänelle Robespierren kävelysauvan, jonka kädensija oli kohotakoista kultaa ja kuvasi Bastiljia. Se oli kummallinen sattuma, että tämän sauvan piti joutuman Lassallen käteen.

Niin voimakas kuin Lassalle olikin kaikenlaatuisessa urheilussa, oli hänen terveytensä kuitenkin huono. Niinkuin jo hänen ensimmäinen *Assisenredensä* osoittaa, oli hän varhaisimmasta nuoruudestaan saakka potenut vaikeata kroonillista tautia, ja kun hän vielä oli parhaassa ijässään, oli hänen terveytensä jo murtunut. Senvuoksi täytyi hänen usein olla pitkien ja ikävien parannuksien alaisena.

Kun hän erään sellasen sairauden aikana oli pakotettu

pysymään huoneella muutamia viikkoja, sai Ernst Dohm, joka minulle on kertonut tämän, häneltä kirjeessä pyynnön tulla käymään hänen luonaan: »Tahdon näyttää teille jotain, jossa tarvitsen neuvoanne ja apuanne ja jonka johdosta te varmaan nauratte minulle, mutta tulkaahan nyt kumminkin!» Kertojani tapasi Lassallen kirjoittamassa draamaa *Franz von Sickingen*; ensimmäinen näytös oli jo valmis. Ystävän hämmästys on helposti käsitettävissä. Lassalle, epärunollisin ihminen mitä löytyä saattaa, kokeilee runoilijana! »Tiedän hyvästi mitä vasta-aitteita teillä on, riensi Lassalle sanomaan; tiedän yhtä hyvin kuin tekin, etten ole runolija. Mutta Lessing on myös kirjoittanut draamoja siinä vakuutuksessa, ettei hänkään ollut runoilija. Tahtomatta verrata itseäni Lessingiin, en näe mitään, minkä vuoksi en j. n. e.» Hän ei ymmärtänyt ollenkaan näyttämöllistä puolta eikä runomittoja liioin, ja niihin hän halusi apua Dohmilta, joka oli todellinen runomitta-taiteilija. Tämän ensimmäinen neuvo oli se, että Lassallen pitäisi kirjoittaa näytelmänsä suorasanaiseksi, neuvo, jota parempaa tuskin olisi voinut antaa; sillä proosa, vaikkakin kaunopuheinen, olisi tavallaan aina ansainnut proosan nimen, kun Lassalle sitävastoin oli aivan hämmästyttävässä määrässä kykenemätön kirjoittamaan oikeata ja sointuvaa runomittaa. Ei voi tosin sanoa, että häneltä olisi kokonaan puuttunut korvaa; sillä hän lausui hyvästi ja mielellään kreikkalaisten kirjailijain runomittaisia käännöksiä; mutta hänen omat säkeensä antavat varsin hullunkurisen todistuksen hänen runollisen tajuntansa epävarmuudesta. Kuusijalkaiset jambit sotkeutuvat hänen draamassaan mitä epäsoinnukkaimmalla tavalla viisijalkaisiin, ja korko näissä luonnottomissa säkeissä sattuu — kuinka sattuu. *Der Wissenschaften Wiederhersteller* kajahti Lassallen korvassa varsin hyvältä viisijalkaiselta jambilta

Vaan siitä huolimatta — tai oikeammin juuri sen vuoksi — ei Lassalle taipunut luopumaan runomuodosta, joka nyt kerran oli sopusoinnussa hänen kreikkalaisilta ja Hegeliltä saamansa käsityksen kanssa juhlallisesta draamasta. Niin sai siis *Franz v. Sickingen* sen muodon, joka sillä on. Taideteoksena — älykästä juonta lukuunottamatta — on sillä melkein kaikki ne muodolliset virheet, jotka runollisella tuotteella voi olla, se villisee mauttomuuksista ja kohtaukset kulkea retustavat eteenpäin ilman mitään yhteyttä; on melkein itsestään ymmärrettävää, että kappale on mahdoton näyttämölle. Eikä kuitenkaan voi sanoa, että se vaikuttaisi kokonaan epärunollisesti, se kun on täpöisen täynnä Lassallen hehkuvaa tarmoa. Se kokonaisen, syvältä kuohutetun aikakauden valtiollinen ymmärtämys ja se leimuava into, joka siitä hengähtää vastaan, tuntuu omalla tavallaan runolliselta. Sellaisenaan on tämä näytelmä joka tapauksessa ihmeellisin kultakaivos sille, joka tutkii sen tekijän sielunelämää. Mitä hänen teoksistaan lukeekin, niin johtuu *Franz v. Sickingen* aina mieleen, sillä se sisältää kaikki: syvimmän omakätisen luonteenkuvauksen *Ferdinand Lassalle*sta yksityisenä ja luonnon-henkilönä, ja mitä monilukuisimpia ja selittävimpiä viittauksia kaikkeen siihen, mistä hänen maailmankatsomuksensa, varsinkin huomionsa historiaan sekä ulkonaiseen ja sisälliseen politiikkaan johtuivat. Täydellinen kokonaisuus ei se kuitenkaan ole eikä sitä sellaisena voi ottaakaan Lassallen elämäkertaa tehdessä; mutta joka tapauksessa voi sitä käyttää ikäänkuin kuvallisenä selityksenä. Luokaamme tässä katsaus siihen kuvaukseen hänestä itsestään, jonka se sisältää. Karttaakseni monin paikoin surkeasti ontuvaa runomuotoa kerron tärkeimmät kohdat suorasanaisesti ja käännän vaan muutamia sattuvampia rivejä runomittaan. *Ulrich v. Hutten*

kuvailee elämänsä surkeutta, sitten kun paavi oli julistanut hänet pannaan. Hän kertoo, kuinka kaupunkien neuvostot eivät ole rohjenneet suoda hänelle suojaa muuriensa sisäpuolella, peläten riitaa paavin tai ruhtinasten kanssa. »Ja kuitenkin», sanoo hän, »olisivat ne ehkä sen tehneetkin, jos minä olisin luvannut pysyä hiljaa, mutta:

En turvaa itselleni ostaa tahdo
Mä vaitiolollani, äänetönnä.
Kun henki kannustaa, sen voimaa suurta
En salpain taakse teljetä voi koskaan.

Mitä suuremmaksi, sanoo hän, hätä kasvaa, niin että kaikki sulkeutuvat huoneisiinsa tai hiipivät äänettöminä toistensa ohi niinkuin ruton raivotessa, sitä kiihkeämmin pakottaa minua hengen voima käymään hävitystä vastaan ja taistelemaan yhä tulisemmin, jota enemmän se uhkaa. Oi, että minulla olisi tuhat kieltä! Kaikilla niillä tahtoisin juuri tällä hetkellä puhua kansalle. Mieluummin kuljen niinkuin vainottu otus kylästä kylään, ennenkuin vaikenen ja petän totuuden kutsumuksen — — — — —
Elä ylistä minua, Franciscus, sen vuoksi! Moni on minua siitä ankarasti moittinut:

Ja kuitenkin, jos oikein arvostellaan,
En kiitost ansaitse, en moitettakaan.
Sillä sydän sellainen on luotu
Rintahani, että ennen muita
Minä aina toisten tuskat tunnen,
Enemmän kuin muut *ma* niistä kärsin.
En, Herra, sydäntäni muuttaa saata!

Hän kertoo ystäväinsä käytöksestä. Toiset olivat iloisia nähdessään hänet taas, mutta moni kääntyi arkana ja epäroivänä pois: muutamat sanoivat sen minulle suoraan, toi-

set eivät tahtoneet kajota siihen asiaan ollenkaan, mutta minä tunsin hyvästi, että olin heille taakkana. Oli niitäkin, joille minun ääneni vaikeina aikoina oli ollut lohdutukseksi ja joille monessa myrskyssä olin ollut ankkurina — ja ne sanoivat, että he salaa kyllä pysyisivät ystävinäni, mutta eivät julkisesti rohkenisi enää pitää minua seurassaan, he eivät voisi kokonaan tärvellä suhteitaan Roomaan:

Moiset sanat ystävien suusta,
 Joille aina auliisti on suonut
 Avun myrskyissä ja ahdingoissa,
 Ne kovin kirvelevät.

Ystävällisesti vastaan otettuna Franz v. Sickingenin luona ja hänen tyttärensä Marian rakastamana, vastaa Ulrich tälle nuorelle tytölle: »Ennenkuin heittäydyt rakkautesi valtaan, Maria, niin kuule sitä kirousta, joka minua ajaa paikasta paikkaan. Se on mahtavin, se on kumoamattomin, mitä mikään Jumala rakkautensa vihassa voi viskata jonkun kuolevaisen päälle. Oi, ikuisesti pysyy totena vanha tarina! Kun maa aukeni Roomassa syvyyksiinsä saakka ja rutto ja turmio uhkasivat kaupunkia, sanoi oraakeli, että ainoastaan kaikkein kallisarvoisin saattaisi kuiluun viskattuna lepyttää jumalat. Ja katso! uljaana ratsastaen ja parhaissa aseissaan syöksyi Curtius ammottavaan kuiluun uhraten itsensä manalan pimeille voimille! *Parhaiten* on heittäydyttävä ajan avonaiseen kitaan, ainoastaan heidän ruumiittensa yli sulkeutuu pohjaton kuilu.» Ja Franz ajattelee samoin kuin Ulrichkin ja — aivan samon kuin Lassalle. Hän lausuu: »Me olemme velvolliset uhrautumaan niitten suurien tarkoituksien hyväksi, joitten pajoihin sukukunnat lähetetään työmiehiksi. Minä olen tehnyt voitavani, ja tuntoni on keveä ja vapaa niinkuin sen, joka rehellisesti on maksanut vel-

kansa.» Mutta kaikista kappaleen repliikeistä kuvaa seuraava paraiten ja täydellisimmin Lassallen tahdonelämää, sellaisena kuin se ilmeni, kun hän äärimmilleen jännitettyinä ja vaarojen uhatessa imi tahdonvoimaa käsittämättömistä sisällisistä lähteistä. Tässä kohdassa on hän todellakin runoilija; sillä hän on tuntenut niin syvästi, että tästä syvyydestä pulppuavat sanat nousevat korkeuteen puhtaana lyriikkana. Eroitushan puhetaiturin ja runoilijan välillä on siinä, että puhujalla ovat kuuntelijat silmänsä edessä, kun lyyrillinen runoilija taas on kahden kesken itsensä kanssa. Ja yksinään itsensä kanssa on Lassalle tässä mielensä ilmaisussa:

Korkealle, Balthasar, luo katsees!
 Kun kaikki pantava on alttihiksi,
 Silloin jännittyvät miehen voimat
 Ja kalvas epäily, tuo maasta nousut
 Ja hänet maahan sitonut, se häipyi,
 Ja tappioistaan, haaksirikoistansa
 Hän kohoo hengen suuruutehen jälleen.
 Ja kääntyy rinnassansa uinailevaan
 Ikivoimaan, tahdon lätehdille,
 Sulkee silmänsä ja sielustansa
 Juopi uutta tarmoa ja voimaa,
 Sitten henkensä ja elämänsä
 Viskaa taaskin onnen arpamaljaan.
 Ja niinkuin pilvi, joka tuleen puhkee,
 Kuin salama hän syöksyy urotöihin
 Ja vanhat tavat pirstaa sekä muuttaa
 Kuolleet joukot toisen näköisiksi.

Minusta tuntuu, että näissä sanoissa on todellista, idealista Lassallea, Lassallea sellaisena, jommoinen hän omituisimpina hetkinään oli. Ja eikö se ole miestä? Mihin tulokseen tultaisiin suurimmistakaan henkilöistä, jos laskettaisiin yhteen kaikki ne hetket, jolloin he eivät ole olleet omaa itseään, ja tuomittaisiin heitä sen mukaan? Kuinka paljon

onkaan heiltä täytynyt kulua aikaa ruumiillisiin ja joka-päiväisiin tarpeihin! Kuinka paljon aikaa onkaan mennyt nukkumiseen, tauteihin, ruumiin hoitoon, sekä osanottoon ja huomioon muitten ihmisten suhteen! Ja mitä tulee kaikkiin näihin henkiseltä elämältä hukkaan menneihin hetkiin, niin eikö ole melkein yhtä suuressa määrässä vie-nyt aikaa se puoli heidän sielunelämästään, johon kuuluu hillitsemättömät intohimot, levoton itserakkaus, nautintojen halu eli heikkous? Eikö siis tule, niin paljon kuin mahdollista, jättää kaikkea tätä huomioon ottamatta, jos tahdotaan tietää, mitä ihminen sisimmässään on, ja onko oikein tai järjellistä, että loppumattomasti puhutaan jonkun suuren henkilön virheistä ja puutteellisuuksista? Joka tapauksessa pitäisi käsittää, että se, joka panee yhtä suuren painon negatiivisiin kuin positiivisiin ominaisuuksiin — tehköön hän muuten miehestä mitä tahansa, oikeata *kuvaa* ei hän hänestä tee. Sillä varmaa on, että kukaan ei voi maalata muotokuvaa, jos hän tahtoo antaa maalattavalleen sellaisen kasvojen ilmeen, joka voisi olla hänellä *kaikissa* tilapäissä, vaan täytyy hänellä olla idealinen kuva henkilöstä silmänsä edessä. Tässä ei ole kysymyksessä »idealiseeraus», vaan idean näkeminen todellisuuteen teroitettulla silmällä, s. o. henkilön pää-ominaisuuksien näkeminen sellaisina, jommoisina ne ilmenevät hänen sanoissaan ja teoissaan, huolimatta siitä, missä määrin ne ilmenevät selvempinä tai hämäämpinä hänen omalle aikakaudelleen. Ja tällaisen oman olemuksensa idean on Lassalle näissä sanoissa ilmaissut.

Kappale sisältää vielä ikäänkuin aavistuksen hänen äkillisestä kuolemastaan. Maria kysyy Ulrichilta, kun huomaa hänet alakuloiseksi tulevaisuutensa suhteen, eikö hän siis usko korkeampaan johtoon, joka auttaa kaikkea hyvää. Hän vastaa:

Siihen luottaa voi vaan *kokonaisuus*,
 Jota viisas suunnittelu johtaa.
 Se maalin aina näkee edessään
 Ja sanaa sanomatta kohti kiertää.

— — — — —
 Vaan panos kohtalon on yksityisen alla,
 Kipinäinen vaan — hän ilmaan lentää.

Näissä sanoissa on todellinen ja katkera elämänviisaus, todellinen ja lohduttava kansoille, todellinen ja katkera jokaiselle yksityiselle, mutta todellisin sille, joka Lassallen tavoin itse asettaa ruutimiinoja ja ryntäilee miinatuita linnoituksia vastaan.

Läheisessä yhteydessä tämän melkein hänestä itseltään otetun piirteen ohella on se, joka tutkii runoilijan henkilöllisyyttä, huomaava kappaleessa nekin piirteet, jotka sisältävät hänen historiallisen ja poliittisen peruskäsityksensä. Jo *Assisenredessä* oli Lassalle tehnyt selkoa, kuinka se mielen sisällinen liike, joka todellisuudessa vallitsee historian kehityskulkua, ei anna menettelyohjeitten masentaa itseään, vaan koskevat ne ainoastaan sen ulkonaisia merkkejä: »Jo kauvan ennen kuin barikaadit kohoavat kaduilla näkyviin, täytyy sen haudan olla kaivettuna porvariens mielessä, joka nielee hallitusmuodon», ja aivan samaan suuntaan sanoo Franz v. Sickingen keisari Kaarille ne painavat sanat, ettei hänen pidä arvata valtaansa liian suureksi; sillä »hän voi vaan jouduttaa, eikä estää, ainoastaan muuttaa, eikä musertaa». Tässä on Lassallen historiallisen uskon ydinkohta, muutettuna poliittiseksi alkuperusteeksi; sillä ottihan jokainen teoreettinen vakaumus hänessä heti käytännöllisen muodon. Tämä hänen vakaumuksensa vastustamattomalla voimalla eteenpäin pyrkivästä historiallisesta virrasta saattoi hänet inhoamaan kaikkia diplomaattisia temppuja,

kaikkia puolinaisia keinoja ja kaikkea teeskentelyä. Kun Kaarle tahtoo ryhtyä sovitteluihin reformatsioonin kanssa, vastaa Franz: *Totuuden* kanssa ei löydy mitään neuvotteluita, te voitte yhtä hyvin neuvotella sen tulipatsaan kanssa, joka kulki Israelin kansan edellä», ja kun Franz myöhemmin kutsuu väkensä kokoon muka sotaretkelle Trierin kaupunkia vastaan, aikoen siten saada huomaimatta kootuksi sotajoukon, jolla hyökkäisi kaikkien muiden ruhtinasten kimppuun, osoittaa Balthasar, kappaleen terävänäköisin politikko hänelle typeryyden tässä viisauudessa. Ketä sinä petät? sanoo hän; et vihollisiasi, sillä kuinka paljon joku mies teeskenteleekin, hänen vihollisensa arvaa aina, mitä hän aikoo ja tahtoo; uhatun ihmisen elämänvaisto vainuaa nopeasti uhkaajansa aikeet. Ruhtinaita et siis ole pettänyt; he näkevät varmalla vaistolla sinussa koko säätynsä leppymättömän vihollisen, eivätkä usko ollenkaan juttua tästä pienemmästä sotaretkestä. Mutta ystäviäsi olet sinä petkuttanut aimo lailla, he luottivat sinun sanaasi, heidän mielestään oli tämä taistelu vaan sellainen pikku asia, joksi sinä olit sen heille kuvaillut, eivätkä tulleet auttamaan sinua. Ei, jos jotain tahdot saada aikaan, olisi sinulle parempi, että julkisesti nousisit keisari Kaarlea vastaan, että kirjoittaisit selvillä ja suurilla kirjaimilla lippuusi kirkon ja valtion uudistuksen, ja vieläkin parempi, että sinä sillä oikeudella, jonka päämaalisi antaa sinulle, huutaisit itse itsesi tämän valtakunnan keisariksi ja irroittaisit kansakunnan voimat kahleistaan. Parempi olisi sinun tehdä näin, kuin leikkiä piilosilmää ystäväisi kanssa, voimatta pettää ainoakaan vihollisistasi:

Oi, ensimmäinen ette, ette liioin
Viimeinenkään ole, jolle hengen
Voi suuren aikeen pettäminen maksaa.

Ase huono teeskentely aina
 On näyttämöllä suurten tapahtumain,
 Kun tuimaan otteluun käy kansanjoukot
 Ja tuntevat sun sodan tuoksinassa
 Vaan siitä, minkä värinen on lippus.
 Verhoon lippusi siis sukkelasti
 Peity päästä kantapäihin saakka.
 Silloin koetella saat taistelussa
 Onko täyttä voimaa luonnossasi
 Voittaa suuret aikeesi tai kuolla.
 Ei kaatuminen niinkään paljo paina
 Kuin tunne tää: nyt mukanani sortuu
 Käyttämättä vielä jäänyt voima.
 Se raskainta on urhon kaatuessa.

Se poliittinen periaate, josta tässä repliikissä puhutaan, on juuri sama, josta Lassalle koko myöhemmän elämänsä ajan on pitänyt kiinni ja jota hän on seurannut. Se on se sama, joka saattoi hänet kireään väliin senaikuisen *edistyspuolueen* kanssa, koska tämä puolue taistelussaan ministeristöä vastaan kuvitteli, että kun alituisesti puhuttaisiin hallitukselle, että se todella olikin perustuslaillinen, niin saataisiin se itsekin lopulta luulemaan tai uskomaan samoin. »He tahtovat valehdella hallituksen kumoon, huudahtaa hän. Mutta kaikki todelliset edut elämässä niinkuin maailmanhistoriassakin saavutetaan ainoastaan uudistusten ja muokkauksen, vaan ei koskaan valheen kautta.» Tämän saman mielipiteensä nojalla huomasi Lassalle yksinään, kun Bismarck tuli peräsimeen ja ilma kaikui kirouksista häntä vastaan, hänessä heti tulevaisuuden miehen, ja ennusti heti suoraan, mitä hän tulisi toimittamaan. Syytettynä valtiopetoksesta, koska hän agitatsionin kautta yleisen äänioikeuden hyväksi muka olisi tahtonut kumota perustuslait, huudahtaa hän tuomareilleen: »No niin, hyvät herrat, tavallisena yksityismiehenä voin minä sanoa teille:

minä en pelkästään tahdo kukistaa perustuslakia, mutta yhden vuoden kuluttua olen mahdollisesti jo tehnytkin sen. — — — Tuskin kuluu vuottakaan, kun yleinen äänioikeus on saavutettu. *Korkeata peliä, hyvät herrat, voidaan pelata kortit pöydässä.* Vahvimman diplomatian ei tarvitse verhoita aikeitaan minkäänmoiseen salaperäisyyteen, koska ne ovat lasketut raudankovan välttämättömyyden perustukselle. Ja niin julistan minä teille nyt tässä juhlallisessa paikassa, että ennenkuin vuosi on mennyt umpeen, on herra v. Bismarck saattanut näytellä Robert Peelin osaa, ja yleinen, välitön vaalioikeus on pantu voimaan.»²⁹ Niinkuin tunnetaan täytti Bismarck Itävallan sodan loputtua tämän ennustuksen nuorelle pohjoissaksalaiselle liittovaltiolle, ja myöhemmin koko saksalaisen valtakunnan hyväksi.

Olemme siis nähneet ne yleiset valtiolliset periaatteet, jotka näytelmä sisältää, periaatteet, jotka ovat niin syvästi omituisia sen tekijälle. Mitä se erityisemmin sisältää saksalaista politiikkaa, siitä ei tässä kohdassa tarvitse enemmän mainita. Tahdon vaan viitata, että se tinkimättä on juuri sama, mikä nykyään vallitsee: palava vastenmielisyys pikkuruhtinaita ja kaikkia saksalaisia pikkuvaltoja vastaan. »Historian raitis ilma ei voi levitä sellaisten pikkusarkain yli», sanoo Franz; sitten syvä katkeruus kansan tylsästä tilasta pappisvallan alla, viha Roomaa kohtaan, ja lähimpänä päämaalina: protestanttinen keisari Saksan valtakunnan etunenään.

Kun Lassalle taas erään tautikohtauksen johdosta syksyllä 1860 oleskeli Aachenin kylpylaitoksessa, sattui hän siellä tutustumaan siihen nuoreen venakkoon, joka 1878 kolmella kielellä yhtä haavaa julisti kaikelle maailmalle, että Lassalle oli kosinut häntä ja saanut rukkasen. Sillä painoksella, jossa Lassallen kirjeet ovat alkukielellä

(ranskalaisella) on nimenä: *Une page d'amour de Ferdinand Lassalle. Récit-Correspondance- Confessions*. Siinä määrin kuin julkaisusta voi päättää suhteen todellista laatua, on tämä tapaus erinomainen todistus Lassallen huonosta arvostelukyvystä naisiin nähden. Seurusteltuaan muutaman päivän isän ja tyttären kanssa Aachenissa, näyttää hän saaneen päähänsä mennä avioliittoon tuon nuoren naisen kanssa — koska hän ranskalaisessa tekstissä sanoo olevansa kahtakymmentä vuotta Lassallea nuorempi, siis viisitoista vuotias, venäläisessä taas 19-vuotias, saattaa kaikesti päätätä, että hän oli nuori — ja tarjosi ihmeteltävällä tulusuudella kättään ja sydäntään hänelle, joka oli kaikkea muuta kuin kaunis, kaikkea muuta kuin varakas tai hieno, mutta vilkas ja nähtävästi henkevä luonteeltaan. Omituisinta Lassallen kosimiskirjeissä, jotka ovat ikäänkuin hänen omaa elämäkertaansa, on se, että hän herkeämättä puhuu omista heikkouksistaan, että hän luettelee kaikkia niitä seikkoja, jotka ikäänkuin vastustavat liittymistä häneen, ja kaiken tämän sellaisella tarkkuudella, että hän lopuksi kysyy tuolta nuorelta tytöltä, rohkeneeko hän kaikesta siitä huolimatta sitoa kohtalonsa hänen kohtaloonsa. Tyttö on varaton. Lassalle selittää, että se seikka on hänestä aivan yhden-tekevä, ei sen vuoksi, ettei hän tietäisi, mitä raha tässä maailmassa merkitsee; olisihan hän voinut naida naisen, tunnustaa hän vilpittömästi, joka olisi tuonut myötäjäisiä kolme eli neljä miljoonaa, ja sellainen raha on jo *valtaa*, jota hän olisi voinut käyttää taiteellisiin, tieteellisiin ja poliittisiin tarkoituksiin. Mutta nyt, kun hän rakastaa häntä, näkee hän ainoastaan hänen persoonansa, eikä ajattele ollenkaan rahoja. Hän ilmoittaa tulonsa, jotka aikain kuluessa voivat lisääntyä 3000 taalarilla vuotuisesti, ja selittää hänelle, ettei hän sillä summalla voi elää aivan samalla tavoin kuin on tottunut elämään isänsä maatilalla

Venäjällä (joka aikoja sitten oli myyty), vaan täytyy hänen tottua muutamiin puutteellisiin; eikä hänen tarvitse odottaa, lisää hän, että hän, Lassalle, tulisi kartuttamaan näitä vuositulojaan ainoallakaan killingillä. Hänen työnsä on puhtaasti henkistä; on kokonaan vastaista hänen mieliteilleen kirjoittaa palkkion vuoksi; se on suorastaan »inhoittavaa ja luonnottominta kaikesta», sanoo hän. Tämä on sitä samaa äly-ylimyksellistä näkökantaa, jota Byron seurasi nuoruudessaan, mutta jonka hän piankin hylkäsi. Lassallen inho sanomalehtikirjallisuutta vastaan sai hänet sekoittamaan oikeutetun kirjallisen palkkion siihen palkkakirjoittamiseen, jossa usein — niinkuin joka päivä nähdään — kirjoittaja kieltää oman vakaumuksensa ja taistelee suorastaan sitä vastaan. Asia on siten, että siihen aikaan ja sellaisella kyvyllä kuin Lassallen, saattoi Saksassa vakinaisena sanomalehtimiehenä ansaita melkoiset tulot, ja hän, joka empimättä oli voinut perustaa toimeentulonsa Hatzfeldtin perheen omaisuudesta juoksevaan vuosirahaan, hän inhosi siihen määrään sanomalehtiin kirjoittamista, ettei millään ehdolla voinut ajatellakaan tulojensa lisäämistä kirjallisella työllä.

Nainen on koettanut pitää nimeään salassa. Hänen nimensä oli silloin Sofia Solnzev, ja on hän nyt rouva Sofia Arendt, turvakodin johtajatar Simferopolissa. Hänen isänsä oli velkaantunut venäläinen virkamies (v: t. kuvernööri Witebskissä) ja koko perhe monestakin syystä huonossa maineessa. Tämä venäläinen neiti näkyy kuitenkin saaneen Lassallen uskomaan olleensa ruhtinaallista sukuperää. Hänen seurapiirinsä tiesi, että hän koetti johtaa sukunsa ei enemmästä eikä vähemmästä kuin itse vanhasta ruhtinas Wladimirista, joka toi kristinuskon Venäjälle — ei tosin sukuluettelon, vaan ainoastaan nimien yhtäläisyyden nojalla. Wladimir sai kansalta liikanimen Solnzé

(aurinko), ja kun lisätään v, saadaan Solnzev. Se kävi päinsä kuin tupakka. Hän ei ollut edes aatelissukua, ja hänen täytyi itse myöntää, ettei hänen isänsä taitanut ainoakaan vierasta kieltä — kuulumaton asia Venäjän korkeampien luokkien keskuudessa. On selittämätöntä, kuinka isä on voinut herättää Lassallen ihailun siinä määrässä, kuin kirjeistä käy selville, kun nuo kaksi miestä eivät voineet edes puhua keskenään. Kirjeitten oikeaperäisyyttä ei sovi epäillä; niitten sävy ja tyyli ovat kokonaan Lassallen, vieläpä niitten kielivirheetkin jossain määrin todistavat sen, sillä ne ovat virheitä, joita ainoastaan saksalainen tekee ranskankielessä; mutta kun on mahdotonta tuntea niitten kirjeitten sisältöä, jotka sanotaan kadonneen, mitä poissjättöjä, muutoksia t. m. s. niissä on ollut, ja kun on yhtä mahdotonta päättää, missä määrin teeskentelevä tai myötämielinen tuo kertomuksessaan kylläkin viattomuuden pyhimyssäteistä loistava nainen on ollut, niin on vaikeata saada tarkkaa käsitystä tämän rakkaussuhteen luonteesta. Neiti Solnzev teki heti vähäistä myöhemmin useita kokeita (tosin turhia) voittaakseen nimeä näyttelijättärenä ja laulajana. Tuntuu niinkuin se osa, jota hän näytteli voittaakseen Lassallen, olisi ollut vaan nuoren ja ihastuneen naisoppilaan osaa, jonka elämä oli ainaista ajatusta köyhempien kansanluokkien hyväksi hänen omassa kotimaassaan. Kirjeet osoittavat, että Lassallen rakkaus sammui yhtä pian kuin oli syttynytkin. Se oli haihtuva haave, joka ei jättänyt mitään jälkeä. Niin paljo on varmaa, ettei Lassallen valinta tällä kertaa enemmän kuin myöhemminkään sattunut täysiarvoiseen esineeseen. Ja kuvaavaa on myös, että kumpaisestakin niistä nuoresta työstä, joita hän oli ajatellut naida, tuli keskinkertainen näyttelijätär. *

* Minä olen Venäjältä saanut melkoisen ainehiston, joka koskee kirjeitten julkaisijaa, ainehiston, joka ei tee täysin uskottavaksi sitä, että
9. — Brandes. Ferdinand Lassalle.

IX.

Samaan aikaan kun Lassalle lähetti *Franz v. Sickingenin* maailmalle, oli hän ensimmäisen ja viimeisen kerran elämässään pakotettu julkisesti (vaikka poikkeuksena nimeään ilmaisematta) selittämään mielipiteensä siitä ulkopoliitikasta, jota Preussin olisi pitänyt seurata. Italian sota oli julistettu, voimakas kiihko tärisytti Euhänen ja Lassallen väliset suhteet olisi tulleet luotettavasti esitetyiksi. Olen myös nähnyt kaksi valokuvaa hänestä, yhden nuoruuden ajoilta, toisen myöhemmän.

Omituista on, että venäläinen ja ranskalainen teksti eroavat kokonaan toisistaan niissä kohdissa, joissa hän puhuu omassa nimessään. Useat seikat, jotka suurimmaksi osaksi tuntuvat todenmukaisilta, ilmaistaan venäjäksi, kun tekijätär sen sijaan on katsonut sopivaksi jättää ne ilmaisematta ei-venäläisille lukijoille. Sitä vastoin on hän venäläisestä painoksesta jättänyt pois erään kohdan Lassallen suuresta manuskriptikirjeestä hänelle, jossa heti tämän selityksen jälkeen: „*Je commencerais par vous dire que je ne vous épouserai pas, si je ne suis guéri complètement de ma maladie,*“ sanotaan seuraavasti: „*Car, pour vous, il faut un homme dans toute sa vigueur et ses forces comme je l'étais il ya quelques mois.*“ Poisjättäminen on aivan helppo ymmärtää. (Aloitin sanomalla teille,¹ etten tahdo mennä naimisiin kanssanne, ellen parane täydellisesti sairaudestani. [Sillä te tarvitsette täysin terveeseen ja täysissä voimissaan olevan miehen, jommoinen minä olin muutamia kuukausia sitten.]

Todellinen syy, minkä vuoksi Lassallen kosinta tuli hyljättyksi, on epäselvä. Tuon nuoren naisen äkkiä herännyt ikävä kotimaahansa, hänen palava halunsa² opettamaan venäläisiä talonpoikaislapsia, josta hän venäläisessä [painoksessa puhuu, on¹ tuskin uskottavampaa kuin hänen ruhtinaallinen sukunsakaan.] Onko isä huomannut naimiskaupan epävarmaksi? Onko hän pelännyt virkansa menettämistä, jos tytär joutuisi naimisiin Lassallen kanssa? Onko hän korvaukseksi nättäytynyt niin tavattoman ystävälliseltä tyttärensä kosijaa kohtaan? Mitä merkitsevät nämä Lassallen ihastuksien huudahdukset: „*Ce que j'admire autant que la générosité et la délicatesse de vos sentiments, c'est ce que vous me dites sur la tenue de votre père. C'est un homme supérieur à tout ce que j'ai vu pendant ma vie! C'est un homme vrai-*

rooppaa, ja kansallisvapaamielinen porvaristo Preussissa huusi neuvottomana ja ärtyneenä sotaa Ludvig Napoleonია vastaan rangaistukseksi hänen hyökkäyksestään Itävallan kimppuun, jota saksalaisena heimomaana piti hinnastamistä tahansa puolustettaman. Italian rehellinen asia ja Preussin valtiolliset harrastukset heitettiin samalla kevyt-

ment prodigieux! Quel homme!“ (Yhtä paljo kuin ihmettelen teidän tunteittenne jaloutta ja hienoutta, ihmettelen sitäkin, mitä sanotte isästäne. Hän on mies, joka kohooa yli *kaiken* sen, mitä eläissäni olen nähnyt. Hän on todellakin ihmeteltävä mies! Miesten mies!)

Sosialidemokraattisessa lehdessä *Vorwärts* 25 p:ltä syysk. 1878 on seuraava selitys: „Vaikka mekin aluksi epäilimme kysymyksessä olevain kirjeitten oikeaperäisyyttä, niin on kuitenkin sittemmin näyttäytynyt — kreivitär Hatzfeldt on mennyt asiasta takuuseen — että Lassalle itse on ne kirjoittanut.“ Julkisuudessa ei kreivittäreltä näy mitään sellaista vakuutusta; mutta helposti on huomattavissa, ettei tuokaan selitys missään tapauksessa todista kirjeitä joka kohdassaan oikeiksi, vielä vähemmin täydellisiksi.

Eräs ystäväni teki minun pyynnöstäni muutamia kysymyksiä kustannusliike Brockhausille, jonka kustannuksella kirjeet on julaistu, ja liikkeen johtajan lähettämässä vastauksessa mainitaan muun muassa: „Sitävastoin voin antaa jyrkästi kieltävän vastauksen toiseen kysymykseen, josko me kirjeitten julkaisun jälkeen olemme epäilleet niiden oikeata alkuperää. Jos koskaan ennen olisimme jollain joko ulkonaisella tai sisällisellä perusteella epäilleet niiden oikeaperäisyyttä — jolloin emme tietysti olisi niitä julkaisseetkaan — niin myöhemmin olemme ainakin osaksi meille näytetyistä alkuperäisistä kirjeistä tulleet varmasti vakuutetuiksi, että ne ovat kirjoitetut Lassallen meillä hyvästi tunnetulla käsialalla.“

On hyvin omituista, että kustannusliike Brockhaus on ryhtynyt tämän julkaisun painattamiseen näkemättä alkuperäisiä kirjeitä tai antamatta asiantuntijain tutkia niitä, ja vielä silmiinpistävämpi seikka on se, että liike jälestä päin — nähtävästi omasta vaatimuksestaan — vaan *osittain* on saanut nähdäkseen ne. Syynä ei suinkaan voinut olla pelko siitä, että kustantajille olisi ilmaistu tekijättären nimi, sillä se oli ilmoitettu heille liikesalaisuutena, kuten herra Edvard Brockhaus edellä mainitussa kirjeessä nimenomaan lausuu.

mielisyydellä syrjään huonon tunnepolitiikan vuoksi. Asiain sillä kannalia ollessa singahutti Lassalle julkisuu-
teen lentokirjasensa *Italian sota ja Preussin tehtävä, ääni demokraattien joukosta*. Hän näyttää siinä ensiksi, ettei demokratiia rikkomatta omaa ohjelmaansa voi polkea va-
paitten kansallisuuksien periaatetta jalkoihinsa. Sitten selittää hän, kuinka mieletöntä olisi innostua pelkästä vi-
hasta sotaan Napoleon 3:ta vastaan sellaisessa kohdassa, jossa hän — yhdentekevää mistä syystä — on ottanut kä-
siinsä asian, joka saattaa ja jonka täytyykin tulla hänelle itselleen kaikkein vaarallisimmaksi. Hän osoittaa, että Na-
poleon, joka on horjuvassa asemassa ja jonka harrastukset ovat niin monaalla, joka on Viktor Emanuelin liittolainen, auttaa paavia ja taistelee kansallisivapauden puolesta vah-
vistaakseen omaa sortovaltaansa, ei ole läheskään niin vaa-
rallinen demokratiialle kuin Itävalta; sillä Itävaltahan oli silloin »itsessään luja ja johdonmukainen taantumuksen periaate». Ja vihdoin lyö hän ihan naulan kantaan selvällä todistelullaan, kuinka Italian sodan valtiolliset seuraukset voivat suorastaan hyödyttää Preussia ja Saksanmaata. Miksi? Siksi että Itävallan tappio poistaisi Saksan yhteydeltä ne esteet, joihin vallankumous 1848 ja Saksan silloiset yhtymispyrkimykset niin surkeasti kompastuivat. Mitä se nimittäin hyödytti, että vallankumous silloin lakkautti saksalaisen liiton, jota niin uskottavasti pidettiin syynä hajaannukseen, kun ei se kuitenkaan hävittänyt hajaannuksen todellista ja syvintä aihetta, nimittäin tasapainoa molempain suurten saksalaisten valtioiden *mahti-ase-massa*. Eihän hajaannus riippunut huonosti kirjoitetusta perustuslaista, vaan suorastaan voimasuhteista. Ja että tasapaino valtojen kesken saisi ensimmäisen iskun, oli Italian sota välttämättä käytävä, sillä edellytyksellä tietysti, että Ranska voittaisi. »Sinä päivänä, jona Itävalta

liittovaltiona tuhotaan, kauhtuvat myöskin värit Baijerin, Württembergin ja muitten maitten rajapuomeissa.» Sinä päivänä oli Lassallen mielestä laskettu pysyvä perustus Saksan yhteydelle. Ja ihmeteltävällä ennustajan silmällä, joka oikeastaan johtuu vaan kaikkien käytännöllisten suhteitten syvällekäyvästä ymmärtämisestä, ennustaa nyt Lassalle, huolimatta ollenkaan niistä kokonaan toisenlaatuista unelmista ja toivomuksista, joita liikkuu kansan mielessä, huolimatta sanomalehdistön vastakkaisista ennustuksista ja uhkauksista, kaiken sen mitä piti tapahtuman — ja kaiken mitä todella tapahtuikin: että Ranska vaatii itselleen Savoijan ja Nizzan, ja että Italia vastoin Napoleonin tahtoa on yhtyvä yhdeksi valtioksi. Ollen niitten tavanmukaisten ennakkoluulojen sokaisema, jotka Saksassa aina ovat kyteneeet Tanskaa kohtaan, vaatii hän kansallisuusaatteen nimessä, että Preussin on julistettava sota Tanskaa vastaan sekä anastettava Slesvig-Holstein, että sen sitten on työnnettävä Itävalta syrjään saksalaisesta liitosta ja vihdoin perustettava saksalainen keisarikunta.

Kun rauha oli tehty Villafrancassa, matkusti Lassalle Italiaan, asui useita päiviä Garibaldin luona Caprerassa ja koetti nähtävästi taivuttaa häntä hyökkäämään vapaajoukoillaan Itävaltaan ja sillä tavoin toteuttamaan Saksan yhteyden. Ja joskus toivorikkaina hetkinä onkin Lassalle — ihmeellistä kyllä — ehkä uneksinut, että hänkin tulevaisuudessa vielä tekisi maallensa jotain sellaista, jota Garibaldi oli tehnyt isänmaansa hyväksi. Kun kaikki politiikan alalla taas oli hiljaista, vetäytyi hän toistaiseksi työhuoneeseensa ja valmisti teoksensa *System der erworbenen Rechte*. Hän oli nyt, 1861, miehuutensa parhaissa voimissa, 36 vuoden iässä, hänellä oli takanaan kaksi suurta teoreettista teosta, ja sentään täytyi hänen

pakosta katsella toimeettomana ulkonaisen maailman mitättömiä tapahtumia. Se oli vuotta ennen kuin Bismarck astui ulkoministerin paikalle, ja ulkopoliittika oli lamaanuksissa. Yhteiskunnallinen kysymys, joka enemmän kuin kaikki politiikka täytti tuon nuoren oppineen sielun, oli jälkeen vuoden 1849 kokonaan kadonnut julkisuuden alalta Saksassa. Vanhaa demokraattista puoluetta ei ollut enää olemassa. Sillä intohimolla, mikä oli ominaista Lassallen kaikissa yrityksissä, syventyi hän nyt yhä innokkaammin tutkimaan valtio-ekonomiaa, jota hän jo varhaisesta nuoruudestaan saakka oli harrastanut ja jonka perusteellisesta tutkimisesta hän ainoastaan siinä määrin, mikäli hänen käytännölliset taipumuksensa myönsivät, saavutti sarjan tieteellisiä tuloksia, jotka olivat lähtöjään harmaan muinaisajan metafysiikasta, ja jotka sitten vaivaloisesti olivat aukoneet itselleen historiallisen ja filosofisen tien suorastaan uusimpaan politiikkaan ja statistiikkaan. Samaan aikaan näki hän kiihkeällä kärsimättömyydellä, kuinka pintapuoliset ja toimeensa kypsymättömät tempujen tekijät saivat yleisen mielipiteen hutiloimalla tarvelemään koko suuren yhteiskunnallisen kysymyksen, kuinka rehelliset mutta tietämättömät puolikyvyt koettivat aivan riittämättömällä, usein aivan nurinkurisilla keinoilla auttaa huutavaa hätää. Syvä sääli poltti hänen sieluaan. Ja hänessä uinaili käyttämättömiä voimia: hän oli luotu tribuuniksi, ja nyt oli kulunut toistakymmentä vuotta siitä, kun hän viimeksi oli puhunut. Hänellä oli kaikki ne edellytykset, joita vaaditaan toimintaan: varma ryhti, rohkeus, sukkelaneuvoisuus, suuri vaikutusvalta toisiin ihmisiin, harvinainen järjestämiskyky, ja kokonainen maailma ratkaisemattomia kysymyksiä edessään, ja sentään täytyi hänen istua kädet ristissä ja odottaa. Hän oli koettanut herättää mahtavia äänellään, ehkä jonakuna

hetkenä toivonut Preussin ryhtyvän toimintaankin sillä tiellä, jonka hän oli viitoittanut ja joka hänen mielestään oli ainoa oikeaan päämaaliin viepä. Hän oli koettanut vaikuttaa vallassaolijoihin, »*flectere superos*», mutta hänen äänensä oli hukkunut monien muitten joukkoon. Hän oli yhteiskunnallisen asemansa ja menneisyytensä vuoksi ainaiseksi estetty voimakeinoin toimimasta mitään aatteittensa tai kansan hyväksi. Yhä uudestaan täytyi siis sen ajatuksen herätä hänessä, eikö hänen onnistuisi järjestää ja valtiolliseen toimintaan yllittää niitä kansanjoukkoja, jotka kaksitoista vuotta olivat olleet syrjäytettyinä politiikasta. Eikö voitaisi jotain saada aikaan alhaaltakin päin? Eikö Virgiliuksessa sanottu: Ellen voi taivuttaa jumalain mieltä, saatan manalan kuohuksiin! — Sitten alkoi valtiollisen taistelun aika Preussissa. Kysymyksessä sotaväen järjestämisestä asettuivat hallitus ja valtiopäivät aivan vihamieliselle kannalle toisiaan kohtaan, ja useimmista näytti siltä, kuin olisi taistelu koskenut joko yksinvaltaa tai kansanvapautta. Hetkisen näytti Lassalle odottaneen tarmokasta esiintymistä porvariston edustajain puolelta. Vuonna 1861 olivat osa vapaamielistä puoluetta sekä Waldeckin vaalien jälkeen (joulukuussa 1860) uudelleen eloon herännyt demokraattinen puolue yhdessä muodostaneet *edistyspuolueen*. Lassalle kääntyi tämän uuden puolueen hallinnon puoleen ja pyysi sitä kannattamaan hänen ehdokkuuttaan. Mutta se tosiasia, että hänelle annettiin kieltävä vastaus, samoin kuin valtiopäiväin käytös kokonaisuudessaan sai hänet vakuutetuksi siitä, että porvariston valtiollinen tehtävä oli lopussa. Taantumuksellisten harrastustensa vuoksi pani se ennemmin alttiiksi oman vapautensa, kuin että olisi kutsunut tuon peljätyn neljännen säädyn avukseen vapautta puolustamaan. Työväen luokasta tuli silloin uudestaan valtio-

mahti. Se yksinään oli vapaa taantumuksesta, se yksinään oli kansanvapauden luonnollinen tuki. Ja hallituksella, joka taisteli porvariston kanssa elämästä ja kuolemasta, ei hänen mielestään ollut muuta valittavana, kuin itse kääntyä työväestön puoleen eri säätyinä. Mutta päästä suoranaisesti vaikuttamaan tähän hallitukseen ja samalla sekä yhteiskunnan että valtion kehitykseen oli hänelle kokonaan mahdotonta; heidän välillään oli koko se ääretön juopa, joka erotti junkkerien taantumuksen vallankumouksellisesta radikalismista. Mutta jos hän, hankkimatta itselleen tarpeettomia vihamiehiä, ahdistamatta suotta hallitusta yleiseen tai hallitsijasukua erityisesti, käymättä tyhjän vuoksi kansallistunnon, uskonnon tai perintöoikeuden kimppuun, vapauttaisi n. k. neljännen säädyn holhuunalaisuudestaan ja herättäisi sen lailliseen ja hyvästi johdettuun taisteluun samojen yhteiskunnallisten ja valtiollisten oikeuksien saavuttamiseksi muitten säätyjen rinnalla, voitaisiinko häntä silloin estää epäsuorasti vaikuttamasta asiain menoon? Ei suinkaan. Ihmekö siis, jos hän monta päivää, monta yötä mietiskeli niinkuin Akhilleus teltassaan ja toisteli itsekseen Virgiliuksen sanoja:

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.

TOINEN OSA
LASSALLE AGITAATTORINA

Agitaattorina astui hän teltastaan ulos. Se nimitys on kuin luotu häntä varten. Agitaattori syvimmissä merkityksessä on se, joka hengellään kykenee herättämään eloa kuolleissa joukoissa, joka samalla kertaa voi sekä elähyttää että johtaa. Oikean agitaattorin taito on siinä, että hän samalla iskulla voi sekä sähköttää että kurittaa, ja siihen vaaditaan yhtä suuressa määrässä harvinaista tahdon kuin harvinaista hengenkin voimaa. Agitaattorin täytyy pystyä yht'aikaa vaikuttamaan sekä puhujana että kirjailijana, hänen täytyy samalla hetkellä olla sekä partiopäällikkö että suurien joukkojen johtaja; hänen täytyy pujahtaa esiin milloin siellä, milloin täällä, toimia monessa paikassa yhtä haavaa ja pitää kaikkialla joukot niin hengen kuin kurinkin puolesta koossa. Juuri sellainen itsetietoinen ja nopea, sähkö-iskujen tapainen toimintakyky oli Lassallella aina ollut. Mitä tarvittiin tässä? Tahtoa ja taaskin tahtoa! ja tahto oli hänen elämänsä. Nopeita, yhä uudistuvia tahdon ihmauksia! ja tahto oli hänen kutsumuksensa. Hänen kutsumuksensa, sanon minä; sillä tahto oli hänen syvin luonteensa. Ensi katsauksella näyttää niinkuin Lassallen elämässä siihen saakka olisi ilmaantunut vaan hyvin vähässä määrin sitä omituista, itsetiedotonta luontoa, jota minitetään kutsumukseksi. Hän kuuluu niihin, jotka toimivat valintansa mukaan, eivätkä kutsumuksesta. Me näemme sattuman kohtaavan häntä elämänsä tiellä; hän tarttuu siihen koko sielunsa tulisuuudella ja muuttaa sen siten muodolliseksi

välttämättömyydeksi itselleen, mutta luonnon välttämättömyys se ei ole. Kun hän kreivitär Hatzfeldtin vuoksi sattumalta joutuu asianajajaksi ja kuluttaa lähes vuosikymmenen elämästään sellaisella alalla, joka ei kuitenkaan tule hänen vakinaiseksi toiminnakseen, kun hän filologina pureskelee vuosikausia mitä kovimpia klassillisia pähkinöitä, ottamatta kuitenkaan klassillisen muinaisajan tutkimista lopulliseksi toimi-alakseen, kun hän sattumalta rupee runolijaksi, tai teoreettisena lakimiehenä syventyy sekä uuteen että vanhaan oikeustieteeseen, niin ei yhdestäkään näistä tapauksista voi huomata, että hän seuraisi kutsumusta: hän vaan valitsee itselleen tehtävän ja suorittaa sen. Mutta kaiken lopuksi hän ei tahdokaan olla oppinut lakimies, ei draamallinen runolija, ei klassillinen filologi eikä käytännöllinen asianajajakaan. Senvuoksi onkin seuraava F. A. Langen huomautus Lassallesta sekä syvämielinen että satuttava: »että juriidinen aine hänen etevimmässä teoksessaan on erittäin hyvästi ja voimakkaasti käsitelty, mutta kuitenkin käsitelty siten, kuin olisi hänellä aina ollut vaan tämä suoritus päämääränään» (aber doch immerhin zum Zweck dieser Leistung erarbeitet!)¹ On mahdotonta selvemmästi merkitä sitä vastakohtaa, mikä on valikoimalla otetun, ehdollisen tarkoituserän ja sen tarkoituserän välillä, joka lähtee kutsumuksesta. Mutta asia on, niinkuin jo huomautimme, että juuri tämä tahto oli hänen kutsumuksensa. Kaikki Lassallen tahtominen oli aina ollut »agitatorista» luonnetta, ei sanan tavallisessa merkityksessä, vaan sen peruskäsitteen mukaan, mitä sillä tarkoitetaan. Käsite *agitare*, vastakohtana käsitteelle *agere* (toimia) sisältää herkeämätöntä tarttumista yhä uusiin lähtökohtiin, yhä uusiintuvaa, kiivasta, levotonta ja väsymätöntä toimintaa. Hänen ulkonainen agiteerausensa oli vaan sen sisällisen agiteerauksen pin-

nalle nousua, joka sammumattomana paloi hänen tahdossaan. Juuri tämä sisällinen agitatio oli hänen elämänsä, ja se oli myös hänen kuolemansa. Ainoastaan omassa tahdossaan oli hän elänyt täyttä elämää aivan kuin Goethe, joka sanoi itsestään, että hän eli täydellisimmin ainoastaan oman henkensä tuotteissa ; ja juuri tämä tahto, kun se oli todellinen ja suunnattuna suuriin tarkoitukseen, teki hänet voittamattomaksi; kun se taas oli puhtaasti muodollinen, kun se kohdistui vaan siihen, että kaikesta huolimatta saisi sen täytetyksi, silloin oli se hänelle turmioksi, kiroukseksi, vihdoin kuolemaksikin. Tahto oli hänen voimansa, niinkauvan kun se yhäti kasvaen työnsi syrjään ja tukahutti ne himot, kiusaukset, taipumukset tai vietit, joita kasvoi sen ympärille ja jotka nuoremmalla iällä kyllä saattoivat tuottaa esteitä hänen opinnoilleen ja aikeilleen; se muuttui hänen turmiokseen, kun se vastuksista äärimmilleen kiihtyneenä hänen viimeisen rakkauskuttunsa aikana kuoletti hänessä rakkauden, järjen, kohtuuden, huomiokyvyn ja vielä muitakin hänen sielunsa hienoimmista tunteista. Sitä ennen pystytti se itselleen muistomerkin mitä väsymättömmällä tuotteliaisuudellaan.

I.

Vuodet 1862—64, Lassallen kaksi viimeistä elinvuotta, käsittävät koko sen osan hänen elämäntyöstään, joka on tehnyt hänen nimensä kuuluisaksi Euroopassa. On niinkuin hän olisi käyttänyt kymmenen vuoden elinvoiman näinä kahtena. Hämmästyä, kun näkee, mitä hän niitten kuluessa on toimittanut: hän on maaliskuusta 1862 kesäkuuhun 1864 julaissut kaksikymmentä kirjoitusta, joista kolme eli neljä sekä kokoonsa että sisältönsä nähden on

kokonaisia kirjoja, ja joista useimmat niitten lyhydestä ja yleistajuisuudesta huolimatta sisältävät sellaisen aatteiden rikkauden ja ovat kirjoitetut sellaisella ankarasti tieteellisellä johdonmukaisuudella, jommoista harvoin tapaa suu-remmissakaan teoksissa. *

Sitäpaitse on hän saman ajan kuluessa pitänyt puheen toisensa jälkeen, neuvotellut lukemattomien työväenlähetystöjen kanssa, suoriutunut kymmenkunnasta valtiollisesta oikeusjutusta, perustanut yleisen saksalaisen työväenyhdistyksen, hoitanut suunnatonta kirjevaihtoa sekä järjestänyt yhdistyksen hallinnon. Ikäänkuin aavistaen läheisen kuolemansa näyttää hän ponnistaneen voimiaan yli-inhimilliseen määrään saakka. Se kummallinen syytös, joka Lassallen kuoleman jälkeen on tehty koko hänen toimintaansa vastaan tältä ajanjaksolta, syytös, että häneltä

* Kirjoitusten järjestys on seuraava:

1862: Herr Julian Schmidt der Litterarhistoriker.

Ueber Verfassungswesen.

Arbeiterprogramm.

Die Philosophie Fichtes.

Die Wissenschaft und die Arbeiter.

Criminalprocess 2 ter Instanz.

1863: Indirecte Steuer.

Macht und Recht.

Was nun?

Criminalprocess 3 ter Instanz.

Offenes Antwortschreiben.

Die Arbeiterfrage.

Arbeiterlesebuch.

Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag.

An die Arbeiter Berlins.

1864: Herr Bastiat-Schulze von Delitsch oder Capital und Arbeit.

Hochverrathsprocess.

Erwiderung auf eine Recension.

Ronsdorfer Rede.

Criminalprocess 27 Juni.

olisi puuttunut alkuperäisyyttä, riippuu joko väärinkäsityksestä, tai niitten kirjoitusten puuttuvasta tuntemisesta, joita tahdotaan tuomita. Hänen vihamiehensä, jotka hänen eläissään niin julkeasti olivat kieltäneet totuuden hänen historiallisilta ja taloustieteellisiltä tutkimuksiltaan, ovat sen sijaan hänen kuoltuaan lakkaamatta huutaneet sitä »hämmästyttävää alkuperäisyyden puutetta», joka ilmenee hänen esittämissään aatteissa, kun niitten totuutta ei enää käy kieltäminen. Mitä taas niihin ekonomisiin tosiasioihin tulee, joihin Lassalle tähän aikaan elämästään alituisesti vetoo, niin kaukana siitä, että hän olisi väittänyt-kään itseään niitten keksijäksi, hän päinvastoin kiivaudella huomauttaa, että ne ovat jo kauvan sitten tunnustettuja tieteellisiä totuuksia, asioita, jotka jo sata vuotta ovat kulkeneet käsikirjasta käsikirjaan. Hän käyttää niitä ainoastaan lähtökohtina päätelmilleen, mutta hänen vastustajansa puhuvat niistä, niinkuin ne olisivat hänen omia mielikuvituksiaan. Eikä hän syytäkään hätyyttäjiään siitä, etteivät nämä käsitä hänen havaintojaan, vaan siitä hänen mielestään mittaamattomasta tietämättömyydestä, jota ne osoittavat, kun väittävät hänen tuoneen esille uusia ja ennen kuulumattomia väitelmiä (esim. epäsuorista veroista)². Ei ainoankaan tiedemiehen päähän ole pälkähäntänyt syyttää itsenäisyyden ja alkuperäisyyden puutteesta *System der erworbenen Rechten* tekijää. Mitä tulee puhtaaseen valtio-ekonomiaan, tai oikeammin suuriin teoreettisiin peruskysymyksiin ekonomiasta ja oikeudesta sekä niitten yhtenäisyydestä, niin löytyy ainoastaan yksi melkoisesti vanhempi ajattelija, jolta Lassalle (ja yhtä paljon Marx) todella on saanut vaikutelmia, nimittäin Karl Rodbertus-Jagetzow, sama mies, jota Adolf Wagner on kutsunut ekonoomisen sosialismin Ricardoksi. On luonnollista, ettei tämä seikka ollenkaan alenna Lassallen

arvoa tieteellisenä tutkijana, ja tarpeettomasti siitä Wagner mainitseekin. Mitä niihin kohtiin tulee, joissa tieteellinen erimielisyys vallitsi Rodbertuksen ja Lassallen välillä, niin kallistuu vastamainittu, etevä ja vielä elossa oleva taloustieteilijä niissä jälkimäisen puolelle.

Itse agitatsioonin teoreettinen pohja ei tosin ole ehdottomasti omituista Lassallelle, jos kohta hän sitä omintakeisesti muokkaili, mutta ei hän liioin ole sen suhteen itselleen pyytänytkään mitään kunniaa, mikä hänelle ei kuulunut. Hänen periaatteensa ovat yhtäpitävät niitten mielipiteitten kanssa, jotka vallitsivat varsinaisessa Saksan demokratiassa vuodelta 1848. Tämä demokratiia (ei sekoitettava perustuslailliseen vastuspuolueeseen) nimitti itseään milloin sosialistiseksi milloin kommunistiseksi, ja *Kommunistisen puolueen manifesti* (anonyymi, mutta Marxin ja Engelsin laatima) sisältää lyhyesti ja mitä peloittavimmin sanoin lausuttuina ne samat ajatukset, jotka Lassalle myöhemmin toi julki sekä kielelliseltä että poliittiselta asultaan parhaaseen ja viisaimpaan muotoon kehitettyinä. Tämä vanha sosialismi vuodelta 1848 on kokonaan varhaisempaa, kuin Lassallen toiminta, eikä hän, pelkistä järkisyistäkään, johdakaan aatteitaan siitä, sillä hän myöntää niin myöhään kuin mahdollista — vasta kaikkein viimeisessä puheessaan — ja silloinkin sangen vastenmielisesti, että häntäkin *voidaan* kutsua sosialistiksi. Kun hän vihdoin yhdessä ainoassa kohdassa, selittäessään kapitaaliolemusta ja syntyä, vetoo Marxiin, jonka oppeja hän aivan pienessä määrässä sovellutti omiinsa, niin tekee hän sen avonaisesti ja mitä lämpimimmin sanoin.

Kun sitten Marx, joka koko Lassallen toiminta-ajan oli pysynyt äänettömänä, hänen kuoltuaan jommoisellakin katkeruudella toi uudestaan esille aikaisemmat lausun-

tonsa Lassallen ekonoomisista opeista, olisi hän, tarvitsematta tehdä liian suuria myönnytyksiä vainajalle, voinut lisätä, ettei Lassalle agitaattorina ollut eikä voinutkaan olla omintakeinen teoriian, vaan käytännön puolesta, menettelytapaan ja muotoon nähden. Lassalle on itse usein lausunut, että kun teoreettinen teos on sitä parempi, jota täydellisemmin se valaisee kaikki peruskäsitteensä etäisimmätkin johtopäätökset, niin on käytännöllinen agitatio päinvastoin sitä voimakkaampi, jota enemmän se keskittyy ensimmäiseen yksinkertaiseen pääkohtaan, josta kaikki muu sitten seuraa. Siinä ei ole tilaisuutta tuoda teoreettista alkuperäisyyttä esille. Keino käytännöllisen tuloksen saavuttamiseen on siinä, että voi koota kaikki voimansa yhteen ainoaan kohtaan, katsomatta oikealle tai vasemmalle, ja mitä teoreettiseen puoleen tulee, tarvitsee tämän määrätyn kohdan olla ainoastaan sillä teoreettisella tasolla, että siitä vihdoin ajan kuluessa voi kehittää kaikki johtopäätökset. Lassallelaisen liikkeen todelliseen omituisuuteen vaikuttaa kaksi seikkaa yhtyneenä: sen syvä tieteellisyys ja sen helppotajuus. Jälkimäinen puoli on omiaan vaikuttamaan suureen enemmistöön sivistymättömiä, edellinen taas sivistyneitten piirien pieneen, enimmin kehittyneeseen kantajoukkoon.³ Kirjallisesti katsoen ilmestyy tämä alkuperäisyys siinä selvyudessa, jolla agitaattori voi asettaa tieteen viimeiset ja korkeimmat tulokset tieteellisesti kokonaan sivistymättömän kuulijakunnan silmään eteen, s. o. siinä käsiin tuntuussa muodon lujudessa, joka on ominaista jokaiselle hänen sanalleen.

II.

Jokaisella vakavalla kirjailijalla on jo sellaisenaan sangen vaikea tehtävä ratkaistavana. Se on kaksinainen:

10. — Brandes, Ferdinand Lassalle.

kuinka on minun meneteltävä päivästä päivään pitääkseni henkeni tuotteliaana, samalla kun elämä herkeämättä heittelee kiviä minun ajatuskudokseeni? Ja kuinka voin saada muutamat tuhannet ihmiset, joille minun henkilöni, elämäni ja harrastukseni ovat kerrassaan yhdentekeviä, lukemaan proosaani tai — todellakin huimaava ajatus — ostamaan kirjaani? Mutta mitä on tämä kahdenkertainen vaikeus niitten moninkertaisten vaikeuksien rinnalla, joita vastaan Lassallen tapaisen oppositioonijohtajan täytyy taistella!

Kirjailija voi jossain määrin luvata lukijoilleen nautintoa. Mutta mitä voi alkavan oppositioonin johtaja luvata kannattajilleen, oppositioonin, joka hänen itsensä ensiksi täytyy luoda! Sotajoukon voi saada menemään tuleen, kun lupaa sille Italian rikkaat tasangot voittosaaliiksi — mutta kuinka voi saada kannattajansa käymään eteenpäin, kun ei heille pitkiin aikoihin vielä vastaisuudessakaan voi varmuudella luvata mitään muuta, kuin ympäristön vainoa ja vihaa, omaisuuden ja arvonsa menettämistä, kii-vaita hyökkäyksiä sanomalehtien puolelta ja tuhansia esteitä heidän tulevaisuuspyrinnöilleen, ellei niitä ole heiltä jo riistetty heti ensi hetkessä! Alkavan oppositioonin johtajalla ei ole mitään ulkonaista voimaa käytettävänä. Kenraalina, ministerinä tulee toimeen hyvin keskin-kertainen henkilö, heidän tarvitsee vaan käskää, ja joukot kääntyvät siihen suuntaan, mihin heitä käsketään. Vastustuspuolueen perustajan täytyy tehdä se sama ilman pienintäkään ulkonaista tai oleellista valtaa, ainoastaan omalla sisällisellä voimallaan, omilla elähyttämis- ja voit-tamislahjoillaan, pelkällä omalla innostavalla ja vakuuttavalla kyvyllään.

Olla rohkea vaan omiksi tarpeikseen — pikku asia. Istuu pimeinä hetkinä kädet ristissä ja odottaa, kunnes.

puuska on ohi, tai antaa aaltojen kuohua päänsä yli, varmana etteivät ne kuitenkaan hukuta, tai puree hampaansa yhteen ja ponnistelee hiljaisella itsepäisyydellä vastuksien läpi. Mutta olla rohkenematta vajjeta! olla aina pakotettu puhumaan, jakamaan neuvoja, antamaan lohdutusta, keksimään pelastuskeinoja muille! Rohjeta yksinään kahdenkymmenen puolesta, jotka joka hetki kadottavat rohkeutensa kuin päättömät ja jotka johtajaltaan vaativat sitä luottamusta asiainsa onnelliseen ratkaisuun, jota tällä ei itselläänkään ole! Olla rohkenematta näyttämästä pienintäkään uupumisen merkkiä, siitä pelosta, että koko lauma voi kaatua kumoon ja jäädä tielle! Kuolettavan väsynyt, tuiki uupunut, sitä toistaa Lassalle yhtenäen kirjeissään ystäville.

Kymmeneen, viiteentoista kirjeeseen vastattava joka päivä, paitse niitä, jotka luettua joutuvat syrjään. Ei ainoatakaan postivuoroa, ettei ovikelloa soiteta ja uutta kirjepakkaa tuoda sisään: uusia ikävyyksiä, uusia kysymyksiä, uusia asioita, jotka silmänräpäyksessä täytyy punnita ja päättää, uusia onnettomuuden viestejä!

Kirjeitten vieressä sanomalehtiläjä. Uusia hyökkäyksiä, uusia vääristelyitä, loukkauksia sekä nimettömiltä että nimellisiltä! Vihamielinen sanomalehdistö — ja alussa on se tietysti kokonaisuudessaan vihamielinen — ulvahtaa suuttumuksesta joka aamu ja ilta, ja ellei tämä ulvahtus oikeata miestä juuri peloitakaan, niin ainakin se vähitellen hermostuttaa. Kauvan kylläkin saattaa Lassalle kirjoittaa: »Sellaisia päivästä päivään jatkuvia hävinneitten musikanttien soittajaisia en vielä koskaan ole kuullut; sille saattaa nauraa itsensä kuoliaaksi» — mutta jos nauraa itsensä kuoliaaksi tai tuskastuu sairaaksi, niin on se itse asiassa yhdentekevää, koska viimeinen sana kuitenkin on joko kuollut tai sairas. Naurettavaa onkin todella, kun

eräs Max Wirth keksii, että Lassallen vaatima palkkauslaki on »jo aikoja sitten voitettu näkökanta», kun eräs Faucher huomaa, ettei Lassalle ymmärrä hituistakaan taloustiedettä, kun eräs Nürnbergin työväenyhdistys selittää, että hän on »taantumuksen palkattu kätyri», tai kun Schulze kirjoittaa »surkean vastauksensa». Mutta mitä se auttaa, kun ei kukaan huomaa asian naurettavaa puolta, ja kun yleisö kuulee sanomalehtien naukujaisissa vaan moraalin ja todellisen tieteen äänen!

Niin tuntee hän välttämättömäksi, että on taisteltava ratkaiseva taistelu, ja voiton välttämättömyys synnyttää hänessä sen varmuuden, joka vie voittoon. Sellaisessa mielentilassa kirjoittaa hän Rodbertukselle, sittenkun on päättänyt pitää puheen Frankfurtissa:

»Olette aivan oikeassa, ettei sellaisilla mielipidetaisteluilla saada mitään ratkaisevaa aikaan, mutta nyt minun kuitenkin täytyy koettaa sitä. Siihen tapaan nähden, millä Berlinin sanomalehdistö on kirjoittanut tästä työväenilveilystä, ja kun meillä ei omaa äänenkannattajaa ole, jossa voisimme saada sanamme kuuluviin, tarvitsen minä jotain suuressa määrässä huomiota herättävää, jotain sellaista, jolla voin pakottaa porvariston sanomalehdet palvelemaan itseäni. Sitä varten täytyy minun lähteä sinne, ja minun *täytyy* voittaa. Minä *tarvitsen* sitä. Kansa on siellä yksimielisesti minua vastaan ja minut on kutsuttu sinne vaan kohteliaisuudesta. Mutta minä tahdon asettaa kaikki yhdelle lyönnille, tahdon pudistaa vanhaa vallankumouksellista niskaani. Kovalle ottaisi, ellen voittoa saisi. Tieto siitä, että kaikki sikäläiset yhdistykset ovat meitä vastaan, kohottaa vaan voiton arvoa, ja vastaisessa tapauksessa tekee tappion lievemmäksi.»

Hän voitti Frankfurtissa, mutta tarvittiin satoja voittoja ja aivan toisellaisia voittoja. Seurasi pettymys petty-

myksen jälkeen; tuli itsetietoisuuden lain mukaan yhä uudelleen ja uudelleen esiin tuo iankaikkinen harhahavainto menestyksestä ja onnesta, siitä vaikutuksesta, jonka hän teki, siitä kannatuksesta, jonka sai osakseen. Tässä eräs julkaisematon kirje, joka todistaa sitä touhua, sitä kiirettä, sitä kuumetta, jossa agitaattorin elämä kului:

»Rakas M. Kiitos kirjeestänne. Lähetän tässä ilmaiseen jaettavaksi 300 kappaletta lentokirjaani *Ansprache (an die Arbeiter Berlins)*. Tekee täällä erinomaisen vaikutuksen ja näyttää vetävän laumoittain Berlinin työväkeä mukaamme! *Vihdoin*, vihdoin saan jalan sijaa täällä! Vihdoinkin!!

Mitä toisiin kirjoituksiin tulee, niin voitte jakaa ilmaiseksi kaikki, mitä Teillä on *Verfassungswesen*iä jälellä. Toiset eivät ole minun omiani, vaan kustantajan tai yhdistyksen.

Nyt eräs seikka, joka on mitä tärkein. Meillä täytyy *ehdottomasti* olla valtuutettu Königsbergissä. Se on erinomaisen tärkeätä! Kunhan sinne vaan saamme sellaisen, syntyy yhdistys kuin itsestään. Sen on kokemus kaikkialla osoittanut! Nimittäkää siis muurarimestari Schmidt Königsbergissä valtuutetuksi, kirjoittakaa hänelle *vakuuttava*, vakuuttava kirje, jossa selitätte tämän toimen hänen velvollisuudekseen ja vaaditte häneltä vastausta silmänräpäyksessä. Lähettäkää sitten minulle ennen kahdeksan päivän kuluttua virallinen ilmoitus, että olette nimittäneet Schmidtin valtuutetuksi Königsbergissä.

Kahdeksan päivän kuluttua julkaisen nimittäin kaikki viimeksi tekemäni nimitykset Saksan eri osissa, ja tahtoisin samassa *mielelläni*, *hyvin* mielelläni julaista myös Teidän toimittamanne nimityksen Königsbergissä.

Tämä tekisi erinomaisen hyvän vaikutuksen. Luotan ehdottomasti siihen, että tämä pyyntöni tulee oikeaan aikaan täytetyksi.»

Eikö tässä alleviivata sanoja erittäin kiihkoisella tärkeydellä! Eikö tunnu, että hänen huuliaan polttaa voidakseen sanoa: »Minä vaadin, minä käsken, minä en salli vastaväitteitä», kuinka hänen pakostakin täytyy muistaa, että hän voi ainoastaan pyytää, ja kuinka hän koettaa saada ikäänkuin hyvitystä itselleen tekemällä pyyntönsä kovin ryntääväksi.

Tämän kirjeen saaja kirjoittaa minulle: »Te näette, kuinka suureksi Lassalle vielä lokakuussa 1863 kuvitteli herättämänsä työväenliikkeen voimaa. Minä en voinut täyttää hänen pyyntöään, sentähden että yhtä vähän Königsbergissä kuin koko Preussin maakunnassakaan löytyi ainoakaan ihmistä, joka olisi riittävästi ymmärtänyt asiaa tai ollut halukas ryhtymään agitatioonin.»

Ja olla nyt lannistumatta! kaikissa niissä pettymyksissä ja kaikessa siinä levottomuudessa valmistautua puhumaan, usein haluttomana, väsyneenä, ääni liiasta rasituksesta käheänä nousta kaikkien näkyviin ja näyttää voitattomalta! pitää henkensä raikkaana ja ehjänä jokapäiväisen toiminnan myllerryksessä, ja aatos kääntyneenä hyörivään, raakaan, puolittain vihamieliseen kuulijakuntaan, keksiä työpöytänsä ääressä sattuva, sytyttävä sana, vaikuttavin ja vakuuttavin lausetapa, mieleenpainuvin kaunopuheinen muoto!

III.

Jos tahtoo tarkastaa agitatioonia muotopuolisesti, täytyy viivähtää Lassallen seurassa puhujana.

Luonnon puolesta ei häntä voisi katsoa erittäin hyvin varustetuksi siihen toimeen, paitsi että hänellä oli aivan erinomainen muisti; hän on kertonut eräälle tuttavalleni, että hän nuorempana osasi ulkoa koko Iliadin ja Odysseian,

ja hän piti pitkät, aina valmistetut puheensa sanasta sanaan niinkuin oli ne kirjoittanut, paperiin katsahtamatta. Hänen äänensä oli jokapäiväisessä puheessa kimakka ja terävä ja hän änkytti hiukan. Mutta heti kun hän oli nousnut julkisesti puhumaan, katosivat nämä heikkoudet, ja hänen äänensä kaikui vahvana ja kauniina. Se oli hänen kirjailijatoimensa, joka kehitti hänet puhujaksi, ja tämä näyttääkin olevan paras koulu kaikista. Tosin vanhassa Roomassa oli se mielipide yleinen, että ainoastaan puhumalla saattoi tulla puhujaksi; mutta Cicero, jota puhetaitoon nähden ehdottomasti täytyy pitää auktoriteettina, vastustaa mitä kiivaimmin tätä mielipidettä (*De oratore* I, 33). Yhtä hyvin voi väittää, sanoo Crassus Ciceron dialogissa, että huonosti puhumalla on kaikkein helpoin saavuttaa huono puhetaito. »Ei», jatkaa hän, »pää-asia on kirjoittaa paljon. Paljo kirjoittaminen on paras opetus- ja kehityskäyttö vastaiselle puhujalle.» Minä luulen, että asia onkin sillä tavalla, kun on kysymyksessä kirjoittaa puhe, jota sitten jälkeinpäin voi nautinnolla lukea. Mutta siihen tuskin tarvitaan edelläkäypää kirjailijatoimintaa, että puhe tekisi vaikutuksen sillä hetkellä, jolloin se pidetään. Gambettan puheet esim. jotka sävynsä tulusuudella ja puhujan äänen kauneudella vaikuttivat niin valtavasti, eivät luettuina tee erityistä vaikutusta. Ne ilmaisevat hetken tunnussanan, mutta niissä on siksi vähän ajatuksia, etteivät ne matkan päästä voi viehättää, eivätkä ne ole siten muovailtujakaan, että niillä olisi kirjallista merkitystä. Se korkea näkökanta, jolta kaikkia kysymyksiä katsellaan, ajatusten terävyys ja uutuus, se luja tietojen pohja, jonka kuulija aavistaa puhujan tuomatta sitä kuuluvillekaan, kaikki se, yhdessä tyylin lyhyiden ja voiman kanssa, antaa Lassallen parhaille puheille pysyvän kirjallisen arvon.

Vanhat (Quinctilianus esim.) jakoivat kaunopuheisuuden aasialaiseen ja attikalaiseen lajiin, kukoistavaan ja »laihaan» tyyliin. Tämän jakoperusteen nojalla on Lassallen kaunopuheisuus ehdottomasti pidettävä laihana ja jäntevänä, kun taas esim. Orla Lehmanin sujuva ja rikas sanatulva on katsottava edelliseen lajiin kuuluvaksi. Mutta yhdessä ainoassa merkittävässä kohdassa on Lassalle kaukana »laihuudesta», ja se on hänen erityinen mielihalunsa käyttää kielen superlatiivimuotoja. On aivan uskoma-tonta, millä tyytyväisyydellä hän astuskelee laatusanain korkeimmilla huipuilla, millä intohimolla hän etsii ja vyö-ryttää päällekkäin stilistisiä kallionlohkareita, sellaisia kuin »kauhea», »hirveä», »ääretön». Tässä kohdassa eivät kuitenkaan pidä paikkaansa Metternichin kultaiset sanat »superlatiivi on typerien tunnusmerkki» (*le superlatif est le cachet des sots*). Mutta tällainen karkea tykistö muuttuu kuitenkin mauttomaksi, vaikkapa sitä käyttää eteväkin mies. Friedrich Spielhagen, joka Saksan runoilijoista on enimmin ja nerokkaimmin tutkinut Lassallea, käytti hänestä minun kuulteni seuraavia ankaroita sanoja: »Hänellähän ei ollut ollenkaan makua.» Se on liiaksi sanottu; mutta hänen makunsa oli hyvin epävarma, sen voi oikeu-della sanoa. Hän oli oppinut hämmästyttävän vähän ranskalaisesta kirjallisuudesta, jota hänen kuitenkin piti tuntea sangen laajoilta aloilta. Olen jo huomauttanut, kuinka hän draamassaan antoi Ulrich v. Huttenin kehua omaa suuruuttaan mitä kerskailevimmin sanoin. Kun hän puhuu epävarmasta, uhatusta elämästään ja niistä vai-keuksista, jotka estävät häntä kiinnittämästä rakastetun naisen kohtaloa omaansa, puhuu hän niinkuin voisi iskeä koko maapallon pirstaleiksi, ja käyttää tämäntapaisia lauseparsia:

*Wenn ich im regellosem Laufe mit dem Erdball
Zusammenschmetter, zerstört in hundert Stücken,*

ja kuvatakseen samalla kertaa suuruuttaan ja onnettomuuttaan sanoo hän:

*Ma astuin baltilaiseen alukseen;
ei kannattaa mua laiva voinutkaan
se painostani joutui haaksiriksoon.*

Suunpieksämistä ja mauttomuuksia! Tällaista puutetta liioitellun koomillisuuden tuntemisessa ei toki ilmaannu Lassallen puheissa; mutta jonkun kerran ovat kuitenkin hänen kuvansa, joilla hän enimmin tahtoo vaikuttaa kuulijoihin, niin vääriä, että niille täytyy naurahtaa. Ensimmäisessä *Assisenredessä*n puhuu hän »murhatun oikeusperiaatteen fuuriasta», lentokirjassaan *Tiede ja työmiehet* sanoo hän, että tieteellisen sivistyksen mahdavaa puuta on suurella kunnioituksella siirretty suvusta sukuun.⁴ Murhata oikeuden pohjan, siirtää tieteitten puuta, se on aivan varmaan liian vahvasti vaikuttavaa; mutta mestarilliseen maalaukseen voi kyllä sattua joku väärinkin vedetty piirre.

Sanoin Lassallen tyylin olleen laihaa; kuvia on siis vähän ja ne ovat lyhyitä. Mutta missä niitä ilmenee, siinä ovat ne säännöllisesti sitä ihmeteltävämpiä. Lassallen kuvat eivät ole koskaan pelkkänä kaunistuksena, vaan sisältävät ne aina loogillisen selityksen kysymyksessä olevan asian todellisesta luonteesta, ne vievät puhetta loogillisesti eteenpäin samalla kun ne ovat omiaan kiteyttämään ajatusta ja kiihoittamaan kuulijan innostusta. Yksi esimerkki: *Assisenredessä*n oli Lassallella eräs vaikea kohta puolustettavana. Hän oli kehoittanut tarttumaan aseihin kumotun perustuslain puolesta, joka myös

sisälsi yleisen äänioikeuden. Hän väitti, että hallituksen valtiokeikaus oli loukannut kansan selvästi julkituotua tahtoa. Mutta nyt oli kansa itse uusilla vaaleilla kolmi-luokka-vaalilain mukaan 6 p:ltä joulukuuta tunnustanut muutetun perustuslain, ja hallitus vetosi siihen.

Lassalle kumoo tämän väitteen:

»Mitä kiertoteitä nyt koetetaan tehdä sitä tyhmyyttä uskottavaksi, että kansa sillä on hyväksynyt ryöstön, kun se meni väaliin ja koetti saada ääntänsä kuuluville sekä hankkia taistelijoita, joitten avulla se voisi voittaa takaisin ryöstetyn vapautensa? Hyvät herrat, minä otan ensimmäisen parhaan esimerkin, joka johtuu mieleeni. Kun rosvo minun nukkuissani varastaa minulta kallisarvoisen damaskolaismiekan ja jättää kömpelön nuijansa sen tilalle, ja kun minä sitten herättyäni tartun nuijaan ja lähden ajamaan rosvoa takaa, lyödäkseni hänet nuijalla kuoliaaksi ja saadakseni miekkani takaisin, niin olenko minä sillä tunnustanut, että hän teki oikein ryöstäissään minulta miekan ja jättäissään nuijansa sen tilalle?»

Yhdentekevää onko tämä esimerkki nyt otettu »ensimmäisenä parhaana», vaiko pikemminkin keksitty tarkkan harkinnan jälkeen, minä ainakin pidän sitä hyvän vertauksen esikuvana. Ehkäisemättä vähääkään esityksen kulkua ei se ole pelkästään selittävää laatua kysymyksenalaisessa asiassa, vaan se poistaa vaikeuden, jonka voittamiseen muuten olisi tarvittu paljoa pitempi loogillis-poliittinen selvitys. Se ei kaunista puhetta, mutta se antaa sille siivet.

Jonkun kerran on Lassallen onnistunut supistaa ajatuk-sensa niin tarkasti yhteen ainoaan vertaukseen, että se on kulkenut suusta suuhun aivankuin joku voima-ote hänen aatteistaan. Niin esim. kun hän *Työväenohjelmassa* on todistanut yhteyden työmiesluokan ja koko nykyisen aikakauden aatteen välillä, ja sitten huudahtaa:

»Sen korkean maailmanhistoriallisen kunnian, joka on teidän kutsumuksessanne (tulla nimittäin hallitsevaksi säädyksi), täytyy anastaa koko teidän ajatuskykynne. Teille ei enää sovellu sorrettujen paheet eikä ajattelemattomien huvitukset, eikä edes mitättömien viaton kevytmielisyys. *Te olette se kallio, jolle nykyajan kirkko rakennetaan.*»

Samoin, kun hän kuvaavin sanoin käy ahdistamaan Manchesterikoulun valtiofilosofiaa:

»Porvaristo käsittää valtion siveellisen tarkoituksen olevan ainoastaan yksityisen omaisuuden ja persoonallisen vapauden suojelemisen. Tämä on *yövärtija-aate*, hyvät herrat, yövärtija-aate sillä perusteella, että tämä käsitys itse ajattelee valtiota vaan yövärtijaksi, jonka ainoana virkatehtävänä on sisäänmurtojen ja ryöväyksien ehkäiseminen.»

Ciceron aikoina (*De oratore* II, 28) määriteltiin puhujan tehtävä seuraavalla tavalla: se oli kolmenlainen, hänen täytyi opettaa kuulijaa, voittaa hänet, ja kiihoittaa häntä toimintaan. Voittaakseen kuulijan, sanotaan Cicerossa, täytyy puhujan esiintyä rakastettavan ihmisyyden valossa, ja sitten lisätään jotensakin lapsekkaasti, »ettei se olekaan puhujalle erittäin vaikeata, jos hän on kunniallinen mies»; hänen täytyy vaan tunnustella kuulijain mielipiteitä ja taipumuksia. Ne keinot, joita muinaisajan puhujat käyttivät yleisöä voittaakseen, ovat kylläkin tunnetuita, ja samaa sukua ovat nekin kujeet, itkevän lasten näyttämiset y. m., joilla nykyaikaisia juryoikeuksia liikutetaan. Lassalle hylkää tällaiset keinot tuomarinsa hyväntahtoisuuden voittamiseksi ja esiintyy päinvastoin aina niin ylpeänä ja jäykkänä, kuin tahtoisi hän sillä rohkeudella ja tyyneydellä, jota osoittaa tuomioitaan kuullessaan, taivuttaa puolelleen niitten miesten mielet, joista hänen

kohtalonsa riippuu. Olen jo antanut esimerkin, kuinka hän vertauksen avulla kiteyttää ajatuksen ja opettaa; tässä esimerkki siitä, kuinka hän vertauksen avulla koettaa voittaa:

»Mieheen, joka niinkuin minä on pyhittänyt elämänsä tieteelle ja työväelle, ei edes tuomion langettaminen voi vaikuttaa sen enempää, kuin *mitä lasipullon särkyminen vaikuttaa kokeiluihinsa syventyneeseen kemistiin*. Rypistäen hiukan otsaansa niille vaikeuksille, joita aineitten kokoonpano tuottaa hänelle, jatkaa hän tutkimuksiaan ja työtänsä, heti kun tuo pieni tapaturma on ohi.

Mutta kansan ja sen kunnian nimessä, tieteen ja sen arvollisuuden nimessä, maan ja sen laillisen vapauden nimessä — — — huudan minä teille, herrat tuomarit ja lautamiehet: Langettakaa vapauttava tuomio!»

Kun Lassalle vihdoin, opettamatta kuulijaa tai yrittämättä voittaa häntä puolelleen, tahtoo kiihoittaa häntä toimintaan, on kuvauksien sävy kauttaaltaan sotaisa. Hän käyttää silloin erittäin mielellään vertauksia taistelusta ja sodasta. Eräässäkkin kohdassa lopettaa hän:

»Ei puhettakaan sovinnosta tässä tapauksessa, hyvät herrat! Te olette nyt saaneet tarpeeksi kokemusta, tietääksenne mitä vanha yksinvaltiutus on. Ei siis mitään sovinnon hierontaa sen kanssa, vaan: *peukalo sen silmään ja polvi sen rinnalle!*»

Toisen kerran kehoittaa hän Berlinin työväkeä liittymään hänen seuraansa, ja sen hän tekee aivan sotilaallisen päiväkäskyn muodossa:

»Saksan tärkeimmät keskustat ovat voitettut. Leipzigin ja Saksenin tehtaat ovat meidän. Hampuri ja Frankfurt Mainin varrella marssivat meidän lippumme alla.

Preussiläinen Reininmaakunta hyökkää jo pikamarssissa aivan etupäässä.

Jos Berlini yhtyy, tulee liike vastustamattomaksi.

Tahdotteko te, Berlinin työmiehet, ottaa edesvastuun siitä, että te käytöksellänne olette ehkäissee tämän valtaavan saksalaisen liikkeen ja tehneet tyhjäksi yhteisen asiane voiton?

Tahdotteko te, pääkaupungin työmiehet, joitten velvollisuus olisi käydä toisten etunenässä, sietää sen moitteen, että kaikista viimeisimpinä olette yhtyneet liikkeeseen?»

Sanat sellaiset kuin »nuijan isku», »taistelu», »pataljoonat», »rautakoura», »rautasiappaus», »rautalaki» y. m. m. tulevat yhtenäen esiin hänen puheittensa kuvauksellisissa vertauksissa. Kun edistyspuolue oli kutsunut hänet eräseen oman työväenyhdistyksensä kokoukseen Frankfurtiin, onnistui hänen siellä kahdella jälekkäin pitämällään puheella voittaa kuulijat puolelleen, vaikka ne oikeastaan olivat olleet hänen vastustajiaan. Tästä tapauksesta mainitsee hän seuraavalla tavalla: *»Minä voitin edistysmiehet kahden päivän taistelussa niillä joukoilla, jotka he itse olivat tuoneet minua vastaan.»* Syytettynä siitä, että on tahtonut panna toimeen vallankumouksen, kuvaa hän sitä vallankumousta, jota ei itse tahdo tehdä, vaan jonka tulosta hän on vakuutettu, seuraavin sanoin:

»Se tulee joko täysin laillisesti ja kaikki rauhan siunaukset mukanaan, jos ollaan kyllin viisaita yhtymään siihen hyvissä ajoin ja ylhäältä päin — tai hyökkää se esiin aavis-tamatta, kaikilla väkivallan kouristuksilla, hurjasti hulmuavin hiuksin ja rauta-anturat jalassaan!»

Pääasiallisesti ovat Lassallen sotaisat mielenpurkaukset ja hänen ainaiset hyökkäyksensä suunnatut nykyaikaisen porvariston äänenkannattajia, palvelijoita ja valtiaita s. o. sanomalehtiä vastaan. Joka tahtoo tutkia sitä puolta Lassallen tyylistä, jota vanhat kutsuivat »toimintaan

vaatimiseksi», hän kääntäköön etupäässä huomionsa hänen taisteluunsa sanomalehdistöä vastaan. Se käy läpi kaikkien hänen kirjoitustensa, ja näytteeksi hänen hyökkäävän kaunopuheisuutensa sävystä ja tyylistä otan tähän muutamia lauseita hänen sillä alalla tärkeimmästä lentokirjastaan:

»Eiväthän sanomalehtimiehet tietystikään voineet tunnustaa, että koko sarja mieskohtaisia myönnytyksiä (hallitukselle) oli tehty pelkän voitonhimon ja keinottelun vuoksi. Ei siis voitu tehdä muuta kuin selittää ja uskotella kansalle, että kaikki nämä myönnytykset olivat yhtä monta kehitysaskelta ja edullista sopimusta itse kansanhengen puolesta, ja siten uuvuttaa ja heikontaa samaa kansanhengeä siihen määrään, joka oli tarpeellista tuottavan sanomalehtiliikkeen jatkamiselle — — — Kun joku tahtoo ansaita rahaa, niin anna hänen valmistaa puuvillaa tai kankaita tai harjoittaa pörssikeinottelua. Mutta että kurjassa voitonhimossa jaetaan päivittäin tuhansia eri teitä kansalle henkistä kuolemaa, se on suurin rikos, mitä minä voin ajatella — — — Minä rohkenen sydämmeni täynnä surua sanoa teille: jollei täydellistä uudistusta meidän sanomalehdistössämme tapahdu, jos tämä sanomalehtirutto saa vielä raivota puolikin vuosisataa, niin tarveltyy ja tuhoutuu meidän kansamme henki perinpohjaisesti. Sillä te käsitätte: kun tuhannet sanomalehtimiehet, nämä kansamme nykyaikaiset opettajat, tuhansin suin tyrkyttävät kansalle joka päivä typerää tietämättömyytään, tunnottomuuttaan, eunukkimaista vihaansa kaikkea totta ja suurta vastaan politiikassa, taiteissa ja tieteissä, niin vaikuttaa tämä myrkkyy kansaan, joka siihen tarttuu uskolla ja luottamuksella, luullen siitä saavansa henkistä voimaa, ja niin täytyy tämän kansan hengen kulkea kohti perikatoaan, vaikka se olisi kolme kertaa kirkkaampikin

kuin mitä se on. Ei maailman lahjakkain kansa, eivät Kreikkalaisetkaan olisi voineet jäädä eloon sellaisen sanomalehdistön jälkeen! — — — Olen osoittanut teille, että sanomalehdistön turmeltuminen on välttämätön seuraus siitä, että se, ollen taistelevinaan henkisissä harrastuksissa, onkin ilmoitushulluuden kautta muuttunut innokkaaksi rahakeinotteluksi. On siis aivan yksinkertaisesti kysymyksessä eroittaa vaan nämä kaksi asiaa, joilla ei toistensa kanssa ole mitään tekemistä. Niinkauvan kun sanomalehdistö on henkisten harrastusten edustaja, voi sitä verrata kansakoulunopettajaan tai pappiin, vaan kun se levittää ilmoituksia, on se julkinen tyhjänhuutaja, julkinen rummuttaja, joka sadoistatuhansista kurkuista huutaa yleisölle, että siellä tai siellä on kadotettu kellonperät, sieltä saa parasta tupakkaa, sieltä Hoffin mallasextraktia. Mitä on papilla tekemistä yleisen rummuttajan kanssa, ja eikö siinä synny väärä suhde, kun nämä kaksi tehtävää yhdistetään toisiinsa? Sosiaalidemokraattisessa valtiossa olisi siis säädettävä laki, joka kieltäisi sanomalehtiä ottamasta ainoakaan ilmoitusta ja osoittaisi nämä yksinomaan kuntain ja valtion julkaisemiin lehtiin — — — Pysykää siis palavin sydämmin kiinni siinä tunnussanassa, jonka teille annan: Vihaa ja halveksumista, kuolemaa ja kadotusta meidän päiviemme sanomalehdille! Se on rohkea tunnussana, yksinäisen miehen viskaama sanomalehdistön tuhatkätistä laitosta vastaan, jonka kanssa itse kuninkaatkkin turhaan ovat taistelleet. Mutta niin totta kuin te innolla ja mielihyvällä kuuntelette minun sanojani, niin totta kuin minun sieluni tällä hetkellä väräjääh puh-taimmasta innostuksesta, pyrkien yhtymään teidän sieluihinne, yhtä lujasti vakuutettu olen, että se hetki on tuleva, jolloin me väläytämme sen salaman, joka hautaa nämä sanomalehdet ikuiseen yöhön!»

Minä olen hyvin kaukana siitä, että pitäisin tätä Lassallen neuvoa sanomalehtiturmelusta vastaan tehokkaana tai edes mahdollisena toteuttaakaan; mutta se suuttumus, joka kiehui hänessä kuin hehkuva rauta, on tässä hillittömänä puhjennut esiin mitä voimakkaimmassa sanamuodossa.

Sanoin jo, että Lassalle, vaikka olikin syntynyt puhujaksi, kehittyi suullisesti sanomaan sanottavansa vasta kirjallisen harjoituksen kautta. Niin hehkuvan kaunopuheinen kuin hän olikin yksityisessä seurapiirissä, puuttui häneltä nähtävästi kyky pitää valmistamatta julkista puhetta, eikä hän sitä taitoa koettanut koskaan itselleen hankkiakaan. Mutta kuitenkin puhui hän niin hyvin, kuin olisi kaikki vasta sillä hetkellä johtunut hänen mieleensä, ja niin vapaasti, että vaikka häntä keskeytettiin ja vaikka hänen täytyi vastata johonkuhun aavistamattomaan kysymykseenkin, saattoi hän sentään yhdistää tämän hetkellisen keskeytyksen valmistettuun puheeseensa niin hyvästi, ettei mitään aukkoa voinut huomata. Cicero sanoo tästä kyvystä: »Joka kirjallisen harjoituksen jälkeen siirtyy puhetaidon alalle, hänellä on se etu, että vaikka hän puhuu valmistamattaan, tuntuu kuitenkin siltä kuin hänen puheensa olisi kirjoitettu — — — Niinkuin alus, joka on kovassa vauhdissa, kulkee eteenpäin, vaikka soutajat levähtävätkin, niin puheenkin virrassa sanoilla pysyy sama vauhti ja ne kulkevat ikäänkuin kirjoitettua latua, vaikka kirjoitettu puhe puuttuisikin.» Tässä pari esimerkkiä Lassallen mielenmaltista sellaisissa tilapäissä:

Puolustuspuheessaan (16 tammik. 1863) oli hän todistanut, että syytepykälät perustuivat kokonaan tietämättömyyteen ja väärinkäsitykseen. Hän huudahti:

»Voinko minä mitään valtion asiamiehen tietämättömyydelle? ettei hän tiedä mitään siitä, mitä nykyään jo

tapahtuu kaikilla aloilla, ja minkä tiede jo kauvan sitten on tunnustanut ja merkinnyt kirjoihin! Olenko minä valtion asiamiehen tieteellinen ruoskija?»

Tässä puuttui valtion asiamies Lassallen puheeseen ja vaati mitä suurimmalla kiivaudella, että syytetty nyt vihdoinkin julistettaisiin puhevaltansa menettäneeksi, koska tämä viimeinen purkaus jo vei »huippuun saakka hänen herjauksensa valtion asiamiestä kohtaan». Hän lopetti:

»Minä vaadin siis lisäyslain 134:nnen pykälän nojalla 3 p:ltä toukokuuta 1852, että syytetyltä kielletään puhevalta, ja jos hän vielä yrittäisi vastaamaan, että hänet poistetaan oikeussalista.» (Hämmästys).

Oikeuden puheenjohtaja: Puhevalta on nyt kielletty syytetyltä, eikä mitään väitteitä enää sallita.

Syytetty (vilkkaasti): Herra oikeuden puheenjohtaja! Tämän kohdan suhteen täytyy minun vedota koko oikeuden päätökseen. Minä vaadin sitä ja pyydän puhevaltaa perustellakseni tätä esitystäni.

Valtion asiamies: Minä ilmoitan vastalauseeni sitä vastaan, että syytetty vielä puhuu, sittenkun puheenjohtaja on häneltä puhevallan kieltänyt.

Syytetty: Tämä on käsitteitten sekoitusta. Minulta on kielletty sananvalta *au fond* (pää-asiassa). Nyt olen vaatinut koko oikeuden lausuntoa, eikä oikeus voi näin tärkeässä asiassa tehdä päätöstä kuulematta ensin minua.

Puheenjohtaja: Syytetyllä on puheenvuoro siinä kysymyksessä, onko puhevalta häneltä kiellettävä vaiko ei.

Valtion asiamies: Minä tahdon tehdä ainakin sen huomautuksen, että syytetty saa puhua ainoastaan siitä asiasta.

Syytetty: Olkaa huoletta, minä kyllä pysyn asiassa.

Ja sittenkun Lassalle on selittänyt, mikä olikin itseselvä asia, ettei se millään tavoin voinut olla loukkaus toista kohtaan, jos hän itseään kutsui ruoskijaksi, ja että jos joku esim. kirjallisessa väittelyssä olisi huudahtanut vastustajalleen: »Olenko minä sinun tieteellinen ruoskijasi?» niin koettaisipa tämä vastustaja nostaa kanteen kunnianloukkauksesta missä tuomioistuimessa tahansa, tulisi hänen kanteensa epäilemättä aina kumotuksi — jatkaa hän aivan tyynesti keskeytettyä puhettaan, niinkuin ei mitään olisi tapahtunut.⁵ Kohtaus on aivan Shakespearemainen. Tuntuu kuin lukisi sitä kohtausta *Henrik 4:nnestä*, jossa rauhantuomari Dompap pitää kuulustelua.

Hauskin ja opettavin esimerkki, mitä voin antaa Lassallen kyvystä tällaisissa tilapäiskohtauksissa, on seuraava: Siinä puheessaan, jonka hän vastustajainsa kutsumuksesta piti Frankfurt am Mainissa, huomautti hän, että eräs niistä kirjailijoista, joka nyt oli eri mieltä hänen kanssaan, oli eräessä keskinkertaisessa teoksessaan sanonut juuri samaa, vaikka hän nyt, kun Lassalle sen sanoi, vastusti sitä:

»Te näette hyvät herrat, että palkkatyö minun silmissäni on erittäin kunniakasta, mutta kirjoittaa palkan vuoksi, se on — kokonaan toista.» (Huutoja »järjestykseen!») Suurta melua. Huutoja: »Lopettakaa!» ja »ei, ei!»)

Puheenjohtaja: Minä pyydän mitä vakavammin, ettei puhuja koskisi henkilöihin. Hän on tällä kertaa puhunut yksityisestä henkilöstä.

Lassalle: Tämä kohtaus, jossa me nyt kaikki olemme todistajina, on minulle kerrassaan uutta ja osoittaa, mihin olemme joutuneet. Hyvät herrat! minä en kuitenkaan salli minkään seikan horjuttaa itseäni. (Pitkälle jatkuvia hyvähuutoja). Sitäpaitse pyydän teille huomauttaa tätä: En ole tuominut ketään määrättyä henkilöä, olen puhunut

aivan ylimalkaisesti. Minä en ole sanonut: Herra M. Wirth kirjoittaa palkan vuoksi. Kukaan ei ole kuullut minun niin sanovan. Minä kysyn herroilta pikakirjoittajilta — — — Puheenjohtajalla ei ole valtaa ruveta sensuroimaan minun sanojeni tarkoitusta. (Hyvähuutoja salista ja parvekkeilta. Lopettakaa, lopettakaa! Antakaa hänen puhua!)

Puheenjohtaja: Ettekö te tiedä, hyvät herrat, että me täällä pidämme kokousta, jota puoli Saksanmaata jännityksellä seuraa? Antaisimmeko aihetta sellaisen huomautuksen tekoon, että kokous on täytynyt lopettaa puuttuvan parlamentaarisen säädyllisyyden vuoksi? Olen keskeyttänyt herra Lassallen puheen, sillä hän käytti sanoja »kirjoittaa palkan vuoksi» yhteydessä herra M. Wirthin kanssa. Kukaan ei epäile sitä, joskaan ei sanamuodostus ollut ehkä sellainen. Sen vuoksi on minulla oikeus huomauttaa puhujaa, että hän vastaisuudessa karttaa sellaista.

Lassalle: Minun täytyy taaskin huomauttaa, että ainoastaan parlamentaarisen lausumistavan sensuroiminen kuuluu puheenjohtajalle, vaan puheen ajatukseen nähdessä ei hänellä koskaan ole sitä valtaa. Puheen koko vapaushan riippuu juuri siitä, että voi tehdä vihjauksen jostain asiasta, lausumatta sitä kuitenkaan julki, että siis voi lausua minkä ajatuksen tahansa parlamentaarisesti sallitussa sanamuodossa; siitä kokonaan riippuu puheen vapaus, samoin kuin puhujankin taito. Kuinka te muuten, jos teillä on epäedullinen ajatus jostakusta henkilöstä tai asiasta, voitte saada tämän ajatuksenne ilmituoduksi? (Suurta suosionosoitusta salista ja parvilta).

Olen siis todistanut, että herra Wirth teoksessaan sanoo juuri samaa, jota minäkin sanon. Ehkä on tässä teoksessa — sillä minä en ole lukenut sitä — joku toinen kohta, jossa taas sanotaan päinvastoin — — — Te ehkä ihmettelette,

kuinka minä voin puhua äskenmainitusta kohdasta, vaikka en ole kirjaa lukenutkaan. Olen velvollinen selittämään sen teille. Kun kirja ilmestyi, sain sen aivan oikein käsiini. Mutta silmäiltyäni siitä muutamia sivuja huomasin pian, että se oli ajattelemattoman kyhäilijän kokooma, ja heitin sen tyytymättömänä pois, koska minulla ei ole aikaa lukea arvottomia kyhäyksiä. Eräs ystävä (se oli Rodbertus) on nyt lähettänyt minulle kirjan ja merkinnyt kysymyksessä olevan kohdan. Koska lausuntatapani on loukannut puheenjohtajaa, tahdon tässä tehdä erään huomautuksen: Jos minä lausun jotain kaunistelematta, niin en minä siltä muutu *henkilökohtaiseksi*; sillä minä pysyn ankarasti asiassa, minä tulen vaan *karkeaksi*; ja siinä on äärettömän suuri ero. Minä voin ja minä rohkenen ja minun täytyy olla karkea, ja sen tahdon teille todistaa. Karkean täytyy jokaisen suuren asian edustajan olla kaikkia niitä kohtaan, jotka petollisesti heittäytyvät hänen ja hänen suuren päämaalinsa väliin, ja minä olen lujasti päättänyt henkisillä nuijan lyönneillä iskeä maahan jokaisen, joka pahoissa aikeissa tunkeutuu teidän ja minun välille. Teidän etunne vuoksi *täytyy* minun siis olla karkea. Ja sitäpaitsä minä sekä *voin* että *rohkenen* olla sitä, sillä vaikka herra Max Wirth, jolla tietysti on täysi vapaus jällestäpäin vastata minulle, tahtoisii olla yhtä karkea kuin minäkin, niin joka tapauksessa on kuitenkin äärettömän suuri ero siinä, mitä hän sanoo, ja mitä minä sanon. Jos hän esim. tahtoisii kutsua minua ajattelemattomaksi kokoonkyhääjäksi, niin saisi se vaan kaikki tiedemiehet äärettömän makeasti nauramaan. Mutta kun *minä* kutsun *häntä* sillä tavoin, silloin tietää jokainen ammattimies, kuinka äärettömän totta se on, ja jokainen minun sanani sattuu häneen niinkuin nuijan isku. (Suurta suosionosoitusta).

Eikö tällainen into, jossa sana »ääretön» sitäpaitse tulee esiin kolme kertaa jälekkäin, ole oikea mestarinäyte kaunopuheisesta sukkeluudesta ja rohkeudesta? Hänen kykynsä laatu ei ilmene ollenkaan siinä (tällä kertaa erittäin lievässä) henkilökohtaisessa hyökkäyksessä, josta hänen tässä antamansa määritelmän mukaan puhujan taito kokonaan riippuu, vaan siinä tavassa, jolla hän asettuu järjestykseen-kutsumista vastaan. Hänen tyyliinsä ei ole ainoakaan niistä ominaisuuksista, joita huomataan kirjailijoilla, joitten jonkun hallituksen tai vihamielisen mielipiteen painosta täytyy noudattaa suurta itsensä hiltitsemistä. Sellaiset kirjailijat koskettavat useimmiten kuvitusvoimaa, jota suorasukainen sanontatapa ehkäisee, vaan joka peitetyistä viittauksista herää eloon. Lukija tietää, kuinka varovainen kirjailijan täytyy olla ja kuinka vähän hän rohkenee lausua todellisia syvempiä ajatuksiaan, ja niin lukee hän häntä huomaavaisuudella, ja hänen ja kirjailijan välille syntyy salainen samamielisyys. Toinen peittää sen, mitä ajattelee, toinen sen, mitä ymmärtää. Sellaista ei Lassallessa huomata. Hän sanoo kaikki suoraan, sanoo siihen kohtaan saakka, johon hänen käsityksensä mukaan sopii jo sovelluttaa lain rangaistus kuulijakunnan villitsemisestä tai valtiopetoksesta. Toisin sanoen, hän ei vetoa mielikuvitukseen, vaan tahtoon ja tarmoon.

Olemme nyt antaneet näytteen tyylistä ja sävystä, mutta maksaa myöskin vaivan siirtää katseensa hänen puheittensa taiteellisesta puolesta niitten sisäiseen loogilliseen rakenteeseen. Vanhan ajan puhujat opettivat, että tärkein sääntö aineen ja todistelujen järjestämiseen nähden oli se, *ettei saanut jättää käyttämättä ainoakaan tilaisuutta syvän vaikutuksen tekemiseen*. Voi sanoa, että vaikka tätä sääntöä ei koskaan olisi käytetty, niin olisi Lassalle sen keksinyt itsestään, hän, jonka erikoiskyky oli

juuri siinä, että saattoi verrattomalla rohkeudella tarttua jokaiseen tilapäähän ja käyttää sitä hyväkseen. Vanhat sanoivat vielä, että mikä puheessa pääasiallisesti ja ennen kaikkea tuli kysymykseen, oli varsinaisen väitelykohdan, *tosiasiain ja niiden oikeain nimien määrääminen*. Sillä alalla on Lassalle suurimpia mestareita, mitä on elänyt. Siinä ei vaadita muuta kykyä, kuin todellisuusaistia, ja todellisuusaisti valtiollisella puhujalla on samaa kuin valtiollinen äly. Tätä valtiollista älyä voi minun käsitykseni mukaan nimittää myöskin painopisteen huomaamiseksi. *Ensimmäinen* ehto asioihin tarttumiseen on siinä, että huomaa missä valtiollisten voimasuhteitten painopiste kulloinkin on. Ja niin voidaan valtiollista älyä tämän johdosta sanoa kyvyksi *siirtää* tätä painopistettä. Keinojen näkeminen, joilla painopiste voidaan siirtää, on *toinen* edellytys valtiolliseen vaikutusvaltaan. *Kolmas* ja viimeinen on, että voidaan pitää näitä keinoja käsissään ja käyttää niitä.

Täysin yhtäpitävä Lassallen tyyllillisen ominaisuuden, suorapuheisuuden kanssa, on tämä hänen realistinen ominaisuutensa, että hän joka kohdassa tuo esiin vaan alastomat tosiasiat ja niistä puhuu. Hänen agitatsiooninsa loogillinen ja todellinen lähtökohta on alituinen paljastaminen, tekokuorien poistaminen. Valitsen esimerkiksi erään puheen, jossa hän kohottaa oman toimintansa valtiolliseksi teoriiaksi. Kummallinen kohtalo oli sattunut sille Lassallen lentokirjaselle, jossa hän oli väittänyt, että perustuslakikysymys ei ole koskaan alkuperältään muuta kuin voimakysymystä. Ilmestyen keskellä perustuslakitaistelua 1862 oli se herättänyt huomiota varsinkin hallituspiireissä; sotaministeri ei hyväksynyt sitä, mutta lausui sentään samassa hengenvedossa kirjasen johtavan aatteen omanaan; valtioministeri herra v. Bismarck käytti lause-

parsia, jotka sisälsivät melkein samaa, mitä Lassallekin oli sanonut; taantumuksellinen *Kreuzzeitung* omisti kirjoitukselle johtavan artikkelin ja sanoi siitä omaan tapaansa: »Puhe, jonka on pitänyt aikoinaan paljon mainittu vallankumouksellinen juutalainen, joka todellisella vaistolla osaa iskeä asiain ytimeen.» Kun Lassalle sitten seuraavassa lentokirjassaan (*Was nun?*) punnitsee niitä keinoja, joilla valtiopäivät mahdollisesti voisivat päästä voitolle niin päättäväistä ja mahtavaa hallitusta vastaan, näyttäytyy se ainoa keino, jota on pidetty luonnollisimpana, nim. kieltäytyminen veroja maksamasta, aivan tehottomalta. Englannissa se kyllä kävisi laatuun, missä sotajoukolla on mitättömän pieni merkitys, missä todelliset voimasuhteet kallistuvat kansan puolelle, ja missä siihen luottaen todellakin voitaisiin kieltäytyä, ja rankaisematta pysyä veroja maksamasta, mutta Preussissa ei tämä keino merkitsisi mitään, koska kukaan ei rohkenisi panna tätä uhkausta toimeen. Täällä olisi sellainen valtiopäiväin päätös vaan isku ilmaan. Mitä siis on tehtävä? Lassalle huomaa, että löytyy vaan yksi keino, yhtä pettämätön kuin yksinkertainenkin, keino, jota on vaikea hyvällä suomenkielellä määritellä niin lyhyesti kuin Lassalle sen tekee, mutta joka olisi jotensakin samaa kuin: *sanoa se, mikä on*. Se on sama keino, jota hän koko agitatsiooninsa ajan on käyttänyt. Se on hänen mielestään mahtavin valtiollinen keino. Se on Fichten todistuksen mukaan yksi niitä keinoja, joista suuri Napoleon enimmäin piti, ja meidän päivinämmä on Bismarck näyttänyt pitävän sitä tehokkaimpina. Kun Lassalle nyt koettaa sovelluttaa sitä silloisiin tapahtumiin, osoittaa hän, että se tekee yksinvaltiuden mahdottomaksi. Preussissa oli silloin vallalla yksinvaltius, joka ainoastaan pilan vuoksi oli perustuslakien rajoittama. Miksi niin teeskennelty hallitusmuoto? Siksi, että vasta-

vallankumous joka paikassa, missä se jälkeen vuoden 1848 palasi mielivaltaiseen hallitustapaan, huomasi välttämättömäksi tehdä ajanhengelle, s. o. järjestyttömälle kansanvallalle jonkunlaisen myönnytyksen. Itse Napoleon 3:as myönsi valtiokeikauksen jälkeen kansan valitseman kamarin, itse Itävalta, joka ensin 1849 oli julistanut perustuslain pätemättömäksi, pani omasta alotteestaan perustuslakimuodon uudestaan voimaan. Lassalle tekee siitä sen johtopäätöksen, ettei Preussikkaan voimakkaine porvaristoinen voi olla perustuslakeja vailla. Jos siis hallitus pysyy taipumattomana, on kysymyksessä vaan pakottaa se muuttamaan mieltänsä, ja tämä käy Lassallen mielestä päinsä siten, että valtiopäivät vaan »sanovat asian niinkuin se on». Otaksutaan siis, että Preussin valtiopäivät selittäisivät: »Siihen nähden, että hallitus ilman muuta sallii sellaisia menoja, joita valtiopäivät eivät ole myöntäneet, vieläpä on selittänyt tekevänsä samalla tavoin vastakin — siihen nähden, että tällaisissa oloissa on kansan edustajain arvoa alentavaa olla avustamassa hallitusta tämän valeperustuslaillisen tilan pitkittämisessä — päättävät valtiopäivät lopettaa istuntonsa määräämättömäksi ajaksi, kunnes hallitus antaa todistuksen siitä, että sillä on valtiopäiväin suostumus menoihinsa», silloin täytyy hallituksen päättää jompikumpi, joko myöntyä, tai osoittaa muodollisesti koko maailmalle olevansa se, mikä se todella olikin: puhtain itsevalta. Lassalle todistaa, ettei se voi eikä tahdoakaan tehdä jälkimäistä. Se ei voi sitä, sillä asia on, niinkuin Talleyrand on sanonut: *Pajuneteilla voi tehdä mitä tahansa, mutta istua niille ei voi*; lujaksi ja pysyväiseksi pohjaksi ne eivät kelpaa. Se ei tahdo sitä liioin; sillä hallituksella, joka vuotuisesti tarvitsee niin paljon rahaa, jonka käsi on herkeämättä jokaisen porvarin kukkarossa, täytyy olla edes näennäinen suostumus jokaiselta porvarilta siihen.

Toisekseen se ei tahdo sitä sen vuoksi, että se sodan sat-
tuessa joutuisi toisien valtojen ylimielisen ja sietämättö-
män pilkan esineeksi hallituksena, joka oli ainaisessa julki-
riidassa oman kansansa kanssa, eikä siis voinut keltään
salata omaa heikkouttaan.

Niinkuin tunnetaan, ei silloinen *edistyspuolue* käyttä-
nyt tätä Lassallen neuvomaa keinoa. Ainoastaan yksi
ainoa edusmies Preussin *Abgeordnetenhaus*issa, nykyinen
etevä asianajaja Danzigissa, Martiny, katsoi parhaaksi
omalleen ja valitsijainsa kunnialle jättää toimensa, an-
nettuaan ensiksi perusteellisesti tehdyn esityksen valtio-
päiville, että nämä keskeyttäisivät istuntonsa, kunnes
hallitus tunnustaisi velvollisuudekseen hoitaa valtion
raha-asioita ainoastaan laillisesti hyväksytyin finanssilain
pohjalla, sekä lakkaisi käyttämästä niitä raha-eriä, joihin
valtiopäivät eivät olleet suostumustaan antaneet. Minulla
on edessäni hänen esityksensä sekä painettuna että käsi-
kirjoituksena. Jälkimäinen on erittäin hauska paperi,
koska Lassalle on sen kokonaan korjannut ja tehnyt sii-
hen sinisellä lyyjykynällä muutoksia, jotka antavat tär-
keimmille kohdille enemmän terävyyttä. Verrattakoon
esim.

Martiny:

Katsoen siihen, että valtiopäivät,
jos ne tällaisissa oloissa jatkaisivat
toimintaansa, eivät ainoastaan huo-
maisi sitä kunniansa ja arvonsa louk-
kausta, jonka niitten oikeuksien
polkeminen tuottaa, vaan että ne
suorastaan edistäisivät hallituksen
julkilausumaa aijetta antaa valtio-
päiväin nykyisen oikeudettoman ja
voimattoman aseman pitkittyä käy-
tännössä pysyväiseksi, niinkutsu-

Lassalle:

Katsoen siihen
että jos valtiopäivät tällaisissa
oloissa jatkaisivat toimintaansa, niin
ne hyväksyisivät oikeuksiensa pol-
kemisen hallituksen puolelta sekä
sen loukkauksen, joka siitä on seu-
rauksena sekä niitten omaa että
kansan kunniaa ja arvoa vastaan, ja
että sen kautta vastaisuudessa
edistäisivät hallituksen julkilausu-
maa aijetta antaa valtiopäiväin ny-

tuksi perustuslailliseksi järjestelmäksi ja tekisivät itsensä myötärikollisiksi maan lakeja vastaan —

— —

kyisen oikeudettoman ja voimattoman aseman pitkittyä käytännössä pysyväiseksi, niinkutsutuksi perustuslailliseksi järjestelmäksi ja ojentaisivat sille kätensä hallitakseen eteenkin päin perustuslaillisuuden *varjoon* kätketyn itsevaltiuden periaatteitten mukaan, ja siten tekisivät itsensä myötärikollisiksi maan lakeja vastaan — — —

Yhden ainoan paikan jättämisellä ei tietysti ollut mitään valtiollista merkitystä, ainoastaan moraalinen. Ja epäiltävää on, olisiko Saksanmaalle sillä hetkellä ollut hyötyä siitä, vaikka esimerkkiä olisi seurattukin. Sillä Bismarckin suurpoliittisten suunnitelmien toteuttamiseksi tarvittiin nimittäin se suuri sotajoukko, jonka kustannuksista juuri riideltiin. Miehuullisempi esiintyminen valtiopäivän puolelta olisi kuitenkin pakoittanut Bismarckin ilmaisemaan aikeensa puoluejohtajille ja herättänyt hänessä vastaisen varalle terveellistä kunnioitusta vapaa-mielisiä kohtaan, kunnioitusta, jonka puutetta hänessä ei enää myöhemmin tarvitse kummastella. Mutta kysymys-hän on tässä vaan siitä, olisiko Lassallen osoittama keino ollut tehokas, ja sen tehokkuudesta yleensä. Minä puolestani olen hyväksynyt sen siitä saakka, kun opin ajattelemaan. Olen aina ollut sitä mieltä, että tämä yksinkertainen kotilääke: sanoa olevista oloista suora totuus, on ainoa keino, jolla voimaton oikeus voidaan kohottaa valtaan. Kaikkiällä, missä valta ei ole henkistä laatua tai missä henkistä valtaa ei tunnusteta, siis kaikissa niinkutsutuissa sivistysmaissa, perustuu valta ehdottomasti harhaluuloon tai valheeseen, ja varmin, vaikkakin hitain keino raa'an vallan voittamiseksi on aina sen tosiasian paljastaminen, että se muodollisesti tunnustaa sen, mitä se todellisuudessa

vainoo. Sitä on siis aina horjutettava niissä kohdissa, joissa se esiintyy henkisenä valtana.

Pääasia on tässä ainoastaan se, että tämä oli Lassallen keino, ja että tämä näkökanta: tärkeä näennäistä valhekuorta, on loogillis-todellisena pohjana kaikissa hänen puheissaan ja koko hänen agitatsioonissaan. On yhdentekevää, millä tavoin tämä valheellisuus kulloinkin määritellään (se valheväite, että oikeus hallitsee eikä valta, se valheellisuus, että Saksan porvaristoa saattoi muka todenteolla kutsua demokraattiseksi, se valheellisuus, että välillisiä veroja maksoivat etupäässä varakkaammat luokat, se valheellisuus, että erään kansanluokan asema oli muka parantunut toisten luokkain rinnalla, koska se oli suhteellisesti parantunut siitä asemasta, missä sama kansanluokka oli elänyt edellisellä vuosisadalla j. n. e.), yhdentekevää, mitä tämä valheellisuus milloinkin on, joko valhevapautta, valhevapaamielisyyttä, valhehyvinvointia tai mitä muuta tahansa, Lassallen lähtökohta hyökkääjänä ja puhujana on yhtämittaista valheellisuuden paljastusta.

Minä pidän tällaista lähtökohtaa hyvin hyvänä. Minä uskon niinkuin Lassallekin, että valhevapaus on pahinta ja kuolettavinta myrkkyä vapaudelle, ettei mikään heikkona ja tylsennä niinkuin se, siitä yksinkertaisesta syystä, että luullaan jo saavutetuksi se hyvä, joka olisi saavutettava, ja että välttämättömänä seurauksena siitä kaikki ne asettuvat tyytyväisinä lepäämään, joitten velvollisuus olisi taistella juuri tämän hyvän voittamiseksi. Mutta jos sitä-vastoin valhevapaus pakotetaan paljastamaan itse itsensä, tekemään kaikki vapaudenvastaiset johtopäätöksensä, niin on toivoa päästä siihen, joka on pääasia kaikissa henkisissä taisteluissa: voittamaan välinpitämättömät ja saada niin monta kuin mahdollista kärsimään siitä samasta sorrosta, jota itse tuntee. Mutta tämä käy päinsä ainoas-

taan siten, että Lassallen tavoin ja vastoin *edistyspuolueen* menettelyä ei koskaan säikähdä vastustajan uhkauksia, pysyy aina ja siihen saakka uhkamielisenä, kunnes vastustajalla ei ole muuta valittavana, kuin *joko* panna uhkauksensa toimeen, *tahi* kunnian säilyttämiseksi myöntyä, kuinka vastenmielistä se lieneekin. Mutta vaino kiihoittaa vaan yhä useampia, kuin sitä yksityistä, jota se koskee, ja haihduttaa valhevapauden loistokehän vainoojan päästä näkymättömiin.⁶ Luonnollisesti vie tämä keino voittoon ainoastaan silloin, kun oikeus on sen puolella; sillä jos vuosisatain hairahdukset puolellaan etsii marttyyriutta herättääkseen siten ajattelemattoman rahvaan sääliväisyyttä, niinkuin katooliset papit yleensä sekä viisaasti että urhokkaasti meidän päivinämme ovat tehneet Preussissa ja Sweitsissä, niin ei lopullisen voiton toiveet ole tietystikään siitä sen suuremmat. Jokaisella valheella ovat marttyyrinsa niinkuin apostolinsakin. Mutta puhuttakoon kuinka rohkeasti ja pelkäämättä tahansa »siitä, jota *ei* ole», ajan mittaan on se toivottominta touhua maailmassa.

Olemme nähneet, että Ciceron määritelmä puhujan lopulliseksi lähtökohdaksi: merkitä tosi-asiat ja antaa niille niitten oikeat nimitykset, soveltuu ankarimmassa muodossaan Lassalleen. Sille pohjalle asettaa hän puheittensa loogillisen rakenteen. Tätä taas on tutkittava hänen *todistelutavastaan*. Annettakoon minun valaista sitä eräällä esimerkillä. Valitsen hänen puheensa *välillisistä veroista*.

Häntä oli syytetty siitä, että oli kiihoittanut alempia kansanluokkia vihaan ja ylenkatseeseen varakkaampia kohtaan sillä, mitä oli sanonut välillisistä veroista esitelmässään *Työväenohjelmasta*, että ne nimittäin olisivat pääasiallisesti köyhempien maksettavina. Hänellä on hallussaan melkoinen tieteellinen aineisto, ja hän täyt-

tää 50 sivua eteväin taloustieteilijäin lausunnoilla sekä tilastollisilla tiedoilla, jotka todistavat hänen väitteensä oikeiksi, vieläpä varsin lievässä muodossa esitellyksikin. Hän näyttää toteen, että köyhyyttä on paljoa enemmän, kuin tavallisesti luullaan.

»Siten on koko tämän valtion 17 miljoonasta asukkaasta ainoastaan 11,400 ihmistä, joitten vuositulot nousevat yli 2,000 taalarin ja, nämäkin mukaan laskettuina, koko valtakunnassa 44,000 henkilöä yli 1,000 taalarin vuosituloilla. Siinä on yhteiskunnan varallisuustila.

Eikö totta, hyvät herrat, sitä ette koskaan olisi uskoneet ettekä pitäneet edes mahdollisena, ellei se olisi painettuna virallisesti toimitettuihin kirjoihin!

Se on siis juuri tämä sama, mitätön kourallinen ihmisiä perheineen, joka kaikissa kaupungeissa täyttää teatterit, konserttihuoneet, tanssisalit, yhdistykset, ravintolat ja viinituvat, joka joka paikassa läsnäolevana tekee vaikutuksen lukemattomasta joukosta, joka ajattelee vaan itseään, joka luulee olevansa koko maailma, ja joka kaikkia sanomalehtiä ja kaikkia yleisen mielipiteen valmistuspajoja hallussaan pitäen saa muutkin uskomaan, että nämä 11,000 tai 44,000 todella ovatkin koko maailma.

Ja tämän pienen joukon alla, joka yksinään liikkuu, puhuu, kirjoittaa, deklameeraa, tuntee vaan omat harrastuksensa ja niitä kannattaa, ja siihen määrään saakka kuvittelee olevansa kaikki kaikissa, että luulee yksinään maksavansa verotkin — tämän pienen joukon alla kiemurtelee äänettömänä, sanomattomissa tuskissa köyhä kansa, ne 17 miljoonaa, jotka tuottavat kaikki meidän elämäämme sulostuttavat tarpeet ja jotka tekevät mahdolliseksi ensimmäisen ehdon kaikkeen siveellisyyteen, valtion, jotka taistelevat sen taistelut, maksavat sen verot, ja sentään ovat itse vailla sekä myötätuntoa että puolestapuhujaa — — —

Oikeutta siis tälle kansanluokalle, hyvät herrat, elköökä tuketko suuta niiltä harvoilta, niiltä yksinään seisovilta, jotka koettavat puhua tämän kansanluokan puolesta.»⁷

Kun Lassalle siten on näyttänyt toteen, että kaikki mitä hän on sanonut välillisistä veroista, perustuu kumoamattomiin tosiseikkoihin, huomauttaa hän, että itse hallituskin, joka nyt syyttää häntä, sanoi Manteuffelin ministeristön aikana juuri samaa, ja vielä ankarammin sanoin. Manteuffelin ministeristö oli eräällä lakiehdotuksella koettanut lieventää köyhemmän kansan verotaakkaa. Mutta ehdotus meni myttyyn. Ylemmät säädyt kiihoittivat kaikin voimin yleistä mielipidettä lakiehdotusta vastaan, joka heille olikin varsin helppoa, heillä kun oli käsissään kaikki keinot yleisen mielipiteen muodostamiseen, ja kun ehdotus tuli ensimmäiseen kamariin, hyljättiin se. Hallitus selitti silloin syvällä huokaisulla täytyvänsä luopua uudistushommastaan, koska yleinen mielipide ei ollut vielä kylliksi kehittynyt ottamaan sitä vastaan. Lassalle näyttää lisäksi toteen, että tilastollisen viraston johtaja, kuninkaall. preussiläinen sala-hallitusneuvos Engel on eräässä esityksessään muutamia kuukausia aikaisemmin sanonut juuri samaa, josta häntä nyt syytetään. Hän näyttää salaneuvos Engelin luvalla erästä kirjettä, jossa tämä myöntää olevansa yhtä mieltä Lassallen kanssa. »Tämä on siis yhtä kaikki valtio-oppia, jota minä julistan, hyvät herrat!» Hän huomauttaa sitten, että pääsyy, joka tavallisesti tuodaan esiin välillisten verojen eduksi, on se, että kansa välittömiä veroja maksaissaan tietää maksavansa veroa, mutta luulee maksavansa välillistä veroa kämnärille, eikä valtiolle. On siis suuressa määrin hyödyllistä, poliittista ja välttämätöntä saada rahvaan mies vakuutetuksi näitten verojen tuhoisuudesta. Mutta, sanotaan, ei se ole rangaistavaa, että tällaista puhutaan, mutta se on rangaista-

vaa, että sitä puhutaan työmiehille, sivistymättömille. Lassalle kysyy, eivätkö nämä »sivistymättömät» myöskin vaikuta lainlaadintaan, ja pitääkö heidän sokeina mennä vaali-uurnalle tietämättään mitä tai minkävuoksi he valitsevat.⁸ Kaiken tämän johdosta arvelee Lassalle, että eikö häntä vastaan tehty syyte olekin törkeä rikos itse perustuslakia vastaan. Hän ei ole tahtonut muuta, kuin hankkia teoreettisen pohjan lailliselle ja rauhalliselle agitatsioonille yleisen ja välittömän vaali-oikeuden hyväksi. Sillä jos, kuten aina sanotaan, verorasituksia täytyy seurata vastaavat oikeudet — »miksi siis alemmilla luokilla on vaan kolmasosa äänioikeudesta, vaikka ne maksavat veroa 5, 6, 10 ja 20 kertaa enemmän, kuin varakkaat?»

Ja tässä lausuu hän muutamin kaunopuheisin lausein valtiollisen periaatteensa:

»Jompikumpi, hyvät herrat! Joko puhtahin yksinvalta — tai yleinen vaalioikeus. Kumpainen näistä on parempi, siitä voi väitellä, mutta kaikki mikä on niitten välillä, on joka tapauksessa järjetöntä ja epäjohdonmukaista.

Ainoastaan se, joka asemansa vuoksi oli riippumaton luokkataisteluista, ja oli korkealla yhteiskunnan ja yhteiskuntaharrastusten yläpuolella, ainoastaan hän saattoi pyhittää elämänsä yleiselle hyvälle, suuren enemmistön hyvälle. Kuinka ja missä määrin hän sen teki, se riippui olosuhteista: hänen persoonallisista tiedoistaan, kyvystään ja luonteenlaadustaan. Mutta hän saattoi ainakin tehdä sen, ja hänen asemansa huomautti hänelle, että se oli tehtävä. Ja siksipä olikin todella vanhan yksinvallan mieli-lause vanhoina hyvinä aikoina: Ei mitään kansan kautta, kaikki kansalle.

Se aika on mennyt. Eduskuntalainsäädännön aika on astunut tilalle, se aika, jolloin yhteiskunta katsoo itsensä täysin kehittyneeksi ottaakseen asiansa omiin käsiinsä.

Siitä hetkestä saakka on loogillinen mahdottomuus, kou-raantuntuva vääryys, että näitten asiain hoito olisi vaan vähemmistöllä, yhteiskunnan varakkaimmilla luokilla. Nämä luokat, jotka eivät enää seiso yhteiskuntaharras-tusten ulkopuolella, vaan aivan keskellä niitten ristitulta, eivät voi muuta kuin käyttää määräämisvaltaa omaksi edukseen ja siis suunnattoman suuren enemmistön tur-mioksi.»⁹

Tässä ei voi olla heittämättä silmäystä Lassallen sotataitoon: Hän käyttää aina hyväkseen jokaista hyök-käystä, joka aikaisemmin on tehty häntä vastaan, siir-tääkseen juoksuautojaan vaan yhä lähemmäksi.

Hänen oli nyt todistettava todeksi entinen väitteensä, että välilliset verot olivat suurimmaksi osaksi köyhälistön niskoilla. Hän osoittaa ensin lainauksilla, että suuri joukko ennakkoluulottomia taloustieteilijöitä on tässä seikassa yhtä mieltä hänen kanssaan, sitten, että hänen oma esityksensä siitä on tehty mitä miedoimmassa sanamuodossa ja että hallituskin, joka nyt syyttää häntä, on sanonut aivan sa-maa kuin hänkin, ja vihdoin, että sekin on koettanut pois-taa hätää aivan kuin hänkin, mutta kompastunut ennak-koluuloihin.

Erittäin tärkeätä oli todistaa, oliko oikeutettua julis-taa sellaisia mielipiteitä köyhälle joukolle. Hän näyttää nyt, että ne olivat juuri suuren rahvaan ennakkoluulot, jotka tekivät hallituksen kokeen mitättömäksi, ja että hän siis taistellessaan ennakkoluulojen poistamiseksi tekee oikeastaan palveluksen hallitukselle, ja ansaitsisi parem-minkin kunniaporvarin arvon kuin vankeutta. Hän, jota vastaan järkiperusteena tuotiin esille se lause, että suurempi verokuorma antaa suuremmat oikeudet, todistaa lopulli-sesti, että juuri tämän saman aatteen, jonka puolesta hän taistelee, täytyy johtaa yleiseen äänioikeuteen.

Yhteistä Lassallen kaikille puolustuspuheille on tämä todistusten kokoominen yhteen ainoaan taistelukohtaan, josta hän mitä suurimmalla tarmolla pitää kiinni, hänen syyttävä käytöksensä, hänen puolustuksesta nopeaan hyökkäykseen siirtyvä menettelytapansa, ja hänen perinpohjainen todistelunsa siitä, kuinka huonosti syytös on perusteltu. Arvostellessaan syyttäjiä, asianajajia, tuomareita edellisiltä oikeusasteilta, pitelee hän kaikkia näitä alempiarvoisia henkisiä suuruuksia kuin pikkupoikia, ruuskii yhtä toisen avulla. Virkatoimessa oleva puheenjohtaja joutuu siinä näyttelemään melkein samaa osaa kuin oikeuden palvelijat Shakespearen näytelmässä *Paljon melua tyhjistä*. Kun hän sitten on kääntänyt syytöksen lainrikokseksi, huudahtaa hän, juuri kuin olisi tuomari: kuitenkin *audiatur et altera pars*, tai sanoo: Täten perusteltuna ei syytöksessä ole mitään ajatusta, minä tahdon perustella sen terävämmin kuin valtionasianajaja,¹⁰ tai käy hän persoonallisesti valtionasianajajan kimppuun. Jo *Assisenredessä*n lukee hän erityisen kirjelmän, jossa hän mitä päättävimmän vaatii ensimmäistä syyttäjäänsä tekemään mieskohtaista kannetta häntä vastaan, koska hän aikoo vaatia häntä, syyttäjää, tilille; ja kääntyen tuomariin sanoo Lassalle: »Te näette, minä olen koettanut ruoskimalla herättää hänen kunniantuntoaan saadakseni hänet tänään kanssani tilille. Se oli turhaa.» Puheessaan *Tiede ja työmiehet* riemuitsee hän sillä, että valtionasianajajaa, kuuluisan filosoofi Schellingin poikaa vastaan yhtenäin käyttäen hänen isänsä innokkaimpia ja vapaamielisimpiä lauselmia, josta kuuntelijain suureksi huviksi sukeutuu mitä hullunkurisin sanakiista »Schelling-isän» ja »Schelling-pojan» välille. Lyhyesti sanoen ei Lassalle ole missään niin omassa elementissään, kuin syytettyjen penkillä. Se on se puhujalava, joka ennen kaikkea kiihoittaa hänen sukke-

12. — Brandes, Ferdinand Lassalle.

luuttaan ja saa kaikki hänen lahjansa aseihin. Sillä hänen lahjansa olivat sotaiset luonteeltaan, ja vasta »aseissa» kohosivat ne täyteen voimaansa.

Henkisesti katsoen istuikin Lassalle nämä kaksi vuotta herkeämättä syytettyjen penkillä. Ahdistettuna kun oli joka taholta, tuhansilla huudoilla, tuhansissa sanomalehdissä, muuttui jokainen sana, jonka hän lausui tai kirjoitti, taistelusanaksi. Yksin sekin suuri teos, joka sisältää kaikki hänen aatteensa yhteen koottuina, *Pääoma ja työ*, on kirjoitettu niin sotaisella raivolla, sellaisella katkeruudella ja kiukulla Schulze-Delitschiä ja hänen edustamaansa sovinnaisuutta vastaan, että kirja muotonsa puolesta tuntuu pilkkaavalta ja sättivältä herjauskirjoituksesta. Mutta tämän kirjan hyökkäävällä muodolla on sentään ollut yksi etu, jonka Lassalle itse täydellisesti tiesi, ja joka osaksi meidän silmissämme tasoittaa sen huonoa ja räyhäävää sävyä, levottomuutta ja epätasaisuutta, se etu nimittäin, niinkuin hän itsekin sanoi, että sadat ja tuhannet, jotka muuten olisivat välinpitämättöminä menneet hänen laajan, systemaattisesti kehitetyn aatekokoelmansa ohi, nyt lukivat tätä kirjaa.

IV.

Mitä aatteita ne olivat? Mistä ne lähimmin johtuvat ja mikä on niitten lähde? Millä tavoin on Lassalle niitä muovaillut?

Aatteet olivat perintöä 1848 vuoden vallankumousajoilta Saksassa ja jo silloisessa muodossaan esitetyt Lontoossa helmikuulla 1848 painetussa julkaisussa *Manifest der communistischen Partei*, ja samoja, joita ylipäänsä lausutaan Marxin ja Engelsin sosialistisissa kirjoituksissa.

Niitten historialliset lähteet johtuvat uskonpuhdistusajan sosiaalisista kumousyrityksistä.

In Reih und Glied'issä on Spielhagen Leon agitatsioonin taustaksi asettanut kansanmuistot talonpoikaissodan ajoilta (*Die Bundschuh*). Leo kuulee lapsuudessaan tarinoita sen ajan taisteluista. Siinä on runoilija tuntenut ja ajatellut aivan oikein; sillä niin pian kun sosialistisia uudistusehdotuksia 1848 seutuvilla alettiin pohtia Saksassa, heräsivät heti muistot eloon niistä verisistä luokkataisteluista, jotka uskonpuhdistus oli sytyttänyt ja sitten turhaan koettanut tukahuttaa. On tarpeellista luoda silmäys näihin sisällisiin taisteluihin siltä kannalta, jolta Saksan kumoukselliset 1848—1850 niitä katselivat, ennenkuin ymmärtää Saksan uudemman työväenliikkeen suhteen aikaisempaan, sille kaukaista sukua olevaan tapaukseen ja sen historialliseen pohjaan.

Radikaalisen puolueen käsitys uskonpuhdistuksesta oli 1848 seuraava: Siihen aikaan oli olemassa kolme suurta leiriä: vanhoillis-katoolilainen leiri, porvarillis-tasapuolinen luteerilainen uudistuspuolue, ja vallankumoukselliset (talonpojat ja rahvas), joitten vaatimuksia innokkaimmin julisti Thomas Münzer. Luther ja Münzer edustivat sekä opeillaan että koko olennollaan täydellisesti kumpikin omaa puoluettaan. Kun Luther 1517 ensi kerran nousi katoolista kirkkoa vastaan, ei hänen oppositioonillaan ollut vielä ollenkaan varmaa luonnetta. Vaikka se ei mennytkään entisiä porvarillisen kerettiläisyyden vaatimuksia ulommaksi, niin ei se sentään ollut hyväksymättä ainoakaan etäämmälle tähtäävää suuntaa, eikä voinut sitä tehdäkään. Ensi hetkessä täytyi tietysti kaikki vastustusvoimat yhteisesti, kaikki puhtaasti vallankumouksellinen tarmo ja kaikki entisenkin kerettiläisyyden eri suunnat panna yhteisesti liikkeelle katoolilaista oikeauskoisuutta

vastaan. Aivan samoinhan oli vapaamielinen porvaristo 1847 sanonut itseään vallankumoukselliseksi ja sosialistiseksi sekä intoillut talonpojan ja työmiehen vapauttamista.

Lutherin voimakas talonpoikaisluonne ilmeni hänen toimintansa alkuaikoina varsin hillittömänä: »Jos heidän (roomalaisten pappien) raivonsa tulisi saamaan jotain aikaan, niin ei minun mielestäni näytä löytyvän mitään parempaa parannustapaa sitä vastaan, kuin että kuninkaat ja ruhtinaat tarttuvat voimakeinoihin ja tekevät kerta kaikkiaan lopun siitä leikistä aseilla, eivätkä sanoilla. Rankaisemmehan varkaita miekalla, murhamiehiä köydellä, kerettiläisiä tulella, miksemme siis ennemminkin käy kaikkia näitä vahingollisen turmeluksen opettajia, paaveja, kardinaaleja, piispoja ja koko roomalaisen Sodoman laumaa vastaan kaikilla saatavissa olevilla aseilla ja pese käsiämme heidän veressään (*und waschen unsre Hände in ihrem Blut*)?» Mutta tämä ensimmäinen tuli ei palanut kauvan. Kun koko Saksan kansa joutui kuohtuksiin, kun rahvas ja talonpojat hänen yllytyksessään paaveja vastaan ja hänen saarnoissaan kristillisestä vapaudesta näkivät merkin yleiseen kapinaan omia sortajiaan vastaan, kun vallanpitäjät tahtoivat vaan murtaa hengellisen säädyn mahtavuuden ja rikastua kirkkotilusten anastamisella, ja kun Lutherin oli tehtävä valintansa, silloin tämä Saksenin kuuriruhtinaan suojelema, hienojen imartelijain ympäröimä arvokas opettaja ei epäillyt hetkeäkään: hän antoi liikkeen kansallisen aineksen sortua ja liittyi porvariin, aatelin ja ruhtinasten joukkoon. Huudot hävityssodasta Roomaa vastaan vaikenivat, ja hän saarnasi nyt, niinkuin Saksan kansalliskokouskin valtiokeikauksen jälkeen 1848, rauhallista kehitystä ja passiivista vastarintaa.

Huttenin pyyntöön tulla tapaamaan häntä ja Sickinge-
niä Ebernburgiin, joka oli aatelis-salaliiton pesäpaikka
paavia ja ruhtinaita vastaan, vastasi Luther: »Minä en
toivoisi, että evankeliumin puolesta taistellaan aseilla ja
verta vuodattaen. Sanalla on maailma voitettu, sanalla on
kirkko pidetty pystyssä, sanalla se on myös uudestaan
rakennettava, ja koska Antikristus on saanut omansa ilman
väkivaltaa, niin täytyy hänen väkivallatta kukistuakin.»
Näemme, että ne ovat juuri nämä sanat, joihin Lassalle
näytelmässään *Franz von Sickingen* antaa Huttenin vas-
tata miekkarepliikissään.

Se käänne, joka tällöin tapahtui Lutherin elämässä,
kaikki kaupanhieronta ja tinkiminen uudistettavista lai-
toksista ja opinkappaleista, koko se ruma diplomatisee-
raus, myönnytykset, juonet, sopimukset, joitten tulok-
sena oli Augsburgin tunnustus, kaikki tämä oli 1848 vuoden
pettyneille radikaaleille ikäänkuin jonkunlaisena esikuvana
heidän sovintokokeihinsa sekä niihin lupauksiin ja tinkimi-
siin, joissa he, jotka olivat katselleet Saksan kansallis-
kokousten syntymistä, olivat olleet todistajina. Virallisen
uskonpuhdistuksen poroporvarillisessa luonteessa näkivät
he yhtäläisyyttä sen varovaisuuden kanssa, jolla porvari-
puolueet koettivat luovia kumoamisen ja pystyssä pitämi-
sen keskivälillä.

Mutta porvaristonkin taantumukselliseen kääntymi-
seen löytyi uskonpuhdistuksen historiassa vastineensa.
Kun talonpoikaissota syttyi ja tämä tapahtui sellaisissa
seuduissa, joissa ruhtinaat ja aatelisto suurimmaksi osaksi
olivat katoolilaisia, koetti Luther asettua välittäjäksi. Hän
kävi julkisesti hallitusten kimppuun; heidän sortonsa oli
syynä kapinaan; eivät he häرنänneet vastaansa ainoastaan
talonpoikia, vaan itse jumalankin; mutta kapinakin oli
aivan varmaan jumalaton ja vastoin evankeliumia, siksi

neuvoi hän molempia puolia myönnytyksiin ja sovintoon. Mutta kun kapina siitä huolimatta levisi nopeasti ja siirtyi protestanttisiin maihin, ja huimasti kohosi porvarillisia uudistushommia voimakkaammaksi, kun kapinallisten kantajoukko itse Münzerin johdolla asetti pääleirinsä aivan Lutherin lähimpään naapuristoon Thüringeniin, kun enää tarvittiin vaan pari voittoa taistelua ja koko Saksa olisi ollut ilmiliekeissä, silloin hän ei ajatellut enää välitystä ollenkaan. Vallankumous silmäin edessä unohdettiin kaikki vanhat vihat, ja ruhtinaat, aateli, papit, Luther ja paavi yhtyivät »talonpoikaisia murha- ja ryövärijoukkoja vastaan». »Nujerrettakoon ja surmattakoon niitä, pistäköön niitä jokainen joka voi kuoliaaksi julkisesti ja salaa, niinkuin hulluja koiria», huusi Luther. »Senvuoksi, rakkaat herrat, vapahtakaa täällä, pelastakaa tuolla, pistäkää, lyökää ja teurastakaa, se teistä joka voi. Jos kuolet siinä itse, niin terve sinulle, autuaampaa kuolemaa et voi koskaan saada.»¹¹ Hän julisti, ettei talonpoikia tarvinnut suotta armahtaa, koska jumalakaan ei niitä armahtanut. Sitten olisi talonpoikain itsensä oltava kiitollisia, kun heidän täytyisi antaa pois toinen lehmänsä, saadakseen itse syödä rauhassa toisen. »Antakaa vaan pyssyjen soida heidän keskellään, muuten tulee tästä tuhat kertaa pahempaa.» — Eroavatko nämä sanat, on syytä kysyä, paljoakaan niistä sanoista, joita kuului Saksan ja Ranskan ennen niin ihmisystävällisen porvariston huulilta, kun rahvas maaliskuupäivien jälkeen vaati osaansa voitosta? Kesäkuupäivät Pariisissa 1848, jolloin tuhansia työmiehiä ammuttiin kartesseilla mäsäksi, olivat vaan Lutherin vanhan tekstin selitystä.

Luther oli raamatunkäännöksellään antanut rahvaanliikkeelle mahtavan aseensa käsiin. Hän oli asettanut kuvan nöyrästä kristillisyydestä sen alkuaikoina läänityslaitoksen

pöyhkeää kristillisyyttä vastaan, ja talonpojat olivat käyttäneet sitä aseenaan. Nyt asetti Luther raamatun heitä vastaan ja sommitteli sen nojalla todellisen ylistyslaulun jumalan asettamasta esivallasta: ruhtinaat jumalan armosta, ja kuuliaisuus, joka ei napise. Itse maa-orjuuskin hyväksyttiin raamatun avulla. Mutta sen kauttahan kiellettiin, ei ainoastaan talonpoikain kapina, vaan Lutherin omakin kapina kirkollisia ja maallisia hallitsijoita vastaan. Eikö samalla tavoin 1848 ammuttu kapinallisia ja pantu vankeuteen kristinuskon nimessä, s. o. sellaisen uskonnon nimessä, joka alkujaan oli karkeata omaisuuden yhteyttä?

Lutherin vastassa seisoivat talonpoikaissyntyinen rahvaan kiihoittaja, Thomas Münzer, jonka isä erään aatelismiehen mielivallan uhrina oli kuollut hirsipuussa. Hänen tietonsa sen ajan uskonopissa olivat hankkineet hänelle tohtorin arvon, mutta sentään kohteli hän kirkon opinkappaleita ja jumalanpalvelusta mitä suurimmalla ylenkatseella. Jo aikaa ennen, kuin Luther rohkeni mennä niin pitkälle, poisti hän latinankielen kokonaan jumalanpalveluksesta. Aluksi koski hänenkin hyökkäyksensä vaan pappisvaltaa, ja niinkuin Lutherkin vaati hän tarttumaan aseihin, mutta hänen vapaamielisempi oppinsa ei ollut suunnattu pelkäämistään kirkkoa vastaan, vaan koko kristinuskoa vastaan yleensä. Hän opetti salaperäisissä muodoissa melkein nykyaikaista luonnon jumaloimista ja hylkäsi raamatun ei ainoastaan ainoana, vaan suorastaan vääränä ilmestyksenä. Ainoa elävä ilmestys oli järki, joka oli ollut olemassa kaikkina aikoina ja kaikilla kansoilla; se pyhä henki, josta raamattu puhuu, oli juuri järki, usko ei ollut muuta kuin järjen elämää ihmisessä, ja siksi saattoi pakanoillakin olla usko. Siinä uskossa tuli ihminen jumalalliseksi ja autuaaksi. Taivas ei ollut mitään kuolemantakaista, jumalan valtakunnan voi perustaa jo täällä maan päällä; ei liioin ole

mitään muuta perkelettä, kuin ihmisen pahat himot ja taipumukset, Kristus oli ihminen niinkuin mekin ja herran-
ehtoollinen ainoastaan yksinkertainen muisto-ateria. Tähän
vastasi sosialistinen ohjelma: yhteiskunta ilman luokka-
rajoja, ilman perintöoikeutta ja ilman mitään sen jäsenille
vierasta valtiovaltaa.

Münzer oli aikaiseen eronnut Lutherista ja hänen puo-
lueestaan. Lutherin oli täytynyt pakosta hyväksyä useita
kirkollisia uudistuksia, jotka Münzer häneltä neuvoa otta-
matta oli jo pannut käytäntöön, ja jo keväällä oli Münzer
kirjoittanut Melanktonille, etteivät tämä eikä Luther
ollenkaan ymmärtäneet koko liikettä, vaan koettivat tuka-
huttaa sitä raamatullisella saivarruksellaan.¹² Lutherin
vaatimukseen saapua teologiseen väittelyyn hänen kans-
saan vastasi Münzer kieltävästi, mutta lausui, että jos
Luther olisi vilpitön, niin käyttäisi hän vaikutusvaltaansa
siihen suuntaan, että lakattaisiin vainoomasta hänen,
Münzerin, kirjanpainajaa ja sensuureeramasta hänen kir-
joituksiaan. Silloin voitaisiin taistelua esteettä käydä
yksinomaan sanan aseilla. Nyt rupesi Luther julkisesti
hänen syyttäjäksi. Kirjeessään Saksenin ruhtinaille
»tätä kapinallista henkeä vastaan» selitti hän Münzerin
saatanan välikappaleeksi ja vaati ruhtinaita ryhtymään
asiaan ja karkoittamaan hänet koko maasta.¹³

Samalla tavoin oli niinkutsuttu vapaamielinen enem-
mistö Ranskan kansalliskokouksessa Ludvig Napoleonin
presidentti-aikana ja jo ennemminkin kieltänyt entisyy-
tensä. He olivat vähemmistöä vastaan aina huutaneet vaan
yhtä ainoaa sanaa: »sosialismi». Sosialismiksi julistettiin
yksin porvarillinen vapaamielisyyskin, sosialismiksi porva-
rillinen valistus j. n. e. Se oli sosialistista, jos rakennettiin
rautatie siihen, missä ennestään oli kanava, ja socialis-
tista oli puolustaa itseään kepillä, jos joutui miekalla hätyy-

tetyksi. »Porvaristo arvasi aivan oikein siinä», sanoo Marx, ¹⁴ »että kaikki ne aseet, jotka se oli takonut yksinvaltiutta vastaan, kääntyivätkin sitä itseään vastaan, että kaikki se sivistyselementti, jonka se oli kylvänyt, nousikin kapinaan sen omaa sivistystä vastaan. Mutta mitä se ei käsittänyt, se oli se välttämätön seuraus, että sen omakin parlamentaarinen hallitus, että sen valtiollinen herruus ylipäänsä nyt sosialistisenakin oli joutuva yleisen hylkäystuomion alaiseksi. Kun se jokaisessa yhteiskunnallisen elämän merkissä näki rauhaa uhkaavan vaaran, kuinka se siis yhteiskunnan etunenässä saattoi hoitaa itse levottomuuden peräsiintä, parlamentarismia, joka erään sen oman puhujan lausunnon mukaan elää taistelussa ja taistelusta? Parlamentaarinen hallitustapa elää aatetaisteluista, kuinka se siis voi estää aatteita hyökkäämästä yhteen? Puhujien taistelut valtiopäivillä herättävät taisteluhalun sanomalehtimyyrissä, toimivat klubit parlamentissa täydentävät itseään välttämättä samallaisilla klubeilla seurapiireissä ja kapakoissa — kun te soitatte viulua valtion korkeimmilla huipuilla, voitteko siis ihmetellä, että ne tanssivat siellä alahalla? — Kun porvaristo näin alkoi leimata sosialistiseksi kerettiläisyydeksi kaikkea sitä, mitä se aikaisemmin oli kunnioittanut vapaamielisyytenä, vaativat tietysti sen omat harrastukset sitä luopumaan itsehallinnon vaarasta saadakseen maan rauhoittumaan.» —

Ranskalaiset olot soveltuivat hyvin läheisesti saksalaisiin. Lutherin suhde Saksan porvaristoon tuona kriittisenä aikana seurasi myöskin aivan itsestään.

Tuntui siltä, kuin olisi eletty aikakaudessa, joka otti uudestaan esille uskonpuhdistusajan tehtävät. Teologiassa katsannossa jatkoivat uskonpuhdistusta Strauss ja Feuerbach, valtiollisella ja yhteiskunnallisella alalla luuli kansanvaltainen puolue jatkavansa sen kesken jääneitä

aatteita ja aikomuksia. Mutta puolue oli oppinut liian vähän uskonpuhdistuksesta. Se unohti, että uskonpuhdistus onnistui juuri sen vuoksi, että se oli rajoitetumpi ja suppeampi tarkoitusperiltään, ja että se, vaikka olikin lähtöjään syvästä ja elävästä siveellisestä tunteesta, oli osannut vetää puolelleen valtiolliset intohimot ja voimat. Se oli voittanut kaksintaistelussa, koska sillä oli ollut sekundanttina vallanpitäjän valtiollinen etu. Vallankumous 1848 oli sitävastoin puhtaasti aatteellinen ja radikaali. Se tahtoi yhdellä iskulla muuttaa kaikki. Senvuoksi »vanhat sosialistit» Marx ja Engels ihailevat talonpoikaisodan aikoja. Lassalleakin tämä sota vetää puoleensa, mutta hän katselee sitä suuremmalla hengen ylemmyydellä ja enemmän historiallisella silmällä. Hän huomauttaa, että talonpojat, ollen vielä keskiaikaisella käsityskannalla, asettivat sen ajan ekonoomisen vallan, maa-omistuksen, ehdoksi valtiovallan osallisuuteen, eikä heidän juolahtanut mieleensäkään, että ihmisellä jo pelkkänä ihmisenä saattoi olla oikeus ottamaan osaa valtion hallitukseen. Ja vastoin Marxia ja Engelsiä tutkii nyt Lassalle mielenkiinnolla silloisia ylimystö-oloja, aateliskapinaa Sickingenin johdolla, ja tuloksena näistä tutkimuksista ilmestyy sitten hänen näytelmänsä *Franz v. Sickingen*. Luokaamme siis vieläkin katsaus tähän Lassallen sielunelämästä niin tärkeään todistukseen. Esipuheessa mainittuun näytelmään koskettelee hän sitä harhaluuloa, että uskonpuhdistuksen aate olisi ollut suuremmassa tai vähemmässä määrässä Lutherin luoma. Hän osoittaa, että se oli olemassa jo ennen Lutherin aikaa, vieläpä, että se oli täynnä uusista tieteellisistä urista johtunutta, vapaata inhimillistä innostusta, joka vasta Lutherin kautta johdettiin yksipuolisesti teologis-dogmaattisen sunnan ahtaaseen uomaan, ja että tämä ennen varsinaista uskonpuhdistusta herännyt puhdistusaate oli

paljoa suurempi, laajempi, vapaampi ja hienompi kuin sen oma tuote, uskonpuhdistus. Eräässä Huttenin kirjeessä kreivi Nuenarille Lutherin ensi esiintymisestä sanotaan esim.: »Ne alkavat tuhota toisiaan sisällisesti. Et ole ehkä vielä kuullut, että Wittenbergissä Saksenissa eräs puolue on noussut paavia vastaan, kun taas toinen puolustaa paavin anekauppaa. Molemmiin puolin koetetaan kaikkia mahdollisia keinoja ja taistellaan kaikin voimin. Kummankin puolueen johtajat ovat munkkeja, ja molemmat huutavat, ulvovat ja valittavat minkä jaksavat. Nyt he kuitenkin ovat alkaneet kirjoittaa. Nyt painetaan ja levitetään pykälää, selityksiä ja väitelmiä. Siten ne toivoakseni molemmiin puolin kukistavat toisensa (*sic spero fiet ut mutui interitus causas sibi invicem praebeant*). Kun hiljattain eräs kerjäläismunkki kertoi minulle tästä, vastasin minä: Syökää suuhunne toinen toisenne kumpikin puolue, niin ettei ketään jää teistä jällelle; *consumite ut consumamini invicem*), sillä minä toivon että vihollisemme nielisivät toisensa kokonaan.»

Nämä molemmat sankarit Lassallen kappaleessa, Hutten ja Sickingen, eivät siis ole teologisen vaan siveellisen ja valtiollisen reformatsioonin edustajia, ja että kappaleessa olisi sen tekijän omat vastaiset kohtalot täydelleen ennustettuina, yhtyy Ulrich vihdoin talonpoikaisliikkeen johtajiin ja taivuttaa Franzin asettumaan kapinoivien talonpoikain etunensä.

V.

Kevätvuodesta 1862 menivät päivät vielä kuuluksi tulleessa talossa Bellevuestrassen varrella entistä menoaan ahkerassa aatostyössä, ilman kuumeentapaista kiirettä tai levottomuutta. Talvipuutarha talon vieressä levitti iha-

nain ja harvinaisten kukkiensa rauhallista tuoksua huoneihin. Kauniit marmoriset ja alabasteriset kuvapatsaat, luonnollista kokoa, soveltuivat hyvästi huoneitten raskaisiin oviverhoihin, eivätkä tuntuneet olevan epäsoinnussa omistajankaan elämäntapojen ja toimien kanssa. Peilit, pronssikalut, suuret jaappanilaiset maljakot, taidemaalaukset seinillä, vanhat papyruskääreet ja kirjaston paksut nidokset eivät näyttäneet uneksuvankaan, että niitten pian täytyisi tarpeettomina omistajalleen joutua toisiin käsiin, ne eivät aavistaneet, että se aika oli lähellä, jolloin niitten täytyi hajaantua kuin lehtien tuulessa.

Iltasin kokoontuivat vielä vanhat ystävät ja tuttavat: edistyspuolueen mies, *Volkszeitungin* omistaja Franz Duncker, josta pian oli tuleva Lassallen vastustaja, kasvitieteen tutkija Prietzel, niitä ystäviä nuoruuden ajoilta, joita ei kukaan voi välttää, Ziegler, entinen ylipormestari Brandenburgista, vanha, lapsekas ja pelkäämätön sotarunoilija Scherenberg, Martiny, Lothar Bucher ja Boeckh ja v. Pfuel sekä muita. Toisinaan istahti vilkas ja herkkäluontoinen Hans von Bülow komean flyygelin ääreen, ja Lisztin sävellykset kajuttivat korkeita huoneita. Siellä naurettiin paljon ja naurettiin työhuoneessakin, jossa Lassalle juuri oli heittänyt kynänsä syrjään, niin väsyneenä kirjoittamaan »latojan» nimessä purevan sukkelia reuna-muistutuksia Julian Schmidtin hengettömään, typerään proosaan, että Lothar Bucherin täytyi ottaa siitä tehdäkseen viimeinen kolmannes »latojattaren» nimessä. Luettiin ääneen näitä vallattomia päähänpistoja, jotka jälkimaailmalle ovat säilyttäneet Julian raukan kultaiset sanat Kreikan seitsemästä viisaasta; nautittiin hänen syvämielisestä lausunnostaan *Schwabenspiegelistä*, tuosta kuuluisasta keskiaikaisesta lakikirjasta, joka hänen mielestään oli kokoelma uussaksalaista viattomuuslyriikkaa;

naurettiin hänen vakavia sanojaan Faustista, »virtuoosi ilman aatteellista sisältöä», naurettiin hänen tyhmänhämäriä puheitaan Fichtestä ja Hegelistä. Ja naurettiin myös vastaanottohuoneessa, lausuiltiin sukkeluuksia ja ivasanoja vastaperustetusta *edistyspuolueesta*, jonka henkinen johto oli Schulze-Delitschin käsissä: ne herrat pelkäsivät kutsua itseään edes demokraateiksi, ja mitä kummaa ne luulivat saavansa aikaan, elleivät olleet edes sitä?

Lassallen ja vapaamielisten välit eivät kuitenkaan vielä olleet särkyneet; särkymäisillään ne kyllä olivat, mutta eivät vielä ihan välttämättömästi. Tämä näkyy siitä, että hän niihin aikoihin sai kunniakkaan tehtävän eräältä korkeasti sivistyneeltä, puoleksi viralliselta piiriltä Berlinissä — ainoa julkinen kunnianosoitus, joka koskaan tuli hänen osakseen ylemmistä piireistä. »Berlinin filosofinen seura» oli aikoinaan ottanut hänet jäsenekseen ilman tavanmukaista vaalia, koska häntä *Herakleitoksen* tekijänä pidettiin itseoikeutettuna seuraan. Nyt pyydettiin häntä pitämään juhlapuhetta siihen muistojuhlaan, jonka tämä seura yhdessä tieteellisen taideyhdistyksen kanssa aikoi pitää 19 p:nä toukokuuta 1862 Fichten muistoksi.

Täytyy myöntää, että Lassalle esitelmällään *Fichten filosofia ja saksalaisen kansanhengen merkitys* loistavasti täytti vaikean tehtävänsä. Niin ankarasti tieteellinen kuin esitelmä onkin, niin paljon kuin se sisältääkin mahdollisimman ahtaissa puitteissa, on se kuitenkin erinomaisen kirkas ja ylevän yksinkertaisesti kokoon pantu. Kuinka henkevä ja todellinen on esim. se kuvaus, jonka Lassalle antaa Kantin järkikritiikistä, joka itsetietoisuuden ylemmyydellä lyö ulkonaisen maailman lujan rakenteen pirstaleiksi ja joka näistä pirstaleista näkee vaan oman kuvajaisensa paistavan vastaansa, samalla kun hän esittää erään kohdan Goethen Faustista.

»Kantin jättiläishenki», sanoo Lassalle, »on todellakin tuo Faust, jolle henkien kuoro huutaa:

Weh! Weh!
 Du hast sie zerstört
 Die schöne Welt
 Mit mächtiger Faust,
 Sie stürzt, sie zerfällt!
 Ein Halbgott hat sie zerschlagen.
 Wir tragen
 Die Trümmer ins Nichts hinüber,
 Und klagen
 Ueber die verlorene Schöne.
 Mächtiger
 Der Erdensöhne,
 Prächtiger,
 Baue sie wieder
 In deinem Busen baue sie auf.

(Oi, Oi! Sinä olet murhannut sen, ihanan maailman, mahtavalla kädellä. Se sortuu, se hajoo! Puolijumala on iskenyt sen pirstaleiksi. Me raastamme sen raunioita tyhjyyteen, ja valitamme sen kadotettua ihanuutta. Sinä mahtava maailman poikain joukosta, rakenna se uudelleen entistään ehommaksi, rakenna se omaan rintaasi!)

Aivan niinkuin runoilija kaihon sävelillä anoi Faustilta sitä, lisää Lassalle, aivan samoin rakensi hänkin tämän maailman omaan rintaansa. Ja saksalainen henki, luodessaan tämän maailman uudelleen omasta povestaan, kantaa nimeä: Fichte.»

Lassalle ei kuitenkaan pitänyt esitelmäänsä filosofista, vaan isänmaan ystävistä Fichtestä. Hän ylisti Fichteä saksalaisen hengen innokkaana tulkkina, Saksan yhdistymisen profetallisena julistajana. Rakkaus tähän aatteeseen, usko siihen, nehän olivat viimeiset siteet, jotka enää yhdistivät Lassallea hänen vertaisiinsa maanmiehiin. Hän tarttui tuona iltana siihen kiinni niinkuin viimeiseen

yhteisomaisuuteen hänen ja hänen valtiollisesti vapaa-
mielisten, tieteellisesti sivistyneitten maanmiestensä kesken.

Se oli turhaa. Hänen mielipiteensä olivat jo tunnetut, hän itse vihattu. Esitelmän aikana keskeytettiin ja häirittiin häntä. Ovia hänen takanaan heiteltiin yhtenäen auki ja kiinni; kiirehdittiin kärsimättöminä illalliselle, ja tämän mestarillisen puheen loppua kuulivat enää ani harvat. Siten työnnettiin hänet suorastaan pois vapaamielisen porvariston keskuudesta.

Se esitelmä oikeusjärjestelmästä, jonka Lassalle oli pitänyt Berlinissä, oli kääntänyt työväen huomion hänen puoleensa. Vielä enemmän herätti heidän huomiotaan esitelmä nykyisen historiallisen aikakauden ja työväen-aatteen yhteydestä, jonka hän 12 p:nä huhtik. 1862 piti eräässä berliniläisessä käsityöläisten yhdistyksessä Oranienburgin esikaupungissa. Ja siitä syystä, kun eräs valiokunta alussa vuotta 1863 kokoontui pohtimaan kysymystä yleisen työväenkokouksen pitämisestä Leipzigissa, päättivät edistyspuolueen ahkerasti apuna käytetyt mutta nyt neuvottomat johtajat kääntyä Lassallen puoleen pyynnöllä, että hän antaisi lausuntonsa siitä suunnasta, joka hänen mielestään tässä kysymyksessä olisi paras ja edullisin.

Hän lähetti valiokunnalle avoimen *Vastauskirjelmän*, jossa hän erittäin selvästi ja terävästi esitti oman, Schulze-Delitschin ohjelmasta kokonaan poikkeavan ohjelmansa; hänen sanansa tekivät vastustamattoman vaikutuksen, ja pian sen jälkeen oli yleinen saksalainen työväenyhdistys muodostettu.

Olisi ajan hukkaa selvitellä tässä hänen taloudellisia periaatteitaan siinä järjestyksessä, jossa hän itse niitä esitti agitatsioonipuheissaan ja oikeusjutuissaan. Annan vaan lyhyen yleiskatsauksen niistä, sellaisina kuin ne ilmenevät hajallaan kaikissa hänen kirjoituksissaan.

Aito Hegeliaanina näkee Lassalle koko maailmanhistorian menneisyydessä kolme ajanjaksoa, joista kaksi ensimmäistä ovat vastakohtia toisilleen, kun taas viimeinen yhdistää molempain edellisten pysyväiset ainekset. Hän osoittaa, että kaikki historiallinen kehitys on saanut alkunsa yksityisten yhteenliittymisestä, ja että ilman sitä ei olisi mitään kultuuria syntynyt. Koko vanha- ja keskiaika pyrkivät inhimillisiin yhdyssiteihin, yhteisvelvollisuuden eli ihmisten yhdistämiseen saman pakon ja alistumisen alaisiksi. Ranskan vallankumous 1789 ja sen aikalaiset etsivät vapautta kaiken yhteisvelvollisuuden ja yksilöitten yhdistymisen höllyttämisessä, vaikka vapaus ilman yhteisyyttä on mielivaltaa. Uusi aika sitävastoin, joka hänen mielipiteensä mukaan alkaa vuodesta 1848 etsii yhdysidettä vapaudessa. Ohimennen sanoen on varsin opettavaista ottaa huomioon, kuinka vähän Hegelin kouluun kuuluva filosofeeraava historioitsija säikähtää jakaessaan kahden toisiaan täydentävän aatesuunnan eduksi maailman historian kolmeen yhtä tärkeään aikakauteen, joista ensimmäinen kestää viisi eli kuusi tuhatta vuotta, toinen tuskin kuusikymmentä. Tuntuu kuitenkin luonnollisemmalta pitää kehitystä jälkeen vuoden 1848 jatkona 1789 alkaneelle, kuin että liioitellaan vastakohtia ja annetaan toisen historiallisen aikakauden hegeliläisen kolmiluvun ja aatteen muutoksen vuoksi kulua niin kovin huimaa vauhtia.

Siitä huolimatta on Lassalle sentään oikeassa ottaessaan lähtökohdaksi ihmisten yhteisvelvollisuuden tosiasiana. Hän väittää, että sitä kyllä voidaan väärin käsittää, mutta ei olemattomaksi tehdä, ja vaikka yhteiskuntalaitokset eivät sitä tunnustaisi tai järjestäisikään, niin on se kuitenkin olemassa ja ilmenee silloin raakana luonnonvoimana, leikkien yksilön kanssa, joka on heitetty oman onnensa nojaan. Yhteiskuntaolot (konjunktuurit) suovat silloin

toiselle rikkautta, syöksevät toisen köyhyyteen, ja leikkivät yksilön työllä ja ahkeruudella. Senvuoksi väittää hän, että ne, jotka tahtovat rajoittaa tällaista asiain tilaa tai kokonaan poistaa sen, eivät ollenkaan tahdo hävittää yksilön vapautta tai edesvastuuta, vaan päinvastoin antaa tälle vapaudelle tilaisuuden päästä järkevällä tavalla vaikuttamaan. Suurin onnettomuus on hänen mielestään nykyään siinä, että kun suotuisat ajat säännöllisesti aivan mitättömässä määrässä ja ainoastaan ohimenevästi vaikuttavat työväestön elinehtoihin, niin ovat sitävastoin epäsuotuisat ajat kerrassaan turmiota tuottavia vähävaraisille. Nopea palkkain alennus, työn vähentäminen tai täydellinen seisautuskin ovat niitä iskuja, joita huonot ajat ja keinottelijain kilpailusta syntynyt liikatuotanto antavat työmiesten hartioihin.

Se taloudellinen suunta, jota Ranskassa edusti Bastiat, Saksassa edistyspuolueen johtaja Schulze-Delitsch, oli pitänyt tuotteitten molemminpuolista vaihtoa koko valtiotalouden salaisuutena. Tätä vastustaa Lassalle mitä jyrkimmin ja väittää, ettei inhimillinen yhteiskunta ja inhimillinen työ meidän päivinämme ole pelkkää ihmisten elämistä toistensa rinnalla ja heidän persoonallisten työntuloksiensa vaihtamista, vaan että tuotanto on yhteistä, yhteistoiminnan aikaan saamaa — useampien syvästi yhteenliittyvää toimintaa, kun sitä vastoin tuotannon vaihtaminen ei tapahdu yhteisesti, vaan joutuu yksityisenä omaisuutena teollisuuden harjoittajan käsiin, joka sille määrää arvon. Se on siis työnantaja, joka tekee työn itselleen tuottavaksi, maksaen työmiehille, jotka yhteisesti ovat työn hänelle tehneet, huonoa palkkaa sellaisen palkkauslain mukaan, jommoisen nykyiset olosuhteet ovat kehittäneet. Se on se sama palkkauslaki, jolla on niin ratkaiseva merkitys Marxin teoksissa ja Lassallen agitatsioo-

nissa, ja jonka ainoastaan Lassallen satunnaiset vastustajat kielsivät, mutta kaikki arvossapidetyt taloustieteilijät ovat hyväksyneet, nimittäin se Ricardon sääntö, että keskimääräinen palkka tavallisesti rajoittuu siihen, mitä työmies kunkin kansan elintapoihin nähden välttämättömimmin tarvitsee elääkseen ja jatkaakseen sukua. Tämän pisteen kahden puolen kieppuu todellinen päiväpalkka niinkuin kellon heiluri, voimatta koskaan pidemmäksi ajaksi joko nousta tai laskea. Se on siis tämä meidän päiviemme yhteisesti tapahtuva tuotanto yhdeltä puolen, ja äärimmäisyyteen saakka menevä persoonallisuus tämän saman tuotannon jakamisessa toiselta, jotka Lassallen mielestä muodostavat nykyisen yhteiskunnan syvät vastakohdat.

Patriarkaalinen taloustiede kuvasi tämän suhdan siten, että jokainen etupäässä käytti hyväkseen omain kättensä työn, ja mitä ylijäämää oli, sen vaihtoi varsin mukavasti toisten tuotteisiin. Lassalle kysyy ivallisesti, työskentelevätkö surutavarain myyjät etupäässä omassa perheessään sattuvia kuolemantapauksia varten, ja jos niitä sattuu niukasti, niin sittekö he vasta vaihtavat ylijääneet surukankaat muitten tuotteihin?

Sama taloustieteellinen koulu oli levittänyt sitä oppia, että pääomamuodostuksen ainoa lähde oli talteen pano ja säästäminen; Lassalle osoittaa, kuinka järjetöntä sellainen otaksuminen on, että niin puhtaasti negatiivinen seikka kuin säästäminen, ei-kuluttaminen, voisi olla lähteenä *valtiotaloudelliseen* kapitaalituotantoon. Mitä työntuotteita, kysyy hän, voidaan yleensä kuluttaa, mitä voidaan yleensä olla säästämättä? Viljaa, lihaa, viiniä ja muita ruoka- ja juomatavaroita. Ja näitä tuotteita, joita *voidaan* kuluttaa, *täytyy* myöskin enemmän tai myöhemmin kuluttaa, koska niitä tavallisesti ei voida »sääs-

tää» aivan pitkiä aikoja. Mutta jos katsotaan muita työntuotteita, jotka etupäässä ovat nykyisen yhteiskunnan pääomarikkautena, niinkuin esim. höyrykoneita, maanviljelyskaluja, rakennuksia, kaikellaisia raaka-aineita kuten rautaa, vaskea, tiilikiviä, niin sopiiko näitä siis kuluttaa, eli »olla säästämättä»? ja onko järjellistä niin innokkaasti ylistää kapitalisteja, etteivät ne ole panneet henkeä kaikkiin näihin höyrykoneihin, kaikkeen tähän kuonaan, kaikkiin näihin rauta- ja kiviröykkiöihin? Tai tahdotaanko ehkä väittää, etteivät he ole myyneet niitä? Mutta sille, joka tahtoo puhua valtiotaloudesta, eikä yksityisestä, on luonnollisesti yhdentekevää, onko joku esine Pekan tai Paa-von. Se on ainoastaan väärinkäsitys Adam Smithin sata vuotta vanhasta määritelmästä, että pääoma on samaa kuin koottu työ, joka on johtanut oppiin säästämisestä.

Niitä epätieteellisiä kokeita vastaan, jotka selittävät pääoman ikuiseksi luonnon välttämättömyydeksi, asettaa Lassalle tutkielmansa pääoman todellisesta, *historiallisesta* synnystä.

Muinaisaikana voi sadan orjan omistaja aivan hyvästi kuluttaa kuudenkymmenen orjan työn, ja panna talteen neljäkymmenen. Mutta ei se kuitenkaan ollut säästämistä. Keskiaikana voi maanomistaja samalla tavalla panna talteen maaorjainsa työn. Mutta ei sekään ollut säästämistä. Sitten tuli vallankumous 1789, ja työ julistettiin *oikeudellisesti* vapaaksi. Mutta niinkuin tiedetään ei mitään työtä voi alkaa ilman työkaluja eikä ilman elintarpeita työn kestäessä, ei siis ilman edellä tehtyä työtä, se on: kapitaalia, ja siitä seuraa, että työntekijän nyt niinkuin ennenkin täytyy luovuttaa työnantajalle kaikki, mitä jää ylitse siitä, minkä hän henkensä piteiksi tarvitsee. Kaikki ennen valmistettu, kuollut työ, kapitaali, painaa siis elävää työtä jokaisessa yhteiskunnassa, jossa,

niinkuin nykyaikana, tehdään työtä vapaan kilpailun ja oman avun lain mukaan.* Työmiehen oman työn tulokset lyövät hänet kuoliaaksi, hänen eilinen työnsä nousee häntä vastaan, painaa hänet maahan ja ryöstää häneltä hedelmät tämänpäiväisestä työstä. Villin intiaanin työ (metsästys) ei jätä mitään säästöjä; ainoastaan työn jako antaa ylijäämää, ja se on mahdollinen vaan silloin, kun on entistä pääomaa käytettävänä. Jaettu eli yhteinen työ ja sitä edellyttävä kulttuuri oli alkujaan ja kauvan aikaa mahdollinen ainoastaan orjatyön muodossa, väkivaltaisen yhdistämisen ja alistamisen nojalla. Mutta kun meidän aikamme tehtäviin kuuluu orjuuden lakkauttaminen kaikissa muodoissaan, niin täytyy sen Lassallen mielestä panna tämä lakkauttaminen edes alulle, vaikkei se — siitä ei ole puhettakaan — voisikaan sitä heti kokonaisuudessaan tehdä.

Historiallisesti ei siis pääomia ole syntynyt säästämisen eikä yksityisen työn kautta, eikä niitä sillä tavalla

* Meitä on syytetty siitä, että tahtoisimme poistaa persoonallisen, oman työn kautta ansaitun omaisuuden, omaisuuden, joka on kaiken persoonallisen vapauden, toimellisuuden ja itsenäisyyden pohjana! Mistä on puhe? Pikkuporvarien ja pienviljelijäinkö omaisuudesta, joka oli olemassa ennen suurporvareita? Sitä meidän ei tarvitse poistaa; teollisuuden kehitys on sen jo poistanut. Ja tuottaako palkkatyö, köyhän työ, hänelle omaisuutta? Ei, vaan se tuottaa kapitaalia, omaisuutta, joka käyttää edukseen palkkatyötä. — Vapaudella ymmärretään nykyisten porvarillisten tuotanto-olojen vallitessa vapaata kauppaa, vapaata ostoa ja myyntiä. Mutta jos kaupustelu loppuu, niin loppuu myös vapaa kaupustelu. Te kauhistutte, että me tahdomme poistaa kaiken yksityisomaisuuden. Mutta teidän yhteiskunnassanne on jo ¹⁰ kaikista asukkaista sitä vailla. Se on olemassa juuri sen vuoksi, että sitä puuttuu tuolta yhdeksältä kymmenesosalta. Te moititte meitä siitä, että me tahdomme poistaa sellaisen omaisuuden, joka suurelle enemmistölle ehdottomasti tuottaa omaisuuden puutetta.

Karl Marx: *Kommunisten-Manifest* 1848.

synny tänäkään päivänä. Ne syntyvät yhteiskuntaolojen vaikutuksesta. Niin kaukana siitä, että olisi palkkana pienimmästäkään vaivannäöstä, voi pääomaa useinkin muodostua ilman että sen omistajan tarvitsee liikauttaa sormeaankaan tai olla vailla ainoakaan mukavuutta, niinkuin esim. asuntotonttien tai rautatieosakkeitten kohotessa. — Päästäkseen siitä kuvittelusta, että ainoastaan työ loi arvoja, keksi Bastiat »ansion» uudeksi taloudelliseksi käsitteeksi. Hänen oppinsa mukaan ei arvon mittapuuna ole se työmäärä, joka välttämättä tarvitaan jonkun esineen valmistukseen, vaan se työ, joka tämän esineen vaihdossa säästyy käyttäjälle, ja tämä säästö se juuri on »ansio». Lassalle kysyy, vaatiiko joku rautatiehallitus siis matkapiletistä sellaisen hinnan, joka vastaisi kaikkea sitä vaivaa, ajanhukkaa ja niitä kustannuksia, jotka matkustajalla olisi ollut, jos hänen olisi täytyntä tehdä sama matka joko jalan tai hevosella.

Vastakohtana tähän opettaa Lassalle niinkuin Marxin: työ on toimintaa ja siis liikettä. Mutta kaikki liike yhteensä on — aikaa. Kaikkien arvojen osittaminen työmääriin ja niitten osittaminen työ-aikaan on Ricardon ansio. Kaikki arvo jakaantuu siis tuotteen valmistuksessa käytettyyn työ-aikaan. Onko tämä työ-aika nyt yksityisen työ-aikaa? Jos ajatellaan vaan yksityistä miestä, joka tekee työtä, niin pitää tämä paikkansa; jos katsotaan taas tehtävän tuotteen laatuun, niin pitää se paikkansa ainoastaan siinä tapauksessa, että minä valmistan jotain hyödyllisiä esineitä omaa tarvettani varten. Mutta jos minä valmistan vaihtotuotteita, s. o. arvoja toisten käytettäväksi, silloin on minun tekemäni työ yleistä työtä, eli yhteiskuntatyötä. Se ei ole siis minun yksityistä työ-aikaani, vaan yhteiskunnan työ-aikaa, joka on kulunut tuotteen valmistukseen, ja tämä aika on se mitta, jolla tuotteeseen

käytetty työpaljous määrätään. Mutta yleisellä yhteiskuntatyöajalla on oma itsenäinen olemuksensa niinkuin — rahallakin. Raha on asialliseksi muuttunutta yhteiskuntatyöaika, erotettuna työtuotteitten eri nimityksistä (niinkuin nuppineuloista, rihmasta, liinavaatteesta j. n. e.) Ainoastaan *salto mortalen* (kuolemanhypyn) kautta rahojen joukkoon osoittaa tavara olevansa luonteeltaan »asialliseksi muuttunutta yhteiskuntatyöaika». Sayn väite, että tuotteita voidaan vaihtaa ainoastaan tuotteihin, että jonkun maan pääoma on tavaroissa eikä rahassa, ja että raha ei ole pääomaa, pitää paikkansa siitä syystä, että taloudellinen menettelytapa jättää kaikki todellisuudessa löytyvät määritelmät huomioon ottamatta. Todellisuudessa ei tuotteita vaihdeta koskaan tuotteihin, vaan aina rahaan, ja niinkauvan kun nämä tuotteet eivät ole tehneet kuolemanhyppyään rahan muotoon, eivät ne ole pääomaa. Niillä on kyllä mahdollisuus muuttua siksi, mutta ei muuta.

Pääoman kiertokulku, joka käy porvarillisen tuotantotavan suonissa, seisahtuu, ja tämän seisahtuksen aikana kutsutaan pääomaa kauppatavaraksi. Vaan kun seisahtus on ohi, niin tavara ei ole enää tavaraa, vaan kulutetaan se jatkuvan tuotannon valmistamisessa. Tuotanto on siis niinkuin virta, jota pääoma vyöryttää eteenpäin, ja jonka tuotteet saavat seisahtumaan. Jos tuotteitten taas täytyy muuttua pääomaksi, niin voi se tapahtua vaan siten, että niitten olevainen muoto muutetaan ja ne viskataan uudelleen tuotannon virtaan, s. o. että niitten silloinen muoto tuotteina hävitetään (olkoot ne sitten elintarpeita, tai raaka-aineita enempiä valmistelua varten.) Löytyy ainoastaan yksi tuote, jossa tämä kiertokulku ei koskaan seisahtu, vaan aina kulkee veren elävällä lämmöllä — raha. Se on siis pääomaa varsinaisessa merkityksessä.

Tosin tehtiin lainoja jo vanhalla- ja keskiajallakin, mutta silloin olivat lainat vaan jokapäiväistä kulutusta varten. Siksipä pidettiin usein häpeällisenä ottaa korkeata korkoa, tai ottaa korkoa ollenkaan; hätätilassa otetun lainan ei katsottu rikastuttavan lainan ottajaa, se ei siis saanut rikastuttaa antajaakaan. Pidettiin toisin sanoen häpeänä käyttää hyväkseen toisen ihmisen pulaa ja sen nojalla riistää häntä. Meillä sitä vastoin on päämerkitys tuotantolainalla, jossa lainanottajalla ei ole muuta tarvetta kuin rikastumisen himo, samoin kuin lainan antajallakin, eikä laina ole siis muuta kuin taloudellinen vaihtokauppa molemminpuoliseksi hyödyksi. Vanhan ajan kulta ja rikkaudet olivat vasta pääoman sikiöitä, eivät vielä pääomia. Keskiajan maailmankaupan kehittyessä muuttuu sikiö jo nuorukaiseksi, mutta vasta sitten kun Ranskan vallankumous oli poistanut kaikki esteet vapaalta kilpailulta, astuu pääoma esiin täysin kehittyneenä olentona. Nyt voidaan tuotannon kaikki oikeudelliset edellytykset supistaa yhteen ainoaan todelliseen ehtoon, siihen nimittäin, että on käytettävänä tarpeellisia ennakkovaroja, pääomaa. Kun tavarain hinnat keskiaikana osittain riippuivat tuottajan mielivallasta — hän saattoi esim. vaatia säätynsä mukaisia tuloja — määrätään niitten hinta nyt työkustannuksien mukaan. Sillä vapaan kilpailun tasoittavasta vaikutuksesta tarjoo toinen tavaraansa halvemmalla kuin toinen saadakseen menekin käsiinsä. Tästä on käyttäjälle yksi todellinen etu: halpuus. Se syntyy ja käy mahdolliseksi ainoastaan suuren menekin kautta. Mutta suuri menekki vaatii suurta tuotantoa, siis suuria etuvaroja, suurta pääomaa. Seurauksena siitä on nykyisessä yhteiskunnassa kaiken pääoman välttämätön taipumus kokoontua suuriksi pääomiksi, jotka nielevät pienemmät pääomat.

Tuotteen arvonmittaajaa, s. o. sitä työaikaa, joka kuluu

sen valmistukseen, voitaisiin kutsua porvarillisen tuotannon omaksitunnoksi. Mutta joskin tätä omaatuntoa alituisesti loukataan (nimittäin hintojen auttamattomissa heilahduksissa liian korkean ja liian halvan välillä), niin on tällä merkitystä vaan yksityisen pääoman omistajaan nähden. Mitä itse pääomaan tulee, niin tasoittavat nämä heilahdukset toinen toisensa. Niinkuin kaikkien muittenkin tavarain riippuu työnkin hinta (työpalkka) varastojen ja kysynnän välisestä suhteesta. Mutta jokaisen tavaran hinnan määräävät sen valmistukseen tarvittavat työ-kustannukset. Mitä maksaa työmies? Tavalliset välttämättömimmät elintarpeet hänelle ja hänen perheelleen, toisin sanoen: työn tuotantokustannukset ovat juuri samat, kuin työmiehen hinta. Kuinka silloin kävisi muitten tavarain tarjoojien, elleivät he voisi pitää tavaroita varastossa muutamia viikkoja, kunnes hinnat nousisivat heidän vaatimuksiaan vastaaviksi? Mutta sitä tavaraa, jota työmies tarjoo: työtä, ei voida pitää varastossa.* Sitä täytyy myydä nälän pakotuksesta. Mikä porvarilliselle aikakaudelle antaa erikoisen leiman, on työnantajan kylmä, persoonaton suhde työmieheen, niinkuin johonkuhun muuhun kappaleeseen tai tavarahan, jota samoin kuin muutakin kauppatavaraa hankitaan tuotantokustannusten lain mukaan. Ja huomattava on myös, että keskipalkka silloin välttämättä supistuu siihen pienimpään määrään, jonka kansa tapojensa mukaan on tottunut pitämään tarpeellisenä elantokustannuksiin. Kaikki, mitä työnvaihdossa jää siitä yli, joutuu pääoman hyödyksi sen monissa muodoissa ja muuttuu — pääoman koroksi.

Työn hedelmättömyydestä riippuu johdonmukaisesti

* Lassallen aikana eivät lakot olleet vielä käytännössä.

salaisuus pääoman hedelmällisyyteen. Eroavaisuudesta niitten työmäärien välillä, jotka maksetaan tuotteen hinnalla yhdeltä puolen ja työpalkoilla toiselta, johtuu pääomalle lankeava voitto — pääomakorkeus — sekä pääoman kyky ja voima herkeämättömään lisääntymiseen, siihen hedelmällisyyteen, joka syntyy vapaasta kilpailusta. On väitetty, että pääomavoitto olisi vaan palkkaa työn henkisestä johtamisesta, mutta sitä se ei ole; tämän väitteen kumoamiseksi tarvitsee vaan ottaa huomioon se ero, joka on toimitusjohtajan palkan ja pääomakorkeuden välillä. Työpalkka ei kohoakaan vuotuisen tuotannon lisääntyessäkään; sillä työpalkkojen suurempi yhteissumma menee silloin vaan tasan suuremman työmiesjoukon kesken. Toisin sanoen, Lassallen mielestä ei nykyisen järjestelmän vallitessa ole ainoaakaan markkaa, s. o. ei ainoaakaan työmiehen hikipisaraa, joka ei huomispäivänä puserra esiin uutta, hedelmätöntä hikipisaraa, sekä pääomalle uutta markkaa. Työn väline (pääoma) on tässä, eristettynä työmiehestä, muuttunut itsenäiseksi, se imee imuputkillaan työn hedelmällisyyden, eikä jätä työntekijälle enempää korvausta, kuin saman elinvoiman, joka työhön on kulutettu. Mitä on siis pääoma? Se on työn väline, joka on tullut itsenäiseksi, joka on vaihtanut tehtävää työmiehen kanssa ja alentanut hänet, elävän olennon, kuolleeksi työn välineeksi, kehittäen itsensä, kuolleen työn välineen, eläväksi tuottovoimaksi. Jos tahdotaan tarkempaa määritelmää, niin on pääoma se ennakkosaanti ennen tehdystä työstä, joka työn jaon, vaihto-arvojen järjestelmästä riippuvan tuotannon ja vapaan kilpailun aikana vaaditaan työmiehen elannoksi, kunnes tavara on saanut menekin lopullisille käyttäjilleen — ennakkosaanti, joka on sitä laatua, että ylijäämä siitä, sittenkun työmiehen elintarpeet on otettu siitä pois, jakaantuu niitten kesken, jotka ovat sen asettaneet. On

siis aivan totta se vastustajain väite, ettei lopullisessa maksussa makseta mistään muusta kuin inhimillisestä työstä, mutta on tarkasti huomioon pantava, ettei sitä maksua tehdä työmiehelle, vaan imee sen pääoma niinkuin sieni. »Omaisuus on muuttunut vieraaksi omistukseksi.»

Parhaan ilmauksen aikamme yhteiskuntaolojen epävarmuudesta ja häälyväisyydestä näkee Lassalle pörssi-laitoksessa, vedonlyönneissä kurssien noususta ja laskemisesta, omaisuuden kiinnittämisessä osakkeihin, sekä valtio- ja arvopapereissa ylimalkaan. Jokainen tapaus Turkissa tai Meksikossa, sota ja rauha, jokainen yleinen mielipide tai valheellinen sähkösanoma, jokainen lainanotto Parisissa tai Lontoossa, vuodentulo Mississipissä ja Austraalian kultakaivannot, sanalla sanoen jokainen tapahtuma, jokainen pelkästi asiallinen muutos joko valtion rahalaitoksessa tai kauppamarkkinoilla muuttaa päivittäin pörssissä yksityisten kohtaloita ja avaa heille uusia olosuhteita. Lassalle kysyy, kuinka sosialismi olisi määriteltävä? Arvattavasti näin: omaisuuden jako yhteiskunnan kautta. Mutta sehän juuri on nykyisissä oloissa vallalla. Mikä nyt on vallalla, se on laittonta sosialismia näennäisesti persoonallisen tuotannon varjossa. Järjestetty sosialismi ei siis tahdo poistaa omaisuutta, vaan laittomuuden. Se tahtoo ennen kaikkea saada aikaan persoonallisen, työhön perustuvan omaisuuden.¹⁵

Vaikka me, sanoo Lassalle, jättäisimmekin huomioon ottamatta nykyisen pääoma-omaisuuden, joka olevien olojen mukaan kerran on laillisesti syntynyt, niin on meillä joka tapauksessa kumoamaton oikeus muuttaa *vastaisuuden* vielä olematon omaisuus työ-omaisuudeksi, saattamalla tuotantotavat uusiin muotoihin. Ei siis ole ollenkaan kysymyksessä muuttaa työnjakoa, tätä kaiken kulttuurin lähdeä, vaan kysymyksessä on pääoman muut-

taminen takaisin kuolleeksi ja palvelevaksi työn välineeksi, ja siihen ei tarvita muuta, kuin että poistetaan kaikesta tuotannosta yksityinen tuotantoetumaksu ja käytetään jo ennestään yhteistä yhteiskuntatyötä yhteiskunnan omalla etumaksulla, sekä jaetaan tuotannon säästö kaikkien osanottajien kesken heidän osuuksiensa mukaan.

Mukavimpana ja lievimpänä siirtymiskeinona tähän pitää Lassalle tuotantoyhdistyksien perustamista valtion avustuksella.

VI.

Tässä on nyt luotu katsaus Lassallen hyökkäävien kirjoitusten teoreettiseen pohjaan. Nyt on vielä silmällistävä niitä erityisesti painavia ja ennen muita huomattavia kohtia hänen opissaan, jotka taisteluissa vastustajain kanssa yhtenäen olivat tulessa, ja mitkä niistä kohdista ovat paikkaansa pitämättömät. Olemme pikaisesti tarkastaneet hänen joukkonsa, katselkaamme niitä nyt taistelussa, vuoroin hyökkäävinä, vuoroin puolustautuvina.

Ensimmäinen taistelukohta: *Palkkauslaki*.

Kaikkien taloutta koskevien lausuntojensa etunenään asetti Lassalle heti palkkauslain, »tämän julman, rautakovan palkkauslain», niinkuin hän sitä mielellään nimitti. Hän vaatii työmiehiä ennen kaikkea kysymään jokaiselta, joka puhuu työväen olojen parantamisesta, tunnustaako hän tämän lain pätevyyttä, vaiko ei. Ellei hän sitä tunnusta, ei hänen kanssaan tarvitse enempää keskustella, sillä kaikki tieteen edustajat tunnustavat tämän lain. Mutta jos hän sen tunnustaa, niin seuraa toinen kysymys: kuinka luulee hän voivansa poistaa tämän lain?

Silloinen *edistyspuolue* ja sen taloudellinen edustaja Schulze-Delitsch etupäässä ei myöntänyt ollenkaan tämän lain olemassa oloa. Se kiellettiin joko julkisesti tai kiertelemällä, sitä selitettiin sotkemalla, sen »valheen» puolustajia sanottiin alhaisten tarkoitusperien etsijöiksi, kaikkia keinoja koetettiin. Tämän menettelytavan voi ainoastaan osittain antaa anteeksi niitten kohtuuttomien liioittelujen vuoksi, joilla Lassalle teki johtopäätöksiään tästä laista. Hän esitti yksinomaan työväenluokkaa koskevaksi ja erittäin kauheaksi, että heidän tulonsa kaikkina aikoina pysyivät tasapainossa ainoastaan heidän välttämättömimpien tarpeittensa kanssa. Mutta kun tarpeet aina kasvavat tulojen kasvaessa, ja kun löytyy hyvin harvoja ihmisiä, joitten tulot yleensä nousevat tarpeita suuremmiksi, niin ei laki sisällä mitään yksinään erikoista työmiehille, eikä mitään itsessään kauheata. Sen sijaan, että olisi tuotu esiin tämä seikka, alettiin itse periaatetta väittää mielikuvitukseksi. Lassalle sanoo aivan oikein, sittenkun hän kirjoituksessaan *Avoin vastaus* oli tuonut lain julkisuuteen, että hänen vihamiestensä raivo oli »rajaton». Häntä vastaan huudettiin, niinkuin muinais-aikana pappia vastaan, joka oli paljastanut Cereksen salaisuudet. »Jos vihamieheni olisivat olleet roomalaisia», sanoo hän, »niin olisivat he iskeneet minut maahan avoimella kadulla, niinkuin patriicit muinoin iskivät Grachus- sen. Mutta he eivät ole roomalaisia, ja senvuoksi koettavat he lyödä minua hengiltä parjauksella eivätkä miekalla.»¹⁶ Lassalle oli juuri silloin tullut tuomituksi neljän kuukauden vankeuteen niitten rauhallisten, puhtaasti historiallisten lausuntojensa johdosta, joita hän oli tehnyt *Työväen- ohjelmassaan*. Sanomalehdet kertoivat nyt heti, että hän porvareita vastustamalla toivoi saavansa paremman kohtelun vankilassa, tai että hän oli luopio, tai toisen

kerran, että hän oli taantumuksen käytyri, tai ainoastaan taitamaton diletantti valtiotaloudessa. Mutta siitä huolimatta ei kenenkään onnistunut selittää lakia olemattomaksi. Ei ollut siis muuta jälellä kuin selittää se taloudelliseksi *luonnonlaiksi*, joka sellaisena oli yleensä kumoomaton. Tätä viimeistä keinoa koetettiin silloinkin.

Lassalle väittää, että tämän lain johdosta ovat kaikki ponnistukset työväenluokan auttamiseksi, kuten säästökassat, vanhuus- apu- ja sairauskassat luonteeltaan täydellisesti tehottomia, ja tulevat sellaisina pysymään. Jos on kysymyksessä auttaa ainoastaan niitä monia onnettomuuksia, jotka kevytmielisyyden, sairauden, vanhuuden y. m. vuoksi saattavat painaa jonkun *yksityisen* työmiehen satunnaisesti eli välttämättä tavallista työväen taloudellista tasapintaa alemmaksi, silloin on näistä laitokista suhteellinen, joskin toisarvoinen hyöty. Mutta työväenluokalle kokonaisuudessaan ne eivät merkitse mitään. Sitten tarkastaa hän Schulze-Delitschin samallaisessa ihmisystävällisessä tarkoituksessa perustamia kulutus- eli ravintoyhdistyksiä. Hän näyttää toteen, ettei työmies tarvitse apua kuluttajana, vaan tuottajana, sillä kuluttajina ovat nykyään jo kaikki melkein samassa asemassa. Se kohta on autettava, mistä kenkä todella puristaa. Sitten luo hän silmäyksen luotto- ja raaka-aineyhdistyksiin ja huomauttaa, että kun teollisuuden *välttämätön* kehitys käy siihen suuntaan, että suurteollisuus päivä päivältä yhä enemmän tunkee syrjään käsiteollisuuden, niin pitkittävät tällaiset yhdistykset vaan tarpeettomasti käsiteollisuuden kuolintaistelua, koska ne korkeintaan auttavat köyhää käsityöläistä siihen asemaan, että hän voi kilpailla varakkaamman ammattiveljensä kanssa.

Vihdoin huomauttaa hän, kuinka epätyytyttävää on, että alituisesti vertaillaan työväen nykyistä asemaa sen

asemaan edellisillä vuosisadoilla, ja siten hiljaisuudessa syrjäytetään todellinen pääkysymys. Eihän ole kysymyksessä työmiehen asema verrattuna hänen asemaansa 300 vuotta sitten, vaan kysymyksessä on hänen asemansa suhtautuminen hänen oman aikansa elintarpeihin ja elintapoihin. Yhtä vähän kuin raaka ihmissyöjä tuntee puutetta, ettei hänellä ole kunnollista takkia, yhtä vähän tunsi työmies ennen kirjapainon keksimistä puutetta siitä, ettei voinut hankkia itselleen hyödyllistä kirjaa. Tässä on kysymys puutteista. Lopuksi mainitsee Lassalle, että kaikki nämä sivistyshistorialliset katsaukset ajassa taapäin ovat varsin epäiltäviä, koska työmies paljo vähemmässä määrässä käyttää yhä halpenevia teollisuustuotteita kuin ruoka-aineita, jotka eivät näytä läheskään yhtä suurta taipumusta halpenemiseen.

Koska nyt kaikki tavalliset mielipiteet ja apukeinot eivät vaikuta palkkauslakiin mitään, ovat ne Lassallen mielestä turhia työväenluokalle luokkana. On siis jälellä vaan valtion ryhtyminen asiaan. Se oli juuri tämä hänen mielipiteensä, joka nostatti ankarimman vastustuksen, kun muutettiin menettelytapaa ja ruvettiin väittämään, että palkkauslaki on luonnonlaki, jolle ei valtiokaan voi mitään. Lassallen vastaus oli, niinkuin olemme nähneet, etteivät taloudelliset lait ole luonnonlakeja, vaan historiallisia.

Ja nyt lyhyt tutkimus tästä väitekohdasta.

Ricardon oppi työpalkasta on tämä: jokaisella esineellä on kaksi hintaa, luonnollinen hinta ja todellinen, käypä hinta, siis myöskin työllä. »Luonnollinen» hinta on esineen valmistukseen tarvittava työmäärä. Jos esine on työ itse, niin ovat työn luonnollisena hintana ne kustannukset, jotka tarvitaan työmiehen hankkimiseen, eli toisin sanoen se summa, joka tarkasti laskien kuluu työmiehen ja hänen

perheensä ylläpitoon. Jokaisen esineen »käypä» hinta riippuu tuotannosta ja kysynnästä, mutta se voi tavallisesti vaan mitättömässä määrässä ja lyhyeksi ajaksi poiketa luonnollisesta hinnasta. Mitä työhön tulee, niin saattaa lisääntynyt kysyntä kyllä tilapäisesti kohottaa palkkaa, mutta samalla se vaikuttaa suuremman työvoimain tarjonnan; vähentynyt kysyntä taas vaikuttaa työväestön köyhyyden ja siitä johtuvan vähenemisen kautta korotuksen palkoissa.

Mitä nyt itse siihen rajaan tulee, jota alemmaksi palkkaa ei voida painaa, niin riippuu se ennen kaikkea siitä käytäntöön tulleesta elantotavasta (*standard of life*), jota itse elämisen mahdollisuus ja suvun jatkaminen työmieheltä määrättyssä maassa määrättyinä ajanjaksona vaatii. Vaikuttavina syinä siihen, ettei palkka voi laskea tätä alemmaksi, mainitsee Lassalle vastauskirjelmässään työväen komitealle: siirtolaisuuden, avioliittojen vähentämisen, pidättäytymisen lasten synnytyksestä, ja vihdoin köyhyydestä johtuvan vähenemisen työväen keskuudessa.

Näistä on ainoastaan viimeiseksi mainittu syy ratkaiseva. Sillä avioliittojen ja syntyväisyyden tunnettu riippuminen yleisestä hyvinvoinnista, varsinkin viljan hinnoista, ei voi vaikuttaa mitään palkkojen vaihteluun, joka voi sattua niin lyhyitten väliaikojen kuluessa, ettei kasvavan polven suuremmalla tai pienemmällä lukumäärällä ole siinä mitään merkitystä. Siirtolaisuus ja muutteleminen omassa maassa ovat vaan kurjuuden eri ilmentymuotoja. Viimeinen syy jää siis ainoaksi todelliseksi tekijäksi.

Että tämä laki todellakin on kova, rautalaki, niinkuin Lassalle sitä nimitti, sitä ei voida kieltää, kun tiedetään, mikä eroitus on hyvinvoipien ja köyhien iän pituudessa, ja kun ymmärretään, että vaikka köyhyys ainoastaan harvoissa tapauksissa tappaa, kuluttaa se kuitenkin lak-

kaamatta elinvoimia. Se vaikuttaa melkein yhtä tuhoisasti, olkoon rahvaan keskimääräinen elantotapa parempi tai huonompi; sillä missä se on parempi, siellä koettaa työmies niinkauvan kuin mahdollista, vieläpä uhraamalla välttämättömmimpiä tarpeitaankin, pitää kiinni kaikesta siitä, mikä hänen omasta mielestään on näkyvänä, ulkonaisena merkinä hänen ihmisarvostaan.

Tosin tekivät Lassallen vastustajat karkean erehdyksen kieltäessään sen hänen väitteistään, jonka hän niin helposti saattoi toteen näyttää, että nimittäin kaikki tieteelliset auktoriteetit olivat yksimielisiä palkkauslain todellisesta olemassa olostä. Samoin oli hän aivan oikeassa, kun huomautti, kuinka merkitystä vailla oli verrata työmiehen asemaa hänen asemaansa muinaisina aikoina. Mutta siitä huolimatta löytyy yksi kohta, joka tätä lakia vastustamatta kuitenkin pitää paikkansa ja tekee mahdottomiksi Lassallen johtopäätökset, se nimittäin, että palkka viime vuosien kuluessa *todella on noussut*.

Laki ei estä työmiehiä rinnakkain edistyvän sivistyksen ja lisääntyneen tuotannon ohella yhteisesti parantamasta elinehtojaan, ja se seikka, ettei sitä nykyisen yhteiskuntajärjestelmän vallitessa voida poistaa, ei ollenkaan todista sitä, että kaikki työväen aseman parantaminen nykyisessä yhteiskunnassa olisi mahdotonta. Sellainen parannus on tästä laista huolimatta todellisuudessa tapahtunut, ja Lassallen esiintyminen on suuressa määrin vaikuttanut siihen. Tästä edistyksestä on osittain kiitettävä valtiota, joka on ryhtynyt poistamaan pahimpia epäkohtia, osittain pelkoa uhkaavasta sosiaalivallankumouksesta, osittain sitä myötätuntoa, jonka etevät miehet ovat saaneet herätetyksi työväen asiata kohtaan, osittain ja viimeiseksi itse työväen liittymistä yhteisesti ajamaan omia

harrastuksiaan, kaikki seikkoja, joita juuri Lassallen oma agitatio edisti ja osittain herätti kokonaan eloonkin.¹⁷

Toinen taistelukohta: *Itseavustus vaiko valtionapu?*

Kun 1848 vuoden onnistumattoman vallankumouksen jälkeen Englantia katseltiin Saksasta päin niinkuin mallimaata, oltiin avustusjärjestelmän tuhoisista seurauksista ja itseavustuksessa piilevästä voimasta niin yksimielisiä, ettei ole ollenkaan ihmeteltävä sitä huutoa ja vastenmielisyyttä, jonka sana valtionapu herätti.

Lassalle vastasi 1) huomauttamalla typeryyttä siinä lakkaamattomassa huudossa yksityiselle työmiehelle, että auta itseäsi. Yksityinen ihminen ilman pääomaa on avuton, ja tämä huuto on siis melkein samaa, kuin jos veteen pudonnutta, jolla on tuhannen naulan paino jalassaan, huudettaisiin vaan uimaan. Hän huomauttaa 2), ettei valtion ryhtyminen asiaan millään tavoin ehkäise sosiaalista itseavustusta, etten minä sillä ollenkaan estä jotakuta omin voiminsa nousemasta korkeaan torniin, jos annan hänelle tikapuut, ettei valtio sillä estä nuorisoa omin voimin kehittymästä, että pitää sille opettajia, kouluja, kirjastoita y. m. Hän osoittaa 3), että manchesterimiehet itse ovat olleet kyllin epäjohdonmukaisia pyytäissään valtion apua, kun huomasivat sen välttämättömäksi voidakseen estää työväen maastamuuttoa sen puuvillapuutteen aikana, joka oli seurauksena suuresta amerikalaisesta sodasta.

Näissä yleisissä kohdissa on Lassallella oikein. Mutta se on jo tavallaan viisastelua, kun hän 4) koettaa väittää, että hänen periaatteellinen ja etevin vastustajansa Schulze-Delitsch olisi luopunut omasta mielipiteestään ja hyväksynyt hänen mielipiteensä, ruvetessaan tehtaitten omistajilta keräämään pääomaa erästä vielä tänäkin päivänä kukoistavaa pankkilaitosta varten, joka antaisi lainoja

14. — Brandes, Ferdinand Lassalle.

todellisesti apua ansaitseville työväenyhdistyksille. Schulze oli kuitenkin aina ollut sitä mielipidettä, että jos pienemmät käsityöläiset ja työntekijät itseavustuksen tarkoituksessa liittyivät heikoin voiminsa keskinäiseen liittoon, niin olisi heille hankittava luottoa. Sittenkun hän yli koko Saksanmaan oli levittänyt oikean jättiläisverkon yhdistyksiä monen miljoonan menekillä, perusti hän systeeminsä lopulliseksi tueksi edellämäinitun pankin, toivoen siten saavansa suuren pääoman virtaamaan laajalle levinneitten yhdistyksiensä pienimpiinkin suoniin, ja hän teki sen niin ankaran asiallisesti, että tämän pankin osakkeet tänäkin päivänä ovat parhaiten noteerattuja Berlinin pörssissä, kun sitävastoin hänen vanhoillisen vastustajansa, salaneuvos Wagnerin, Bismarckin »käskyläisen» perustama teollisuuspankki on kokonaan hävinnyt pörssimarkkinoilta. Tosin on Lassallella syytä sanoa sitä hävyttömäksi, että Schulze huutaa työmiehille: »Kun teidän on valittava herra Lassallen ja meidän välillä, niin tarvitsee meidän vaan sanoa: siellä on suunsoittoa, täällä pääomaa.» Mutta kun hän kysyy, eikö olisi parempi ottaa apua valtiolta kuin almuja yksityisiltä, niin täytyy huomauttaa, ettei tässä ollut kysymys almuista, vaan todellisista liikeasioista.

Pääkohtana hänen todisteluisaan on kuitenkin se, että kansan suuri enemmistö on köyhää ja että valtio oikeastaan ei ole muuta kuin kansan yhdistys. *Miksikä siis, huudahtaa Lassalle työmiehille, ei teidän suuri yhdistyksenne, valtio, voisi edistää ja auttaa teidän pienempiä yhdistyksiänne?* Se ei ainoastaan voi, vaan sen täytyy tehdä se. Sen tehtävä ja määräyshän onkin juuri huojentaa inhimillisen sivistyksen edistysrientoja. Siinä on sen kutsumus. Sitävarten se on aina ollut ja on nytkin olemassa. Ilman valtion vaikutusta ei meillä olisi kanavia, ei maanteitä, ei rautateitä eikä sähkölennätinlankoja.

Englanti uhrasi 20 miljoonaa puntaa orjuuden poistamiseen siirtomaistaan. -- Ja jos kerran on totta, että se vapaa kilpailu, joka meillä tätä nykyä vallitsee, ei ole muuta kuin köyhän taistelua kynsin ja hampain kanuunia ja kivääreitä vastaan — miksi ei siis valtio tässäkin ryhtyisi asiaan käsiksi? ¹⁸

Jos katsastetaan näitä kahta taistelusanaa itseavustus ja valtionapu historiallisesti, niinkuin ne käsitettiin Saksassa vuosina 1863—64, niin huomataan, että kumpaa-kin haittaa melkoinen epäselvyys. Niinkuin jo mainittiin, oli Schulze-Delitschin onnistunut varsin vaatimattomasta, kotikaupungissaan tekemästä alusta, levittää laajoille aloille raaka-aine- ja etu-maksuyhdistyksiä, perustetuja itseavustuksen pohjalle, ja niitten yhteyteen perustettiin myöhemmin joukko työväenvalistusseuroja, joitten johto kävi samassa hengessä. Tämä henki oli suuresti eroava siitä hengestä, joka vallitsee todellisesta itseavustuksesta riippuvissa työväenyhdistyksissä Englannissa. Työmies ei itse ottanut mitään *alotetta*, hänen asemansa järjestivät muut, hänen sivistystään ohjasivat patriarkaalisesti ne varakkaammat, jotka tahtoivat estää hänen ja tehtaanomistajan todellakin kovin ristiriitaisia etuja törmäämästä yhteen ja koettivat tasoitella vastakohtia rauhallisoin keinoin. Muuten niin paljon hyvántahtoisuutta työmiestä kohtaan kuin mahdollista: etumaksu-yhdistyksiä niitten auttamiseksi, joilla jo oli pieni pääoma ja sen turvissa pyrkivät itsenäiseen asemaan, helppotajuisia esitelmiä tähtitieteestä, maantiedosta, luonnontieteistä ja historiasta, valaskaloista ja sähkökoneista, mutta ei politiikkaa. Itsestään piti työmiesten sitten liittymän vapaa-mieliseen puolueeseen. Sellaista oli se, jota kutsuttiin *itseavustukseksi*. Sillä siitä oltiin aivan selvillä, ettei työmiehille tahdottu valtionapua,» ei mitään valtionapua

ylhäältä päin, ettei vahvistettaisi vanhoillisten puoluetta, ei liioin alhaalta päin tai uhrauksilla hankittua valtion-apua, sillä siihen olisi tarpeen työmiehen herätetty demokraattinen itsetunto, ja sitä hänessä juuri ennen kaikkea inhottiin». ¹⁹

Tätä vastaan siis singahutti Lassalle tunnussanansa *valtionapu*, joka vaati kyllä työmiehiä täydellä syyllä auttamaan itsekkin itseään, mutta samalla kääntyi valtion puoleen järjestävänä voimana. Olemme nähneet millä tavalla hän yleensä on puolustanut valtion ryhtymistä asiaan ja kuinka hän suorastaan sanoo valtion tehtäväksi ja velvollisuudeksi edistää kaikkia sivistystarkoituksia. Se on kohta, jossa meidän päivämme ajattelevat ihmiset mitä erilaatuisimmista aatesuunnista ovat yhtä mieltä hänen kanssaan; mutta samallaista yksimielisyyttä oli kieltämättömästi olemassa laajoissa piireissä jo ennenkin hänen aikaansa. Usein oli esim. Schulze-Delitsch huomauttanut tästä valtion tehtävästä. Ainoastaan valtion avustuksen rajoista oli silloin ja on nytkin vielä erimielisyyttä. Mutta varmaa on, että tämä Lassallen voimakas huomauttaminen valtion tehtävistä ja velvollisuuksista, vastoin Manchesterikoulun yksipuolisuutta, on ollut hänen toimintansa hedelmällisimpiä kohtia. Meidän on nyt lopuksi luotava katsaus hänen ehdotuksensa käytännölliseen puoleen.

Kolmas taistelukohta: *Tuotantoyhdistykset valtion luotolla.*

Lassalle ei ota ollenkaan huomioon valtion alotteesta lähteneitä työväenjärjestöjä, tai mitään sellaista, joka vähimmässäkään määrässä muistuttaisi Parisin (sosialistien vihamiesten perustamia) kansallistyöpajoja vuodelta 1848, jotka epäonnistuivat ja joitten täytyikin epäonnistua. Hän vaatii yksityisten vapaaehtoista yhtymistä. Hän tahtoo

vaan, että yhdistysten, voidakseen ylipäänsä päästä alkuun, pitäisi saada valtion luottolaitoksen avulla tarpeellista pääomaa. Valtion on käytävä auttamaan niitä lainoilla, mutta se ei saa niitä »järjestää», se ei saa omalla kustannuksellaan ruveta työnantajaksi; sen täytyy päinvastoin kohottaa avustuksellaan työmiehet siihen asemaan, että he itse voivat järjestäytyä ja tehdä työtä omaan laskuunsa.

Hänen mielestään työväenyhdistysten ei tule liittyä ainoastaan luottoyhdistykseen, vaan kaikkien samalle alalle kuuluvain yhdistysten on liityttävä myöskin yhteiseen vakuutusyhdistykseen, jonka kautta tappiot tulevat vähemmän tuntuviksi. Pääoman menettämisen vaara ei siis ollenkaan uhkaa yhdistyksiä, kun kilpailu on poistettu. Kaikkien maassa löytyvien yhdistysten pitäisi liittyä niin tarkasti yhteiseen järjestöön, että ne molemmin puolin antaisivat toisilleen tietoja kulloinkin vallitsevasta tilasta ja vaatimuksista tuotannossa. Siten saisi tarkoitusta varten valittu keskuskomitea kaikkien yhdistysten liikekirjain avulla todellisen pohjan tieteelliselle tilastolle tuotantotarpeesta, ja liikatuotannon välttäminen kävisi mahdolliseksi. Ja vaikka niin pitkälle ei heti voitaisikaan kokonaisuudessaan päästä, niin muuttuisi liikatuotanto sittenkin pelkästään etutuotannoksi, koska yhdistysten mahtavain pääomainsa turvissa ei tarvitsisi kilpailun vuoksi myydä tuotteitaan. Siten olisi liikatuotannon vaikuttamat liikepulat poistettu yhteiskunnalta. Ja hänen mielestään seuraa siitä tavaton positiivinen vaurastuminen koko yhteiskunnassa. Tietäähän jokainen, kuinka paljon kustannuksia säästyä laajassa tuotannossa. On esim. todistettu, että jos kaikki Saksenin leipomot yhtyisivät yhdeksi ainoaksi suureksi tehtaaksi yhtämittäisellä tuotannolla, niin säästyisi pelkissä polttopuissa vähintään miljoona taalaria vuo-

sittain. Lassalle väittää, että samalla kun nämä suuret yhdistykset muodostaisivat kokonaan uuden työjaon, ne myöskin lisäisivät valmistusta suunnattomassa määrässä, kun nykyisen tuotannon moniin käsiin jakautuminen olisi poistettu, ja että maailman markkinat olisivat siis sen kansan käsissä, joka ensimmäisenä ryhtyisi tällaiseen yhteiskunnan uudistukseen.

Tämän Lassallen tulevaisuusehdotuksen suhteen täytyy ennen kaikkea muistaa, ettei hänen koskaan juolahtanut mieleensä pitää sitä sosiaalisen kysymyksen *ratkaisuna*, ja ettei hän yleensä koskaan ole väittänytään voivansa sitä ratkaista. Yhä uudestaan ja uudestaan on hän huomauttanut, että se ratkaisu vaatii ihmisikiä, ehkä vuosisatoja. Lentokirjassaan *Avoin vastauskirjelmä* ei hän edes maininnut sanoja »sosiaalinen kysymys», sitä vähemmin puhui hän sen ratkaisusta; sitä esti häntä tekemästä, niinkuin hän eräässä kirjeessä lausuu, »hänen omatuntonsa teorian miehenä». Hänen pysyväinen tunnussanansa oli tämä: *Työtätekevän kansanluokan tilan parantaminen*. Valtion avustamat tuotantoyhdistykset ovat hänestä vaan ensimmäinen välttämätön askel sillä tiellä, jolle hän jälkimaailman luulee epäilemättä ja pakosta tulevan kääntymään.

Niihin Lassallen moniin peruskäsityksiin, jotka ovat lähtöjään Hegeliltä ja nousivat valtaan Bismarckin mukana, kuuluu myöskin valtion arvioiminen siksi korkeimmaksi siveelliseksi kokonaisuudeksi, johon yksityinen koskaan voi kohota. Lassallelle vallanhimoisine luonteineen oli yhdentekevää, pakotettiin ko yhteiskunta muodostumaan uudestaan mahtikäskyllä ylähältä päin, vai kehittyikö se hitaasti mahdollisimman laajalle levinneen valtiollisen vapauden kautta. Vaikka vapautta rakastava, oli hän kuitenkin hallitsijaluonne, käskevä ja suojeleva henki, joka

vaan hyvin kaukaisena päämääränä toivoi suurien joukkojen riippumattomuutta. Minä en usko sellaisen yhdistyksen elinvoimaan, joka ei järjesty omasta sisäisestä voimastaan ja kehity itsenäisesti. Ylähältä päin järjestävä virkavalta pikemmin tukahduttaisi kuin elvyttäisi työmiehen riippumattomuustunnetta, joka kuitenkin ennen kaikkea tulee kysymykseen.

Pääkysymys on, voitaisiinko tuotantoyhdistysten kautta valmistus saada niin paljon suuremmaksi kuin nykyään. Varattomain ahdinkotilaan ei kuitenkaan ole niin paljon syynä puutteellinen työjako, kuin pakollinen tuotannon supistus, ja koska nykyisen kilpailun kiihkossa, pitkillä työpäivillä ja työntekijäin pakonalaisuudella ei voida saada valmista enemmän kuin mitä saadaan, kuinka me sitten sen uuden lievemmän järjestyksen vallitessa voisimme valmistaa monin kerroin nykyisen määrän? Voisiko tosiaankin yhteen liittymisen yksinään niin tuntuvasti muuttaa tuotantoa? Mitä taas tulee kapitalistin, s. o. pääomakoron syrjäyttämiseen, niin pelkästään sen kautta ei tuotantoyhdistys voisi jäsenilleen jakaa paljoakaan suurempaa voittoa, kuin mitä heidän nykyinenkään vuosipalkkansa on. Ajatellaan suuren tehtaan omistajaa, jolla on työssä 4,000 miestä, ja joka korjaa vuosivoittoa tuon mahdottoman summan 200,000 markkaa! Jos koko tämä summa pidetään pääomavoittona ja jaetaan se, niin jokaisen työmiehen osalle tulee vuodessa 50 markkaa. Lassalelta on silminnähtävästi jäänyt huomaamatta, että se on yksityinen perusomaisuus, jonka hyväksi kaikki työn tuottama ylivoitto ilman vaivannäköä lankeaa, ja joka siis pääasiassa imee työn hedelmät.

Kun hän sitten yhtä mittaa huomauttaa, että pääomalla on kaikki edut puolellaan, ei hän pane mitään painoa siihen, että sillä myöskin on kaikki vastuu ja tappion vaara

kannettavana. Tosin vaikuttavat nämä seikat välillisesti työmieheenkin. Mutta suoranaisesti ei hänellä ole niistä mitään huolta. Ilman valtion apua eivät siis tuotantoyhdistykset, joita kuitenkin täytyy vähitellen perustaa, voisi kestää tappioita. Kapitalisti voi 200,000 markasta menettää 100,000 joutumatta sentään kerjäläiseksi; mutta jos 2,000 yhdistyneelle työmiehelle sattuisi samallinen tappio, niin mihin keinoihin he, joitten on elettävä välittömästi tuloista, voisivat ryhtyä, ellei valtionapu olisi miltei rajaton? Saadakseen varmuutta tuotantoyhdistyksilleen, täytyy Lassallen olettaa, että kaikki samaan alaan kuuluvat yhdistykset perustetaan yhdellä kertaa.

Mutta tuskin valtion apu siinäkään muodossa voisi tulla ratkaisevasti kysymykseen, ellei meillä olisi universaalivaltiota. Sillä valtiollekin voi sattua tappioita, eikä mikään vakuutuslaitos voi ottaa niistä vastatakseen. Eikö se ole harhauskoa, etteivät aikain vaiheet ollenkaan vaikuttaisi tavarain hintoihin? Eikö vastoin Lassallen väitettä juuri se valtio, joka ensimmäisenä olisi ottanut käyttäntöön tämän uuden järjestelmän, joutuisi kaikkein huonoimpaan asemaan maailman markkinoilla, koska se heikoimmin voisi kärsiä tappioita?

Ja vihdoin, eikö tällainen valtion kannattama tuotantoyhdistys, jonka pitäisi poistaa luokkaeroitukset, välttämättä toisi yhtä luokkaeroitusta lisää, koska se toisi uusia etuoikeuksiakin? Lassallen historialliset pyrkimykset tähtäävät lyhyesti lausuttuina siihen, että kolmannen säädyn valta-asema olisi siirrettävä neljännelle, koska tämä neljäs sääty hänen mielestään on samaa kuin koko ihmisuku. Hän myöntää kernaasti, että kun kolmas sääty Ranskan vallankumouksessa nousi etuoikeutettuja ja lain erikoisesti suojaamia säätyjä vastaan, niin käsitti se innoituksen ensi hetkenä asiansa koko kansan ja koko ihmis-

kunnan yhteiseksi asiaksi. (Selitys »ihmisoikeuksista».) Mutta hän väittää samalla, että tämä sääty, niinkuin aivan pian nähtiin, nosti valtaan uuden erikoisoikeuden, pääoman, ja siis välttämättä salasi liepeihinsä uuden turvattoman säädyn, neljännen. Ainoastaan tämä neljäs sääty, jolla ei ole mitään päteviä ehtoja valtion hallitukseen päättäkseen, ei aateluuutta, ei maaomaisuutta eikä pääomaa, muodostaa hänen mielestään todellisuudessa ihmiskunnan, ja sen vapaus on vasta ihmiskunnan vapautta, sillä »mehän olemme kaikki työmiehiä». Tahdon tässä vaan huomauttaa, ettei tämä Lassallen tällä tavoin määrittelemä neljäs sääty ole todellinen, vaan aatteellinen, niinkuin hän sitä kuvittelee. Vaikka tämä sääty ei myöntäisikään mitään etuoikeuksia sukuperälle, pääomalle, maa-omistukselle tai sivistykselle, voisi sitä vastoin seuraava ajatusjuoksu olla mahdollinen: koska minä en ole varakas, en aatelismies enkä sivistynyt, on minulla oikeus tulla elätetyksi ja hallita. Mutta tässä piilee paljon arveluttavampi vaara. Eivätkö nämä valtion luottoa nauttivat tuotantoyhdistykset vähitellen saattaisi ankaraan pulaan niitä työmiehiä, jotka eivät kuuluisi niihin? Yleinen tuotantoyhdistysten järjestäminen saattaisi ne työmiehet, jotka ammattinsa laadun vuoksi eivät voisi niitä hyväkseen käyttää, kuten kantajat, apurit ja monenmoiset päivätyöläiset, painumaan vielä yhtä askelta alemmaksi ja muodostamaan *viidennen* säädyn. Silloin kävisi aivan samalla tavoin kuin ihmisoikeuksienkin selityksen jälkeen: huomattaisiin, että uusi ohjelma ei voisikaan käsittää muuta kuin yhden kansanluokan, eikä saada muuta aikaan, kuin uuden ylimystön.²⁰

Olkoon näitten vastaväitteitten laita nyt kuinka tahansa — niillä ei ole suurta merkitystä siitä yksinkertaisesta syystä, että kysymys tuotantoyhdistyksistä ja val-

tion luotosta oli Lassallelle itselleenkin aivan toisarvoinen asia. Tosin katsoi hän, että sellaiset yhdistykset, suuruusuntaisesti perustettuina, voisivat olla hyvänä keinona tuotannon ja menekin tasapainossa pitämiseen, koska ne sen suuren luoton nojalla, jota nauttivat, eivät olisi pakotetut milloin tahansa työntämään tavaroitaan kauppaan. Mutta pelkkänä keinona hän niitä vaan piti.

»Voitteko te», kirjoittaa hän 22 p:nä huhtikuuta 1863 Rodbertukselle, joka ei usko tuotantoyhdistysten hyötyyn, »osoittaa minulle toisen, yhtä tehokkaan keinon, niin olen heti valmis hyväksymään ja allekirjoittamaan sen. Minä olen vaan toistaiseksi ehdottanut yhdistyksiä, koska en toistaiseksi todellakaan näe mitään muuta keinoa, joka samalla kertaa olisi suhteellisesti niin helppo ja niin tehokas, ja koska työmiehillä täytyy olla jotain määrätysti varmaa, jotain käteentuntuva (ei ylimalkaan lakia), josta he voisivat innostua.» Kuukautta myöhemmin kirjoittaa hän uudestaan: »Tässä on vaan kysymys käytännöllisestä siirtymis-menettelyohjeesta, eikä teoreettisesta, periaatteellisesta, lopullisesta ratkaisusta, jota Te itse odotatte vasta 500 vuoden päästä. Että tämä ratkaisu vähitellen tapahtuu yhdistysten kautta, ja juuri niitten avulla hämmästyttävän huokeasti, se näyttää minusta kumoamattomalta, ja luulen voivani todistaa sen Teille. Mutta tähän kuuluu, että minä en tunne toista yhtä vaikuttavaa siirtymis-menettelyohjetta — ja Tehän myönnätte itse, vieläpä väitättekin, että se lopullinen asiain tila, jota Te odotatte, saavutetaan ainoastaan pitkällä siirtymismenettelyllä, eikä suinkaan yhdellä iskulla — mutta tähän ei luonnollisesti vähimmässäkään määrässä estä Teitä keksimästä jotain toista ja parempaa keinoa. Siinä tapauksessa, niinkuin olen sanonut, olen minä valmis innolla yhtymään siihen.»

Ei näytä siltä, että Rodbertus, joka tahtoi pysyä palkkausperiaatteessaan ja muodostella sitä, olisi voinut esittää toista parempaa keinoa, ja joka tapauksessa on erittäin huomiolle pantavaa, että Bismarck syyskuussa 1878 antoi Lassallen keinosta erittäin edullisen lausunnon. Hän selitti nimittäin olevansa varsin vakuutettu tuotantoyhdistysten tarkoituksenmukaisuudesta. »Olkoon tämä nyt Lassallen todistelujen vaikutuksesta», sanoi hän, »tai omaa vakuumustani, jonka sain oleskellessani Englannissa vuonna 1862: jo silloin tuntui minusta, että näissä yhdistyksissä, sellaisina kuin ne toimivat ja kukoistavat Englannissa, piili mahdollisuus työväen olojen parantamiseen, ja että niitten kautta saattoi osa työnantajan voitosta langeta työntekijälle». Hän huomautti, että Saksassa tehdyt kokeet eivät voineet todistaa mitään, niitä kun oli tehty liian pienessä mitassa. Hän laski nämä yhdistykset niihin »järkeviin pyrinöihin», jotka silloin vielä olivat sosiaalidemokratian ytimenä, ja hän supisti selostuksensa näihin sanoihin: »Lassallen ajatus tästä asiasta oli minun mielestäni sekä herättävä että opettavainen, sillä hän tiesi paljon ja oli oppinut paljon.»

Edellisestä näkyy ensiksikin, että vaikka nämä valtion avustamat tuotantoyhdistykset olivatkin Lassallen agitatsioonin lähimpänä silmämääränä, niin piti hän niitä sentään aivan mitättömänä keinona kaukaisen, todellisen päämäärän saavuttamiseksi, joka oli maaomistuksen ja pääoman lakkauttaminen ja jota hän eräässä kirjeessä Rodbertukselle nimittää »vakaumuksensa syvimmäksi sisällöksi, siitä saakka kun hän sai ensimmäisen taloudellisen käsitteen», päämäärä, lisää hän, jota hän ei vielä tohdi sanoa roska väelle ja jota hän senvuoksi on karttanut ilmaisemasta. Mutta toisaalta osoittavat Lassallen lausunnot selvästi hänen vakuutustaan keinon oikeudesta ja tehok-

kuudesta; hän pitää täysin varmana, että valtionapu yhdistyksille vie sisällisellä johdonmukaisuudella jonkun vuosisadan kuluttua juuri hänen päämääräänsä. Tämän kohdan suhteen huomauttaa Rodbertus *Jälkeenjättämissä papereissaan*: »Oli olemassa — seikka, joka ei heitä pienintäkään varjoa Lassallen luonteeseen — kaksi Lassallea, toinen asiaan perehtyneitä, toinen sivullisia varten, ja sellaisia käytännöllisiä yhteiskuntakysymyksiä kuin sosiaalisia, täytyy minun mielestäni aina samalla kertaa käsitellä sekä ammattimiehiä että maallikoita varten.» Mutta kun näitä sanoja edellisen yhteydessä heti käytettiin Lassallen vihamiesten puolelta (katso esim. tuota A. Kutschbachin röyhkeää ja arvotonta jäljittelyä Beckeristä: *Lassalles Tod*) todistukseksi siitä, ettei Lassalle muka itse uskonut niihin keinoihin, joita neuvoi työmiehille — joita hän todellisuudessa piti »roskaväkenä» — niin on tässä väitteessä kahdenkertainen vääryys, ensiksi se, ettei Lassalle muka uskonut keinoonsa, ja toiseksi se, että hän olisi työmiehistä käyttänyt nimitystä »roskaväki», sillä sitä hän päinvastoin käytti suuresta, puolisivistyneestä porvarien joukosta.

Niin paljon on kuitenkin varmaa: puhtaasti taloudellista tietä ei yhteiskunnan taloudellista tilaa voida ratkaisevasti auttaa. Liian lujassa uskossaan ulkonaisiin voima-keinoihin jätti Lassalle huomioon ottamatta, että ainoastaan henkisen ja siveellisen kasvatuksen kautta voidaan päästä suurempiin ja arvokkaampiin tuloksiin. Hän puhuu kyllä järjettömien ja tarpeettomien ylellisyystavarain joukkovalmistusta vastaan, hän moittii hyvällä syyllä porvaristoa sen tyhmyydestä sotkea käsitteet kallisarvoinen ja kaunis toisiinsa, sanalla sanoen: hän huomaa teräväsilmäisenä mikä hyöty siitä olisi, että yhä laajeneva juopa alhaisimpien ja korkeimpien yhteiskuntaluokkain elin-

tapojen välillä supistuisi, niin että välttämättömien tarpeitten suurempi valmistus astuisi nykyisten loistotavarain tilalle. Mutta sen järkevän ja oikeutetun puheen rinnalla, jolla hän ylistää tasa-arvoa, kaipaisi tämän tasa-arvon harrastukseen nähden myöskin vastaavaa, erittäin tarpeellista huomautusta siitä, miksi sitä puuttuu. Sällillä täytyy olla enemmän palkkaa kuin oppipojalla, työnjohtajalla enemmän kuin sällillä, ja mestarilla enemmän kaikista. Toisin sanoen, Lassallelta kaipaa kansanjohtajana sellaisia lausuntoja, joitten tarkoitus olisi herättää kunnioitusta henkistä työtä kohtaan, tai, jotka hänen kuulijoissaan viritäisivät halua yhä korkeampaan sivistykseen. Ne ovat hänelle sellaisina kuin ovat, pelkän lukumääränsä ja palkjoutensa vuoksi jo valtava voima. Senvuoksi ei hän innoissaan voitto-osuuksien uusista jakotavoista mainitse lentokirjasissaan ainoakaan sanaa sellaisista yrityksistä, jotka myöskin vaikuttavat arvon lisäystä tuotantoon, niinkuin esim. ennen kaikkea perinpohjaisesta kouluopetuksen parantamisesta mitä halvimmilla ehdoilla saatavaksi. Ainoastaan yhden kerran, pitemmässä kirjoituksessa *Kreuzzeitungissa* 19 p:ltä kesäkuuta 1864, vaatii hän »työmiesten kasvatukseksi pakollista opetusta aivan uudessa laajuudessa». Olisi ollut ehkä liiaksi pyydettyä häneltä, jonka myrskyn tavoin täytyi herättää eloon kokonaan uusi liike, että hänen olisi pitänyt ottaa huomionsa kaikki vaatimukset.

Tässäkin kohdassa erosi hän Rodbertuksesta, ja tämä erimielisyys oli syynä siihen, että Rodbertus päättävästi kieltäytyi vaikutusvaltaisella nimellään kannattamasta Lassallen agitatioonia, vaikka hän periaatteessa ja teoriassa hyväksyikin hänen aatteensa. Lassalle tahtoi tehdä sosialistipuolueesta valtiollisen, Rodbertus pelkästään taloudellisen puolueen. Yhtymisen ehdoksi asetti Lassalle

Rodbertukselle, että tämä ottaisi puolueeseen osaa valtiollisesti. Ja hän perusteli vaatimuksensa sillä, että työmiehet jo Schulze-Delitschin johdossa olivat muodostaneet valtiollisen puolueen, joskin harhaan johdetun, ja että heidät ainoastaan voimakkaamman valtiollisen agitatioonin avulla voitaisiin ohjata takaisin taloudellisilta harhapoluiltaan. Samasta syystä asetti hän omaksi ja kannattajainsa ensimmäiseksi vaatimukseksi »yleisen äänioikeuden»; sillä siihen olivat vapaakaupan puolesta taistelevat vapaamieliset sangen vähän taipuvaisia. Toukokuussa 1863 kirjoittaa hän tästä Rodbertukselle:

»Minä en voi ollenkaan ajatella sitä, että annettaisiin sosiaalisen kysymyksen haihtua tai hävitä yleisessä äänioikeudessa. Luottakaa siinä vakavasti minuun! Mutta minua ja meitä vahingoitetaan valedemokraattisilla vastaväitteillä (me unohdamme ottaa huomioon valtiollista vapautta j. n. e.); sentähden täytyy minun molemmissa näissä kohdissa tarjota enemmän kuin vastustajani, voittaa heidät täydelleen niin valtiollisella kuin sosiaalisellakin alalla.»

En voi huomata, että Lassallella asiain sillä kannalla ollessa olisi ollut muuta tietä valittavana, kuin se, jonka hän valitsi. Hänen nerokas katseensa oivalsi täydelleen aseman, ja hän vallitsi sitä moitteettomalla taktiikallaan.

Hänen täytyi ensiksi kohottaa ja käyttää työmiehiä valtiollisesti, ennenkuin hän voi ajatella heidän yhteiskunnallista kohottamistaan.

VII.

Voidakseen oikein arvostella Lassallen nostattamaa agitatioonia, täytyy muistaa niitä valtiollisia olosuhteita,

joitten vallitessa se alkoi, olosuhteita, jotka meistä tuntuivat olevan äärettömän kaukana ajassa taapäin, sen vuoksi että siitä lähtien on Saksassa tapahtunut suurempia valtiollisia mullistuksia, kuin koko edellisellä puoliskolla kuluva vuosisataa. Hallitus nojautui silloin Kreuzzeitungin puolueeseen. »Edistyspuolue» (likipitain nykyiset kansallistavapaamieliset) oli v. 1861 astunut valtiolliselle näyttämölle ja oli siis vasta vuoden ajan käynyt silminnähävästi hyödyttömiä taisteluaan vallanpitäjiä vastaan. Samaa taistelua jatkettiin vuoteen 1866, ja silloin vasta siitä alkoi näkyä tuloksia, kun hallitus, sittenkun kaikki keinot taistelun lopettamiseksi vastustajain alistumisen kautta olivat rauenneet turhaan, teki henkeä vetääkseen suuren liikkeen ulospäin ja sen kautta osittain täytti saman ohjelman, jonka puolesta tuo puolue niin kauvan oli itsepäisesti taistellut. Vanhat saksalaiset demokraatit vuodelta 1848 olivat väistyneet näyttämöltä tai yhtyneet suvaitsevaisina »edistyspuolueeseen». Mutta Lassallen kärsimättömälle hengelle kävi kuitenkin päivä päivältä yhä selvemmäksi, kuinka paljon tuolta puolueelta puuttui valtiollista kykyä ja tarmoa. Alussa vuotta 1862 toivoi hän nähtävästi vielä heikosti, että vastustuspuolue muuttaisi taktiikkiaan ja ajaisi uhallakin tahtonsa läpi (hänen puheensa *Was nun?*). Mutta kun tämä toivo petti, käänsi hän ehdottomasti katseensa muuante. Hänen vastauskirjelmänsä johdosta työväenvaliokunnalle Leipzigissä syntyi, niinkuin on mainittu, yleinen saksalainen työväenyhdistys, jonka päämaalina oli yleinen ja välitön vaalioikeus, ja puheenjohtajan tointa tarjottiin Lassallelle. Hänellä oli oikeastaan hyvin vähän halua ottaa sitä vastaan, kun toiveet tilapäisen vallan saavuttamisesta, jolla jotain todellista saataisiin aikaan, olivat niin pienet. Niinkuin hän kirjoittaakin eräässä kirjeessään: »Politiikka on nykyään samaa, kuin

silmänräpäyksen toiminta; kaiken muun voi toimittaa myös tieteen avulla». ²¹ Mutta kreivitär Hatzfeldtin taituttamana otti hän kuitenkin vastaan tuon vaikean ja väsyttävän toimen, perustaakseen, järjestääkseen ja ohjatakseen suurta työväenyhdistystä vallitsevien luokkien kiihkeän ja kaikkia keinoja koettavan vastarinnan edessä.

Lassallen agitatioonin poliittinen silmämäärä on muutamain sanoin ilmaistu. Hän lähti samasta peruskäsitteestä kuin Marxkin, että nimittäin kaikkien meille tunnettujen yhteiskuntain historia on pelkkää luokkataistelujen historiaa. Jo kirjassaan *Italian sota* oli hän osoittanut, kuinka ymmärtämätön se mielipide oli, että Ranskan vallankumous v. 1789 olisi ollut pelkästään valtiollinen. Se oli sosiaalinen vallankumous, jonka kärki oli siinä, että uusi porvarillinen yhteiskunta kukisti vanhan läänitys-aika-yhteiskunnan. Tehdäkseen tyhjäksi uuden yhteiskuntamuodon, siinä syy, miksi läänitysajan Eurooppa yhdistyi Ranskaa vastaan; ja puolustaakseen ja lujittaakseen sosiaalista sisältöään, sitä varten hylkäsi vallankumous Napoleonin aikana poliittiset muotonsa ja muuttui sotilasdiktatuuriksi. Ranskan porvaristo taisteli Napoleonin johdolla emigranttien 12 miljardiksi arvioidun, valtiolle palautetun maakiinteimistön puolesta, se taisteli vapaan kilpailun puolesta, sekä etuoikeuksien poistamiseksi. Ranskan porvariston elinkysymyksenä oli silloin läänityslaitoksen tuotantotapain poistaminen sekä teollisuudessa että maanviljelyksessä, ja vapaan pääoman edistäminen. »Niitten tarkoituksien hyväksi oli porvaristolla tarmoa ja tulta.» Mutta puhtaasti valtiollinen vapaus ei sitä vastoin Lassallen mielestä saa porvaristoa uhraamaan mitään; siihen määrään tärkeäksi ei porvaristo sitä arvostele. ²²

Senvuoksi halusi Lassallekin herättää luokkaharrastusta, sosiaalista harrastusta valtiollisen vapauden taa, ja

siihen huomasi hän parhaiten soveltuvan lukumäärältään niin laajan köyhälistöluokan harrastukset. Hän teki yleisen äänioikeuden saavuttamisen »vatsakysymykseksi» työmiehelle. Hän näki työmiesjoukossa ainoan tarpeeksi valtavan voiman, joka voisi ryhtyä taisteluun viisasta, kaikilla voimakeinoilla varustettua valtiollista taantumusta vastaan. »Antakaa minulle», huudahtaa hän toivehikkaana, »500,000 saksalaista työmiestä, jotka liittyvät yhdistykseeni, ja meiltä on taantumus hävinnyt».

Jota enemmän asettuu hänen silloiseen asemaansa, sitä enemmän on pakotettu ihailemaan häntä. Schulze-Delitsch oli silloin vielä päivän mies, juhlittu, kunnioitettu ja seurattu kaikkialla, missä tahdottiin käydä vapaamielisten nimissä; itse Bebelkin oli silloin vielä hänen kannattajiaan. Muuta tunnussanaa ei ollut, kuin hänen *itseavutuksensa*. Siitä hetkestä saakka, jolloin Lassalle nousi häntä vastustamaan, tuli Lassallen osaksi joka päivä vaan pilkkaa, ivaa, kiukkuisia mielenpurkauksia ja ääretöntä halveksumista. Vapaamielisessä puolueessa oli uskonnokappaleena, että hän palveli taantumusta, tietämättään, sanoivat rauhallisemmat, täydellä tiedollaan, sanoivat kiihkeämmät. Suurelle osalle työmiesluokkaa oli hän, kiitos vapaamielisen puolueen johtajain, salainen taantumuspuoluelainen. Ainoastaan tarkkanäköisimmät näkivät hänessä sosialistin, yhteiskunnalle vaarallisen henkilön, jota oli kohdeltava kuin rauhattomaksi julistettua. Ja samaan aikaan pysyivät sosialismin teoretikot, Rodbertus, Marx ja Engels äänettöminä, joka käsitettiin vaan paheksumisen merkiksi ja herätti ehdottomasti epäluuloja.

Tässä epätoivoisessa asemassa näyttäytyi Lassalle suureksi. Hänen oli mahdoton seurata Rodbertuksen ehdotusta, hyljätä nimittäin asian valtiollinen puoli ja koettaa saada aikaan vaan sosiaalisia parannuksia pelkällä teo-

reettisellä kinastuksella, joka luonnollisesti olisi siitä seurauksena. Sitä tietä ei päästy paikalta liikahtamaan. Yhtä vähän voi hän seurata Marxin esimerkkiä, saarnata valankumousta, vaatia »jokaisen siihen saakka tunnetun yhteiskuntamuodon väkivaltaista kukistamista», julistaa yksityisomaisuuden poistaminen agitatsioonin päämääräksi — ellei hän tahtonut joutua kuritushuoneeseen tai, niinkuin maanpakolainen Marx, Lontooseen. Hän esiintyi täydellä ihmistuntemuksella. Hän tunsu täsmälleen, kuinka vahva Preussin yksinvalta oli, kuinka laimeita porvarit ja kuinka ajattelemattomia työmiehet vielä olivat. Viimeksimainittuihin eivät olleet porvariston vapauspyrinnöt pystyneet; heidät voi saada hereilleen vaan tasa-arvoa julistamalla, yleinen vaalioikeus ensimmäisenä vaatimuksena. Mutta kysymyksessä ei ollut ainoastaan heidän herättämisenä, täytyi myös vahvistaa heidän kunnian- ja itsetuntoaan. Ja siinä tarkoituksessa julisti Lassalle uuden tunnussanansa »Tiede ja työmiehet», jossa hän antaa heidän tietää, että ajan korkein sivistys on heidän liittolaisenaan. Sitten oli herätettävä heissä luottamusta voittoon. Sen hän teki vertailemalla varakkaitten ja varattomien lukumäärää toisiinsa, josta vertailusta nähtiin, kuinka mitättömän harvalukuisat heidän varakkaammat vastustajansa olivat. Ja saadakseen jäykimmätkin kuuliijoistaan mukaansa veti hän esiin tilastolliset tiedot kuolevaisuusprosentista tehdastyöväen lapsien keskuudessa, järkyttäen siten isänsydäntä ja ihmisrakkautta, missä vetoaminen vapauden rakkauteen ei yksinään riittänyt.*

Ja koko agitatsioonin aikana ei ainoakaan kapinallista tai lainvastaista sanaa. Ei koskaan muuta esitettyä tai

* C. A. Schramm: *Rodbertus, Marx, Lassalle*, s. 70.

tunnustettua päämaalia kuin tämä: parannusta työtätekevään kansanluokkain tilaan.

Hän tahtoi vaikuttaa valtavasti, tahtoi uhata, ei arastellut liioin sitä vaaraa, joka piilee raa'an voiman kiihoittamisessa yhteiskuntaa vastaan; mutta hän tahtoi, niinkuin tekikin, järjestää ja pitää kurissa joukkoja tunkemalla niihin suuria aatteita. Mistä tulee, kysyy hän eräessä puolustuspuheessaan,²³ porvariston valtiollinen pelko alhaisoa kohtaan? Ja hän vastaa: siitä että he muistavat vuoden 1848 kevättä, jolloin poliisi oli voimaton ja joukot tulvivat kaikilla kaduilla ja toreilla, johtajinaan »eräs Karbe, eräs Lindenmüller ja monta muuta samallaista ajattelematonta agitaattoria, miehiä ilman tietoja, ilman taitoa, sen myrskyn esille puhaltamia, joka tärisytti valtiollista elämää perustuksiaan myöten». Silloin sulkeutui porvaristo vavisten huoneisiinsa. Missä oli silloin, kysyy Lassalle, Berlinin hienosto, missä tieteen ja aatteen miehet? He eivät olleet pelkureita, vastaa hän, mutta he sanoivat itsekseen: »Kansa ei ymmärrä meidän aatteitamme eikä kieltämme. Senvuoksi on puhujalava nyt sen hallussa, joka on raain.» — »Oletteko, hyvät herrat, huudahtaa Lassalle, varmoja siitä, ettei tuollainen myrsky saata puhjeta uudelleen? Tahdotteko toistain kokea, miltä tuntuu, kun henkenne ja omaisuutenne on jonkun Karben tai Lindenmüllerin käsissä? Ellette tahdo, niin kiittäkää niitä miehiä, jotka pyhittävät voimansa sen kuilun täyttämiseen, joka eroittaa tieteellisen ajatuksen ja tieteellisen kielen kansan kielestä ja ajatuksesta — kiittäkää niitä miehiä, jotka käyttävät henkisen ponnistuksensa siihen työhön, jonka tuloksista tulee olemaan teille kaikille yhteisesti ja jokaiselle erikseen hyötyä! Ravitkaa näitä miehiä Prytaneiossa — mutta elkää panko heitä syytteeseen!»

Lassallen herättämässä liikkeessä ei ollut suoranaisesti

mitään, mikä olisi sotinut Preussin monarkista hallitusmuotoa vastaan. Jo varhaisimmassa nuoruudessaan, kun hän julkisesti oikeuden edessä tunnusti itsensä »sosiaalidemokraattisen tasavallan kannattajaksi», oli hänellä ollut kyllin mielenmalttia ja ymmärrystä kieltääkseen työmiehiä mitä ankarimmin kallistamasta korvaansa vallankumouksellisille yllytyksille. Ensimmäisessä *Assisen-redessä* sanoo hän: »Minä käännyin työmiesten puoleen, minä vakuutin ja pyysin heitä pysymään kaukana siitä ajatuksesta, että he täällä voisivat tilaisuuden sattuessa julistaa tasavallan, koska se olisi meidän yhteisen asiamme pettämistä ja viskaisi eripuraisuuden omenan porvariin joukkoon, joitten nyt yhtenä miehenä täytyy kerääntyä lain ympärille.» Kun hän jo v. 1848 oli puhunut sillä tavalla, niin on itsestään selvää, että hän v. 1863 tahtoi esiintyä vielä vähemmin tasavaltalaisena.

Päinvastoin luonteeltaan mitä käytännöllisimpänä miehenä tahtoi hän, sen sijaan että olisi loukannut hallitusta, saada aikaan sopimuksen sen kanssa ja jos mahdollista, liittyä siihen; lyhyesti sanoen, hän otti kaikki mahdollisuudet tarkasti laskuihinsa ja oli lujasti päättänyt hankkia itselleen niin harvoja vihamiehiä kuin suinkin.

Tämä on niitä kohtia, joissa Lassalle jyrkästi poikkeaa Karl Marxista. Marx, joka luonteeltaan eroo Lassallesta, niinkuin raskas, piintyneen katkeruuden täyttämä luonne eroo notkeasta, kaunopuheisesta hengestä, suhtautuu teoreettisesti Lassalleen, niinkuin yleisen harrastus suhtautuu omituisen harrastukseen.²⁴ Marxilla oli koko maailma ajatuksissaan, Lassallella vaan Saksanmaa, eli oikeastaan vaan Preussi. Ero heidän opeissaan on vähäpätöinen. Mutta heidän menettelytapansa eroavat suuresti toisistaan. Marx on kansainvälinen, Lassalle oli kansallinen. Marx pitää sosiaalista tasaväkisyyttä mahdollisena vaan sosiaali-

demokraattisessa, uskonottomassa tasavallassa, ja hänen ihanteenaan on europalaisten tasavaltain liitto. Lassalle näki, että kansallisuudet Euroopassa seisoivat vielä lujalla pohjalla, että kansallisuusaatteella oli vielä erittäin huomattava voima, että uskonnot vielä kauvan aikaa olivat sellaisia tekijöitä, jotka oli otettava laskuissa huomioon, ja hän huomasi mahdolliseksi panna yhteiskuntaolojen uudelleen muodostamisen alulle jo nykyistenkin valtiolisten olojen aikana. Hän pyysi, kuten hän itse niin usein sanoi, valtiolta vaan »pikkusormea». Vihdoin luuli hän silloisessa pääministerissä, herra v. Bismarckissa tavanneensa miehen, joka pystyisi panemaan toimeen tämän tehtävän.

Sen oikeutetun moitteen voi tehdä erästä kohtaa vastaan Lassallen agitatsioonissa, että hän heti alusta pitäen antoi sanoilleen toisinaan puhtaasti demagoogisen sivukajahduksen. *Työväenohjelmassaan* imarteleo hän työmiehiä ja tekee korkeampia kansanluokkia vastaan syytöksiä siinä määrässä, ettei se millään tavoin ole puolustettavissa. Hän voi kyllä todistaa, että virallinen syytekirja häntä vastaan on täynnä tyhmyyksiä ja väärinkäsityksiä, mutta moraalinen syyte pysyy kuitenkin muuttumattomana. On väärin sanoa työmiehille, että hallitsevain kansanluokkain täytyy omaan harrastustensa vuoksi »joka päivä asettua vastustamaan kaikkea suurta ja hyvää, aina murehtia sitä, että tämä onnistuu, aina iloita siitä, että tuo ei onnistu j. n. e.»²⁶ Sillä jos tämä onkin totta monen yksityisen suhteen, niin kiihdytetään sellaisella todistellulla sokean joukon vihaa ja intohimoja kokonaisia kansanluokkia vastaan, joista hyvinkin monet ovat näyttäneet kykeneviksi kohoamaan kokonaan luokkaharrastusten yläpuolelle. Se ei auta mitään, että Lassalle, tuomitessaan varakkaammat luokat ehdottomasti epäsiiveellisiksi, vetoo evankeliumin vieläkin ankarampiin sanoihin, sillä evanke-

liumi ei ole hänelle enempää kuin meillekään mikään auktoriteetti, eikä sen vääryys anna Lassallen sanoille oikeutta.

Ei voida vapauttaa Lassallea siitäkään syytöksestä, että hän epäsuorasti olisi vaikuttanut joukkojen raakaan voimaan, kun ei ainoata kertaa lausu sanaakaan siitä, kuinka alhainen ja mitätön voima nyrkkivallalla on henkisten asiain ajamisessa. Nämä seikat tekee ymmärrettäviksi hänen oma peruskäsityksensä ja hänen kokemuksesta saatu vakaumuksensa, ettei muka todelliselle sivistykselle ollut mitään niin läheistä sukulaista, kuin laumain terve järki, ja ettei löytynyt mitään järjestettäväksi sen otollisempaa, kuin suuret joukot. Sitäpaitse olivat Ranskan konventin miehet alusta pitäen hänen esikuvinaan, ja valta muuttui hänelle yhä enemmän kaikeksi kaikessa.

Vallan tavotteluun nähden muuttui myös agitatsioonin luonne, ensin huomaamatta, mutta sitten vähä vähältä tuntuvammin. Se oli alkanut puhtaasti demokraattisena. Mutta se katkera ja aivan persoonallinen sota, jonka porvariston kaikki sanomalehdet heti alkoivat Lassalle vastaan, saattoi taantumuspuolueen nopeasti huomaamaan, että aivan uusi voima oli noussut valtiolliselle näyttämölle, ja että maksaisi vaivan voittoa se liittolaisekseen. Vanhan historiallisen ja valtiollisen lain mukaan tuntevat äärimmäisyyspuolueet aina vetovoimaa toisiinsa, ja niin tapahtui nytkin, että kaikki taantumuspuolueen sanomalehdet, (joita Lassalle siitä lähtien kutsui »konservatiiveiksi») asettuivat hänen puolelleen. Vapaamieliset koettivat vastavuorosta, niinkuin jo on mainittu, vetää työmiehiä hänestä julistamalla yhdestä suusta, että hän kannatti ja auttoi taantumusta. Niihin aikoihin tuli Lassalle persoonallisesti tuntemaan Bismarckin. Sanotaan, että hänen ensimmäinen käyntinsä pääministerin puheilla johtui siitä hänen reini-

läisen puheensa jälkeen »*Die Feste j. n. e.*» Bismarckille lähetetystä sähkösanomasta, jossa hän vaatii hyvitystä santarmien hänelle tekemästä väkivallasta. Mutta sähkösanoman sanamuoto todistaa minun mielestäni, että tuttavuus oli jo sitä ennen tehty. Lassalle tapasi Bismarckin pöydän täynnä omia lentokirjojaan, ja pääministerissä aatetoverin, jonka hän persoonallisuudellaan kokonaan voitti. Mutta se ei tietysti estänyt yhtä rikossyytettä toisensa jälkeen singahtamasta Lassallea vastaan.

Samaan aikaan kun Lassalle joutui tekemisiin Bismarckin kanssa, tarjottiin hänelle apua toiseltakin taholta, apua, jota hän viisaussyistä ei katsonut voivansa hylätä, vaan jonka hän kuitenkin käytti hyväkseen sillä tavalla, että siitä jossakin määrin oli vahinkoa hänen asialleen vapaasti ja rehellisesti ajattelevien silmissä: hän otti nimitäin vastaan sen käden, jonka hengellinen sääty tarjosi hänelle. Hyvillä mielin hän ei varmaankaan tehnyt sitä. Spielhagenilla on kieltämättä oikein, mitä Lassalleenkin tulee, kun hän osottaa, kuinka Leo tuskin voitettulla vastenmielisyydellä on uransa lopulla pakotettu yhtymään korkearvoiseen salaneuvos Urbanukseen. Katolinen papisto, joka aina avoimin silmin seuraa ajan virtauksia, huomasi heti, että kansan suosio ja monet edut olisivat voitettavissa, jos annettaisiin Lassallelle se kunnia, joka hänelle oli tuleva, ja autettaisiin hänen pyrkimyksiään rahvaan hyväksi. Mainzin piispa, sittemmin niin tunnetuksi tullut Kettler, oli ensimmäinen, joka asettui julkisesti hänen puolelleen. Lassalle oli onnellinen tästä uudesta liittolaisesta. Kun hän Ronsdorfer-puheessaan tavanmukaisella painolla oli maininnut, kuinka »kuuluisimmat Saksan oppineista, miehet, joitten edessä itse valtionasiamies ja tuomaritkin kumartaisivat kunnioituksella», olivat sekä kirjoituksillaan että suullisesti osottaneet hänelle »mitä lämpimintä

myötätuntoa hänen teoksensa *Bastiat-Schulzen* johdosta», jatkoi hän:

»Mutta minä annan teille vielä varmemman todistuksen. Tahdon mainita nimen, jonka kaiku herättää jokaisessa reinitäisessä tuomioistuimessa vielä suuremman kunnioituksen, kuin kaikki nuo toiset nimet! Miehen nimen, joka samalla on kirkon palvelija ja kirkon ruhtinas, joka monta vuotta on ollut syventyneenä mitä vakavimpiin tutkimuksiin ja jota Reininmaan katoollilaiset tulevat pitämään pyhimyksenä, Mainzin piispan, vapaaherra von Kettlerin. Herra piispa on omassatunnossaan huomannut tarpeen julaista kirjoituksen työväenkysymyksestä (*Työväenkysymys ja kristinusko*), jossa hän kohta kohdalta käy läpi kaikki minun väitteeni edistys-taloustieteilijöitä vastaan, ja pykälä pykälältä todistaa ne oikeiksi ja kumoamattomiksi.»

Kieltämättä tuntuu omituiselta kuulla Lassallen suusta, kuinka tämä suurien tiedemiesten *kunnioitus* kohoaa vielä *korkeammaksi kunnioitukseksi* tuon ruhtinasvaippaan puetun, ovelan kirkonmiehen puolelta. Ja tuskin oli liioin Lassallen arvon mukaista johtaa tietämätöntä joukkoa siihen herkkään uskoon, että tuo suuripalkkainen piispa, Syllabuksen vastainen puolustaja, valonvihollisuuden edusmies, olisi ollut pyhimys. Ei sekään käänne auta tässä, että hän sanoo: »te tiedätte, ystävät, etten minä kuulu hurskaihin». Hän meni sittenkin petolliseen liittoon. Mutta silloisessa asemassaan olisi Lassalle menetellyt ymmärtämättömästi, jos hän olisi kääntänyt selkensä niin mahdolliselle liittolaiselle, kun tämä etsimättä tarjosi apuaan, ja hän oli vastustuksen ja vastoinkäymisten kautta joutunut siihen äärimmäiseen kiihtymyksen tilaan, johon historiassa aina joutuvat ne, jotka ylivoimaa vastaan koettavat viedä jotain riidanalaista aatetta voittoon. »Yhdek-

sänmentoista vuosisadan Messias», niinkuin Heine runollisen rohkeasti on nimittänyt Lassallea, ei voinut välttää tavallista messiaskohtaloa. Lähestyvän lopun merkit olivat jo näkyvissä.

Mutta vielä ennen loppuaan piti hänen saada viettää voittojuhlaansa, jota aina oli uneksunut, kuulla raikuvat suosiohuudot, nähdä tuhansien innostus, maistaa lyhytaikaista vallan suloisuutta. Hänellä oli heti agitaattoriksi ruvettuaan näyttänyt olevan ihmeellinen kyky vetää joukkoja puolelleen. Uskollisuus, ihailu, täydellinen kuuliaisuus, joskus suora jumaloiminen olivat niitä tunteita, joita työmiehet osottivat häntä kohtaan. Tämä on sitäkin omituisempaa, kun Lassalle siihen saakka ei ollut koskaan ollut pysyväisesti tekemisissä työväen luokan kanssa. Kuitenkin oli eräs lahjakas työmies nimeltä Kichniawy jo Düsseldorfin ajoilta saakka aina nauttinut hänen täyttä luottamustaan, ja tähän mieheen oli Lassalle kautta elämänsä erittäin läheisesti kiintynyt. Mutta nyt levisi ihastus häneen niinkuin kulovalkea. On jo kerrottu, kuinka hän Frankfurtissa, niinkuin toinen Napoleon, voitti ne joukot, jotka hänen vastustajansa toivat häntä vastaan. Hänen matkansa halki Reininmaitten syyskuussa 1863 oli pikemmin melkein suurenmoista joukkojen katsastusta kuin agitatioonia. Kaupungista kaupunkiin tarkasteli Lassalle puoluelaisiaan. Kun hän puhui Elberfeldissä, oli hänellä 3,000 kuulijaa, Solingenin esitelmähuoneustossa 5,000, ja kun santarit siellä jonkun tekosyyn nojalla hajottivat kokouksen ja ympäröivät Lassallen, seurasi 10,000 työmiestä herkeämättömien hurraahuutojen kaikuessa häntä kokouspaikasta sähkölennätinasemalle, josta hän lähetti sähkösanoman tapahtumasta Bismarckille.

Tätä vangitsemista, joka muuttui riemusaatoksi, selitti osa reiniläisiä vapaamielisiä sanomalehtiä tyhmästi

kyllä siten, että santarmien täytyi muka Lassallen turvallisuuden vuoksi seurata häntä ja »lasketuin pistimin suojata häntä kansanjoukkojen uhkauksilta». On helposti ymmärrettävissä, että moiset valheet eivät vaikuttaneet silminnäkijöihin tai itse tapahtumaan mitään, vaan herättivät päinvastoin sitä suuttumuksen kiihkoa, joka on vaan palkintoa ja hyvitystä sille, jota sellaisilla aseilla ahdistetaan.

Mutta kaikki nämä kunnianosoitukset ovat mitättömiä niitten riemuvoittojen rinnalla, joita Lassalle saavutti, kun hän keväällä 1864 toistain matkusti halki Reininmaitten ja itse ensimmäisen ja viimeisen kerran juhlallisesti vietti Saksan yleisen työväenyhdistyksen vuosipäivää. Se ei haitannut mitään, että yhdistyksen vuokratut huoneustot melkein kaikkialla huomattiin suletuiksi, koska poliisi monellaisilla, mutta aina selvästi ymmärrettävillä uhkauksilla oli saanut huoneustojen isännät peruuttamaan sanansa. Saatiin helposti toisia kokoushuoneita. Ja joka paikassa sama näky: sadat työmiehet Lassalle vastassa ja tervehtimässä joka asemalla, viemässä häntä juhlasaattossa hänen kukilla ja sepeleillä koristettuun asuntoonsa, ja ojentamassa hänelle kunnialahjoja. Kaikissa kaupungeissa, kaikilla maanteilla laulajaisia, kunniaportteja, köynnöksiä, tervehdyskirjoituksia, hurraahuutoja, joista ei tahtonut loppua tulla, tuhatäänistä riemun raikunaa. Nuoret ja vanhat työmiehet tungskelevat hänen kukilla ja lipuilla peitettyjen vaunujensa luo saadakseen tervehtää häntä. Ja kolmattakymmentä kukitettua vaunua seurasi häntä kaikilla teillä kunniasaattueena. Antaakseni täydellisen kuvauksen mielialasta, joka on sitäkin ihmeellisempi, kun Ronsdorf ja lähellä sijaitseva Solingen ovat niitä harvoja paikkoja Reininmailla, jotka sekä ennen että jälkeenkinpäin ovat Saksan valtiopäiville lähettäneet pelk-

kiä silloisen edistyspuolueen miehiä, lainaan tähän pätkän eräästä kirjoituksesta, päivätty Ronsdorfissa 23 p:nä toukokuuta:

»Heti kun vaunusaatto läheni Ronsdorfin rajaa, saattoi jo etäältä nähdä, että vanhat ja nuoret olivat jaloillaan, sillä koko kunnas oli ihmisiä täynnä, pää päässä kiinni. Rajalle oli köynnökseen ripustetun seppeleen keskellä seuraavat tervehdys sanat:

*Tohtori Ferdinand Lassalle
tuhansin kerroin tervetullut Ronsdorfin laaksoon.*

Samallaisilla köynnöksillä ja seppelekirjoituksilla oli yleensä koko tie runsaasti koristettu. Ne ajopelit, joissa Lassalle itse istui, tunnettiin koristuksistaan ja kuultokirjoituksesta »Olkaa yksimielisiä!» ja rajalla peittyivät ne kokonaan kukkassateella. Ne olivat työmiesten tyttäriä, jotka varmalla kädellä viskasivat kukkavihkonsa suoraan vaunuihin. Kahden puolen tietä seisoivat Solingenin ja Wermelskirchenin työmiehet taajoissa joukoissa ottamassa vastaan johtajaansa ja yhtyäkseen juhlasaattoon. Heidän riemuaan on melkein mahdotonta kuvailla. Tervehdys huudot olivat loppumattomat aina Ronsdorfiin saakka. Kun tie eräässä käännteessä painui alamäeksi ja hevossaatto alkoi ajaa juosten, tarjoutui siinä aivan ihmeteltävä näky, sillä kansajoukko alkoi myöskin juosta, osa erästä oikotietä, osa itse mäantietä, pysyäkseen vaunujen rinnalla. Ja niin suuri oli innostus, että useimmat ennättivät Ronsdorfiin samaan aikaan kuin vaunutkin.»

Tällaisia kertomuksia kuulee ruhtinasten tai erittäin korkeitten virkamiesten matkoilta, kun kirjavat tunteet, kuten toivo virkaylennyksistä ja kunnia-ahoista, alamainen palvelusinto, pelko vääryyksien oikaisusta tai tuska siitä, ettei tulisi huomatuksi, antavat mielialalle korkeam-

paa kannatusta, mutta näin välittömästi puhkeava kiihtollisuuden ja innostuksen ilmaisu, kuin edelläkerrottu, on harvinaista pohjoismaisten kansojen tyynelle luonteelle. Mutta siihen nähden, ettei sosialismi vielä pitkiin aikoihin jälkeenkäänpäin voittanut jalansijaa näillä seuduilla, tuntuu tämä innostus olleen yhtä lyhytikäinen kuin se oli rajusti puhjennutkin.

Se puhe, jonka Lassalle nyt suosiohuutojen kaikuessa piti työväenyhdistyksen perustamispäivän muistoksi, vastasi myöskin täydelleen iloista mielialaa hänen ympärillään. Se oli pitkä ja ylpeä katsaus saavutettuihin tuloksiin, nopeaan levenemiseen ja siihen auliiseen kohteluun, joka työmiesten taholta oli tullut yhdistyksen osaksi kaikilla Saksan kolkilla ja kaikissa kaupungeissa, pienimmistä suurimpiin. Ja kun Lassalle sitten, niinkuin jo on mainittu, huomautti etevimpien oppineitten ja tuon kunnianarvoisen piispan harrastusta tähän hänen asiaansa, vetosi hän erityisellä painolla siihen tapahtumaan, että kuningas Fredrik Wilhelm IV, joka v. 1844 oli antanut sotilaitten ojentaa painettinsa schlesialaisia kankureita vastaan, näinä päivinä oli suvainnut vastaan ottaa erään lähetystön Schlesiasta ja luvannut ottaa vakavasti harkitakseen kankaankutojain surullista asemaa. Ja Lassalle yhdisti kaikki seuraavaan huudahdukseen:

»Työmiehet, me olemme siis pakottaneet kansan, oppineet, piispat ja kuninkaan todistamaan periaatteittemme oikeuden!»

Nämä sanat lausuessaan seiso i Lassalle elämänsä ja vaikutuksensa kukkulalla. Ne sanat olivat totta, ja siinä totuudessa oli voimaa. Mihin tahansa tulenkin, sanoi hän, kaikkialla olen kuullut työmiehiltä sanoja, jotka sisältyvät tähän ajatukseen: »Meidän on kaikkien taottava tahtomme yhdeksi ainoaksi vasaraksi ja annettava tämä vasara sel-

laisen miehen käteen, jonka äly, luonteen laatu ja hyvä tahto ovat meille välttämättöminä takeina siitä, että hän pystyy lyömään tällä vasaralla», ja sivistyksen diktaattori-voimalla piti hän nyt kädessään tätä raskasta vasaraa, onnellisena sen painosta, niinkuin jumala Thor, joka pitkän kaipauksen jälkeen jälleen heilautteli moukariaan kourasaan. Niinkuin Thorin oli hän nyt saanut käteensä ikävoimänsä asean, jota ilman hän ei ollut oma itsensä. Silmänräpäyksen heilutteli hän sitä sellaisella riemulla, kuin olisi seissyt päämaalinsa ääressä, ja varmaan hän aatoksissaan heitti katseensa taapäin omaan omituiseen ja myrskyiseen elämäänsä, tähän elämään, josta hän kaksi kokonaista vuotta oli viettänyt vankilassa, tähän elämään, jota viisi uutta rikossyytettä uudestaan uhkasi, elämään, joka oli ollut kuin tulta ja myrskyä, mutta jossa sentään oli ollut sopusointua kuin jousenjänteen vingahduksista ja lyyran sävelistä — ja hänen sydämmensä paisui kiittollisen joukon innokkaista huudoista. Mutta samalla hetkellä näki hän kuvasta toisenkin puolen; kaikki ne surut, jotka hän kuulijoiltaan oli salannut, kaikki uhkaavat vaarat, kaikki onnistumattomat yritykset, laimeus, vastenmielisyys, viha, kateus, raakuus, se valta, jota vastaan oli taisteltava, kaikki nämä kohosivat jättiläismäisinä hänen sielunsa silmiin. Se oli kuvan nurja puoli. Päivää ennen oli hän saanut tietää, että hänet uudestaan *in contumaciam* (laillisen haasteen laiminlyönnistä) oli tuomittu neljäksi kuukaudeksi vankeuteen, ja hän tiesi, että reiniläiset tuomarit olivat melkein poikkeuksetta edistyspuolueen miehiä. Hän tiesi myöskin — ettei työväenyhdistyksen tila ollut läheskään niin loistava, joksi hän sitä kuvaili sen lämpimimmille ystäville ja jommoisena hän itse toivehikkaina hetkinään sen näki. Se kulutti Lassallen elinvoimaa, se nieli hänen omaisuutensa, joka isän kuoleman

kautta oli melkoisesti lisääntynyt, mutta ei mennyt läheskään toivomusten mukaisesti eteenpäin. Katkerasti valittaa hän näihin aikoihin kirjeissään, kuinka kaikki voisi olla toisin, »jos työmiehet olisivat täyttäneet velvollisuutensa», ja hän tiesi varmasti, että vihamiehet olivat äärettömän paljon puuhaavampia kuin hänen ystävänsä. Ihmekö siis, että ajatus kuolemasta ja häviöstäkin tänä henkeväna ja valoisana hetkenä pujahti hänen mieleensä! Hän lopetti tämän viimeisen puheensa, jonka puoluelaisilleen piti, seuraaviin sanoihin:

»No niin, minä aijon tehdä tyhjäksi nämä kaksi viimeistä tuomiopäätöstä, niinkuin niin monta muuta entistäkin. Mutta kuinka vahva joku lieneekin, on hän kuitenkin mennyttä miestä, kun katkeruuden määrä on täytetty! Vaan siitä en ole ollenkaan huolissani! Minä en ole, niinkuin voitte ymmärtää, tarttunut tähän sotalippuun ilman selvää tietoisuutta siitä, että itse saatan persoonallisesti joutua sen kautta tuhon omaksi. (Suurta liikutusta kuulijain joukossa). Niitä tunteita, jotka liikkuvat sisänsäni ajatellessani, että minut voidaan raivata tieltä pois, en voi paremmin selittää kuin roomalaisen runoilijan sanoilla:

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

Se on: Jos minä sorrun, niin kohotkoon minun luistani minulle seuraaja ja kostaja! Elköön tämä voimakas ja kansallinen edistysliike painuko hautaan minun kansani, vaan levitköön sytyttämäni tuli yhä laajemmille aloille, niinkauvan kuin yksikin ainoa Teistä on hengissä! Luvatakaa minulle se, ja kohottakaa vakuudeksi siitä oikea kätenne ylös!»

Olisi valmis uskomaan, että Lassalle tällä hetkellä aavisti olevansa kolmen kuukauden kuluttua kuollut. Viikkoa aikaisemmin oli hän Düsseldorfin kokoushuoneessa

lausunut kuulijoilleen: »Tulevana vuonna Te puette tämän huoneen mustaan.» Ehkä aavisti hän, että ellei tämä »kansallinen» liike kuolisikaan hänen kanssaan, niin se kuitenkin kuolisi kansallisena ja monarkkisena, ja kansainvälinen sekä tasavaltalainen sosialismi olisi muutaman vuoden kuluttua niellyt hänen alottamansa liikkeen ja kansainvälinen yhdistys omistanut kaiken sen, jonka hän ja hänen kannattajansa perustivat.

Vielä pari kertaa täytyi hänen, huonontuneesta terveydestään huolimatta, esiintyä julkisesti puhujana siinä oikeusjutussa, joka Düsseldorfissa oli nostettu häntä vastaan. Turhaan teki hän, joka oli särkenyt lukemattomia syytöksiä niinkuin »lasia», viimeisen voimainponnistuksen voittaakseen vapautensa. Hänet tuomittiin ensimmäisessä oikeusasteessa kuuden kuukauden vankeuteen. Hän oli kovasti alakuloinen. Kun Paul Lindau, *Düsseldorfer Zeitungin* nuori toimittaja, joka hyväntahtoisuudesta Lassallea kohtaan oli ottanut lehteensä hänen puolustuspuheensa sanasta sanaan, hyvästiä heittäissään lausui: »Näkemiin saakka, herra Lassalle!» vastasi tämä: »Ken tietää?», ja kun Lindau katseli ihmetellen ja kysyväisesti häneen, lisäsi hän: »kokonaiseksi vuodeksi tai puoleksikaan en enää voi sallia itseäni teljettävän. Sitä en kuitenkaan kestäisi. Ennemmin lähden maanpakoon. Hermoni ovat kokonaan turmiolla.» — Väsyneenä sekä hengeltään että ruumiiltaan lähti hän heinäkuussa tavalliseen kylpypaikkaansa Rigille, ja kun hän täällä, taaskin ylenmääräisen työn rasittamana, mutta suurenmoinen luonto silmäinsä edessä koetti parantaa murtunutta terveyttään, yllätti hänet se kohtalo, joka vei hänet hautaan.

VIII.

Me näimme, että hän tällä hetkellä tunsi harrastuksensa turhiksi. Kreivitär Hatzfeldt oli kirjoittanut hänelle: »Ettekö Te voi jotakuta aikaa tyytyä tieteihin, ystävälliseen seuraan ja ihanaan luontoon?» Hän vastaa Rigiltä 28 p:nä heinäkuuta: »Te ajattelette, että minulla täytyy olla politiikkaa. Oi, kuinka vähän Te minua ymmärrätte. En ikävöi mitään niin suuresti, kuin päästä eroon koko politiikasta ja vetäytyä tieteihin, ystävyyteen ja luontoon. Olen väsynyt politiikasta ja kyllästynyt siihen. Tietysti minä yhtä tulisesti kuin ennenkin ryhtyisin siihen, jos vakavia asioita olisi kysymyksessä tai jos minulla olisi valtaa tai näkisin keinoja millä saavuttaa sitä — sellaisia keinoja, jotka soveltuisivat minulle; sillä ilman suurinta valtaa ei saada mitään aikaan. Lasten leikkiin olen minä liian vanha ja liian suuri. Siitä syystä olen erittäin vastenmielisesti ottanut vastaan puheenjohtajankin toimen. Suostuin siihen ainoastaan Teidän tähtenne. Mutta nyt painaa se minua kauheasti. Kunhan vaan olisin siitä vapaa, niin olisin tällä hetkellä valmis lähtemään Teidän kanssanne Neapeliin. (Mutta kuinka päästä siitä?!)²⁶ Sellaista puhetta ei olisi odottanut kahta kuukautta jälkeen Ronsdorfin tapahtumain. Mutta se on uupumuksen ja liiallisen rasituksen kieltä. — Muutamaa päivää ennen kuin tämä kirjoitettiin (25 heinäkuuta) oli Lassallen luona Rigillä käynyt vieraisilla se nuori nainen, joka ratkaisevasti oli vaikuttava hänen kohtaloonsa. Tätä kohtaloa, jota niin tyhjentävästi on käytetty likaisen panettelun aiheena, käsiteltäköön tässä vaan sen verran, kuin se oli Lassallen omasta luonteesta aiheutunut ja sen nojalla selitettävissä.

Neiti Helena von Dönniges oli erään arvossa pidetyn baijerilaisen diplomaatin tytär. Hänen isänsä oli kuningas Maximin vaikutusvaltaisena neuvonantajana sitten 50-luvun alun kutsunut Müncheniin kokonaisen sarjan eteviä luonnontutkijoita, juristeja, historiankirjoittajia, runoilijoita (niitten joukossa miehiä sellaisia kuin Liebig, Bluntschli, Sybel, Geibel, Heyse, Dingelstedt), ja oli Baijerissa tunnettu ja pelätty katoollisen kirkkovallan vastustajana. Hänen äitinsä oli erittäin kaunis juutalaisnainen, joka mennäkseen naimisiin hänen isänsä kanssa oli kääntynyt protestanttiseen uskoon. Vanhemmat viettivät loistavaa ja pintapuolista elämää. Tytär Helena kasvoi oman onnensa nojassa erään luotetun kamarineidin hoteissa, ja hänestä tuli vilkas, mutta pilattu ja laiminlyöty lapsi, jonka taipumukset ja henki heräsivät sangen varhain ja joka pienenä tyttösenä oli jo kuin valmis hienon maailman nainen. Kaksitoistavuotiaana oli hän jo yhtä kehittynyt kuin muut naiset tuossa kahdenkymmenen korvilla. Hän oli erinomaisen ihana, tuore, puoleensa vetävä kaunotar paksuine, tulipunaisine hiuksineen, yksi niitä kaunottaria, jotka jokaisessa seurapiirissä keräävät herrat ympärilleen, koska he ilmeisesti osottavat olevansa huvitettuja vaan heistä. Hänen kunnianhimonsa oli olla mitä rohkein ratsastaja ja mitä enimmin imarreltu tanssiaisnainen; kuitenkin uinaili hänen sfelussaan joku määrä henkevyyttä (innostusta taiteeseen ja taiteilijoihin, sekä suuriin, rohkeisiin miehiin). Kun hän talvella 1861 oli kävintiellä Berlinissä, oli hänellä terve eteläsaksalainen, tai pikemminkin etelämaalainen ulkomuoto, rakastettava miellyttävyys sekä ruhtinattaren oikut. Silloin jo oli hänen nimensä kietoutunut rakkausseikkailuihin, hän oli nuori nainen, jonka maine oli kulkemassa ja jota ei jätetty huomioon ottamatta.

Hän joutui Berlinissä seuroihin, jotka olivat yhteydessä Lassallen kanssa, hän kuuli puhuttavan hänestä milloin yhtäällä milloin toisaalla, ja kriitillisimmätkin miehet lausuvat hänestä ihastuneita sanoja. Keskusteltuaan kerran erään etevän miehen kanssa, jonka seurassa hän oli ensi kertaa, lausui tämä hetken kuluttua: »Teille on olemassa vaan yksi mies, Lassalle.»*

He tapasivat toisensa yhteisten tuttavain luona ja rakastuivat heti. Heillä oli tosin kummallakin samaan aikaan oma, toisarvoinen rakkaussuhteensa, Lassallella kevyt liitto erään berliniläisen naisen kanssa, neiti v. Dönnigesillä puolestaan naimahankkeet erään nuoren vallakialaisen aatelismiehen, Yankon, Rackowitzan ruhtinaan kanssa, jota hän siihen saakka oli pitänyt puolittain kihlattuna sulhasenaan. Mutta uudet tunteet työnsivät kummallakin entiset syrjään. He olivat, niinkuin Lassalle heti sanoi, »toistensa kohtalo». Helenan rakkaus oli sitä intohimoa, joka saa pilatut, ympäristönsä yli loistavat naiset jumaloimaan sitä miestä, jonka rinnalla he ensi kerran huomaavat oman tahtonsa taipuvan toisen, paljoa vahvemman tahdon alle, jolloin heidän hengityksensä seisahtuu pelosta ja riemusta, ja heidän sielunsa kutistuu kokoon mahtavamman luonteen vaikutuksen alaisena, ja pyrkii ikävöiden kohoamaan sitä kohti. Lassallen rakkaus oli rauhallisempaa, vaikka kylläkin erittäin lämmintä, tuohon nuoreen naiseen, joka ei vähääkään salannut tunteitaan

* Tohtori Oldenburg on minulle vakuuttanut todellakin lausuneensa nämä äkkiarvaamattomat sanat, jotka Helena von Dönniges, tai kuten hän ensimmäisen miehensä nimellä kutsuu itseään, von Rackowitza (myöhemmin Friedmann, nykyään Schewitz) kertoo kaikin puolin todenmukaisessa ja luotettavassa kirjassaan: *Meine Beziehungen zu Ferdinand Lassalle 1879*.

häntä kohtaan. Hänen nuoruutensa oli ohi, hän aikoi vakavasti mennä naimisiin, ja Helenan olennessa oli jotain, joka kiinnitti häntä siihen määrään, että hän heti ensi näkemästä oli päättänyt solmita avioliiton hänen kanssaan.

Mutta heillä oli hyvin harvoin tilaisuutta kohdata toisiaan. Helenan äidinäiti, jonka luona hän asui, tiesi Lassallesta vaan, että »hän oli kauhea kansan yllyttäjä, joka kerran oli ollut syytteessä varkaudestakin»; Helenan koti oli siis Lassallelta sulettu, ja kutsuja Lassallen tuttavain luo ei otettu vastaan. Kuitenkin on todennäköistä, että rakastuneet tapasivat useammin, kuin mitä Helena von Rackowitza myöntää, minä tiedän sen varmoista lähteistä; mutta on luonnollista, että hän on siitä puhumatta, eikä tulevaisuuden suhteen oltu heidän keskinsä tehty mitään varmaa päätöstä.

Ja niin etsi hän hänet tänä heinäkuun iltana Rigi vuorelta, ratsain, muassaan suuri joukko herroja ja naisia. Nähdessään hänet niin kauniina ja loistavana, päätti Lassalle heti iloissaan tehdä totta asiasta ja viedä hänet morsiona kotiinsa. Päästäkseen kaikista vaikeuksista vanhempain puolelta, ehdotti hän puoleksi todella puoleksi leikkillä, että he heti lähtisivät Ranskan puolelle ja siellä antaisivat vihkiä itsensä. Helena vastasi, niinkuin luonnollista olikin, ettei hänellä hätätilassa ollut mitään sitäkään vastaan, mutta pyysi kuitenkin, että Lassalle ensin koettaisi hyvällä taivuttaa hänen vanhempiaan. Lassalle lupasi pyytämällä pyytää tämän nuoren naisen kättä, ja ilmoitti heti päätöksestään kreivittärelle. Ja kun kreivitär neuvoi häntä luopumaan tuumasta, vastasi hän: »Kun Te sanotte, että minun pitäisi muistaa, että vastikään olen ollut kuolettavasti rakastunut erääseen toiseen, niin vastaan minä, ettei sanoja »kuolettavasti rakastunut» voi ollenkaan sovel-

luttaa minuun, ja sitäpaitse — eikö ole todella suuri onni, että 39 $\frac{1}{2}$ vuoden ijällä olen löytänyt niin ihanan, vapaan ja itselleni soveltuvan naisen, joka rakastaa minua, eikä ainoastaan rakasta, vaan kokonaan sulaa minun tahtooni, joka seikka minulle on ehdoton välttämättömyys.»

Näkyä että Lassalle tässä kirjeessään (2 p:ltä elokuuta) vielä puhuu asiasta (tosin kyllä kreivittärelle) jonkunlaisella levollisella kylmyydellä. Mutta ei hän siltä ollut levollinen eikä kylmä. Hän oli elänyt koko viikon 25 p:stä heinäkuuta yhtämittäisessä rakkauden ja onnen humalassa. Hän oli unohtanut politiikan, agitatsioonin, kaikki vastoinkäymisensä; hän oli uudestaan nuorukainen. Hänen suhteensa Helenaan oli viatonta ja nuorta. Helena saattoi tehdä hänen kanssaan mitä tahtoi; hän leikki hänen kanssaan kuin suuren koiran kanssa, ja kun hän huusi »Coucher!», paneutui Lassalle hänen jalkoihinsa. Helenan matkustettua pois, muuttui Rigin lennätinkonttori suorastaan Lassallen työhuoneeksi, josta hän millä hetkellä tahansa saattoi lähettää hänelle sähköiteitse tervehdyksensä. Koneitten nakutus rauhoittaa hänen hermojaan. Sitäpaitse lähettää hän hänelle kolmen päivän kuluessa kuusi pitkää rakkauskirjettä, oikeita ikävöimisen korkeita veisuja. Hän lähtee hänen jälestään Berniin, lausuu hänelle runoja, antaa kirjojaan hänelle luettavaksi, kertoo hänelle elämästään, taisteluistaan, tyhjentää tulevaisuuden aikeensa tälle ihastuneelle kaksikymmenvuotiselle tytölle, joka katsellen silmästä silmään ihannettaan, Cesariaan, kuninkaalista kotkaansa, muuttuu uudestaan lapseksi ja tuntee autuutta siitä. Lassalle rakastaa kuin ylioppilas, kuin runoilija. Hän istuu kuutamoisena yönä haaveillen hänen ikkunansa pielessä, syventyneenä tulevaisuusunelmiin niin kuin rohkein nuorukainen: Helena on näkevä vielä sen päivän, jolloin hän painaa voittokruunun hänen otsalleen.

Mitä sanoo Helena heidän riemutulostaan Berliiniin, kuusi valkeaa hevosta vaunujen edessä — vihollisia kuin hiekkaa, mutta me ajamme heidän ylitsensä — hurmaantunut kansa ympärillä, hurraahuutoja ilman loppua — Ferdinand Kansanvalitsema! uljas nimi, eikö totta? — Eläköön tasavalta ja sen presidentin kultakutrinen puoliso!

Mutta he palaavat takaisin maan päälle. Helena on kuullut sanottavan erään miehen luona, jota pidetään Bismarckin oikeana kätenä, että Lassalle on käynyt Bismarckin puheilla, ja että tämä on ollut »kauheasti ihastunut» häneen. Onko se totta, onko hän käynyt Bismarckin luona, mitä se merkitsee? Lassalle vaikenee ja leikkii Helenan kädellä: »Tuollainen lapsi, tähän on kuulumatonta! näine pienine sormineen — sillä tottahan tiedät, että on häpeä, kun on näin pienet sormet — tällä keijukaiskädellään tarttuu hän röyhkeästi minun arvokkaimpiin salaisuuksiini, niihin, joita säilytän kuin jalokiviä sydämeni piilokomeroissa — — — No niin, minä olin Bismarckin luona! Tuo suuri *Rautamies* tahtoi pyydystää minut — ja rauta on sangen arvokasta metallia, niin vahvaa, niin kovaa ja kestäväää kaikkia iskuja vastaan! — Mitä kaikkea ei rauta olekaan saanut maailmassa aikaan! Melkein kaikki on pantu toimeen ja vahvistettu raudalla, melkein kaikki — melkein! — Mutta on olemassa toinenkin metalli; taipuvampi, pehmeämpi; ei sankarien aseita eikä urotöitä varten, mutta sentään voimakkaampi kuin kaikki-voipa rauta! Mitä rauta on hävittänyt, sen rakentaa kulta uudestaan. On tärkeä kysymys, kumpi näistä kahdesta metallista on vaikuttavampi, ja vaikutuksestahan kaikki riippuu. Rauta ruostuu ajan mittaan ja muuttuu romutavaraksi. Pois siis rauta vuosisatojen romusäiliöön! — — — Kulta on minulle rakkaampi, kulta sellainen, jota sinä kultalintuni kannat päässäsi, ja sellainen, joka piilee

minun salaisessa voimassani voittaa ihmisiä ja tehdä heitä omikseni! Sinä olet näkevä, armaani, mitä me kullallamme saamme vielä aikaan!»

»Mutta puhuthan itse aseista, verestä ja taisteluista, eikä vallankumouksia taota ilman rautaa?»

»Lapsi, lapsi, mitä kaikkea utelet tänä kuutamoisena yönä — — — Puhua taisteluista ja huutaa aseihin ei ole vielä läheskään samaa, kuin kylmäverisesti surmata kanssaihmissiään. Ja tiedätkö varmaan, mitä aseita tarkoitan? Oletko varma siitä, etten tarkoittaisi hengen kultaisia aseita: puheen taitoa, ihmisrakkautta, pyrkimystä antamaan köyhille, sairaille, rasitetuille ihmisoikeudet, ja ennen kaikkea *tahdon* aseita! Miekka ja veri ainoastaan viimeisinä välttämättömyyksinä, jos he itse sitä tahtovat. Mutta minä toivon, että he oppivat pelkäämään meitä ilman miekan iskuakin» — ja pitkä syleily ja suutelo ja kuiskaus ja jäähyväiset!

Tämä viikko tulevaisuuskuvineen ja toiveineen, tämä kuutamossa kuiskaileminen matalan ikkunan ääressä, se oli heidän rakkautensa runoutta, heidän rakkautensa elämää, jota ei mikään vihamielinen ympäristö tai kiihoittunut intohimo häirinnyt. Ja vieläkin enemmän: tämä viikko, jona maailma unohtui rakkauteen — se oli heidän elämänsä onni, se oli se määrä häiritsemätöntä iloa, joka heille kummallekin oli suotu. Muutaman päivän kuluttua oli onnen saippuarakko haihtunut näkymättömiin.

Niin hyvin kuin Lassalle yleensä, teoreettisesti, tiesikin olevansa vihattu ja inhottu Saksan korkeampien kansanluokkain keskuudessa, niin ei hänellä kuitenkaan ollut elävää käsitystä siitä, kuinka suuri tämä katkera viha ja inho todellisuudessa oli. Hän tunsikin kyllä itsensä, tunsikin suuret lahjansa ja ominaisuutensa, ja tunsikin virheensäkin, jotka eivät olleet tavallista kauhistuttavampia, mutta hän

unohti sen irvikuvan joka hänestä oli kiertämässä sanomalehdissä ja kansan suussa, sekä sen lian, jolla vastustajat olivat hänen nimensä tahranneet. Hän oli lapsekas ja uskoi lapsekkaassa turhamaisuudessaan voivansa helposti saattaa parin vastahakoisia vanhempia järkiinsä. Piti vaan ensin saada tietää, »mitä heillä oikeastaan olisi häntä vastaan». Hän luotti taitoonsa voittaa ihmisiä, sekä hyvään oikeuteensa; ja olihan hänellä tytön myöntymys. Helena oli sitäpaitse laillisessa ijässä, eikä isä valtiomiehenä suinkaan tahtoisi kieltämällä saattaa tyttärtään häpeään.

Elokuun 3 p:nä aamupäivällä tuli Helena von Dönniges vanhempainsa luo Geneveen, ja iltapäivällä oli Lassallen määrä saapua erääseen hotelliin samassa kaupungissa. Helena tapasi kotinsa ilon vallassa; yksi hänen sisaristaan oli joutunut kihloihin vanhemmille mieluisan miehen, erään vanhaan aatelissukuun kuuluvan kreivin kanssa. Hän päätti käyttää suotuisaa tilaisuutta hyväkseen ja ilmoittaa asiansa äidilleen; ja hän sanoikin suoraan olevansa kihloissa Lassallen kanssa.

Jos hän olisi sanonut, että hänellä oli mukanaan ankaa myrkkyä, jolla aikoi surmata koko perheen, niin tuskin olisi äiti osoittanut suurempaa pelästystä ja inhoa. Helenan rukouksista huolimatta rientää äiti itkien puhumaan asian isälle. Isä hyökkää uhkaavasti huutaen huoneeseen: »Mikä mieletön juttu on tämä tuon roiston, tuon Lassallen kanssa!» Saapuu perheen ystäviä, ja jokaisella heistä on kauhea tarinansa Lassallesta ja hänen elämästään naisten kanssa, hänen suhteistaan kreivittäreen, hänen agitaattori-hommistaan. Mikä hän on? Irstas ryöväripäällikkö, jota aikoinaan on syytetty varkaudestakin! Yksi läsnäolijoista on kaikkein myrkyllisin, sillä Lassalle on kerran eräässä julkisessa kokouksessa näyttänyt hänelle ovea, ja hän on sil-

loin vannonut kostavansa. Tyttö on päätöksessään horjumaton ja sanoo kuitenkin menevänsä Lassalle, niin vaikealta kuin hänestä tuntuukin loukata omaisiaan. Silloin kiroo isä hänet ja julistaa, ettei hän salli pienintäkään kanssakäymistä hänen ja perheen muitten jäsenten kesken, jos hän päätöksessään pysyy.

Helena syöksyy huoneesta ja rientää suoraan Lassallen hotelliin, johon hän jotakuta tuntia aikaisemmin jo on lähettänyt erään kamarineitinsä viemään varottavaa kirjettä. Mutta Lassallen juna on myöhästynyt, hän saapuu nyt vasta Geneveen, ei tiedä kirjeestä mitään, ja Helena kohtaa hänet ravintolan ovella, juuri kun hän astuu vaunuista ja kummastuneena katselee hämmentyneen ja epätoivoisen näköistä morsiantaan. Lassalle avaa oven erääseen ravintolahuoneeseen. Helena heittäytyy hänen jalkoihinsa, nimittää itseään hänen vaimokseen, hänen omaisuudekseen: nyt on hetki tullut paeta Ranskaan, ja heti ensimmäisessä junassa!

Hän oli oikeassa. Hetki oli käsissä, eikä se tullut enää koskaan uudestaan. Se oli ainoa mahdollisuus heille lemmeille pelastukseen ja tulevaisuuteen.

Lassalle antoi sen mennä hukkaan. Hän ei ymmärtänyt, ei nähnyt alastonta todellisuutta, luuli lapsekkaasti kyllä, että Helena aivan varmaan liioitteli. Miksei herranimessä hän saisi morsiantaan hyvällä niinkuin kaikki muutkin miehet, pitikö hänen se ryöstää niinkuin romaaneissa! Tässä ainoassa silmänräpäyksessä Lassalle ei ollut Lassalle, ei ollut oma itsensä, eikä hän koskaan antanut sitä itselleen anteeksi. Ensi kerran elämässään menetteli hän epäröivästi, porvarillisesti, tapojen mukaan. Sen sijaanettä olisi paennut neiti v. Dönnigesin kanssa, tarjosi hän hänelle käsivartensa ja vei erään ystävättären luo. Ja kun Helenan äiti saapui sinne ja kohteli Lassallea, joka muuten

pysyi rauhallisena, niinkuin jotakuta hylkiötä, jolle hän ei edes viitsinyt vastata mitään, antoi Lassalle tyhmyydessään ja sokeudessaan tytön äitinsä huostaan, näyttääkseen muka äidille, kuinka hänen tyttärensä oli hänen vallassaan, siinä typerässä uskossa, että voisi helposti kääntää niin järkevän ja sivistyneen miehen, kuin Helenan isän, mielen, ja saada laillisella ja porvarillisella tavalla suostumuksen hänen tyttärensä käteen. Mutta nyt kääntyi isän raivo tuota nuorta tyttöä kohtaan. Hän raastoi häntä hiuksista ja työnsi yli kadun kotiinsa, telkesi hänet huoneeseen ja alkoi käyttää tuota murtunutta ja heikkotahtoista olentoa vastaan sellaista pakko- ja käännytysjärjestelmää, joka olisi vienyt rohkeuden vahvemmalta naiselta.

Kun Lassalle huomasi kaikki keinot mahdottomiksi saada tavata häntä, kääntyi hänen toivoton vimmansa kaikkea sitä kohtaan, jota hän itse kutsui omaksi »tyhmyydekseen». Ja samalla kun hän päätti, maksoi mitä maksoi, uudestaan valloittaa tytön omakseen, kohosi hänen rakkautensa vastustuksista kiihtyneenä aivan luonnottomaan äärimmäisyyteen saakka, ja imi uusia voimia siitä tuskallisesta tiedosta, että hän itse joutavan rehellisellä menettelyllään oli tärvännyt sen onnen, joka oli lentänyt suoraan hänen syliinsä. Mutta samaan aikaan kun Lassallen kiihko tapahtumain johdosta nousi kiehumapisteeseen, oli tuon nuoren tytön ihastus ja uhkarohkeus, helposti ymmärrettävänä seurauksena sulhasensa menettelytavasta, laimennut. Hän rakasti tosin vielä Lassallea yhtä suuresti, hän uskoi heidän vieläkin pääsevän yhteen Lassallen kaikkea uhmaavan rohkeuden avulla, mutta tuo taivaitten takainen rakkaustunnelma oli mennyttä. Hän, tuo heikkotahtoinen nainen oli asettanut kaikki yhdelle kortille, hän oli antanut itsensä kokonaan ja toiminut ikäänsä ja sukupuoleensa nähden aivan luonnottoman rohkealla päättä-

väisyydellä. Ja hänen intohimojaan vastaan, jotka tulveh-
tivat yli äyräitten, oli asetettu järjen epäröimiset. Hänen
tulinen hurmautumisensa siihen mieheen, jota hän oli kut-
sunut »ihanaksi kotkakseen», oli kadottanut jännityksensä
samalla hetkellä, kun kotka näkyi käyttäytyvän niinkuin
tavallinen kesytetty lintu. Ja epätoivo astui tilalle. Ra-
kastiko Lassalle häntä todellakin niin suuresti? Oliko hän
tarkoittanut ihan totisinta totta? Jos niin oli, miksi
antoi hän siis hänet vapaasta tahdostaan takaisin van-
hemmille?

Isä pakotti hänen jo 4 p:nä elokuuta kirjoittamaan seli-
tyksen, joka toimitettiin Lassalle, ja jossa hän ilmoittaa
eroavansa hänestä. Lassalle saattoi uskoa mitä muuta
tahansa, mutta ei sitä, että Helenan rakkaus häneen olisi
sammunut, nyt kun hänen oma rakkautensa oli muuttunut
suoraksi raivoksi, ja hän huomasi aivan oikein, että selitys
oli pakottamalla otettu sekä tyttö pantu telkien taa rä-
kättäväksi. Hän lahjoi palvelijoita päästäkseen tapaamaan
häntä, hän kirjoitti juriidisia selityksiä, joissa tyttö julisti
itsensä vapaaksi isänsä holhousvallasta j. n. e., lyhyesti
sanoen, hän pani taivaan ja maan liikkeelle. Taipuvainen
kun oli luonteeltaan käyttämään voimallisia keinoja siinä-
kin, missä lievemmillä olisi ollut parempi menestys, mat-
kusti hän Müncheniin ja koetti sen ministerin kautta, joka
oli v. Dönnigesin esimies, vaikuttaa tähän uhkauksilla ja
pelotuksilla, lähetti sähkösanomia ystävilleen itään ja
länteen, antoi heidän neuvotella herra v. Dönnigesin, neiti
v. Dönnigesin ja talon palvelusväen kanssa, ja lähetti krei-
vitär v. Hatzfeldtin tiedustelemaan piispa Kettleriltä, eikö
tämä ottaisi vihkiäkseen heitä, jos hän, Lassalle, kääntyisi
katoolliseen uskoon, vaikka ei hän ollenkaan salannut sitä,
ettei tämä tapahtunut niin paljon katoollisuuden parem-
muuden vuoksi, kuin sen vuoksi, että se oli Helenan us-

konto. Helena olikin kuitenkin protestantti, mutta niin kiihkeä oli Lassalle asiassa, ettei ollut ehtinyt ottaa edes selkoa siitä. Ja tämä on hyvin kuvaava todistus uskonnustunnustuksien mitättömästä merkityksestä meidän päivinä, ettei tämä rakastava pari ollut vaihtanut sanaakaan morsiamen uskonnosta.

Tuhansia suunnitelmia pyöri Lassallen päässä, samalla kun hänen ylpeä sydämensä kerta toisensa jälkeen kutistui kokoon siitä pelosta, että kaikki lopultakin voisi mennä myttyyn, jos todellakin tapahtuisi muutos tuon nuoren naisen tunteissa. Mutta silloin vielä oli yksi onnellinen ratkaisu mahdollinen. Onhan sangen vaikeata estää ajan pitkään kahta rakastavaa kirjoittamasta toisilleen tai kohtaamasta toisiaan, ja yksi ainoa keskustelu olisi riittänyt selvittämään väärinkäsitykset ja varmentamaan tulevaisuuden.

Mutta onnettomuudekseen valitsi hän kuin mielipuoli kaikkein sopimattomimman keinon päästäkseen yhteyteen Helenan kanssa.

Niinkauvan kun hän vielä ei epäillyt Helenan rakkautta, oli hän täydelleen ymmärtänyt, että hänen vanha ystävänsä kreivitär Hatzfeldtin kanssa herättäisi vanhempain silmissä epäluuloa häntä vastaan — hän oli jo luvannut Helenalle, että kreivitär heidän naimisiin mentyään tulisi heitä sangen vähän häiritsemään — ja hän oli myös käsittänyt, että kreivittäressä itsessään olisi hänen aikeissa olevaa avioliittoaan vastaan sellainen vastustaja, jota ei ollut aivan helppo lepyttää. Sen vuoksi koetti hän kirjeissään houkutella häntä pysymään poissa Sveitsistä, jopa lopulta suorastaan sangen karkeasti määräsi, että kreivittären »oli toteltava» ja pysyttävä loitommalla. Mutta tuskin oli hän alkanut epäillä Helenan uskollisuutta ja pelätä, ettei tämä ollutkaan se nainen, josta hän — varomattomasti

kyllä — oli ylistellen kirjoittanut kreivittärelle, että se kaikista naisista soveltui parhaiten hänelle, ennenkuin hän jo hädässään alkoikin kaivata henkilöä, jonka myötätuntoon voisi täydelleen luottaa, ja kaksikymmenvuotisesta tottumuksesta kääntyi hän kreivittären puoleen siinä toivossa, että tämä »kaunopuheisuudellaan» vahvistaisi Helenaa pysymään lujana päätöksessään. Hän ajatteli luultavasti että nainen voisi paremmin päästä perheeseen kuin hän itse, ja sitäpaitse oli hän itse parhaillaan Münchenissä koettamassa ulkoministeriön kautta vaikuttaa herra von Dönnigesiin. Hän ei ajatellut sitä, että kreivitär, joka jo alusta pitäen katseli Helenaa kateellisuuden epäilevillä silmillä ja jota hän horjuvaisuutensa vuoksi halveksi koko sydämmestään, pikemminkin tekisi kaiken voitavansa särkeäkseen heidän liittonsa, jota hän piti suorastaan onnettomana Lassallelle. Ennenkuin kääntyi kreivittären puoleen, oli Lassalle sähköttänyt ystävälleen, tunnetulle sotahistorioitsijalle eversti Rüstowille, ja pyytänyt häntä ottamaan selvää Helenan todellisesta mielialasta sekä hänen olinpaikastaan, koska hänet oli viety pois Genevestä, sekä toimittamaan hänet vapaaksi, sillä aikaa kun hän itse oli toimessa toisella taholla. Hän unohti tai jätti punnitsematta sen seikan, että kreivittärellä ja Rüstowilla siihen aikaan saattoi olla yhteiset mielipiteet ja yhteinen tahto. Tulos oli se, että kreivitär loukkasi tuota nuorta tyttöä kuolettavasti pyytäessään tavata häntä, että saisi suorittaa »lopullisen eron hänen ja Lassallen välillä», ja pyyntönsä teki hän sellaisessa sanamuodossa, että se edellytti kieltävää tahi ei mitään vastausta. Ja samaan aikaan säikäytti Rüstow Lassallen lähettiläänä Helenaa kylmällä ja vihamielisellä katseellaan. Olivatko nämä Lassallen parhaita ystäviä? Heihinkö hänen piti luottaa? heihin, jotka eivät nähneet, eivät ymmärtäneet, eivätkä

tahtoneetkaan ymmärtää, että häntä oli pakotettu ja uhattu, ja että kaikki sanat hänen suuhunsa oli pannut hänen itserakas ja vallanhimoinen isänsä?

Sillä aikaa kirjoitti Lassalle päivät päästään hänelle pitkiä, houkuttelevia, tulsia, rukoilevia ja opastavia kirjeitä, joissa hän vakuutti, että hän sekä Sveitsin että Baijerin lakien mukaan oli täysi-ikäinen ja vapaa ottamaan miehekseen kenen tahtoi, ettei ollut mitään todellista estettä heidän avioliittoonsa j. n. e. Mutta todella traagillisen kohtalon kautta, isän kauhean johdonmukaisen suunnittelun mukaan, jota Lassalle ei aavistanut eikä kuolemaansa saakka saanut tietää, ei ainoakaan näistä kirjeistä joutunut Helenan käsiin. Yhden ainoan sai hän nähdäkseen, mutta sitten vasta, kun oli antanut isälleen kunniasanansa, että lähettäisi sen avaamatta takaisin.

Miksi piti hän kunniasanansa? miksei heittänyt hän pois kaikkea arkaluontoisuutta? Mutta on selvää, että sittenkun Lassalle oli jättänyt hänet vanhemmille takaisin, oli yksi kieli hänen sielussaan katkennut. Hänen tunteensa rakastettuaan kohtaan muuttuivat siinä silmänräpäyksessä, jolloin tämä oli jättänyt hänet pulaan; ne sairastuivat, kun ei hän enää kuullut hänestä mitään; niitä loukkasi ja haavoitti Lassallen puhemiesten töykeä esiintyminen. Kotoiset pakkokeinot murtivat hänet ja totuttivat hänet ajattelemaan elämää ilman häntä. Hän ei kyennyt enää omalla vastuullaan astumaan askeltakaan eteen tai taa; avun oli tultava ulkoapäin, Lassallelta itseltään, ja hänet oli hän nähnyt viimeisen kerran sinä päivänä, jona joutui äitinsä huostaan takaisin.

Isänsä uhkauksien taivuttamana ja osaksi vastenmielisyydestään Rüstowia kohtaan, kevytmielisenä, neuvottomana, väsyneenä ja heikkotahtoisena selitti hän isänsä ja Lassallen ystäväin, Rüstowin ja t:ri Haenlen läsnäollessa

katsovansa suhteensa Lassalleen olevan lopussa, ja toivovansa, ettei siitä asiasta Lassallen kanssa enää mitään keskusteltaisi. Samaan aikaan kutsutti perhe sinne hänen entisen sulhasensa, Yanko Rackowitzan, joka Lassallen väliintultua oli jäänyt syrjään, ja nyt kiirehdittiin Helenan häitä hänen kanssaan.

Niinkauvan kun Lassalle vielä epäili, että Helenan tunteet voisivat muuttua, oli hän puoli kuollut epätoivosta. Hänen kirjeissään kreivittärelle ilmenee tavan takaa tällaisia sanoja: »Olen niin onneton, että itken, ensi kerran viimeisten viidentoista vuoden kuluessa — Te olette ainoa, joka tiedätte mitä se on, että minä, rautakova, kiemurtelen itkussa kuin mato», ja hän kirjoittaa Helenalle: »Minä kärsin joka hetki tuhannen kuolemaa.» Sana »kuolema» on melkein joka kirjeessä. Lassallella oli se varma tieto, että jos hän tällä kertaa tulisi nöyryytetyksi ja lyödyksi, silloin olisi hän kadotettu, hänen ylpeytensä taittunut, hänen itsetuntonsa, joka häntä monissa kovissa taisteluissa oli pitänyt pystyssä, murrettu, ja hänen uskonsa »tähtiinsä» ainiaaksi mennyt. Häntä tuomitaan liian ankarasti, jos pääsyynä hänen loppuunsa pidetään katkerasti loukattua turhamaisuutta. Hänen uskonsa muihin ihmisiin ja luottamus itseensä murtuivat samalla hetkellä, jolloin hänen täytyi pitää niin tulisesti rakastamaansa naista uskottomana. Hänen kirjeessään sanotaan: »Jos minä nyt sorrun, niin ei se tapahdu sen ylivoiman kautta, jonka niin usein olen voittanut — minä sorrun naisen rajattomaan petokseen, kauhean horjuvaisuuden ja kevytmielisyyden tähden tytössä, jota olen rakastanut yli luonnollisten rajojen» ja toisessa kohdassa sanoo hän: »Minä sorrun siis hänen tahtonsa kautta, kauheana esimerkkinä siitä, ettei miehen pidä koskaan sitoa itseään naiseen. Minä kaadun kauheaan petokseen, häpeämättömimpään juoneen, mitä kaikki-

näkevä aurinko koskaan on nähnyt.» Katkeruus siitä »rajattomasta ivasta», joka tulisi hänen osakseen, kun oli pannut liikkeelle kokonaisen ministeristön yhden ainoan nuoren tytön vuoksi, jolta kuvitteli tullessa hylätyksi — se on osaksi syynä näihin ylenmääräisiin ja rajattoman epätoivon kuvittamiin purkauksiin. Mutta hän ei suinkaan olisi puhunut »sortumisesta» ja »kuolemasta», ellei hänen elinvoimansa olisi saanut pahaa iskuja, ellei hän olisi tuntenut, että oli menettänyt oman itsensä. Ja päälle pääteeksi nosti nyt epätoivo pinnalle kaiken sen raakuuden, joka hänessä löytyi, raakuuden, jota hän itsekään parhaina hetkinään tuskin olisi aavistanut. Hänen kirjeissään Rüstowille on kohtia, joita ei voi julkisuudessa mainita, niin hirveitä ovat olleet ne tunteet, joista ne ovat lähteneet.

Heti kun kiusallinen epävarmuus oli muuttunut selväksi totuudeksi lähetti Lassalle vaatimuksen kaksintaisteluun herra v. Dönnigesille, ja samalla herra v. Rackowitzalle kirjeen, joka oli täynnä karkeitä solvauksia Helenasta ja jonka välttämättä täytyi johtaa taisteluvaatimukseen Rackowitzan puolelta. Kun v. Dönniges kiireellä jätti Geneven, tuli se taisteluvaatimus ratkaisevaksi, jonka Lassalle sai vastaukseksi loukatulta sulhaselta. Sekundantit sopivat, että kaksintaistelu oli tapahtuva pistooleilla. Ehdot olivat:²⁷

Viidentoista askeleen välimatka; kiinteä asento. Laukaus kahdenkymmenen sekunnin kuluessa, merkinanto 1, 2, 3, alku, keskikohta, loppu. — Sileät pistoolit tähtämällä ja jyvällä. — Piteleminen mielen mukaan. — Kolme kuulaa mieheen. — Pistoolin liipaiseminen luetaan laukaukseksi. — Sama sekundantti lataa joka kerta molemmat pistoolit; sekundantit vetävät arpaa, kuka lataa ensimmäiseksi. — Kreivi Kayserling ja herra Tohtori Arendt pitävät huolta lääkärinavusta. — Kohtauspaikka: Omnibuspysäkki Carougeassa, k:lo 7¹/₂ aamulla 28 p:nä elokuuta.

— R(üstow) 1, A(rendt) 2, B(ethlen) 3. — Kumpikin taiste-
lija antaa sekundanteilleen mahdollisen sattuman varalta
kirjallisen todistuksen, että hän on itse ampunut itsensä.
Gregor, Kreivi Bethlen. — W. Rüstow, prikaati-översti. —
Kreivi Eugen Kayserling. — T:ri Wilh. Arendt.*

Lassallen sekundantti ja hyvä ystävä, översti Rüstow
(kuollut 1879 itsemurhaajana) kertoo, että kun hän puoli-
päivän aikaan 27 p:nä Victoria hotellissa ilmoitti tämän
sopimuksen Lassalle ja hartaasti pyysi häntä harjoit-
telemaan jonkun verran ampumista, sekä neuvoi hänelle
siihen soveliaan paikan, niin vastasi Lassalle vaan, että se
oli »tyhmä päähänpisto».

Hänen vastustajansa oli toista mieltä, hän ampui sa-
mana iltapäivänä harjoitusradalla 150 laukausta. Otan
tähän muutamia tiedonantoja översti Rüstowilta tästä
viimeisestä aamusta:

»Puoliyön aikaan menin levolle Lassallen huoneeseen.
Jo klo 3:n aikaan aamulla nousin ylös ja riensin pukeudut-
tuani heti kotiini, josta minulla oli yhtä ja toista tuotavaa.
Sieltä menin asesepän luo ja tapasin hänet jo klo 4:ltä
työssä (korjaamassa erästä särkynyttä pistoolia), otin heti
pistoolini ja riensin Victoria hotelliin. Kello 5 herätin
Lassallen, joka nukkui sikeästi. Sattumalta huomasi hän

*

Punktation.

Fünfzehn Schritte fester Stand. — Schuss innerhalb 20 sekunden,
markirt durch 1, 2, 3, Anfang, Mitte und Ende. — Glatte Pistolen
mit Visir und Korn. — Haltung beliebig. — Drei Kugeln pro Mann.
— Versagen gilt für Schuss. — Jedesmal ladet derselbe Secundant
beide Pistolen; die Secundanten loosen um die Reihe des Ladens. —
Graf Kayserling und Herr Dr Arendt besorgen den Arzt. — Rendez-
vous: Omnibus-Halteplatz in Garouge 7 $\frac{1}{2}$ Uhr Morgens, 28 August.
— R 1, A 2, B 3. — Jeder Duellant hat in Händen seiner Secundan-
ten einen Revers, dass er sich selbst erschossen hat, für vorkommende
Fälle.

heti pistooliin. Hän otti sen käteensä, lankesi kaulaani ja sanoi: »Siinähan minulla juuri on, mitä tarvitsen.» Ennen klo 7:ää olimme Carougeessa. Tiellä oli Lassalle useita kertoja pyytännyt minua pitämään huolta siitä, että kaksintaistelu tapahtuisi Ranskan alueella, niin että hän voisi jäädä Geneveen ja ratkaista asian vielä sen vanhan »karkulaisenkin» kanssa. Niin hyvilläni kuin olinkin hänen varmuudesta, oli se minusta sentään koko lailla liiallista. Huomautin hänelle, ettei hän tulisi seisomaan yksinään taistelupaikalla, ja että jokainen kuula saattoi sattua; ei pitäisi koskaan halveksua vastustajaansa. Mutta sanani eivät tehneet mitään vaikutusta häneen.

Klo 7 olimme Carougeessa, ja kun vastapuoli ei ollut vielä saapunut, odotimme me. Lassalle, joka ei näyttänyt pienintäkään levottomuutta, joi kupin teetä. Klo 7^{1/2} saapuivat toiset. Heillä oli mukanaan tohtori Seiler, joka tiesi sopivan paikan. He ajoivat edellä ja me jälestä. Lähellä Seilerin tarkottamaa paikkaa nousimme vaunuista ja astuimme jalan pensaikon läpi, kunnes saavuimme pienelle aukeamalle.

Minä jouduin arvan kautta panemaan ensimmäiset panokset pistooleihin ja antamaan merkit.

Taistelevat ottivat nyt määrättyt paikkansa, sillä aikaa kun minä latasin. Minua kehoitettiin monelta taholta komentamaan kuuluvalla ja selvällä äänellä; tämä huomautus ei tietysti ollut tarpeellinen. Jokaiseen laukaukseen oli määrätty kahdenkymmenen sekunnin aika, jonka lataava sekundantti laskee siten, että hän alussa huusi 1, kymmenen sekunnin kuluttua 2, kahdenkymmenen kuluttua 3. Minä huusin sitäpaitse varovaisuuden vuoksi vielä alussa: Olkaa valmiit!

Annoin ensimmäisen komentohuudon I. Tuskin viiden sekunnin kuluttua pamahti ensimmäinen laukaus, v.

Rackowitzan puolelta. Samassa silmänräpäyksessä, tuskin sekunnin väliajalla, vastasi Lassalle.

Hän ampui sivu, hänellä oli jo silloin kuolema ruumiissaan. Oli ihme, että hän enää ollenkaan voi lauaista. — Ammuttuaan horjahti hän kaksi askelta vasemmalle. Nyt vasta kuulin minä — sillä minun oli täytynyt katsoa kelloa — että joku (en tiedä oliko se kenraali Bethlen vaiko tohtori Seiler) kysyi: »Oletteko haavoittunut?»

»Olen», vastasi Lassalle.

Me laskimme hänet heti maahan levitetylle peitteelle, jossa haava sidottiin väliaikaisesti. Vastapuolueen miesten poistuessa kannoimme tohtori Seiler ja minä Lassallen vaunuihin. Seurasimme molemmat mukana ja autoimme häntä matkalla, niin hyvin kuin taisimme. Käsinkin ajajan kääntämään sellaiselle tielle, joka oli kiveämätöntä. Ainoastaan 200 askelta oli meillä kivitietä. Lassalle oli hiljaa koko matkan, mutta kun tulimme kivetylle tieosalle, valitti hän haavan tuottamasta tuskasta ja kysyi, eikö jo pian tultaisi kotiin.

Kuula oli tunkeutunut alaruumiiseen vasemmalta puolen ja tullut oikealta puolelta ulos, repien jaloimmat osat.

Varmoin askelin nousi hän ylös hotellin portaita, ettei olisi säikäyttänyt kreivitär Hatzfeldtia, joka yläkerrässä odotti kaksintaistelun ratkaisua. Hän makasi kolmanteen päivään saakka kärsien tuskia, joita koetettiin oopiumilla lieventää. Että haava oli kuolettava, se oli huomattu jo ensi hetkessä. Elokuun 31 p:nä kuoli hän.»

IX.

Niin surullinen ja epäkaunis, suorastaan arvoton kuolema katkaisi sen elämän, joka oli ollut niin suuresti suunnii-

teltu ja rikas toiminnasta. Eikä tämä kuolema kuitenkaan ollut mikään sattuma. Lassallen kohtalo kehittyi sisällisellä välttämättömyydellä hänen omasta luonteestaan. Hänen ei tarvinnut kiittää mitään ulkonaista apua, ainoastaan omaa itseään kaikesta siitä, mitä hän eläissään oli toiminut ja aikaan saanut, ja samoin oli hän itse oman kohtalonsakin seppä, syöksyi niinkuin tahallaan perikatoon.

Nämä rivit löydettiin haavoittuneen rinnan päältä:

Täten selitän minä, että olen itse lopettanut elämäni.

28 p:nä elokuuta 1864.

F. Lassalle.

Nämä rivit, viimeiset jotka hän kirjoitti ja joitten tarkoituksena oli viattomalla perättömyydellä puolustaa syyllistä, ne ilmaisevat koko totuuden ja koko Lassallen oman hairahduksen. Niin arvottomasti saattoi ainoastaan hän itse lopettaa sen elämän, jolle hän oli pannut niin suuren merkityksen ja niin suuren edesvastuun. Hänen puolittain turhamainen, puolittain despoottinen luonteensa, joka esti häntä täydelleen antautumasta asiaansa, niin ehjäksi valetulta kuin hän näyttääkin, oli myös se, joka lopulta kaatoi hänet.

Heti kun tieto oli levinnyt hänen kuolemastaan, asetivat kaikkein maitten Genevessä oleskelevat tasavaltalaiset toimikunnan valmistamaan suuria surujuhllisuuksia. Jäseninä tässä toimikunnassa olivat m. m. översti Joh. Philip Becker Saksasta, kenraalit Georg Klapka ja kreivi Bethlen Unkarista, Bakunin ja Aleksander Herzen Wenäjältä, Thaddens Striynski ja Fr. Bosak Puolasta, Elie Ducombe ja James Fazy Sveitsin puolesta, Francesco Garrida Espanjasta, Giuseppe Pino ja Zamperini Italiasta. Surujuhla, johon otti osaa yli 4,000 henkilöä, vietettiin 2 p:nä syyskuuta *Temple uniqueness* Genevessä.

Kreivitär antoi palsameerata Lassallen ruumiin ja vei sen mukanaan Saksaan, aikoen asettaa sen nähtäväksi kaikissa niissä paikoissa, joissa hän oli vaikuttanut ja saanut kannattajia; mutta sekä Preussin hallitus että hänen oma perheensä estivät sen. Mutta siitä huolimatta viettivät silloin vielä verrattain harvalukuisat Lassellelaiset yhdistykset («seurakunnat», kuten Saksassa sanottiin) juhlallisesti hänen surusaattoaan kaikissa kaupungeissa fanaattisella surulla ja valituksella, aivan kuin kansan vapauttaja olisi kuollut; ja nykyään viettää Saksan sosialistinen työväki hänen kuolinpäiväänsä niinkuin kristillinen kirkko vapahtajansa kuolinpäivää.

Lassallen ruumis saapui 14 p:nä syyskuuta Breslauhin ja laskettiin siellä Lassallein sukuhautaan juutalaisten hautuumaalla. Yksinkertaisessa muistopatsaassa, joka pystytettiin hänen haudalleen, on 80-vuotiaan Boeckhin sepittämät sanat:

Ferdinand Lassalle

Ajattelijä ja Taistelija.

Tässä lepää se mikä oli kuolevaista hänessä.

Hän ei nähnyt eläissään ainoaakaan niistä aatteista toteutuneena, joitten edestä oli taistellut. Hänen hautansa on sen verisen tien käännteessä, jota myöten uusi Saksa on mahtavin askelin kulkenut sitä päämaalia kohden, joka monien muitten ohella kangasti hänenkin silmissään: yhteyteen ja valtaan. Mutta ei kellään muulla kuin hänellä ollut kylliksi rohkeutta ja ymmärrystä osoittaa niitä keinoja, joilla tämä päämaali oli saavutettavissa. On todennäköistä, että hän (niinkuin hänen ystävänsä Lothar Bucherkin, vaikka toisella tavalla) olisi poliittisesti kan-

nattanut ruhtinas Bismarckia tämän luodessa Saksan valtakuntaa, jos hänelle olisi suotu pitempi elinaika. Yhteiskunnallisessa katsannossa olisi hän taas asettanut suuria vaatimuksia valtiolle, vaatimuksia, joita valtio hänen kuoltuaan ei ollenkaan ajatellut noudattaa. Mutta varmaa on, että Preussin hallituksen välinpitämättömyys polttavan sosiaalisen kysymyksen suhteen on enemmän kuin mikään muu vaikuttanut Lassallen *kansallisen* sosialismin laimenemiseen, siten että se ehto jäi täyttämättä, joka olisi taannut sille ylivallan: sen helpompi toimeenpaneminen. Kun Lassallen kannattajat eivät voineet saada omaa ehdokastaan valituksi, äänestivät he vielä muutamia vuosia hänen kuolemansa jälkeen mieluummin vanhoillisia, kuin Marx-Bebelin puolueen jäseniä. Niin eroittivat sosiaalidemokraattisia joukkoja toisistaan vaan pienet persoonalliset kysymykset, ja kun vaali koski useampia, äänestivät Lassallelaiset työväenyhdistykset aina poliittisesti radikaalisempaa ehdokasta. Ja nyt ovat yhdistykset sulaneet yhteen. Niinkauvan kun Preussi vielä oli vanha mustanvalkea kuningaskunta, oli työväestö kokonaisuudessaan joko poliittisesti välinpitämätön, tai seurasi vapaamielisiä johtajia. Vasta pohjoissaksalaisen liiton syntymisen jälkeen alkaa sosiaalidemokratian varsinainen leveneminen Saksassa, ja rauhanteon jälkeen Ranskan kanssa alkaa se erittäin nopeasti kasvaa. Se näyttää kasvavan samassa suhteessa kuin pikkuvaltiohenki katoaa.

Muistetaan vielä varsin hyvästi, kuinka murhayritykset keisaria vastaan antoivat Bismarckille aiheen panna toimeen poikkeuslain Saksan sosialistien suhteen, ja on tunnettu asia, että hän, alotettuaan perinpohjaisen uudistuksen valtakunnan taloudellisessa politiikassa, koetti tehdä sosialistilakia täydelliseksi valtiososialismin kautta,

pannen monessa peruskohdassa täytäntöön kateederi-sosialistien ohjelman.

Sosialistilain ensimmäisessä käsittelyssä syyskuussa 1878, jolloin Bebel ja Bismarck olivat pääpuhujat, tuli viimeainittu laajasti puhumaan suhteestaan Lassalleen.

Kun Bebelin puheen ytimenä oli se, että hallitus itse aina oli yhtynyt sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, milloin vaan tiesi olevan siitä hyötyä itselleen, ja kun hän nimenomaan oli pitkältä viipynyt Bismarckin ja Lassallen välisissä ystävällisissä kohtauksissa, täytyi tietysti kanslerinkin välttämättä kosketella tuota niinkauan polttanutta kysymystä; mutta tuskin kukaan saattoi uskoa hänen siihen määrään syventyvän noihin persoonallisiin muistoihin, että jätti puheessaan kokonaan syrjään lain perustelun ja käytännöllisen sovelluttamisen. Pienellä letkauksella edelliselle puhujalle, prof. Hänelille, jota ei sanonut tahtovansa seurata »hänen periaatteelliselle ja retooriselle kentälleen», riensi hän heti persoonallisiin kiistoihin ja kysymyksiin ja kuvasi pienen kappaleen omaa elämäänsä, yhdistäen siihen hämmästyttävän lämpimän ylistyspuheen Lassallesta. Varmaan kuului asian luontoon, että jos Bismarck — niinkuin valtiomiesten tapana on hätätilassa — ei suoraan tahtonut kieltää sitä, mitä Bebel oli tuonut esiin hänen läheisestä suhteestaan Lassalleen, niin täytyi hänen koettaa kuvata Lassallea aivan vaarattomaksi henkilöksi valtiolle. Mutta se lämpö, jolla hän puhui, ei ollut poliittisesti tarpeellinen, se oli silminnähtävästi lähtöjään todellisesta ihailusta, enkä muista, että Bismarck olisi koskaan antanut valtiolliselle henkilölle niin tunnustavia kiitossanoja. Hän huomautti aluksi (vastoin Bebelin väitettä), että se oli Lassalle, joka ensimmäiseksi etsi häntä, eikä päinvastoin. Sitten jatkoi hän:

»Minä näin hänet, ja siitä hetkestä saakka, kun olin

puhunut tunnin hänen kanssaan, en ole katunut sitä. En nähnyt häntä kolmea, neljää kertaa viikossa, vaan kaikkiaan ehkä kolme neljä kertaa. Meidän suhteellamme toisimme ei voinut olla mitään valtiollisen neuvottelun luonnetta. Mitä olisi Lassalle voinut antaa tai tarjota? Hänellä ei ollut takanaan mitään. Kaikissa valtiollisissa neuvotteluissa on *do ut des* (minä annan että sinäkin antaisit) sellainen asia, joka aina piilee taustalla, vaikka se arvokkuuden vuoksi jätettäisiinkin julkisesti lausumatta. (Naurua.) Toisin on, kun täytyy sanoa itselleen: Mitä voit sinä vaivainen piru antaa minulle? Hänellä ei ollut annettavaa mitään minulle, ministerille. Mutta mitä hänellä oli, se oli sellaista, joka yksityismiehenä vaikutti minuun erittäin puoleensa vetävästi: hän oli henkevimpiä ja rakastettavimpia ihmisiä, mitä koskaan olen tuntenut, mies, joka oli suurisuuntaisesti kunnianhimoinen, ei ollenkaan tasavaltalainen siinä suhteessa; hänellä oli hyvin jyrkät kansalliset mielipiteet; hänen ihanteensa, johon hän pyrki, oli saksalainen keisarikunta, ja siinä oli tavallaan meidän yhtymäkohtamme. Lassallen kunnianhimo tähtäsi korkealle, ja liittyisikö Saksan keisarikunta Hohenzollernin hallitsijasukuun vaiko pikemminkin Lassallen hallitsijasukuun, siitä oli hänellä ehkä omat epäilynsä (naurua), mutta hänen katsantokantansa oli läpeensä yksinvallan puolella. Näille sääliittäville seuraajilleen, jotka nyt rehentelevät hänestä, olisi hän varmaan huutanut *Quos ego* (kyllä minä opetan teidät!), heidät olisi hän varmaan viittänyt takaisin omaan tyhjiyteensä; hän olisi varmaan estänyt heitä väärinkäyttämästä hänen nimeään. Lassalle oli viisas ja erittäin lahjakas mies, jonka kanssa oli varsin opettavaista keskustella; me keskustelimmekin tuntikausia, ja joka kerta valitin minä, että aika loppui niin nopeasti. Siksipä onkin väärin otaksua, että Lassalle ja minä

olisimme eronneet tästä hyvästä persoonallisesta suhteestamme, joka oli syntynyt välillemme, koska hänellä oli se miellyttävä vaikutus, että näin hänessä henkevän miehen, jonka kanssa oli mieluista seurustella, ja että itse olin ymmärtäväinen ja kiitollinen kuulija. Mitkään neuvottelut eivät tulleet kysymykseen jo siitäkin syystä, että minä puhuin niin vähän meidän keskusteluissamme (naurua); hän se pääasiassa piti seurusteluissamme huolta puhumisesta; mutta hän teki sen miellyttävällä ja rakastettavalla tavalla, ja jokainen joka on tuntenut hänet, myöntää varmaan nämä sanani tosiksi. Hän ei ollut se mies, jonka kanssa olisi voinut tulla kysymykseen määrättyä ratkaisuja suuntaan *do ut des*, mutta minä valitan, ettei hänen ja minun valtiollinen asema sallinut minun seurustella enemmän hänen kanssaan, ja minua ilahuttaisi, jos minulla olisi naapurina maaseudulla niin lahjakas ja suurihenkinen mies.»

Jos tarkastaa kriitillisesti tätä lausuntoa, on siinä yksi kohta erittäin pienestä merkityksestä, se nimittäin, kohtasiko Bismarck Lassallea kaksi- tai kolmekymmentä kertaa, niinkuin kreivitär Hatzfeldt väittää, vaiko ainoastaan kolme neljä kertaa, kuten hän itse ilmaisee. Sellaista on vaikea muistaa tarkoilleen viidentoista vuoden kuluttua; on mahdollista, että kreivitär liioittelee ja että Bismarck vähentää. Tämä seikka on vähäpätöinen. Mutta toisin on asian laita itse kohtauksien luonteeseen nähden. On helposti ymmärrettävää, että Bismarck tahtoo kieltää niiltä poliittisen merkityksen; mutta onko se vähimmäskään määrässä todenmukaista tahi edes uskottavaa? Kansleri, joka osaa käyttää hyväkseen kaikkia mahdollisuuksia, ei halveksu sitäkään puoleksi hyväntahtoista puoleksi ilkeätä pilan tekoa, että Lassalle muka yleensä olisi ollut siihen määrään huvitettu oman puheensa kuuntelemisesta,

ettei heidän kesken­sä sen vuoksi voinut mitään sopimusta tulla aikaan. Hän unohtaa, että itse juuri minuuttia aikai­semmin oli sanonut Lassallen olleen suurisuuntaisesti kunnianhimoisen ja vapaan kaikesta pikkumaisesta tur­huudesta. Sitten kieltää hän täydelleen, ettei *do ut des* ollut mahdollista hänen ja Lassallen välillä, siis vallan­kumouksen välillä ylhäältä päin ja alhaalta päin. Hän sanoo: »Lassallella ei ollut mitään selkensä takana.» Eikö mitään? Bismarck ei ollut 1863 niin lapsellinen, ettei olisi pitänyt minään vastaperustettua Saksan suurta työväen­yhdistystä. Mitä Lassallella oli takanaan ja mitä hän saat­toi tarjota, oli valtiollisissa taisteluissa hallitukselle erittäin arvokas liitto, ja jos kohta tätä liittoa sillä kertaa ei otettu vastaan, niin ei sitä missään tapauksessa suorastaan hylät­tykään. Kun Bismarck vihdoin väittää, että *do ut des* on poliittinen sääntö, miksi hän siis antoi Lassallelle jotain, ellei Lassallella ollut mitään vastaan annettavaa? Sillä yleinen ja välitön vaalioikeus oli Lassallen ja ainoastaan Lassallen ohjelmakysymyksenä, ja Bismarck antoi sen. Tuotantoyhdistykset valtion luotolla olivat Lassallen ja ainoastaan Lassallen lähimpänä käytännöllisenä päämaa­lina, ja Bismarck taivutti Preussin kuninkaan myöntämään yksityisrahastostaan melkoisen rahasumman niitten en­simmäisiin käytännöllisiin kokeiluihin.

Näistä seikoista puhui Bismarck häällyvästi: »Keskuste­lumme koski varmaan myös­kin yleistä äänioikeutta — minä suon kernaasti, että väitökseni tehdään tyhjäksi enkä näe mitään rikosta siinä, että joskus olen keskustellut tästä asiasta ymmärtäväisen miehen kanssa — olenpa ihan varma, että me puhuimme siitä.» Bismarck ei siis pannut yleistä äänioikeutta toimeen omasta vakaumuksestaan; hän otti sen ohjelmaansa »jonkunlaisella vastenmielisyy­dellä Frankfur­tin traditsioonina»; se oli sen ajan poliitti-

sisä taisteluissa »kortti, joka oli jäänyt pöydälle; se täytyi lyödä esiin». Ja niin paljo oli varmaa, että se lyötäisiin pöytään vallitsevaa keskisäätyä vastaan, ja että sen tuottaman voiton täytyi langeta välittömän demokratiian hyväksi.

Minun mielestäni tässä Bismarckin puheessa ei kiinnitä huomiota niin paljo sen valtiollinen puoli, kuin se kuva, jonka se antaa Lassallesta yksityishenkilönä, semmoisena, jommoiseksi aikakauden suurin valtiomies hänet käsitti. Me näemme siinä luonnoksen Lassallesta juuri vähää ennen hänen loppuaan, ja se on ikäänkuin historiallisesti välttämätön vastakohta sille kuvalle, jonka Heine on piirtänyt hänestä hänen uransa alkupäässä.

Mikä tulevaisuus Lassallella olisi ollut, ellei hänen elämänsä olisi katkennut parhaina vuosinaan, se on turha, joskin viehättävä kysymys. Historiaan leimataan jokainen henkilö vaan sen mukaan, mikä hän on ollut ja mitä hän on tehnyt, eikä kenenkään leima ole selvempi kuin Lassallen.

Saksan kirjallisuudessa tunnemme tällä vuosisadalla kolme toistaan seuraavaa henkistä sukupolvea: ensiksi romantikot, jotka pakenevat nykyistä elämää ja ulkonaista todellisuutta unohtaakseen elettävän elämän kurjuuden runojen maailmaan — sitten ilmestyvät heinäkuunkumouksen aikoina ensimmäiset runollisvaltiolliset henget, jotka niinkuin Börne ja Heine ikävöivät ihmissuvun vapauttamista kaikkien lakien ja tapojen siteistä sekä julistavat ylimalkaisen sotahuutonsa koko ihmiskunnalle sen pyrkiessä pudistamaan hartioiltaan valtiokirkon ja yksinvallan painoa. *Nuori Saksa* jatkaa tätä enemmän yleisihmisellistä kuin valtiollista radikaalisuutta. Hegeliläiset vasemmistopuolueessa kuten lahjakas Ruge, runoilijat kuten Gutzkow, Prutz, Herwegh, Freiligrath, Moritz

Hartmann, puhujat sellaiset kuin Kinkel pysyvät yhä vastarinnassa olevia oloja vastaan, joita kyllä toisaalta rikkaat runoilija-ajattelijat ja puhujakyvyt kannattivat. Se on jotain todellisuuden vastaista ainesta, samaa, johon kuului sekin joukko vapausmiehiä, joka esiintyi ennen maaliskuuta 1848 (*die vormärzlichen*). Sitten seuraa kolmas, nykyään elävä, mahtavuutta rakastava suku, josta lyyrillinen ja haaveileva elementti on hävinnyt ja jonka tunnusmerkkinä on luja, usein ankara suhde laajalle ja oppineelle pohjalle laskettuun todellisuuteen, suku, jolle Bismarck antoi henkisen leimansa ja joka vähitellen on alkanut kääntyä häntä itseään vastaan, melkein samalla tavalla, kuin Ranskan tasavaltalaiset jälkeen vuoden 1793 kääntyivät Napoleon ensimmäisen nerokasta pakkohallitusta vastaan.

Mutta vaikkei elänytkään Bismarckin toiminnan aikana eikä hänen vaikutuksensa alaisena, on Lassallella kuitenkin 1848:n aikuisista miehistä nuoren Saksan parhaat henkiset tuntomerkit: täydellinen vapautuminen rikkivii- saasta katsantokannasta, mitä terävin silmä todellisuuteen, ja tieteelliseen oppiin perustuva toimintakykyinen lahjakkuus. Ja mitä sosiaaliin kysymyksiin tulee, on hän nähnyt paljo, paljo kauvemaksi ajassa eteenpäin, kuin mihin me vielä olemme saapuneet, eikä siis ole siinä suhteessa ainoastaan nykyajan, vaan tulevaisuuden henki. Euroopan valtiollis-sosiaalisella pinnalla kuohuu suuri ja voimakkaasti ympärilleen vaikuttava aate, jota Lassalle kahdeksantoista vuotta sitten julisti muutamille tuhansille, vaan jolla nyt on palveluksessaan 500,000 saksalaista valitsijaa, aate, että meidän nykyinen taloudellinen järjestelmämme on kestämaton, että se täytyy ja että sen voi muuttaa sellaiseksi, että nyt vallitsevan raakuuden ja vääryyden sijaan tulee toinen asiain tila, jolloin kaikki tähän

saakka kertynyt mutta vielä käyttämätön taloudellinen tieto muuttuu vapauttavaksi ja järjestäväksi voimaksi. Että tämä aate on muuttunut yleisomaisuudeksi, siitä on ennen kaikkia kiitettävä Lassallea.*

Luonto oli varustanut hänet suurilla ja etevillä lahjoilla, hänellä oli tahto kuin spartalaisella, äly ja puhetaito kuin jollakulla vanhan Ateenan nuorukaisella. Jousi ja lyyra! Mutta näitten suurien lahjain sopusointu ei muodostanut ehjää yksilöä. Turhuutta ja uhkamielisyyttä oli häneen jäänyt muodottomaksi pohjasakaksi (*Hybris* niinkuin kreikkalaiset sanoivat). Ja tämä uhkamielisyys suisti hänet perikatoon. Olosuhteet eivät suoneet hänen lahjoilleen tarvittavaa toimintatilaa käytännössä, ainoastaan teoriassa. Hän oli halki elämänsä — vapaana niinkuin vankilassakin — kuin kotka häkissä. Siten jännittyi hänen kiihtynyt tahtonsa aivan luonnottomaan voimaan, kunnes se työnsi syrjään hänen kaikki muut ominaisuutensa ja hävitti tasapainon hänessä. Se tauti, joka tappoi hänet, oli liian suuri tahto, aivan kuin toiset kuolevat siksi, että heillä on liian suuri sydän. Mutta tahto ja itsetunto, jotka liian suurina sortivat hänet, olivat samalla juuri ne, jotka kautta koko elämän pitivät häntä pystyssä. Hän seisoo historiassa niinkuin tahdon muistopatsas. Romantikit olivat ilmaisseet itsetuntonsa oikullisissa päähänpistoissa, valtiollisen vastustuspuolueen runoilijat olivat tyydyttäneet itsetuntoaan nerokkaalla mutta valtiollisesti ehdottoman umpimähkäsellä taistelulla vapautuksen puolesta. Lassallen itsetunto saattoi hänet jättämään sekä nykyiselle että tuleville ajoille suuren ja unohtumattoman esi-

* Sittenkun tämä kirjoitettiin, ovat nuo 500,000 valitsijaa kasvanneet miljooniksi.

merkin omituisella tavalla hajaantuneesta vaan samalla kootusta persoonallisesta tarmosta.

Siitä syystä onkin tieteellisistä harrastuksista osittain riippumaton, puhtaasti inhimillinen mieltymys alati kiintyvä hänen tekoihinsa.

Muistutuksia.

Ensimmäinen Osa.

- 1) Esimerkkeinä niistä tahdon vaan mainita kaksi: „Damit sie durch keinen Rest einer sittlichen selbständigen *Staatsanwalt* beengt“ sanan „Staatsgewalt“ asemasta, ja „Ist es Vorbereitung zum Hochverrath wenn ich Jemanden in einen *unerlaubten* Verein einzutreten auffordere?“ sanan „erlaubten“ asemasta. *Hochverrathsprocess* 1864, s. 38, 43.
- 2) Lassalle: Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln von Ephesos I 111.
- 3) Oikeusjuttu Düsseldorfissa 27 p:nä kesäkuuta 1864, loppu.
- 4) Heinrich Heine: *Briefe. Dritter Theil*. Kirjeitä tammi- ja helmikuulta 1846.
- 5) *Une page d'amour de Ferdinand Lassalle*. S. 71.
- 6) Lassalle: *Meine Vertheidigungsrede wieder die Anklage der Verleitung zum Cassetten-Diebstahl*, gehalten am 11 August 1848 vor dem kgl. Assisenhofe zu Köln und den Geschworenen. — *Der Criminalprocess wieder mich wegen der Verleitung zum Cassetten-Diebstahl*, oder: *Die Anklage der moralischen Mitschuld. Ein Tendenzprocess*. Köln. Wilh. Greven 1848. Nämä kaksi lentokirjasta, joita ei löydy kirjakaupoissa eikä liioin Berlinin kunink. kirjastossa, olen löytänyt kunink. kirjastosta Münchenissä.
- 7) Lassalle: *Herakleitos* I 51, II 443.
- 8) Lassalle: *Herakleitos* I 35. Vertaa Lazarusta ja Steinthalia: *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachkunde*. Zweiter Band 333.
- 9) Lassalle: *Herakleitos* I 25, 35.
- 10) Lassalle ei voinut koskaan täydellisesti vapautua Hegeliläisestä puhetavasta. Hänen näytelmässään *Franz von Sickingen* puhuu Kaarle viides aikeistaan ja sanoo aito Hegeliläiseen tapaan:

Wenn ihr die meinen
 Zu Eures Wollens Inhalt machen könnt — dann Franz
 Dann sollt Ihr steigen.

Vielä hänen viimeisessä suuremmassa kirjoituksessaan *Capital und Arbeit* puhutaan käsitteitten „käänteestä“. Katso sitäpaitsi teoksesta *System der erworbenen Rechte* II 9 käsitteen dialektisesta toiminnasta.

- 11) Lassalle: *Herakleitos* I 36 II 276, I 119, 92 II 276, 431, 439.
- 12) Lassalle: *Herakleitos* II 269, 281, 442.
- 13) Lassalle: *Herakleitos* II 434, 436.
- 14) Lassalle: *Die Feste, die Presse und der Frankfurter-Abgeordnetentag*.
- 15) Vertaa tämän lausetavan suhteen: *Assisenrede* 1848 S. 32, 49. *Arbeiterprogramm* S. 7. *An die Arbeiter Berlins* S. 13. *Hochverrathsprocess* S. 12. *Die Wissenschaft und die Arbeiter* S. 41.
- 16) Lassalle: *Die indirecte Steuer* S. 117.
- 17) Lassalle: *Franz von Sickingen* 85, 2, 92, 140, 62, 207, 151.
- 18) *Assisenrede* 16, 26, 48, 33—35.
- 19) Verrattakoon esim. Lassallen peruskäsitykseen Giuseppe Saredon, yhden Italian etevimmistä juristeista pientä teosta: *Dell' applicazione del metodo sperimentale allo studio delle scienze civili e giuridiche*.
- 20) *System der erworbenen Rechte* I 68, 70. Vert. *Capital und Arbeit* 165 muist.
- 21) *System der erw. Rechte* I 61, 197, 200—214, 449 ja seur. *Die indirecte Steuer* S. 116.
- 22) Katso erittäin *System der erw. Rechte* II S. 21, 62, 72, 77, 101, 105, 179—184, 233, 486.
- 23) *Testamenta vero mero jure nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis; sed quia mortui revera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum; quos vero heredes reliquerunt concipiendi sunt ut procuratores in rem suam*.
- 24) Vert. *System der erw. Rechte* II 400—604, sekä von Sybelin arvostelua Lassallen etevimmästä työstä teoksessa *Lehren des heutigen Sozialismus und Communismus (Vorträge und Aufsätze* S. 81 ja seur.) ja F. A. Langen vastausta hänen kirjassaan: *Die Arbeiterfrage* S. 399.
- 25) *System der erw. Rechte* I 47.
- 26) Esipuhe, vert, II 586, muistutus.

- 27) Lassalle: *Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag.*
- 28) Helene von Rackowitza: *Meine Beziehungen zu Ferdinand Lassalle* S. 46.
- 29) Lassalle: *Was nun?* S. 24. Vert. *Offenes Antwortschreiben* S. 5. *Hochverrathsprocess* S. 44.

Toinen Osa.

- 1) F. A. Lange: *Die Arbeiterfrage* S. 248.
- 2) „Tiedemiehet ovat vuosisatain kuluessa huutaneet siihen määrään kurkkunsa käheiksi, että heidän äänensä vihdoinkin on tullut hallituksen korviin. Ainoastaan yksi valtionasianajaja ja yksi tuomioistuimien jäsenet tietämättömiksi tästä melusta, ovat tukkineet korvansa vahalla niinkuin Odysseus teki pelätessään merenneitojen laulua, ja senkö vuoksi täytyy minun joutua vankilaan? Kuinka väärää!“ *Die indirecte Steuer.*
- 3) *Offenes Antwortschreiben* 31. *Capital und Arbeit* 174 muist. *Process in Düsseldorf* 21. *Hochverrathsprocess* 33.
- 4) *Die Erinnye des gemordeten Rechtbodens.* — Aber was mächtiger als sie alle immer nur gewachsen ist — — — von einer Zeit der andern in heiliger Ehrfurcht überliefert, das ist der stolz ragende Baum wissenschaftlicher Erkenntniss. *Die Wissenschaft und die Arbeiter* S. 3.
- 5) *Die Wiss. u. die Arb.* 43. *Criminalprocess* 2:nen vihko. S. 15 ja seur.
- 6) *Was nun?* ja *Die Feste, die Presse* j. n. e. S. 11.
- 7) Vertaa Lassallen väitteen pätevyyttä kutakuinkin hyvinvoivista kansalaisista Langen laskuihin lihan hintojen jaoituksesta. F. A. Lange: *Die Arbeiterfrage* 183 ja seur. Wälilliset verot, jotka Lassallen kuoleman ajoilta vuoteen 1877 Saksassa yhä supistuivat, ovat Bismarckin uuden talouspolitiikan aikana kohonneet aivan tavattoman rasittaviksi.
- 8) Vertaa todistelua Orla Lehmanin teoksessa: *Mit Forsvar i den Falsterske Sag 19 Jan. 1842.* Efterladte Skrifter III 144.
- 9) *Die indirecte Steuer* 50, 110.
- 10) *Die Wiss. u. die Arb.* 39, 31.
- 11) Man soll sie zerschmeissen, würgen und stechen, heimlich und

öffentlich, wer da kann, wie man einen tollen Hund todtschlagen muss. Darum, liebe Herren, loset sie, rettet da, steche, schlage, würge Sie, wer da kann j. n. e.

- 12) Lieben Brüder, lasst euer Warten und Zandern, es ist Zeit, der Sommer ist vor der Thür. Wollt nicht Freundschaft halten mit den Gottlosen, sie hindern, dass das Wort nicht wirke in voller Kraft. Schmeichelt nicht euren Fürsten, sonst werdet ihr selbst mit ihnen verderben. Ihr zarten Schriftgelehrten, seid nicht unwillig, ich kan es nicht anders machen.
- 13) Vertaa Karl Marxin: *Neue Rheinische Zeitung* 5—6 vihko 1850: *Der deutsche Bauernkrieg* von Fr. Engels, useissa kohdissa.
- 14) Karl Marx: *Der 18 Brumaire des Louis Napoleon* S. 26.
- 15) Marx, joka vielä innokkaammin kuin Lassalle kannatti Hegeliläistä rytmiä ja symmetriaa historian filosofiassa, puhuu kolmesta taloudellisesta pää-aikakaudesta. Ensimmäisellä aikakaudella on työmies tuotantovälineittensä yksityisomistaja, hän on pieni omaan laskuunsa tuottaja. Kapitaalın karttuminen seuraavalla aikakaudella riippuu missä se ei suorastaan johdu orjien muuttamisesta palkatuiksi työmiehiksi, ainoastaan tuottajien välittömästä hyväkseen käyttämisestä, s. o. omasta työstä riippuvan yksityisomaisuuden lopettamisesta. Mutta tätä muuttamista hajallisista yksityisomaisuuksista kapitaaliomaisuudeksi vastaa, kolmannella aikakaudella, kielteisen kieltämällä, kapitalistisen yksityisomaisuuden muuttaminen yhteiskuntaomaisuudeksi. Ensi kerralla käyttivät vaan muutamat harvat vallanryöstäjät hyväkseen kansan joukkoja. Mutta kun ensimmäinen muutos on kestänyt vuosisatoja, kuvittelee Marx abstraktisella radikaalisuudellaan, että viimeinen tapahtuu yhtä nopeasti ja helposti kuin hänen spekulatiivinen suunnittelunsaakin, yhdellä iskulla, yhdellä ainoalla pikaisella kumouksella — mitä suurimmassa määrässä historianvastainen käsityskanta.
- 16) *Zur Arbeiterfrage*.
- 17) F. A. Lange: *Die Arbeiterfrage* 161—172. Lujo Brentano: *Das Arbeiterverhältniss gemäss dem heutigen Recht* 179 ja seur.
- 18) Vertaa Lassallen: *Arbeiterfrage, Offenes Antwortschreiben, Arbeiterlesebuch, Die indirecte Steuer*, useammissa eri kohdissa.
- 19) F. A. Lange: *Die Arbeiterfrage* 361.
- 20) Sama kohta kuin ed.
- 21) B. Becker: *Enthüllungen über das Tragische Lebensende Ferdinand Lassalles* 28. Kirjeitten oikeaperäisyys tässä ilkeässä herjaus-

kirjoituksessa on kieltämätön. Mutta yksityiset väärennykset ovat kyllä mahdollisia tällaisissa varkaintehdyissä jäljennöksissä kuin nämäkin.

- 22) Lassalle: *Der italienische Krieg* 54 ja seur. *Arbeiterlesebuch* 63—65.
 - 23) *Die Wissenschaft und die Arbeiter* 24 ja seur.
 - 24) Rudolf Meyer: *Die bedröhliche Entwicklung des Sozialismus und die Lehre Lassalles.*
 - 25) *Arbeiterprogramm* 25.
 - 26) B. Becker: *Enthüllungen* 28.
 - 27) Carl Schilling: *Die Ausstossung des Präsidenten Bernhard Becker aus dem Allgemeinen deutschen Arbeiterverein* 31.
-

Sisältö.

Alkulause.

Ensimmäinen Osa. Lassalle ennen agitatsioonia.

	Sivu
Johdanto. Hegelin ja Bismarckin Saksa	11
I. Kirjan tarkoitus. Lassallen persoonallisuus	12
II. Hänen lapsuutensa. Hänen alkuperäiset rotu- ja luonne- merkkinsä	
Heine kuvaa häntä ja aavistaa hänen tulevaisuuttaan	16
III. Kreivitär Hatzfeldtin puolustus ja oikeusjutut siinä	33
IV. <i>Herakleitos</i> , Hegel ja Lassalle	46
V. Vallankumouksellinen periaatteesta. Oikeus ja valta	58
VI. Hankittu oikeus. Takautuvien lakien teoriiä	75
VII. Esitys roomalaisen ja germaanisen perintölain järjestelmästä. Kritiikkiä Lassallen teoriasta	85
VIII. Tulo Berliiniin. Kaupunki ja seurapiirit. Murhenäytelmä <i>Franz v. Sickingen</i> . Sofia Solnzev	107
IX. Aatteita ja ennustuksia Preussin ulkopoliitikasta ja Saksan yhteydestä, kaikki toteutuneina	130

Toinen Osa. Lassalle Agitaattorina.

Johdanto. Hänen tahtonsa agitatorinen luonne	139
I. Agitatsioonin omintakeisuus	141
II. Sen kiihkeä kiire. Agitaattorin vaikea tehtävä ja ponnis- tukset	145
III. Lassalle puhujana	150
IV. Hänen aatteittensa lähteet entisyydestä	178
V. Esitelmä Fichtestä. Ero vapaamielisistä. Hänen taloudel- liset periaatteensa	187

	Sivu
VI. Kolme taistelukohtaa: Palkkauslaki, Valtionapu, Tuotantoyhdistykset valtion luotolla	203
VII. Poliittikka. Agitatsioonin edistys. Lassallen riemukulku. Merkkejä lähestyvästä lopusta ja aavistuksia siitä	222
VIII. Helena von Dönniges. Ratkaisu. Kaksintaistelu ja kuolema.	240
IX. Bismarck Lassallesta. Yleiskatsaus hänen elämäänsä. Jälki- muistoja	258
